

ГІСТОРЫЯ • БІЛЯРУСЬЧИНЫ
• ЛІТАРАТУРА • НАУКА
МАКСІМ
ВІЛЕНШЧЫНА

№ 1 (8) 2003

КУФЭРАК

ВІЛЕНШЧЫНЫ

У нумары:

Верш Максіма Танка.....	3
ПАДЗЕЯ	
С.Панізнік. Беларускі падпольны друк у Львове.....	4
ВОДЛУК	
С.Чыгрын. М.Танк на старонках «Беларускага летапісу».....	7
ПОСТАЦІ	
М.Мікуліч. «Люблю свой край...».....	11
М.Мікуліч. Пазія Францішка Грышкевіча.....	19
КРАЯЗНАЎСТВА	
С.Лескець. Гісторыя храма маёй души.....	26
СЛІДАДАМ ПРОДКАЎ	
Л.Дучыц. Э.Зайкоўскі. Ландшафтная міфалогія.....	30
МЕМУАРЫ	
С.Немагай. «Павітанне з Радзімай».....	38
РУПЛІВЕЦ	
А.Юркайц. З крыўі і косці - беларус.....	56
ЖЫЩЦЁ І ПОШУК	
Н.Гілевіч. Калі не перашкодзіць... пісталет.....	64
МОЙ РОДНЫ КУТ	
Валожыншчына ў легендах і паданнях.....	70
НЕЗАБЫЎНАЕ	
В.Гарбачэўскі. Конь у сялянскай гаспадарцы.....	78
НА СУД ГІСТОРЫІ	
А.Сцебурака. Per aspera ad Patriae.....	89
РЭХА ДАҮНЯГА ЧАСУ	
З.Верас. Азірнуўшыся ў мінулае.....	96
ЁН СВЕТУ АДКРЫЎ ЗІМЛЮ СВАЮ	
А.Аляхновіч. Мой настаўнік.....	107
ПАМЯТЬ	
С.Казлоўскі. «Добры дзең, драгат дружка!»	113
АРХІЎ	
А.Вашкевіч. Ксёндз Адам Станкевіч.....	120
АДУКАЦЫЯ	
М.Казлоўскі. Настаўнік.....	128
В.Казлоўскі. Голос з далёкай восені.....	135
ГАРТАОЧЫ СТАРЫЯ ВЫДАННІ	
А.Станкевіч. У аспекце соцыяльнай справядлівасці	141
А.Бужанскі. На пераломе.....	149
ВЯРТАННЕ	
Н.Іванова. Вуліцы Маладзечна.....	153
СПЛАДЧЫНА	
П.Бітэль. Папараць-кветка.....	161
НА ХУТКИХ КРЫЛАХ ВОЛЬНАГА ЛЕГАСА	
Х.Хоціна.....	169
А.Аблажэй.....	171
РОЗДУМ НАД КНІГАЙ	
А.Нікіпорчык. У свеце Максіма Танка.....	174
Верш Віктара Шніпа.....	181

Галоўны рэдактар

Міхась Казлоўскі

Рэдкалегія:

Таіса Трафімава,
Алесь Капуцкі,
Эдвард Зайкоўскі,
Янка Саламеўіч
Віктар Шніп

Мастацкае афармленне

і дызайн:

Генадзь Селядзец Валянцін
Герновіч.

Пры перадруку спасылатаца на часопіс «Куфэрак Віленшчыны». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рээнзуе. Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі.

Часопіс «Куфэрак Віленшчыны» ўважае мову ва ўсіх формах яе бытавання нацыянальным скарбам і помнікам культуры беларускага народа. Культурна-гістарычна скіравана сцьбі нашага выдання абавязвае нас зберагаць графічныя, правапісныя і лексіка-граматичныя асаблівасці мовы публікаваных матэрыялаў.

Рэдакцыя.

Нумар прысвечаны народ-
наму паэту Беларусі Максіму
Танку (Я. І. Скурко).

Рэдакцыя

ЗАБУДУЩА НЯГОДЫ, ЛІХАЛЕЦЦЕ,
ЗНОЎ ЗАКВІТНЕЮЦЬ ВЁСНЫ НА ПАЛЯХ,
І ТОЛЬКІ, МОЖА, АБ МІНУЛЫМ ВЕЦЕР
ДЫ СОСНЫ ПРАШУМЯЦЬ НА КУРГАНАХ.

ЗАДРЭМЛЕ ВЕЧАР КАЗКАЙ СТАРОЙ МАТКІ,
ЗАКАЛАСІЦЦА НІГУ МАІХ ПРАСТОР;
РАССЕЕ НОЧКА Ў НЕБЕ СІNІМ ГЛАДКІM
З КАЎША СВАЙГО МІЛЬЁНЫ СВЕТЛЫХ ЗОР.

І Я ДАМОЎ, ХОЦЬ ЗМОРАНЫ, ВЯРНУСЯ,
КАБ МАЛАДУЮ ЗМЕНУ ПРЫВІТАЦЬ,
КАБ СВАЕ ПЕСНІ РОДНАЙ БЕЛАРУСІ
І ПРЫІДАРОЖНЫМ СОСНАМ ПЕРАДАЦЬ.

МАКСІМ ТАНК

Сяргей Панізняк

БЕЛАРУСКІ ПАДПОЛЬНЫ ДРУК У ЛЬВОВЕ

Паміж Заходній Украінай, у прыватнасці Галічынай, і Беларуссю заўсёды былі цесныя сувязі. Пра адну старонку такіх братніх узаемасувязей расказваюць некаторыя матэрыялы, знайдзеныя нядайна ў фондах Львоўскага абласнога дзяржаўнага архіва.

Вясной 1932 года, 7 красавіка, у Львове, у друкарні Стаўрапігійскага інстытута, было надрукавана 1500 экзэмпляраў органа КПЗБ – газеты “Беларускае жыццё”. Нумар быў набраны ў Вільні, і там жа была адціснута матрыца. Як прыпамінае Максім Танк, які сам вычитваў гранкі “Беларускага жыцця”, выдаць газету ў Вільні было немагчыма. У тых чорных гады тэрору адна за адной закрываліся беларускія школы, забаранялася выданне прагрэсіўных беларускіх газет. Трэба было шукаць выйсце з цяжкага становішча. Камуністычная партыя Заходній Беларусі спрабуе наладзіць сувязі з КПЗУ. Яшчэ раней беларускі рэвалюцыянер Андрэй Малько, забіты ў Вільні паслугачамі Пілсудскага 3 чэрвеня 1932 года, пісаў пра неабходнасць выдаваць легальную камуністычную газету ў Львове. Тлумачылася гэта тым, што не ва ўсіх адміністрацыйных раёнах Рэчы Паспалітай была аднолькавая кара за парушэнне палітычных указаў. І калі ў Вільні за антыурадавы ўчынак маглі пасадзіць за краты, дык на Галічыне можна было адкараскацца адным толькі штрафам.

А каб абысці закон аб папярэднім дазволе на выданне, беларускія камуністы пачынаюць выдаваць сваю газету ў выглядзе тан званых “аднаднёвак” – аднаразовых газет, для выдання якіх не трэба было папярэдняга дазволу ўлад.

Аднаднёўка “Беларускае жыццё” выйшла пад рэдакцыяй Яна Савіцкага. “Прыступаючы да выдання гэтае аднаднёўкі, – пісалася ў перадавым артыкуле, – маем намер зрабіць з яе пачатак сталае газеты беларускіх працоўных”.

На другой старонцы газеты быў змешчаны наступныя матэрыялы: “Супраць ліквідацыі беларускага школьніцтва!”, “Мемарыял “Цэнтрасаюзу” ў справе беларускіх школ”, верш Максіма Танка “Заштрайкавалі гіганты коміны” – палітычны водгук паэта на забастоўку ў Дамброве. Аб цяжкім жыцці заходнебеларускага селяніна расказвалі карэспандэнцыі на трэцяй старонцы. Далей ішлі заметкі, інфармацыі, падпісаныя Драздом, Янам Сычам, Каліноўскім, Вучнем, Сялянкай, Сябрам. Такім чынам, аднаднёўка “Беларускае жыццё” жывала адгукалася на жыццё беларускага народа пад пятой акупантаў. Інфармацыі, карэспандэнцыі з месц расказвалі аб змрочным побыце сляян і рабочых, якія гібелі пад уціскам пілсудчыны. Газета беларускіх камуністаў заклікала да ўсіх рэвалюцыйнага фронту, указываючы шляхі і напрамкі, клікала свой народ на барацьбу.

А праз тры месяцы, 12 ліпеня, у той жа друкарні Стаўрапігійскага інстытута была выдадзена новая аднаднёўка, якая на гэты раз называлася “Жыццё”.

Выйшла яна ўжо на 12 старонках. Яе змест быў намнога багацейшы, чым у папярэдняй. Тут друкаваліся матэрыялы, звязаныя не толькі з жыццём Заходній Беларусі. Перадавы артыкул “Будзьма на стражы!” – гэта палымяны заклік на абарону СССР ад паклёнія буржу-

азі і адначасова заклік да барацьбы супраць пагрозы новай антысавецкай ітэрвенцы. «Працягваем нашы мазольныя руکі да працоўных усяго свету з лозунгам: “Згуртуймася ў адзіння баявя ў шэрагі. каб даць адпор планам імперыялістаў”». “Будзьма на стражы!” – заклікала газета.

“Жыццё” расказала пра сацыяльнае будаўніцтва ў СССР і БССР, паведамляла пра рэвалюцыйныя выступленні рабочых і сялян у Гайнайцы, забастоўку ў Беластоку, бунт вязняў. Цэлая нізка інфармацый змешчана пад рубрыкай: “Жыццё і змаганне беларускай вёскі”. Былі і літаратурныя матэрыялы. “Гэты верш ахвяроўваю фашысту скаму “Беларускаму Звону” і галоўнаму званару яго Антону Луцкевічу. Даведаўся я, што “Беларускі Звон” не абышоў мяне сваёю панскаю “ласкаю”, перадрукаваўшы на сваіх брудных старонках пару маіх вершаў. Ахвотна дазваляю яму перадрукаваць вось гэты верш. Ганарап хай пакіне сабе на хаўтуры”. Гэта эпіграф верша Кандрата Крапіўны “Балабонь да пары, балабонь”. Надрукаваны верш Янкі Купалы “Настане такая часіна”. Пад ім дата: Сакавік 1932 г.

Пасля выхаду ў свет гэтых газеты былі канфіскаваны, і толькі невялікая колькасць іх трапіла ў руکі чытача.

Пачалося судовае следства. 14 красавіка з пракуратуры акруговага суда ў 4-ы карны аддзел прыйшоў дакумент, дзе аргументаўваліся прычыны канфіскацыі газеты. Маўляў, такія матэрыялы, як “На абарону ТБШ!”, “Супраць ліквідацыі беларускага школьніцтва”, “Мемарыял “Цэнтрасаюзу” ў справе беларускіх школ”, “Жыццё сяла”, пашыраючы знявагу і нянявісць да існуючага ладу і адміністрацыі, паглыбляючы класавую варожасць і заклікаючы да ўсеагульнай барацьбы.

Адначасова аб выданні газеты і яе канфіскацыі паведамлялася ў Вільню. Прокуратура віленская акруговага суда 23 мая 1932 года накіравала ліст у Львоў. Тамашні віце-прокурор пісаў, што ў яго распараджэнні знаходзяцца матэрыялы з проблемі Хведара Аніськовіча, доктара Усевалада Шырана, Серафіма Лавара і іншых, якія складалі акты ў кіраўніцтве КПЗБ, у беларускім нацыянальна-вызваленчым руху. Віленская прокуратура хацела падрабязна даведацца, праз каго, калі і ў якой колькасці “Беларускае жыццё” было выдадзена, а таксама прасіла даслаць два яго экзэмпляры да справы распачатага ў Вільні расследавання і рукапісы змешчаных у газете матэрыялаў для ўстанаўлення аўтарства.

22 чэрвеня 1932 года віленская прокуратура з паметкай “Вельмі пільна!” паслала ў Львоў яшчэ адзін ліст.

“На падставе фігурыруючых доказаў у справе супраць членаў КПЗБ (справа Андрэя Малька, справа доктара Шырана і інш.) наша прокуратура выказвае меркаванне, што гэта газета (“Беларускае жыццё” – С. П.) была выдадзена пад кіраўніцтвам вядомага дзеяча КПЗБ Адольфа і рабілася з яго ўздзелам. Пацверджаннем такой думкі служыць змест газеты, у якой выразна прабываюцца пракамуністычныя тэндэнцыі...” Далей паведамлялася, што на падставе паказанняў аўбінавачанага Яўгена Скурко пацверджана, што верш “Заштрайкавалі гіганты коміны” - яго твор. Але Скурко не сказаў, чаму ён уручыў гэты верш для перадачы рэдактару

На старонках гэтай газеты быў надрукаваны першы верш М. Танка

названай аднаднёўкі.

І ёсё ж паліцэйскае віжаванне не запалохала рэвалюцыянеру. Праз тры месяцы беларускія камуністы выпусцілі тыражом у 1500 экземпляраў новую аднаднёўку.

Але ўлады былі насцярожаны. І на другі дзень пасля выхаду ў свет газета была канфіскавана, бо “загадная аднаднёўка мае на мэце паказ недалікаў дзяржаўнага ладу ў Польшчы, заклікае да рэвалюцыйнай змены “жонду”.

І хоць суд над газетай хутка быў закончаны, тайнае следства па гэтай справе працягвалася. 31 кастрычніка прокуратура спраўляеца ў следчым аддзеле пра Гаральчонка і перадае туды фотаздымак рэдактара. 8 лістапада камендант карнага пошуку Міка Вацлаў вяртае паліцэйскі фотаздымак, які ў свой час пераслала ў Львоў віленская паліцыя, і паведамляе, што Ян Гаральчонак як антыдзяржаўны дзеяч на тэрыторыі Львова невядомы і ўвогуле тут не жыў і не быў вядомы следчаму аддзелу.

Так беларускім падпольшчыкам удалося замесці сляды сваёй дзеянасці ў Львове. Спрабы наладзіць у Львове выданне рэвалюцыйных беларускіх газет не аднаўляліся, бо выявілася, што львоўская цэнзура не менш пільна ахоўвае інтэрэсы польскай буржуазіі.

Гэты эпізод яскрава сведчыць аб даўняй дружбе беларусаў і украінцаў, якая загартавалася ў сумеснай барацьбе супраць прыгнятальнікаў.

P.S. Пазнаёміўшыся з тэкстам, Максім Танк адгукнуўся на яго лістом, дзе пасправаваў праясніць некаторыя малавядомыя факты з жыцця і дзеянасці людзей, пра якіх вялася гаворка ў матэрыяле. Улічваючы важнасць такога кшталту дакументаў прыводзім той ліст цалкам.

Мінск, 4.10.66 г.

Дарагі дружа!

І я вельмі шкадую, што не змог Вас пабачыць у Мінску і падзякаўваць Вам за фотаздымкі, якія у сувязі з маёй хваробай, досьціц доўга праляжалі ў рэдакцыі “Полымя”. Работу Вашу я прачытаў з цікавасцю. Яна мне прыпомніла далёкія мінулыя дні, якія ўжо сталі гісторыяй і пакрыліся пылам забыцця. Выправіў я толькі некалькі памылак. Яны, відаць, закраліся ў прозвішчы па віне розных рэферэнтаў. Што да Гаральчонка, дык ён, сапраўды, не быў у Львове. Я абытых знаю добра, бо мы разам з ім сядзелі і судзілі нас па адной справе. Я, здаецца, Вам гаварыў, што да арышта ён працаваў на Віленскай алейнай фабрыцы. Быў членам Новасвецкага гуртка ТБШ. А з Серафімам Лаворам я вучыўся ў Радашкавічах і працаваў у Вільні ў камсамоле. Я знаю і “Адольфа”, які неікі час быў (...). Але, потым, след яго неідзе згубіўся, і зараз цяжка ўстанавіць яго сапраўднае прозвішча. Вам, напэўна пісаў Анатолій Сіяпанавіч, што Вашы веши ён падрыхтаваў для “Полымя”. Не знаю толькі, у які ён збіраецца нумар іх даць, бо яшчэ (толькі ўчора вярнуўся я з Грузіі) і сам не прагледзеў рэдакцыйных планаў. Жадаю Вам здароўя і поспехаў у Вашай службе і ў працы. Моцна цісну Вашу руку –

Максім Танк.

Сяргей Чыгрын

МАКСІМ ТАНК НА СТАРОНКАХ “БЕЛА- РУСКАГА ЛЕТАПІСУ”

Штотечасны культурна-грамадскі і літаратурны часопіс “Беларускі летапіс” выдаваўся ў Заходній Беларусі з мая 1933-га да верасня 1939 гадоў. Усяго выйшла з друку 19 нумароў.

“Беларускі летапіс” з'яўляўся органам Таварыства Беларускай Школы, а заснаваны ён быў Р.Шырмам, Ф. Стакевічам і С.Паўловічам. З 1937 года ў рэдкалегію часопіса залічылі і Максіма Танка. Ён быў адказны за літаратурную пошту і ў часопісе вёў рубрыку “Паштовая скрынка”. Часопіс быў демакратычнага наکірунку і карыстаўся вялікай папулярнасцю сярод беларускага чытача. Пісалі і дасылалі свае творы людзі розных узростаў і з розных куткоў Заходній Беларусі. Максім Танк іх уважліва чытаў і даваў адказы праз сваю “скрынку”, падпісваючыся крыптанімам “М.Т-к”. У “Паштовую скрынку” траплялі рэцензіі на творы Алеся Дубровіча, Сяргея Крыўца, Ганны Новік, Фабіяна Вайцялёнка, Янкі Чорнага, Анатоля Іверса, Міхася Падбярэскага і іншых вядомых сёння і малавядомых аўтараў. А Праменю, Струменю і Граніту Максім Танк раіў “працаўцаў далей і больш чытаць”.

Працуючы ў часопісе “Беларускі летапіс”, Максім Танк не абмяжоўваўся толькі “Паштовай скрынкай”. На ім, практычна, трymаўся ўесь часопіс. Многія нумары “БЛ” пачыналіся з яго вершаў. Так у №№ 10-11 за 1937 год друкаваліся вершы паэта “Выраі” і “Над курганам”, а таксама вершаваная “Казка пра мяdzьведзя”, які “пад шэрью восень, пад верасень месяц, задумай жаніцца”... на вавёрцы. Але жаніх нічога не рабіў, а толькі еў вавёрчыны запасы. Пасля згаладаўся і чуць не памёр. Яго лячылі лясныя звяры і птушкі, але ніхто нічым не дапамог. І толькі хітры цыган “пай зельлем салодкім, як мёдам, спаўшы мяdzьведзя, прыкуў да калоды”, а пасля “усыпаў бярозавай кашы, павёў яго цешыць людзей па кірмашах”.

У двух нумерах “БЛ” друкаваліся народная быліна Максіма Танка “Сказ пра Вяля” і ў некаль-

*Нумар часопіса «Беларускі летапіс», які быў прысвячаны
М. Танку*

кіх нумарах – “Журавінавы цьвет”. Шмат было апублікована на старонках часопіса лірычных вершаў Максіма Танка. Усе яны шчырыя і прыстыя:

... І глядзець на раскаваны
Ў сіней тоні маладзік.
Як задрэмлюць хлопцы рана,
На начлеце, – прыхадзі!

Студзеньскі і лютайскі нумар “Беларускага летапісу” за 1937 год быў прысвечаны Наталлі Арсенневай. Тут змешчаны вершы паэткі “Лебядзіна песьня”, “Зоры”, а таксама два фотаздымкі паэткі, на адным з іх - Наталля Арсеннева з Максімам Танкам пасля дыскусіі ў літаратурна-мастакай секцыі Беларускага Навуковага Таварыства. Дарэчы, у гэтым нумары надрукаваны і верш Максіма Танка, прысвечаны паэтцы. Ён мае назыву “Нашы дарогі”, а таксама артыкул “Натальля Арсеннева ў Вільні”. Пад артыкулам німа подпісу, але, відаць, яго пісаў сам Танк, хаця размова ў ім ідзе і пра яго самога: “Арсеннева й Танк, які гэтак сама быў на паседжаньні, прадстаўляюць два зусім розныя тэматычныя кірункі. Арсеннева жыве здалёк ад беларускага асяродзьдзя, ня бачыць сучаснага народнага жыцця, дык у творах сваіх выказвае пераважна свае чыста індывідуальныя настроі й перажываньні, далёкія ад справаў нацыянальна-грамадzkіх. Наадварот, Танк, які выйшаў з народнае гушчы, які жыву народным жыццём і разам з вёскай беларускай перажыў усе яе нягоды і крыўды, мусіць выяўляць тое, чым перапоўнена аж да краёў ягоная душа. І Арсеннева, і Танк прыймалі дзеяньне ў часце ў гэтай цікавай, стаяўшай на высокім роўні, дыскусіі. На заканчэнні Танк прачытаў надрукаваныя яшчэ пятую, шостую і пачатак сёмае песьні сваей цудоўнай паэмы п.н. “Нарач”.

Акрамя вершаў на старонках “БЛ” Максім Танк змяшчаў свае артыкулы на літаратурныя і этычныя тэмы. У матэрываляе “Крыніца нашай творча-сыці” (“БЛ”, 1938, №2) паэт разважае пра беларускую народную творчасць у сувязі яе з паззій. Паэты зайдзены з народнай творчасці бралі тое, што “з’яўляецца выключна яе індывідуальнай уласнасцю”. І рост мастакай паэзii, як піша Максім Танк, непарыўна звязаны з народнай творчасцю: “Наша творчасць яшчэ доўгі час будзе чэрпаць поўнымі прыгаршчамі гэту съцодзённую, чистую крынічную воду жыцця. Народная-ж песьня будзе далей нас весыці праз жыццё, як маці дачку ...

праз высокія горы з капачамі,
праз цёмныя бары з агнямі,
праз вялікія сёлы са скрыпачамі”.

Невялікія разважанні Максіма Танка пад называю “На дапамогу моладзі” былі апублікованы ў “БЛ” № 9 за 1937 год. На той час паэт вельмі хваляваў ка-тастрафічны стан беларускага школьніцтва, адсутнасць культурна-асветных арга-нізацый і збліжненне беларускага сляянства. Таму літарарат агітаваў і заклікаў сваёй публікацыяй, каб моладзь атрымлівала адукацыю, а інтэлігенцыя трymала цесную сувязь з народам, а таксама каб была “больш інтэсывай працы на родных загонах”. Гэтыя прапановы і жаданні не страцілі сваёй актуальнасці і сёння.

Пісаў наш класік асобныя артыкулы і пра заходнебеларускіх паэтаў, у прыватнасці, пра Міхася Васілька (“БЛ”, 1937, № 5) і пра Міхася Машару (“БЛ”, 1937, № 8). У Міхасю Васільку Танк убачыў песняра-адраджэнца, а не таго, пра якога казалі, што яму трэба “кінуць вершы і ісьці растрасаць гной”:

Воляй шчасцем съвятым
Свайм сэрцам, душой прысягаю,

Што, як просінь нябёс,
сонца блеск залаты,
Беларусь сваа маці хааю.

Рэцэнзуючы книгу Міхася Машара “З-пад стрэх саламяных” Максім Танк падкрэсліў, што Машара – тыповы паэт вёскі. Найперш той вёскі, якая стаіць воддараль ад вялікіх гасцінцаў. Адсюль і пээзія ягоная, па словах Танка, песімістичная. Але песімізм гэты глыбокі. “Ён ледзь не перараджаецца, – піша Танк, – у штосьці стыхінае з чым нават ня варта прафаваць змагацца, а як ад навальніцы лепш схавацца і перачакаць гэты час:

Запру акно я шчыльна-шчыльненька,
На съвет глядзець ўжо сіл няма...”

Часопіс “Беларускі летапіс” вельмі грунтоўна асвятляй і саму творчасць Максіма Танка. “Песьняром Нарачы” назваў яго нехта V у аднайменным артыкуле (“БЛ”, 1937, № 10-11): “Танк у нашай літаратуры з'явіўся і раззвіўся раптам і неспадзявана. Тому часткова даволі многа пісалася і пішацца ў беларускай прэсе аб ім і ягонай творчасці”. Далей аўтар Северын Сасноўскі прыводзіц некалькі выказванняў пра творчасць песьняра з Нарачы з львоўскага месячніка “Сігналы”. Вось адно з іх: “Максім Танк, найвыдатнейшы з беларускіх паэтаў, якія жывуць у Польшчы, выдаў нядайна дэзве новыя кніжкі: пазму “Нарач” і том лірыкі “Журавіны навы цьвет”. Кніжкі гэтыя сваім зъместам, роўнем, выказыванымі імкненнямі, вартасцямі, каторыя ўносяць у скарбніцу агульналюдзкай культуры -- адным словам усім пацвярджаюць канечнасць пазнаньня польской крытыкай беларускай літаратуры”.

З нагоды выхаду зборніка Максіма Танка “Пад мачтай” нехта Атос апублікаваў у часопісе матэрыйял “На ўласны шлях!” (“БЛ”, 1938, № 2). У ім аўтар рэцэнзуе новы зборнік вершаў Максіма Танка. Рэцэнзія атрымалася вельмі смелая, адкрыта і своеасаблівая: характар пээзіі Танка крытык паўночнае з барокам, а сучасныя формы ягонай паэтычнай творчасці падуладны настроем паэта. Дзякуючы гэтым формам асабліва ярка выяўлялася стыхінасць Танкавай пээзіі. Аднак і тут паэт заўсёды заставаўся самім сабою.

“Беларуская пээзія ўзбагацілася новымі монументальнымі творамі: Максім Танк закончыў сваю пазму “Нарач”, – так пачынаеца артыкул “Дэзве стыхі” (“БЛ”, 1937, № 2-3) падпісаны крыптанімам “ГШ”. Аўтар падкрэслівае, што “паэма “Нарач” выяўляе дэзве стыхіі: стыхія нашай прыроды і багатую стыхію народную”. І гэтыя дэзве стыхіі адна адну дапаўняюць. Сюжэт паэмы – барацьба сялян-рыбакоў за свае азёры. Тому стыхія прыроды і стыхія народная – гэта галоўныя героі паэмы. Так лічыць крытык.

Звяртае на сябе ўвагу невялікай публікацыя “Польская прэса аб Максіму Танку” (“БЛ”, 1937, № 5). У ёй паведамляеца аб тым, што творчасць Максіма Танка знаходзіць вялікі водгук у польской прэсе. У тыднёвіку “Pion” (орган Акадэміі Польской Літаратуры) 15 красавіка 1937 года быў змешчаны вялікі артыкул Ю.Путраманта пра творчасць Максіма Танка, дзе крытык падкрэсліў, што “Танк першы ў беларускай літаратуре патрапіў глыбака ўнікнуць у стыхію беларускай мовы і тварыць з яе высокія мастацкія вартасці. У сувязі з гэтым Танк прадстаўляе зусім новыя мамэнты у беларускай літаратуре, “мамэнт адкрыцця паэтычкага слова”.

Вельмі становіча адгукнуўся пра Танка і яго творчасць варшаўскі часопіс “Gloss Powszechny” (21.03.1937), дзе паэма “Нарач” з боку гледзішча сучаснага эпічнага жанру не “мае сабе роўных ня толькі ў беларускай літаратуре, але і ў польскай”.

Друкаваў, хоць і не часта, на старонках “Беларускага летапісу” Максім Танк свае перак-

лады. Найчасцей на беларускую мову ён перакладаў вершы літоўскіх паэтаў Ёзаса Кекштаса і Ойна Міцюта.

Амаль у кожным нумары часопіса “БЛ” друкаваліся матэрыялы пад рубрыкаю “Наша хроніка”. Тут змяшчаліся розныя навіны з культурнага і літаратурнага жыцця Заходняй Беларусі. З гэтых навін і сёння можна даведацца, дзе і калі друкаваліся ў другой палове 30-х гадоў мінулага стагоддзя творы Максіма Танка, якія адбываліся літаратурныя вечары і сустэрэны з яго ўдзелам і г.д. Прывяду некалькі фактаў з тых інфармацыйных публікацый.

13 снежня 1936 года беларускае грамадства ў Вільні святкавала Дзень Беларускай культуры. За сталом прэзідіума ў салі літоўскай гімназіі Вітаўта Вялікага засядалі камітэт святкавання, у складзе якога быў і Максім Танк. Пасля афіцыйнай часткі пачаўся канцэрт хору пад кіраўніцтвам Рыгора Шырмы. Хор выканаў кантату К.Галкоўскага на слова М.Танка.

3 лютага 1937 года Максім Танк закончыў пісаць вялікую паэму “Нарач”.

У нядзелью, 18 красавіка 1937 года, у памяшканні адваката Браніслава Крыжаноўскага адбыўся вялікі літаратурны вечар Максіма Танка сярод польскай інтэлігенцыі Вільні. У ім прымаў удзел і генерал Люцыян Жэлігоўскі, які зацікавіўся творчасцю маладога беларускага паэта і прымай актыўны ўдзел у літаратурнай дыскусіі.

Часопіс “БЛ” (№ 8 за ліпень 1937г.) паведамляе аб тым, што з друку выйшаў другі зборнік Максіма Танка “Журавіны цвёт”(першы “На этапах” быў канфіскаваны). “Польская крытыка залічвае Танка да эўрапейскіх паэтаў першас клясы”, -- піша вышэй названы часопіс.

9 верасня 1937 года адбыўся акруговы суд над М.Танкам і выдаўцом В.Труцько за зборнік “На этапах”. Гэты зборнік быў канфіскаваны 25 ліпеня 1936 года за некаторыя вершы ў якіх адчуваўся “люцкое падбухторванье і адварванье ад Польшчы”. Абараняў падсудных адвакат прафесар К.Петрушевіч. Суд абвінавачаных апраўдаў...

Тэма “Максім Танк на старонках часопіса “Беларускі летапіс” заслугоўвае цікавай манаграфіі. Верыцца, што нехта гэту тэму грунтоўна даследуе і выдастъ асобным выданнем. А сама даследаванне папоўніць малавядомыя віленскія старонкі жыцця і творчасці класіка беларускай літаратуры.

Мікола Мікуліч

“ЛЮБЛЮ СВОЙ КРАЙ...”

Прыкметнае месца ў літаратуры Заходняй Беларусі належыць вядомаму кнігару і культурна-асветнаму дзеячу Станіславу Станкевічу.

Да літаратуры і шырэй – грамадска-патрыятычнай і культурніцкай дзейнасці, сёння мы ведаем, С.Станкевіч прылучыўся яшчэ ў пецярбургскі перыяд свайго жыцця і працы (1903-1919). Іменна ў Пецярбурзе, куды ён патрапіў у пошуках лепшай долі, як напіша пазней у аўтабіографіі, праслужыўшы дагэтуль сем гадоў спярша “пастухом, а пасля парбакам” [1, арк. 28] на вёсцы, будучы паэт заблізіўся і пасябраваў з кірауніком Беларускага навукова-літаратурнага гуртка студэнтаў прафесарам Б. Эпімах-Шыпілам, непасрэдна пазнаёміўся з маладым Я.Купалам, які вучыўся на агульнаадукацыйных курсах Чарняева і працаўаў ў выдавецкай суполцы “Загляне сонца і ў наша аконца”, цесна контактаваўся ў справе арганізацыі і правядзенні шматлікіх імпрэз, вечарын і тэатральных пастановак з многімі прадстаўнікамі тамтэйшай беларускай грамадскасці, галоўным чынам, зразумела, маладзі. Жывучы з 1920 года ў Вільні, С.Станкевіч спачатку працаўаў у кнігарні Беларускага выдавецкага таварыства, пасля адкрыў уласную, якая разгарнула свае філіі ў некаторых іншых гарадах і паступова ператварылася ў адзін з віднейшых беларускіх культурна-асветных асяродкаў горада і краю. “Хто із жыхараў б. Заходняй Беларусі ў перадваенным часе ня ведаў ягонай кнігарні, якая знаходзілася ў Вільні?.. – ставіў рытарычнае пытанне, прыгадваючы 20-30-я гады, Я.Шутовіч. – Хто да яго не заходзіў, каб па прыездзе ў Вільню адрazu даведацца пра беларускія падручнікі, навуковыя кнігі, пра кнігі з беларускай літаратуры, мастацтва, купіць ці дарма дастаць беларускую газэту, даведацца пра беларускую жыццё ў Вільні і ў краі...” [2, арк. 34]. І далей разважаў: “Кнігарня Станкевіча была адным із асяродкаў пропаганды беларускай культуры, у некаторай ступені была неафіцыйным даведачным бюро. Кнігар Станкевіч добра ведаў кніжную справу, быў ён самадзейным энцыклапэдыстам і бібліофілам у галіне беларусазнаўства. Беларускія вучоныя,

Вільня

журналісты, пісьменнікі, працаўнікі навукі, культуры, асветы карысталі з цэнных паслуг Станкевіча ў набыцці патрэбнай ім літаратуры” [2, арк. 35].

Праца кнігарні, каталогі яе асноўных таварных найменняў, кніжных і часопісных выданняў сістэматычна прапагандаваліся ў віленскіх перыёдыхах. Напрыклад, прапаноўы спажыцу прадукцыі па зніжаных цнах. “Беларуская Кнігарня Ст.Станкевіча (Вільня, Вострабрамская №р. 2), – пісала газета “Беларуская крыніца” ад 11 лютага 1927 года, – ладзіць танную прадажу кніжак, у працягу часу ад 15 лютага да 1 сакавіка. Кожны съядомы Беларус павінен скарыстаць з гэтай прадажы і безадкладна выпісаць сабе патрэбныя кніжкі, каб ня ўпусціць гэтага часу, а таксама дараціць іншым менш съядомым. Спісак кніжак з цэнамі друкуеца ніжэй...” [3].

С.Станкевіч падключыўся да дзеянасці Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі, дапамагаў наладжваць працу гурткоў ТБШ і мастацкай самадзеянасці (сам спявав у хоры Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры), бібліятэк-чытальняў, школ, займаўся, як цяпер бы сказалі, перспектывнымі выдавецкімі проектамі. Цягам доўгага часу ён сумесна з З.Верас укладаў і друкаваў адрыйныя беларускія календары, менавіта яго намаганнямі была перавыдадзена паэма “Тарас на Парнасе”, выйшлі ў свет зборнікі “Флірт для ўсіх” і “Беларускі съпейнік”.

Асаблівае значэнне меў акт выдання “Беларускага съпейніка”. Ён садзейнічаў росту нацыянальнай самасвядомасці народа, духоўна-патрыятычнаму выхаванню моладзі. “Можа і ня думаў у 1925 годзе гр. Ст.Станкевіч (кнігар), – адзначаў у газете “Беларуская крыніца” Ф.Грышкевіч, – што выданнем “Беларускага съпейніка” выканае такую ўдзячную працу. Неацэненая вартасць выданага Ст.Станкевічам зборнічка песняў месціцца ў tym, што ўсе песні ў зборнічку сяняня ўжо на Беларусі знародніліся”. І далей: “Спейнічак выданы Станкевічам можа часова служыць Беларусу нацыянальным маліцьвенікам, у якім на ўрачыстыя дні можамо знайсці наш гымн перамогі “Жыў на съвеце Лягон...” (24 бач.), беларускую алегію “Беларуская зямліца” (бач. 20) і романс беларуское нацыянальнае надзея “Гэты ты, Нёман...” (бач. 17)” [4].

“Зборнічкі популярных песняў выдаваныя для народных гушчай, – працягваў, падагульняючы, Ф.Грышкевіч, – маюць у сабе туу найвышэйшую вартасць, што яны зараз робяцца народнымі кантычкамі. Народ кантычкі родных песняў моцна кахае і яны з часам робяцца неаддзелена часткай ягонага жыцця. У народаў-жа падняволеных кантычкі родных песняў спаўняюць найвышэйшае заданье ў абароне народнае душы перад наступам ворага” [4].

Уесь гэты час, пачынаючы яшчэ з пецярбургскага перыяду, С.Станкевіч пісаў вершы, якія друкаваліся ў газетах “Крыніца”, “Сялянская ніва”, часопісах “Досвіт”, “Заранка”, беларускіх календарах і інш. У 1926 годзе пабачыў свет зборнік яго гумарыстычных вершаў “Съмех – ня грэх”. Ён сведчыў пра наяўнасць у паэта выразнага лірыка-апавядальнага характару мастацкага светаадчування, значнага літаратурна-творчага патэнцыялу – жыццёсцвярджальнаага па свайму зместу і прыродзе, пра ўгрунтаванасць гэтага патэнцыялу ў асновы народнай самасвядомасці і маралі, настроі і перажыванні шырокіх грамадскіх слёёў насељніцтва.

Зборнік склалі пяць адносна самастойных тэматычных раздзелаў - “Меставы гумар”, “Вясковы гумар”, “Палітычны гумар”, “Розныя жарты” і “Апавяданьне”. Яны з розных бакоў выяўлялі зместавыя асаблівасці ўнутранага свету, псіхалогіі простага чалавека, прадстаўніка сацыяльных нізоў грамадства, яго адносіны да вядомых палітычных, эканамічных,

культурных падзеяў, раскрывалі народнае бачанне і разуменне грамадска-сацыяльных змен, каштоўнасцей чалавечага жыцця. У кожным з іх можна знайсці свае, досыць удалыя маастацкія адкрыцці, у многім трапнныя назіранні і абагульненні аўтара.

У свяtle гумарыстычнай усмешкі паэта – зaimальныя бытавыя здарэнні (“Маліваная лаўка”, “Параіла!”), цікавыя і павучальныя выпадкі, звязаныя з купляй пёўнага тавару, жывёлы (“Як Моўша купляў цялё?”, “Сыцмі!”), некаторыя праблемы сямейных узаемадачыненняў, асаблівасці народных звычаяў і абраадаў (“Далася ў знакі!”, “Сваты”), чалавечыя памылкі і недахопы, звыклыя для беларусаў цымнота і прастадушнасць (“П’яніца”, “Растлумачыў!”). Як правіла, ён імкнуўся ўзнятца над канкрэтным матэрыялам рэчаіснасці, эпізодамі і фактамі жыцця свайго сучасніка, надаць ім абагульненнае значэнне, завастрыць увагу чытачу на істотна важных акаличнасцях сацыяльных абставін, адметных рысах харектару героя, яго культуры і выхавання.

У якасці аднаго з відаў камічнага, адметных спосабаў раскрыцця жыццёвых працэсаў, унутранага свету чалавека цягам доўгіх стагоддзяў у літаратуры развівалася і ўдасканальвалася сатыра. Прадметам іранічнага асмяяння і сатырычнага выкрыцця С.Станкевіча з’явіліся многія факты і дэталі сацыяльна-еканамічнага ўціску і несправядлівасці, нацыянальна-культурных аблежаванняў і рэгламентацый, палітычных забарон і пераследу ў Заходній Беларусі, шматлікія абыянні, якія давалі ды не выконвалі прадстаўнікі польскіх уладных структур, у прыватнасці, кіруючай партыі нацыянальнай дэмакратыі. Напрыклад, у вершы “Нехта – нейкі” ён удала абыграў звычайны бытавы эпізод з гарадскіх варункаў, акцэнтаваў увагу на важнай і харектарыстычнай палітычнай асаблівасці грамадскага жыцця – арыштах і зняволенні на Лукішках рэдактараў вядомых газет і часопісаў, якія публіковалі вострыя, прысвечаныя асэнсаванню набалельных праблем і супяречнасцей заходнебеларускай рэчаіснасці, матэрыйлы і дакументы.

Нехта нейкі – хто там знае –
Падышоў аднойч да Грышки,
Й шапку зняўши ўраз пытаете:
– “Як мне трапіць на Лукішкі?” [5, с. 33]

Грышка, як чалавек шчыры і сумленны, не замарудзіў адазвацца, “Разказаці стаў старацца, Каб той болей ня пытаўся”:

– “Кабы – кажа – вам ня зьбіцца
І знайсці “Лукішкі” гэты, –
Трэ’ рэдактарам зрабіцца
Беларускае газэты!”
На канчатак так гавора:
– “Нат тагды не аглянесься,
Як бяз клопату і скора
На “Лукішках” апынесься!” [5, с. 33]

Верш, як бачым, сюжэтна-апавядальны, роздумны па сваім харектары, поўны тонкай іроніі і глыбокага народнага досціпу.

Шмат у чым тыповым для С.Станкевіча і паказальным у кантэксце нашых разважан-

няу з'яўляеца верш “Жабракі не спакойны”, які таксама мае выразны сатырычна-гумарыстычныя характеристики. Імкнучыся падкрэсліць складаныя сацыяльна-еканамічныя ўмовы жыцця ў краі, невыносна цяжкія падаткі, якімі было абкладзена насельніцтва, аўтар карыстаўся прыёмам перабольшання, завастрэння сітуацыі, давядзення яе да абсурду:

Ці то праўда ёсьць, ці не,
Ня буду я спорыць,
Аднак чуць прышлося мне
Як людзі гавораць:

Што пан Грабскі ўсё-такі
Завядзе парадкі,
Каб, нарэшце, й жабракі
Плацлі падаткі. [5, с. 43]

Тэрмінова сабраўшыся на сход і аблеркавайшы няпростую сітуацыю, абураныя жабракі пастанавілі не прызнаваць “ні зашто Гэныя парадкі” ўлады.

“Лепш не станем жабраваць
Будзем неяк жыці,
А падаткі – трэ сказаць –
Ня будзем плаціці!” [5, с. 44]

Не жартоўна-камічным, а крытычна-сатырычным, выкryвальніцкім па сваім змесце і характеристы з'яўляеца дастаткова вялікі па аб'ёме верш С.Станкевіча “Не спадабаліся!”. У ім паэт засяродзіўся на канкрэтным факце сацыяльнай і нацыянальнай няроўнасці, калі Ізба Скарбовая аблінаваціла загадчыка беларускай кнігарні ў тым, што ён “разгугляўся і развесіць пастараўся” ў сваёй краме “Пару новенькіх партрэтав, Беларускіх-жа поэтаў, – Знамянітых людзей” [5, с. 36]. Выяўляеца, “Што развесіў ня тых”, бо “у іншых магазынах Ёсьць партрэты там на сценах” і да іх “Дзела Ізбе няма!” Дадзеная проблема асэнсоўвалася аўтарам у шырокім грамадска-сацыяльным кантэксле, як з'ява тыповая і заканамерная для заходнебеларускай рэчаінасці:

Ўсё пра роўнасьць нам казалі,
А мы з радасцю чакалі,
Што настане той час.

Аж нарэшце стала ясна,
Што мы цешылісь напрасна... [5, с. 35]

Загадчык-кнігар так і не дабіўся справядлівасці: “Па ўсей Ізбе цягаўся, Нідзе з праўдай не спаткаўся...” [5, с. 37].

Як можна пераканацца, намагаючыся ў поўным аб'ёме данесці да чытача зместавую сутнасць пэўнай ідэі, у сваіх вершах С.Станкевіч заўсёды ішоў за думкаю, асаблівае значэнне прыдаваў ідэйна-сэнсавай складальнай. Адсюль – характеристы выдаткі ў іх форме, паэтыцы, кампазіцыі. Канечнэ, многае дыктавалася тут індывідуальнымі рысамі асобы паэта – стрыманасцю, разважлівасцю, душэўна-псіхалагічнай уgruntаванасцю і інш., асаб-

лівасцямі і прыродай яго мастацкага дару, якія непасрэдна вызначалі змест і якасць твораў, tym не менш, думаеца, шмат у чым і дадзеная акалічнасць абумовіла іх досыць прыглушанае сатырычнае гучанне. Менавіта гэтыя аспекты акцэнтаваў у сваёй рэцензіі на зборнік "Сымех – ня грэх" Ф.Грышкевіч, адзначаючы, што ён узник у рэчышчы нацыянальнай духоўнасці і з'явіўся працягам беларускай літаратурнай традыцыі – "сымеху скрозь сылёзы". "Зборнік мае некалькі харктэрных дужа добрых рысаў, - пісаў ён, – якія даюць падставу думаць, што ў будучыне ў асобе Стан. Станкевіча, калі ён не пашкадуе працы, нашая літэратура будзе мець здольнага сатырика. Аўтар мае народную філёзофію (прыклад –17 бач. "Ня сумуй!"...), вастрату і прастату слова (прыклад увесь зборнік), але няма вастраты матываў. Крышку маюмі гэта ў вершыку "Закрэтны лес", але дужа, дужа слаба. Пажадана, каб аўтар дужа добра запомніў сабе, што фундамантам гумару-сатыры ёсьць: вастрана і прастата слова, вастрана матываў, філёзофія тае грамады, у якой аўтар пражывае і, найгалаўнейшшае, строгасць будовы. Сатыра належыць па сваей будове да найдалікатнейших і найстражэйших літэратурных твораў" [6]. І яшчэ: "Прыроджаны фундамант у аўтара ёсьць: смачны і востры слоўнік і разуменьне акружаючых грамад. Добра перадумаць трэба справу вастрана матываў і строгасць будовы; калі-ж гэтага няма, то сатыра мае вартасць толькі тыднёвую, або месячную, але ня больш... Пільнаю і строгаю працаю, востраю крытыкаю самога сябе, аўтар дойдзе да багатых выпладаў, бо фундамант ёсьць прыроджаны" [6].

Досыць шырокая для свайго часу пастаноўка няпростых сацыяльных і нацыянальных пытанняў уласціва другому зборніку С. Станкевіча "З майго ваконца" (1928), які засведчыў відавочны ідэйна-мастацкі рост паэта. Ён поўніўся традыцыйнымі для беларускай літаратуры тэмамі, матывамі і вобразамі, шырока распаўсюджанымі як у творчасці Я.Купалы і Я.Коласа пачатку стагоддзя, гэтак і многіх заходнебеларускіх аўтараў 20-х гадоў. У ім паэт маливаў карціны людской нядолі, бязрадаснага існавання мужыка-беларуса, яго шматлікіх сацыяльна-бытавых няўладзіц і прыніжэння, "зьдзекаў і прымусаў", крытыкаў існуючыя грамадскія парадкі, якія скоўвалі духоўную энергію народа, не давалі надзеі сацыяльнымі нізам на паляпшэнне іх умоў жыцця, пашырэнне правоў і свабод. Ён хацеў "бачыць сонейка над хатай, Што будзе грэць мой родны кут" ("Надзея"), ставіў на мэце аббудзіць народную грамаду ад сну і памрочлівой маркоты, натхніць яе на актыўныя дзеянні па здабыці сваёй волі, долі і шчасця, клікаў да аўяднання, кансалідацыі сіл ("Трэба сілу нам і згоду. Ўсяму съвету паказаць..."):

Станіслаў Станкевіч. На адваротным баку здымка напісаны: «На памятку М. Станкевічанцы ад Ст. Станкевіча. 28.10.21 г. Вільня.»

Гэй! за волю ўсе змагацца,
 Страсянеце вечны сон!
 Годзі ў цемры так снавацца
 І цярпець адно – прыгон!
 Трэба брацца ўсім за дзела,
 Руکі склаўшы не сядзець,
 Бо, сапраўды-ж, надаела
 Век нядолю ўсё цярпець! [7, с. 11]

У вершах С.Станкевіча са зборніка “З майго ваконца” і тых, што не ўвайшлі ў яго, сустракаем традыцыйныя для нашай літаратуры звароты аўтара да долі, якой “усё не відаць” (“Можа ты дзе у няволі І ня вырвацца табе...”), каб яна адазвалася, прынесла лепшы, памысны лёс (“Эй! Ты доля...”), да чарговага Новага года, ад якога чакаюць добрых змен і зрухаў у жыцці, з якім “Няхай-жа загляне час лепшы...”. “Ці жудкія зьдзекі нясе Твой прыход, Ці воляй нарэшце пацешыш Народ!” (“З Новым годам”). Ён апеліваў да волі, што недзе “так марудзіць” і невядома, “да нас калі прыблудзіць...” (“Родная вёска”), адмабілізавана і горача сцярджай: “Годзі ўжо цярпець нам ціха І пакорна сыпіну гнуцы!.. Мы ня хочам, нам даволі Гнуцы, плакаць, бядаваць!” (“Годзі”), заклікаў актыўізавацца, здабыць волю сваімі рукамі, працаўцаць, каб “растацца з бядою” і “долю... здабыць”. “Да працы усе грамадою Мы пойдзем, браточки, хутчэй, Да трэба растацца з бядою...” (“Да працы”). Як і ў творах многіх яго папярэднікаў і сучаснікаў, да прыкладу, М.Васілька і М.Машары, покліч “Да працы” гучай у паэта ў адным зместава-асацыятыўным полі з поклічам прыступіць “адважна да дзела”, каб “Беларусь будаваць”, парупіца “усім, Хто долі жадае Народу”, “За Маць-Беларусь, за свабоду...” [7, с. 9].

У вершы-звароце “Не пакінем...” С.Станкевіч заклікаў шматлікіх беларускіх патрыётаў, сваіх аднадумцаў і паплечнікаў па грамадска-культурнай дзейнасці, і надалей не пакідаць “зямелькі і Краю, Дзе калісь нашы продкі жылі, Тых палёу, сенажаці і гаю, Дзе крывавы свой пот пралілі...” [7, с. 7]. Руплівую і ахвярную працу на абсягах роднай нівы, ворыва і засеў яе жыццядайным зернем, каб яна “Каласамі буйнымі шумела І збор добры давала для нас”, ён непасрэдна звязваў з каваннем народнай долі і развіццём беларускай культуры:

“Bielaruskaja piligrymka u Kálvary.
Стаяць злева направа: С. Станкевіч,
а. А. Станкевіч, Я. Шутовіч.

Каб забыці пра гора й нядолю,
На апеку ня станем чакаць!
Будзэм самі каваць сабе долю
І культуру сваю пашыраць!

Каб загінуў змрок цемры пануры,
Ужо па ўсей Беларусі у нас;
Съветач роднае нашай культуры
Каб нам вечна съвяці і ня гас! [7, с. 7]

Сацыяльнае і нацыянальнае, матэрыяльнае і духоўнае, хлеб і асвета, культура ўспрымаліся паэтам як адзінае цэлае, у святле вялікай грамадзянска-патрыятычнай проблемы, вырашэнне якой мела для беларускага народа лёсаноснае значэнне.

С.Станкевіч не сумніваўся ў прайдзівасці і правільнасці сваіх духоўна-маральныхных крытэрыяў і арыенціраў і ідэйных пазіцый, у цэлым абранага шляху; праз увесь яго зборнік праходзіць матыў веры ў будучыню роднага краю, незалежнае развіццё Беларусі і яе народа. У вершы “Аб прошлым” ён закранаў асаблівасці гістарычнага лёсу беларусаў, выяўляю некаторыя быццйна-філософскія аспекты нацыянальнага мінулага. А ў вершы “Да Беларусі” выказваў цвёрдую ўпэўненасць у tym, што “Згінуць зьдзекі і прымусы”, “Нам засывеце міла сонца, Закрасуе наша ніва”, паэтаваў красу і сілу жыватворнай роднай мовы як духоўна-маральнага ґрунту жыццяздзейнасці і самасцярдження народа, яго паступальнаага руху наперад, як дамінанты нацыянальнай свядомасці і культуры:

Беларусь, жыла й жыць будзеш! –
То дарма, што вораг страша,
Бо дасюль, дзе не заблудзіш,
Жыве ўсюды мова наша!

А пакуль жыве ў нас мова,
Не загіне край наш родны... [7, с. 6]

Дужа паказальнымі і характарыстычнымі ў плане разумення асаблівасцей творчасці С.Станкевіча з'яўляюцца яго вершы, прысвечаныя тэмэ паэта і паэзіі, якія не ўвайшли ў зборнік “3 майго ваконца”. У адным з іх – “Жаданыне” (1928) – аўтар кажа, што не думае, не мае на мэце “стацца... паэтам”, а проста імкнецца “пры часіне Сплесці верш сваёй Краіне”. Думкі “аб долі нашай шэрый” не даюць яму спакою: “Ў галаве мне ўсьцяж снуюцца і на вонкі сільна рвуцца...” З імі ён хоча “3 Краем родным падзяліцца. Дачакаць канца ўсім мукам і пусыціць асобным друкам...” [8, с. 78].

З вершам “Жаданыне” шмат у чым перагукваецца верш “Мой лёс”, у якім паэт зрабіў спробу асэнсаваць суадносіны і ўзаемадачыненні свайго творчага дару і няпростага жыццёвага лёсу. Ён усведамляў, што “з сабою дар прынёс”, які, хоць і “ня меў зусім асновы”, але “часам турбаваў”, даваў яму магчымасць, “як краскі, думкі ў словы Ў вянок сплятаць” [8, с. 82]. Аднак лёс “ня быў сумленны”.

Хоць думкі часта мігацелі,
Перашкаджалі працаваць,

На волю рвалісь, грухацелі,
Ды час ня мог ім волі даць. [8, с. 83]

У вершы “Замест прадмовы” С.Станкевіч палемізаваў з апанентамі, якія папракалі яго за тое, што піша “ўстарэлым стылям, Якім пісалі прад вайной...” [8, с. 68]. Абгрунтоўваючы змест і характеристар сваёй паэзіі, ён адзначаў, што творыць “для вясковой масы”, а для яе трэба “літэратуру Прастую, лёгкую даваць...” [8, с. 69].

Таптаць неварта ўсё-ж паэтаў,
Хоць недарослыя, ці малых,
Бо без съязбля ня будзе цьвету,
Ані разумных без дурных.

А вёска наша – ўся надзея,
Патрэбна з ёю зьвязь трymаць,
Перш трэба даць, што разумея,
Пасыль вось будзем выдумляць. [8, с. 70]

Адметны лад светаўспрымання С.Станкевіча, характеристарыя душэўна-псіхалагічныя асаблівасці яго героя, напрыклад, уражлівасць і пачуццёвасць, пяшотнасць і далікатнасць, выявіліся ў пейзажнай, а таксама інтymнай лірыцы - вершы “Да дзяўчыны”, “Ой галубка мая...”, “У летні вечар”, “Восень”, “Мароз” і інш. Паэт умее захапіцца хараством наваколля, яго высокім эстэтычным зместам і вабнасцю, раскрыць замілаваную ўсчлененасць прыроднай з'явай, яе чароўнай гармоніяй і супладнасцю, перадаць інтymнае пачуццё ва ўсёй яго значнасці, разнастайнасці зрухаў і адценняў:

Як зорка, што ў небе гуляе
І міла з-за хмарак мігне,
Як пэрла, як кветка жывая,
Так міла заўсёды Ты мне! [7, с. 29]

Трэба сказаць, многія вершы С.Станкевіча грашылі рытaryчнасцю і дэкларацыйнасцю, пераказам наяўных і магчымых падзеяў і фактаў рэчаіннасці, дыдактычнымі парадамі і заклікамі агульнагуманістычнага характеристару, канстатацыяй эмацыянальна-пачуццёвага стану лірычнага героя, але былі сагрэты светлымі думкамі і шчырымі перажываннямі, высакароднымі памкненнямі аўтара, заключалі ў сабе ёмісты пазітыўны змест, неслі значны зарад жыццесцвярджальной энергетыкі. У гэтым плане нельга не пагадзіцца з даследчыкам Я.Трацяком, які, разглядаючы творы паэта, падкрэслівае наступнае: “Як бачым, новых тэм ў беларускую паэзію Станіслаў Станкевіч, як паэт, магчыма, і не прынёс са “свайго ваконца”. Але трэба адзначыць, што шчырая перакананасць і вера ў Беларусь, разуменне неабходнасці ісці ў народ і клікаць яго да беларускасці адчуваюцца ў кожным радку. А гэта не менш важна і не менш патрэбна” [9].

Спіс літаратуры

1. Аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэki імя Я.Коласа НАН Беларусі. Ф.1. Воп. 1. Адз. зах. 84.

2. Шутовіч Я. Памёр слаўны беларускі кнігар // Аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я.Коласа НАН Беларусі. Ф.1. Вол. 1. Адз. зах. 84.
3. Беларуская Кнігарня Ст.Станкевіча // Беларуская крыніца. – 1927. – № 7.
4. Грышкевіч Ф. Літэратурныя запіскі // Беларуская крыніца. – 1928. – № 44.
5. Станкевіч С. Сымех – на грэх: Гумарыстычныя вершы. – Вільня, 1926.
6. Грышкевіч Ф. Літэратурныя запіскі // Беларуская крыніца. – 1928. – № 29.
7. Станкевіч С. З майго ваконца. – Вільня, 1928.
8. Цыт. па: Русак М. Лявонава доля: Успаміны пра майго бацьку Станіслава Станкевіча. – Вільня, 2002.
9. Трацяк Я. “Аб якім тут Станкевічу гутарка?..” // Літар. і мастацтва. – 1997. – 29 жніўня.

ПАЭЗІЯ ФРАНЦІШКА ГРЫШКЕВІЧА

На хвалі разгортання і пашырэння заходнебеларускага грамадска-патрыятычнага руху сяродзіны 20-х гадоў актыўна заяўлі пра сябе многія паэты, напрыклад, Францішак Грышкевіч, якому блізкім было рэчышча лірыка-апавядальний стылёвай плыні.

З першымі вершамі Ф.Грышкевіч выступіў у часопісах “Студэнцкая думка”, “Родныя гоні”, газетах “Крыніца”, “Сялянская ніва”, некоторых іншых выданнях. У 1927 годзе выйшаў зборнік паэта “Веснавыя мэлёдыі”, які не застаўся незаўважаным заходнебеларускай крытыкай. Натуральна, што яго вершы таксама былі заангажаваны ў грамадска-патрыятычную праблематыку, звернуты да асэнсавання ідэі нацыянальнай і сацыяльнай волі народа, неабходнасці яе пазітыўнага ажыццяўлення. Вырашэнне вострых грамадскіх супяречнасцей, гарманізацыя сацыяльных адносін, набыццё беларусамі самастойнасці і незалежнасці з'яўляюцца стрыжнёвымі лініямі, дамінантамі мастацкага мыслення Ф.Грышкевіча. “Як шопат пушчы” трывожыць “схопленага льва”, кажа паэт у вершы “Кліч”, “Так шопат Волі ў паветрнай хвалі Трываожыць” ягоныя грудзі. Яго душа “Закута скомліць і грызе аковы...

Вокладка кнігі Францішка Грышкевіча

Каб вольным вокам глянуць на съвет новы” [1, с. 33].

Як і іншыя заходнебеларускія паэты, Ф.Грышкевіч маляваў карціны людской нядолі, нялёгkага народнага побыту і нястач, імкнуўся раскрыць вобраз нявольніка лёсү — працаўніка-селяніна, які штодзённа глядзеу “крыўдзе ў вочы”. Яго лірычны герой жыў клопатамі і турботамі, набалельмі праблемамі “зямлі пана”, з’яўляючыся часцінкай шырокаага грамадскага асяроддзя. У іх агульныя ці блізкія духоўна-маральныя каштоўнасці, інтарэсы і арыенцыі, агульныя надзеі і спадзяванні (вершы “Раб”, “Можа гэта толькі згадка...”, “Доля” і інш.).

Вершы Ф.Грышкевіча былі не проста формай выяўлення асаблівасцей душэўна-псіхалагічнага свету маладога чалавека, сучасніка і ўдзельніка значных грамадскіх падзеяў і зрухаў, яго думак і перажыванняў, адносін да навакольнай рэчаіснасці. Лепшыя з іх з той ці іншай ступенню шырыні і разнастайнасці раскрывалі духоўна-маральны стан асобы, занепакоенай незайдроснай долей беларуса, якая думала пра сваю сціплую ролю і месца ў пошуку ім шляху выхаду з няпростага становішча. Чытаючи зборнік “Веснавыя мэлёды”, бачыш, што яго аўтар ставіў на мэце актыўізацію грамадскую думку, імкнуўся па мерымагчымасці паўплываць на наяўнасць змен у характеристы і логіцы мыслення, псіхалогіі і свядомасці мас, на працэсы духоўна-сацыяльнага жыцця ў краі, сцвярджаў ідею абнаўлення заходнебеларускай рэчаіснасці. “Забыць трэ’ песьні сумных дзён заглуму, Калі мы млелі ад крывавай раны”, — гаварыў ён у вершы “Signum”, намагаючыся абудзіць зняверанага сабрата-беларуса, пасяліць у ягонай душы надзею на лепшае. Замест суму “трэба меч каваны Нясьці пад стрэхі тонам буйнай песьні, Дзе гінуць краскі на зімным Прадвесні”.

Пякельнай сілы трэ’ пусыці машыну,
Дзе Дух Народу загрыміць маторам,
А песьня помсты Белай-Русі сыну
Штодзенным будзе пры малітве хорам;
І сонца ясна заблішчыць ад сталі,
А іскры ярка разъянисуцца ў далі.

Хай Нёман спаўны на сваім улоньні,
Мест хвоек, соснаў і дубоў вяковых,
Нясе штандары вольнае Пагоні,
Якія стройна ў руках вясковых
На бокі розны парывае бура
І коціц песьню змагаром панура. [1, с. 20]

Варта адзначыць, што ў духоўна-светапоглядным плане паэт эвалюцыянуваў ад маральна-філософскай платформы Беларускай Хрысціянскай Дэмакратіі, каталіцкага асяроддзя, у цэлым ідэй незалежніцкага руху, якіх ён прытырмліваўся напачатку творчасці, улева, у напрамку да камуністычных перакананняў і пазіцый, радыкальной сацыяльнай праграмы.

Шмат у чым паказальныя і характеристычныя наступныя радкі Ф.Грышкевіча (верш “З народу мы...”):

Ах... годзі спаць!... Ісьці ўжо час!...
Араць трэ’ родны гоні.
Скарэй за плуг, хто жыў і дуж
Дзяры дзірван палетку...

Нясі съятло ў цёмну глуш,
Дай брату шчасьця кветку.
З Народам мы!... Хто-ж проціў нас,
Хто йдзе супроць Народу,
Каму прамень надзеі згас,
Хто ждэ няшчасьця году –
Ах... проч ад нас!... З Народам мы!
Бо дзецы мы Народу:
З Народам церпім мы адны
За Волю і Свабоду. [1, с. 22]

Як можна пераканацца, ідэйна-эстэтычны змест верша, яго паэтыка і вобразнасць з'яўляюцца падкрэслена традыцыйнымі для беларускай літаратуры. Тэма і вобраз працы, як асноватворная катэгорыя і вызначальны пачатак, якія канцэнтравалі і цэнтралізавалі духоуна-чалавечую энергетыку, а таму збіралі асяроддзе, кансалідавалі масы, вядомы яшчэ з часу Ф.Багушэвіча і Я.Лучыны. Шырокое распаўсюджанне і асаблівую вагу яны мелі ў творчасці паэтаў нашаніўскага перыяду, калі заключалі ў сабе характэрны сімвалі-ка-алегарычны змест.

“Ад куточка – да куточка, Як шырокі й доўгі край: Дзе пануе страшна начка Засярай і асьвячай!” (“Праца, праца для Народу...”). У вершах “З народу мы...”, “Жніво”, “Гім” і інш. Ф.Грышкевіч у духу традыцый паэтай-нашаніўцай, найперш Я.Купалы і Я.Коласа, лучыў між сабою, аўядноўваў у адзінае ідэйна-эстэтычнае цэлае носьбіты двух розных духоуна-псіхалагічных субстанцый: з аднаго боку – образы ахвярнай працы, цяжкога ворыва і сяўбы, а з другога – надзеі, святыя, асветы, будаўніцтва новага жыцця. Разам яны антаганістычна супрацьстаялі во-бразам сну, цемрыву і глушки, нядолі, якія арганізаваны ў трэцяй субстанцыі, ім-кнуліся разбурыць яе і матэрыялізаваць носьбіты яшчэ адной – светлай будучыні, волі і свабоды, незалежнасці і шчасця, вялі да ўтварэння новай рэальнасці.

На Твае, Беларусь, шыр палеткі
Ўцягнем з сталі гартоўваны плуг,
І Твае ў белай вонратцы дзеткі
Ў школе змыюць знак “верненых слуг”. [1, с. 44]

“Хай крапчэ родны дух!” Паэт верыў, што дружныя і ахвярныя, шчырыя і сумленныя намаганні і высілкі мільёнаў аднадумцаў на карысць роднай зямлі (“Для Цябе, Беларусь, наша праца, Для Цябе з сэрцаў наших б'е жар...”) раней ці пазней дадуць свае вынікі, зродзяць “вольна-съветлы час”, і “гучнай песні галосісты звоны Паплывуць ад краёў да краёў” [1, с. 44].

Варта заўважыць, што характэрныя асаблівасці цяжкога сацыяльна-эканамічнага жыцця краю, людской нядолі Ф.Грышкевіч імкнуўся разглядаць і асэнсоўваць шырока, у кантэксле працэсаў нацыянальна-гістарычнага мінуллага. Яго лепшыя вершы са зборніка “Веснавыя мэлёдыі”, напрыклад, “Русь Бела”, “Сылед Чарадзея”, “Князь Вітаўт”, “25.III.1918”, “Музэй Івана Луцкевіча”, авеяны і сагрэты дабратворным пачуццём гістарызму, адчуваннем духоуна-патрыятычных каштоўнасцей, усведамленнем значнасці і насычанасці пройдзенага народам шляху.

У вершы “Русь Бела”, якім адкрываецца галоўны раздзел зборніка “Вечнае”, паэт зрабіў своеасаблівы вертыкальны зarez гістарычнага лёсу Беларусі, накідаў контурныя

штырхі, абрысы вызначальных этапаў яе развіцця на складаных і супярэчлівых скрыжалах часу. Мінулае яго знебарачанай Радзімы – гэта шматлікія крывавыя бітвы і войны, якія перыядычна скрышальнай навалаю абрушваліся на яе этнічныя землі і люты драпежылі іх. І як іх жалобна-трагічны плён – “нікчэмны чорныя троны, як павеў вагну шалёны, як панурай песьні тоны, былі знакам кожнай хаты”. “Тут і слёзы бурнай рэчкай, тут і звон кайданаў ліхі”, “гвалты й зьдзекі” панская няволі і прымусаў [1, с. 4]. Анічога не змянілася ў жыцці роднага краю і беларуса і сёння, кажа аўтар.

Тут і сяньня гром гарматы,
тут і сяньня звон кайданаў
і гіліяны нашы хаты
гэткі самыя барагаты,
той сам пан сядзіць пракляты
й смокча нашу кроў із ранаў. [1, с. 5]

Верш заканчваецца больш чым красамоўнымі і характеристычнымі радкамі:
годзі гэтай страшнай муکі,
годзі панскае прынукі,
Мы гэрояў вольных ўнукі...
мусіць вольнай быць Русь-Бела! [1, с. 6]

Вершы “Сълед Чарадзея” і “Князь Вітаўт” вытрыманы ў фальклорна-рамантываваным стылі. У першым з іх паэт заклікаў сваіх сяброў-аднадумцаў ісці “У таёмную гушчу беларускіх лясоў” “адкопываць стару пячаць” з тым, каб пачэсна павесіць яе “на мейсца”, “Як вісела яна ў нашых слáўных дзядоў...”. “Пойдзем, брацы, хучэй – годзі ёй спачываць...”

На ланцу галаты Чарадзея байца
Ўніжкам пацеркай зноў Белай Русі пячаць
І паклонам глыбока ўшануем Тварца
Чарадзея князя – слáўнай Русі Айца. [1, с. 9]

Другі звяртае на сябе ўвагу яскравасцю, насычанасцю і ёмістасцю гісторычнага малюнка. Апавяданне аўтара ўзважанае, паслядоўнае, дакладнае і падрабязнае ў апісаннях і дэталях:

Там за гарамі, там за лясамі,
Дзе слаўна Вільня стаіць,
Там пад старымі, там пад мурамі
Грозны дух Вітаўтаў съпіць.
Ціха, ціхутка ў тым падзямелылі
Лямпа лаёва гарыць,
Лямпа лаёва ў мнішае кельлі,
А побач – Вітаўт Князь съпіць.
Нераспрануты і неразуты,
Зброя на Князю блішчыць.
Дзъверы да кельлі моцна замкнуты,
Рыцар пры клямцы стаіць. [1, с. 12]

Дастаткова шматзначна гучыць апошняя страта верша:

Выкладчыкі і вучні Віленскай беларускай гімназіі. У цэнтры сядзяць: дырэктары Віленскай беларускай настаўніцкай семінары A. Карнюк і беларускай гімназіі Ф. Грышкевіч.

Ціха, ціхутка, там пад зямлёю,
Дзе сыпіць наш Вітаўт ваяк,
А над мурамі, а над гарою
Вісіць няволянькі знак. [1, с. 12]

Несумненна, зварот Ф.Грышкевіча да пракаветнай даўніны, вобразаў вялікіх і слайных продкаў меў на мэце асацыятыўна актуалізаваць у свядомасці і эмациянальна-пачуццёвым свеце беларуса некаторыя герайчныя старонкі нацыянальнай гісторыі, акцэнтаваць іх значнасць для сучасных працэсаў развіцця грамадства. Згаданыя вершы паэта заключалі думку аб tym, што народ павінен ведаць і паважаць сваё мінулае, якое мусіць натхняць яго на актыўныя формы жыццядзейнасці і самасцвярджэння, гэтым самымі працующы на будучае.

У вершах Ф.Грышкевіча амаль не знайдзем выяўлення адметных і харктарыстычных прыватна-чалавечых адзнак і асаблівасцей, індывидуальна-асобасных акаличнасцей і дэталей жыццядзейнасці аўтара. Як правіла, яго перажыванні разортваліся на аснове сінкрэтызму народна-масавага і адзінкавага, сумяшчэння шырокіх сацыяльных праекцый і абагульнення і прыватнай канкрэтыкі рэчаў, інтymных думак і пачуццяў, адмабілізаўных заклікаў і мяккіх, задушэўных інтанацый. Пры гэтым, духоўны свет лірычнага героя паэта раскрываўся пераважна ў эмациянальна-псіхалагічным абжыванні навакольнай рэчаіснасці, стварэнні блізкіх да аб'ектыўізаваных, дакладных малюнкаў і карцін клюпатаў

і турбот працоўнага асяроддзя, радзей – стану прыроды, якія былі ў значнай ступені напоўнены прадметна-рэчыўнай фактураю і аксесуарамі і абумоўлівалі зусім пэўную, вельмі выразную па сваім характары, настраваўасць:

Ці знаеш Край, дзе востраю стралою
 Зялёна хвойка меця ў ясну выш,
 Дзе горды дуб паважна галавою
 Чаруе пушчы казкаю старою
 Й калыша гаю неабнітую ціш...
 Туды, туды душа мая збалела
 На крыльях ветру даўна паляцела.
 Ці знаеш Край, дзе стрэхі саламяні
 Блішчаць ад сонца непраглядных хвалі,
 Дзе вочы мілай верна закаханы,
 Святлом яскравым сонца змаліваны,
 Глядзяць зайдзросна за табою ў далі...
 Туды, туды душа мая збалела
 На крыльях ветру даўна паляцела.
 Ці знаеш Край, дзе ў вечары з крыніцы
 Таёмы шопат спатыкае нач,
 Дзе рэха гучна з шэрае званіцы
 Плыве у гору да нябёс граніцы
 І цягне ў неба міліёны воч...
 Туды, туды душа мая збалела
 На крыльях ветру даўна паляцела.

[1, с. 26]

Гаворка ў вершы, натуральна, ідзе пра Беларусь, якая дарэшты зліта “кроюю дарагіх ахвяр”, дзе нечуваны “зьдзек, як хваля съмерці зшатанелай, Кладзе байцоў няўхільных на аўтар...” [1, с. 26].

Як вядома, Ф.Грышкевіч гэтым часам жыў у Празе, навучаўся ў Карлавым універсітэце. Няхай сабе чэшская зямля і была для маладых заходніх беларусаў зычлівай і дружкалюбнай, лірычны герой паэта не мог не адчуваць палыновага смаку чужыны. Адарванасць і аддаленасць ад Радзімы, дарагіх сэрцу образаў і блізкіх людзей абастралі яго духоўна-патрыятычныя настроі і перажыванні. Родная старана, “Дзе дуб з хвойкай таёмана гавора”, “Дзе шалее крывавая бура” і “грамзоляць кайданы панура”, стаіць перад яго вачыма (“Бо Яна ў мяне адна”), “Свае казкі паветрам гавора...” (“Ты сягоньня спомніў мне...”). “Дом мой – Край, Айчызна – матка, Вось і мейсца – дзе падзецца...” [1, с. 17], – сцвярджай ён у вершы “Можа гэта толькі згадка...”

Лепшыя вершы паэта звязаны на сябе ўвагу непасрэднасцю і праўдзівасцю адчуванняў, абронтуванасцю і ўзважанасцю, натуральнасцю думак і перажыванняў лірычнага героя. Яны вызначаюцца стрыманай, самазасяроджанай, у нечым прыцішанай манерай аўтарскага пісьма, сагрэтай зычлівай лагодай і спачуваннем народнай нядолі. Досыць рэдкі іранічна-ўсмешлівы жэст, часам бадзёрны вокліч мяжуць у іх з плынню скрушліва-тужлівай зместавай энергетыкі, асамотненым раздумам над занялым лёсам роднага краю. “Як блізу кожны малады пясьнёр, так і Фр.Грышкевіч належыць да паэтаў лірыкаў, – пісаў у сваёй рэцензіі “З літэратурнай нівы”, надрукаванай у газеце “Беларуская крыніца”, нехта I. – Уласныя духовыя перажываньні, любоў да гаротнай бацькаўшчыны

Беларусі, справы каханьяня і ня многія спробы апісваньня роднай прыроды – вось галоўны зъмест лірычнай паэзіі Фр. Грышкевіча” [2].

У мастацкай карціне Ф.Грышкевіча, у самой яе образнай тканіне, прысутнічаюць, дапаўняюць і падтрымліваюць адзін другога элементы аповяду і паказу, расказу і адлюстравання, замалёўкі і споведзі, выяўлення ўнутранага свету героя:

Ціха ў боры,
Ціха ў гаю,
Нават птушкі не пяюць;
Толькі зоры
З неба краю
Ў далі нязнаную плывуць.
Ціха ў боры,
Ціха ў гаю,
Ціха траўка ў ценю сьпіць.
Я на зоры
Паглядаю
І душа мая гарыць... [1, с. 10]

Паэт звяртаўся да традыцыйна-фальклорных матываў і вобразаў, сродкаў і прыёмаў, народна-паэтычных форм і элементаў матэрыялізацыі думкі, эмацыянальна-пачуццёвой выразнасці і акцэнтацыі, якія ў многім садзейнічалі даходлівасці і ў цэлым жыццядзеянасці яго лепшых вершаў. Напрыклад, некаторыя з іх былі вытрыманы ў жанры замовы, малітвы, калыханкі (“Роспач”, “Малітва”, “Калыханка” і інш.).

Траба адзначыць, творчасці Ф.Грышкевіча належыць сціплае месца ў літаратуры Заходняй Беларусі, але без яе ўліку агульная карціна развіцця заходнебеларускай паэзіі, у прыватнасці, паэзіі 20-х гадоў, была б няпоўнай і збедненай.

Спіс літаратуры

1. Грышкевіч Ф. Веснавія мэлёдыі. - Вільня, 1927.
2. I. З літэратурнай нівы // Беларуская крыніца. - 1927. - № 40.

Сяргей Лескець

ГІСТОРЫЯ ХРАМА МАЁЙ ДУШЫ

Гісторыя царквы і веры на Беларусі даволі складанае і яшчэ добра не разпрацаванае пытанье.

Мо таму й няма грунтоўнай працы якая б разглядала праблему ў межах дзяржавы, не гаворачы ўжо аб якім-небудзь рэгіёне.

У сваім невялікім эсі мне хацелася б разглядзець рэлігійнае жыцьцё маленькага адрэзка нашай краіны, калісці ляжашага на вялікай гандлёва-еканамічнай артэрыі, якая злучала Менск з Вільніем, і называлася “Чорным шляхам”, каб лепш зразумець чым жылі нашы Дзяды і Прадзеды, нашы “карані” на гэтай зямлі...

Лебедзева

...Лебедзева-Маркава-Беніца...

Ці не першай бажніцай на гэтым прамежку быў драўляны касьцёл “Нараджэння Найсьвяцейшай Панны Марыі”, пабудаваны яшчэ 19 ліпеня 1476 года пры падтрымцы ўладара мястэчка Аляксея Сямёнавіча Гальшанскага. Больш за трыста год прастаяў касьцёл, дорачы веру й съяяло мясцовому люду, пакуль у 1808 годзе не згарэў. І толькі ў 1847 (ці ў іншых крыніцах у 1856) па ініцыятыве мясцовага ксяндза Навіцкага пабудавалі новы будынак, і, памятуючы традыцыю, захавалі старую назову.

Добра адлюстравалася на жыцьці мястэчка і пратэстанцкая плынь, якая была ў пэўны перыяд нацыянальнай верай magnaцкага й шляхоцкага саслоўяў. З 7 траўня 1558 года (*стары стыль*) мястэчка набыў Мікалай Радзівіл Чорны, кальвініст,магнат, вядомы сваім ідэямі аб незалежнасці Вялікага княства Літоўскага, і нелюбою да ўсяго польскага. Хутчэй за ўсё пад яго патранатам у мястэчку й збудавалі мураваны кальвініцкі храм, які ажно да 1632 года ня з'ведаў ніякага уціску, ня гледзячы на моцную плын контэррефармациі. Цікава, што ў пачатку XVIII стагодзьдзя ў Віленскай акруге налічваліся толькі чатыры касьцёлы “гэльвецкага веравызнання”, а съяятароў яшчэ менш, таму з 1702 года з-за няймененя свайго казнадзея сюды прыязджаў з далёкіх Жупран, што пад Ашмянамі.

Што да першай царквы, дык тут увогуле таямніца. Цікава, бо ні пад 1638 ні пад 1861 у дакументах няма ніводнага ўпаміна аб царкве ці касьцёле, хаця ўжо з XVI стагодзьдзя Лебедзева з'яўлялася мястэчкам, а якое можа быць мястэчка без бажніцы? Хутчэй за ўсё па гвалтоўнаму далучэнню ВКЛ да Расейскай імперыі мясцовы касьцёл быў скасаваны і гвалтоўна пераўтвораны ў царкву. А пры пабудове ў 1869 годзе новай, Крыжакоўдзьвіжанскаі” – старую” зачынілі. Таму пры перапісе канца XIX стагодзьдзя і ўпамінаюцца дэльце царквы¹. Але галоўным доказам гэтай тэорыі будзе артыкул за 1907 год у “Нашай ніве”, якую, дарэчы, шмат хто з местачкоўцаў выпісваў².

“У вярсьце ад нашага мястэчка цячэ неялікая рэчка праз маёнтак пана Саковіча. Даўно ўжо ў народзе ходзяць слухі, бытцам у той рэчцы калісці з'явіўся цудоўны Пан Езус. З году ў год на катапіцке съяята “Сэрца Пана Езуса”

каля гэтага цуда зьбіраюца тысячы простага народу. Тамака людзі молюца, мыоцца водой з тае рэчкі, ды нясуць ў касьцёл ахвяры: гроши, шмат яек, лёну, воўны і іншага добра. Зьбіраеца тут такім парадкам больш як на трыв сотні рублёў. Поп мясцовы пазайздросцю ксянзу добрага дахода і зрабіў у той самы дзень праваслаўнае съвята. І ён, як дагэтуль ксёндз, угаварвае народ, каб маліўся каля той рэчкі з цудам, але ахвяры прыносілі не ў касьцёл, а ў цэркву. Хоць ніколі не было чутно, каб каму гэты цуд як-небудзь дапамог, але ўсе ведаюць адно, што ксянду і папу ён такі добра памагае..."

"Опалны"

Маркава

Хоць гэта места вядомае з 1415 года, як значна маладзе́йшае за Лебедзева (1387), эканамічна нічым не саступала. А мо нават і пераўзыходзіла!

Маркавская пушча, багатая на розную дэчыну, сплайлія лес у Эўропу яшчэ з 1525 года. А дзяржайныя і прыватныя корчмы прыбыткам раўняліся да такіх гарадоў як Берасьце – чатыры копы грошай (за *іх* ў той час можна было набыць двух кароў і вала).

Ужо на пачатку XVII стагодзьдзя тут дзеянічае касьцёл. XVII стагодзьдзя – крыху пазнавата для такога мястечка. Але гэта перадусім абумоўлена тым, што да другой паловы XVI стагодзьдзя гэта былі ўладанні Радзівілаў, а ім, жывучы ў Нясьвіжы, не асабліва цікавіла; ёсьць бажніца ў Маркаве ці не, тым больш у суседнім мястечку стаялі касьцёл, кальвінісцкі збор... А пабудаваць самі людзі не маглі – даволі складана і нятанна.

Другі касьцёл пабудавалі дзякуючы інфлянцкаму кашталяну Яну Шчыту і яго жонцы ў 1740 годзе. Пры касьцёле мелася нават школа (*ци* ня першая ў ваколіцах!), і хутчэй за ўсе езуіцкая, што было абумоўлена тым часам.

На вялікі жаль драўляныя пабудовы доўга не стаяць – сыходзяць, трухнеюць або гараць у попылі вайны. А аб іх былой велічы, як напамін застаюцца каплічкі з-за непатрэбы будаваць новы. А дзе яшчэ можна было пабачыць у Эўропе драўляныя касьцёлы, як ня ў Нас?

Беніца

Яшчэ ў дахрысціянскія часы ў многіх месцах (дубравах, ля крыніц, валуну, узгорках) былі паганская капішчы. Аб іх былой наяўнасці нават не захавалася звестак, ды толькі ў песьнях, легендах, паданнях можна знайсці ўпамін (для былых капішчаў *характэрна такая тапаніміка, як Лысая Гара, Шведская або Французская і інш. А таксама легенды аб колішній царкве, якая калісьці стаяла ды потым праевалілася пад зямлю*). Хутчэй за ўсё такія капішчы былі ў Беніцы (што падцьвярджае легенда аб царкве, якую з-за нейкай людской правіннасці, засыпаў пан зямлёй разам з людзьмі, дзе пазней утварылася гара; знаходкі каменных сякер-людзі жылі тут даўно, і, як вынік – нейдзе павінны былі маліца) і ў Заскевічах (тап. *Лысая Гара*). Што да хрысціянства то ўжо ў 1582 годзе ў Беніцы стаіць царква (самая першая сярод суседніх мястечак, з 1596 года ўніяцкая) съвятоға "Гальяша" прарока. Аб tym што тут капісці магла быць ўніяцкая бажніца, як напамін засталіся каменные надмагілілі з "крыжамі сьв. Еўфрасіні" на могілках некаторых суседніх мястечак³.

Куды цікавейшую й багацейшую гісторыю мае Троіцкі касьцёл. Аб абставінах яго заснаванья нават захавалася легенда:

"Аднаго разу Міхал Казімір Коцел па справах паехаў у Маладэчна, і ўжо

вяртаўся да дому, як коні панесьлі, парваўшы вупраж. Міхал хацеў стрымаць іх, але коні беглі ўсе хутчэй і хутчэй. І давай тут Коцел прасіць Бога, што дзе толькі коні спыняцца – там і касьцёл пабудую. А коні прыбеглі да маёнтка, да самай брамы. І толькі Коцел сышоў на зямлю, не пасьпейшы перавесьці дух, як адразу загадаў пачаць будаўніцтва”.

Загад выканалі за тры гады, і ужо ў 1703 годзе можна было мілавацца адным з выдатнейшых помнікаў познняга віленскага барока. Асьвячаць Троіцкі касьцёл было даручана віленскаму біскупу Бжастоўскаму, што ён і зрабіў у 1704 годзе. Асобу Міхала ў лёсে Беніцы яшчэ не ацнена, а асаба гэта была вызначальная ў лёсі ўсіго рэгіёна. Чаго толькі вартая школа, якая дзейнічала ў прамежку з 1780 па 1842 пад началам бернардынаў, што неслькі асьвету не зважаючы на веравызнаныне сярод праваслаўных.

Пад канец свайго жыцця, ужо бачачы сваю бліzkую съмерць, Коцел замовіў намаляваць свой партрэт ў натуральную велічыню, стоячы ля стала пад якім быў адчынены куфэрак з грашымі ў мяшках на якіх пазначаны сумы. Га загаду партрэт вінен быў вісцець ў скляпеніні касьцёла ля самай труны, завешаны тканінай, а ў труне ляжаць пазначаная сума, якую можна узяць толькі на рамонт касьцёла. Праз колькі дзесяткаў год па съмерці Коцела праламаўся дах (але не на касьцёле, а ў прыбудаваным да яго кляштары). Бернардыны, пад началам кс. Чапкоўскага, вырашылі ўзяць грошы адкладзенія фундатарам. Зь вялікім цяжкасцяцімі браты пачалі адчыняць труну. З-заду братоў стаяў Чапкоўскі, молячыся і акрапляючы съятой вадой. Але як толькі яны адчынілі труну адразу згасла съятло ў лямпах і каменнная труна сама зачынілася, ды так, што трэснула, і вялікім грукатам, што нібы съцены рушацца, да паусъмерці напужала прысутных. Доўга праляжалі браты-бернардыны на падлозе, гучна чытаючы “*REQUIESCAT IN PACE!*”, пакуль вырашылі сыйсьці. Пасьля таго выпадку прах Міхала ніхто турбаваць не адважыўся.

Абраz вісёдз 1851 года, пакуль Троіцкі касьцёл не перабудавалі ў царкву, зачыніўшы і пазнейшыні ўзьмыўшы кляштар. І не шмат хто ведае, што пры кляштары меўся уласны архіў, бібліятэка, мастацкая галерэя, парк, багаты сад, сажалкі з каналамі (*пазнейшай нашчадкі іх будуць называць беніцкімі ставамі!*), а пры двары Коцелаў працаваў філософ Монтвіл. І ў гэты маленьki Пьемонт, зачароўваючыся прыгажосьцю, не раз заяжджалі Міхал Агінскі, Тамаш Зан, Станіслаў Манюшка, Напалеон Арда, Уладыслau Сыракомля, Францішак Багушэвіч...

Колькі зараз маглі б расказаць гэтыя муры, а расказаць ёсьць пра што. Хаця б пра слыннага нашчадка свайго дзеда Міхала Казіміра – ротмістра кавалеріі, генерал-маёра падстанскіх войск Тадэуша Касьцюшкі, ваяры якіх ішлі на съмерць дзеля абароны съятога – Айчыны, сваёй дзяржавы ВКЛ. Паўстаныне 1863-1864 гадоў...

1812 год, калі пасьля сваёй паразы Напалеон уцякае ў Францыю і чарговая мара патрыётай аб незалежнасці на штыках французскай арміі – учорашні дзень. Але Міхал застаецца верным свайму слову і сваім перакананыям, і, ведаючы чым гэта можа стацца для яго, запрашае, праяжджаючага ля Беніцы Напалеона, адпачыць у маёнтку. (*Пазнейшай з таго пакоя, дзе ён начаваў зробіць мемарыяльную залу.*) І хто ведае, мо ў пакутлівя для сваёй душы хвіліны, Яго Вялікісць расчыніў грувасткі дэзверы касьцёла, праходзіўся ля выяў і скульптур съвятых, і, стаючы на каленях, хоць і не ў такім дарагім і любым сэрцу мейсцы, як віленскі касьцёл Св. Ганны, які хацелася б хоць на руках перанесьці ў Францыю, у самае сэрца краіны, моўкі спавядаяўся Богу, усяму съвету, самому сабе?..

І ў знак падзякі пакінú свой скарб у вялікім падзямелылі касьцельных муроў, якія са слоў

местачкоўцаў, цягнуліся ажно да маўнтка?

Так гэта ці не, вядома толькі гэтым мурам. А яны маўчаць, маўчаць мо таму, што дзъверы так доўга зачынены, знутры толькі пустэча і холад, спаганеная скляпеньні, раскіданыя надмагільлі...

Паслья скасаванья касьцёла будынак выконваў функцыі царквы, пакуль наступраць (у 1886) не пабудавалі новую царкву. Пабудавалі цэрквы і ў Вяжуцях, Годкавічах, Заскевічах... Ды праста-ялі яны ня дойга: да пяцідзесятых гадоў ХХ стагодзьдзя, пакуль іх не разабралі на бярвеныні для пабудовы калгасных хлявоў, а мураваныя перарабілі пад склады.

Лебедзева 1476-Маркава XVII ст.-Беніца 1582, 1703

Нібы па ўзрасточай ў кірунку съветлай Вільні, съвятых для кожнага Беларуса Базылянскіх муроў, съвятой Вострай Брамы.

Які б працяг меўся ўсей гэтай прыгажосьці?!

P.S. Гэта зямля, як і ўвогуле ў вялікім княстве, была па свайму шматканфесійна багата, што амаль ужо забыта. Забыта й прысутнасць татараў у Беніцы (былой акраіны вялікага татарскага разсяленыя) яшчэ на пачатку гісторыі мястечка, і ў вёсцы Турэц, аб чым съведчыць і сама татарская назва. Не шмат хто і успамінае аб прысутнасці ва ўсіх мястечках габрэяў. Як сълед, паслья другой сусъветнай, засталіся толькі габрэйскія могілкі. Не засталося й заскевіцкай сінагогі...

Паслья страты нашамі продкамі-ліцьвінамі незалежнасці ў 1794, і пачаткам русіфікацыі, рухомымі сіламі якой, са слоў Кацярыны II, былі "руская вера, рускі настаўнік, рускі чыноўнік", у 1839 годзе злыківідавалі ўніяцкую царкву, другая палова XIX стагодзьдзя – усе ордэны і брацтвы. Паступова пачала складацца сітуацыя, якую добра апісаў у сваім вершы "Хрэсьбіны Мацюка" першы майстар беларускага слова Францішак Багушэвіч.

Задзіскаль

¹ У 1910 годзе пабудавалі капліцу, а ў пачатку стагодзьдзя касьцёл

² Наша Ніва №22 1907года

³ У прамежку з 1796 па 1839 уніяцкія цэрквы былі ў Лебедзеве, Маркаве, Заскевічах. Гісторыя захавала імёны апошніх съвятароў-уніятаў, якіх прымусілі перайсці ў праваслаўе: Вінцэнт Багушэвіч у Лебедзеве (Св. Тройцы), Фабіян Акуліч у Маркаве (Св. Тройцы), Ян Андрушкевіч у Беніцы(Гальша прарока) й Заскевічах.

*Людміла Дучыц
Эдвард Зайкоўскі*

ЛАНДШАФТНАЯ МІФА- ЛОГІЯ ВІЛЕНШЧЫНЫ

Віленшчына ў геаграфічным плане ўяўляе сабой чарагаванне марэнна-градавых узвышшаў, азёрных і балотных нізін. Шмат тут і ледавіковых валуноў.

Яшчэ з каменнага веку бяруць пачатак звычаі пакланення ўзгоркам, камяням, вадаёрам.

Асаблівай павагай ва ўсіх народаў свету карысталіся горы і ўзгоркі. У кнізе “Старога Запавету” шматразова згадваецца шанаванне гары Аракат і гары Сінай на Блізкім Усходзе. У старажытных грэкаў міфалагізаванымі былі горы Парнас, Алімп і інш. Лічылася, што там жывуць багі. У старажытнасці на ўзгорках узводзіліся язычніцкія капішчы.

У міфалогіі ўсіх народаў гары ўспрымаецца як мадэль Сусвету, у якой адлюстраваны ўсе асноўныя элементы і параметры космасу. Міфалагічная гары трохчленная. На яе вяршыні жывуць багі, у ніжній частцы зямлі духі, а на зямлі чалавечы род.

Шмат паклонных узгоркаў і ў Беларусі. Даследчыкі лічаць, што сакральнае значэнне мелі ўзгоркі, за якімі замацаваліся народныя назвы тыпу Святая Гара, Перунова Гара, Лысая Гара, Дзя洚очая Гара, Турава Гара і інш. На такіх узгорках калісьці былі свяцілішчы з ахвярнікамі, бажніцамі, ідаламі. На многіх з іх у часы хрысціянізацыі былі ўзведзены храмы. Таму невыпадкова, што замест старых назваў тыпу Перунова ці Турава Гара ўзнікалі новыя назвы – Святая Гара, Царкавішча, а таксама назвы, звязаныя з імёнамі святых – Юр'ева Гара, Мікольская Гара. Напрыклад, гары пад назвой Капішча Перуна ёсьць у г.п. Свір на Мядзельшчыне. Узгоркі з назвамі Царкавішча вядомы ў Лоску на Валожыншчыне, каля в.Лебедзева Маладзечанскага раёна. Лічыцца, што на гары каля Лебедзева закапана халатая карэта. У в.Крыўск Смаргонскага раёна ёсьць Касцельная Гара, а ў Крэве – Юр'ева Гара.

На ўсю Маладзечаншчыну і Валожыншчыну славіцца Дзя洚очая Гара каля в.Дуброва Маладзечанскага раёна. Да нашага часу на гары святкуюць Купалле. На вяршыні гары знаходзіцца курганны могільнік з больш чым 20 насыпаў. У наваколлі рассказваюць паданне, паводле якога два хлопцы сваталіся да дзяўчыны. Яна доўга не магла вырашыць, за каго ісці замуж. Потым сказала, каб хлопцы беглі на гару, і хто першы прыбяжыць, за таго яна і пойдзе замуж. На вяршыні гары ляжоў камень і дзяўчына села на яго ў чаканні свайго лёсу. Хлопцы як толькі прыбеглі да каменя, адразу ж памерлі. Iх пахавалі на tym самым месцы, і на іх магілах выраслі два дубы. Дзяўчыну ж закапалі жывой каля каменя

і на яе магіле вырасла бяроза.

Раскопкі курганоу на Дзяячай Гары ў 1987-1992 гадах праводзіў Э.Зайкоўскі. Раскарана 9 курганоу. Пахаванні рабіліся па абраду трупапалажэння ў падкурганных ямах, галовамі на захад. Сярод знаходак - сярэбранае скроневае колца, абломкі ганчарнага посуду, пярсцёнкі і шкляныя пазалочаныя пацеркі другой паловы XI стагоддзя, металічны бранзалет з зааморфнымі канцамі. Частка пахавання не мела інвентару. Два большыя насыпы складаліся з камянёу, перасыпаных зямлём, астатнія насыпыны з зямлі і ўнізе мелі каменнью аблкладку. У самым высокім кургане знайдзены шкілет мужчыны без пахавальнага інвентару, у астатніх курганах пахаваныя жанчыны (адна ляжала разам з дзіцем). Мяркуецца, што гары была сімвалам культуры язычніцкай багіні кахання і ўрадлівасці, а большасць курганоу была рытуальнымі пахаваннямі жрыц. У большым кургане мог быць пахаваны вярохойны жрэц. Частка знаходак і традыцыя выкарыстання камянёу пры ўзвядзенні курганоу – балцкія, астатнія рэчы маглі належыць і славянам (Зайкоўскі, 1994, с. 71-87). Да нядаўняга часу на гары святкавалася Купалле, што можа быць звязана з традыцыяй выкарыстання Дзяячай Гары ў язычніцкія часы.

Узгоркі з назвамі тыпу Дзяячая Гара вядомыя на шырокай тэрыторыі. Ёсьць Дзяячая Гара ў г.Мсціслаў, каля в.Любонічы Кіраўскага раёна на Магілёўшчыне, каля воз. Сенніца ў Гарадоцкім раёне, Паненская гары на ўскраіне Лагойска. Шэраг гор з сугучнымі назвамі вядомыя на Украіне, у Чэхіі, Славакіі, Балгарыі. Вучоныя лічаць, што Дзяячоўля Горы звязаны з культам жаночага бóstва, багініяй-дзевай, якая з'яўляецца папярэдніцай хрысціянскай Дзевы Марыі (Рыбаков, 1981, с. 285-286). Дзяячына фігуруе і ў паданні пра гару каля в.Вялікія Споры на Пастаўшчыне. Гаворыцца, што на гары праваліўся касцёл і там ноччу можна бачыць дзяячыну ў белым.

З культам жаночага бóstва звязаны і ўрочышчы з назвамі тыпу Бабіна Гара (Рыбаков, 1987, с. 145-147). Пад такой назвой ёсьць узгорак каля в.Навінкі Пастаўскага раёна. На многіх узгорках з падобнымі назвамі ў часы сярэднявечча знаходзіліся могілкі. Эта сведчыць пра сувязь таксама з культам продкаў. З культам продкаў звязваюцца і назвы ўзгоркаў Дзедава Гара, як напрыклад, каля в.Навасёлкі Мядзельскага раёна. З тым светам і культам мёртвых звязваюцца і назвы Сіняя Гара каля аднайменнай вёскі ў Валожынскім раёне. Сіночім "Сіні" азначае свет памерлых. Паданне пра валожынскую Сінюю Гару расказвае, што на вяршыні некалі стаяў замак і потым праваліўся пад зямлю. Калісць на гары была крыніца. У народзе яшчэ і сёння лічаць, што гару завуць Сіняй ад таго, што яна дыміцца.

Пра сувязь з язычніцкімі культурамі сведчаць і назвы многіх іншых узгоркаў. Напрыклад, гары Весялуха каля в.Леанардава ў Мядзельскім раёне, гары Вясёлая каля в.Каптаруны Пастаўскага раёна. Каля першай захаваліся рэшткі касцёла (колішній уніяцкай царквы). Раней пры храме традыцыйна святкавалі дзень святога Юр'я (Зайкоўскі, 1996, с. 113-114). Другая гары (гары Вясёлая) знаходзіцца на беразе возера і тут спраўляюць Купалле. Каля гэтай жа вёскі Каптаруны ёсьць яшчэ і гары Лігаліна, на якой таксама спраўляюць Купалле.

Шырока ў наваколлі вядома Варганская гары каля в. Варганы ў Докшыцкім раёне.

Пра гару існуе шмат падання: на гары быў замак, у гары закапана зброя, закапаны скарб, які з'яўляецца ў розных абліччах, у гары зарыты касцёл, гару насыпалі ў час шведской вайны і інш. (Tygodnik, 1903, с. 554). Ёсьць паданне, што калісьці на Варганской гары жыла трохпудовая жаба.

Даволі шматлікія на Віленшчыне ўзгоркі з назвамі накшталт Лысая гара і Чортава гара. У беларускай міфалогіі такія ўзгоркі звязваюца з месцамі збору нячыстай сілі. Нібыта ад сутыкнення з нячыстай сілай яны і аблыселі. Лічыцца, што ведзьмы, д'яблы збираюца на гэтых узгорках менавіта ў Купальскую ноч (Богданович, 1895, с. 27). Каля в. Касута Вілейскага раёна ёсьць Чортава гара. У паданні расказваецца, што чорт з-за нечага пакрыўдзіўся на раку Віллю і вырашыў яе засыпаць. Але ў той час, калі ён наблізіўся да ракі, прапяяў певень. Чорт спужаўся і прасыпаў зямлю з меха. З гэтай зямлі і ўтварыўся ўзгорак (Киркор, 1858, с. 179-181).

Лысая Горы ёсць калія в.Кушляны Смаргонскага, в.Беразіно Докшыцкага раёна, в.Нарач і Латышы Вілейскага, Слабодка Пастайскага раёна і ў шэрагу іншых мясцінай.

Пейзаж Віленшчыны паўсюдна дапаўняюць ледавіковыя валуны. Многія з іх ужо авшвешчаны помнікамі прыроды, а некаторыя помнікамі гісторыі. Да гістарычных валуноў адносяць камяні, якія маюць народныя назвы і пра якія існуюць паданні, на якіх ёсць рознага кшталту выемкі, адзнакі, надпісы, малюнкі. Шырокавядомым з'яўляецца камень з высечаным крыжам і надпісам "Воротишин хрест" у вёсцы Камена на беразе Віліі. Надпіс і крыж лічацца сінхроннымі надпісамі і крыжам на Барысавых і Рагвалодавых камнях, што датуюцца XII стагоддзем.

У народзе вылучаюць і некаторыя камяні ў рэчышчы Віліі. Гэта камяні Лысіна Паца, Зязюлька, Пеўнік. Пра камень Лысіна Паца распавядаюць, што ён ляжай у Вяллі на-супраць палацу магната Паца. Стары Пац цэлымі днямі ад няма чаго рабіць узіраўся на раку. Угледзеўшы лодку або плты, лысы Пац высоўваўся з вакна і крычаў: “ – Камень! Камены!..” Тады і ахрысцілі гэты валун “Лысіна Паца” (Легенды і паданні, 1983, № 620).

Шырокавядомы таксама камень пад назвай “Сцёп-камень” каля вытоку Віліі ў Докшыцкім раёне. Пра паходжанне назвы каменя існуе некалькі паданняў. Паводле аднаго з іх, на месцы вытокаў ракі жылі маці, сын і дачка. Сын быў непаслухманны, а дачка дужа разбэшчаная. Маці праکляла дачку, і тая разлілася ракой, якую назвалі Вілій, а сын за непаслухшэнства зрабіўся каменем у выглядзе чалавека.

Па іншым паданні, жылі ў гэтых мясцінах кравец Сцяпан і яго кахрана, якую звалі Ульянай або Вяльянай. Яны саромеліся прызнацца адно другому ў кахранні, і дужа ад гэтага пакутавалі. Мяркуючы, што Вяльяна не адчувае да яго ўзаемнасці, Сцяпан вырашыў здабыць яе кахранне пры дапамозе нячыстай сілы. Але нячысцік запатрабаваў за гэта прадаць яму душу, і акрамя таго, распляскаць каменем свой нацельны крыжык. Але як толькі Сцяпан паспрабаваў гэта зрабіць, яго і чорта паразіла маланка, і Сцяпан ператварыўся ў камень. Назаўтра яго скамянялэя рэшткі адшукала Вяльяна, і так доўга плакала калі іх, што з яе слёзай утварылася рака, якую ў памяць пра дзяўчыну назвалі Вяллёй ці Віліяй.

Каля мястэчка Куранец на Віленшчыне ляжыць сярод поля адзін з найвялікшых камянёй Беларусі – валун пад назвай “Гомсін камень”. У паданні гаворыцца, што раней на месцы каменя стаяла хата шаўца, які не верыў у Бога і не хадзіў у царкву. Аднойчы ў нядзелю ўсе пайшли ў храм, а шавец сеў за працу. Раптам наляцела навальніца і ад удару маланкі хата ператварылася ў камень. Каля в.Ваўкі ў Пастаўскім раёне непадалёк ад возера ляжыць Воўчи камень. Паданне пра яго расказвае, што гэта камень-кравец. Калісьці ён добра шыў аддзенне. Але калі сказаць: “Пашый мне, каб было ў царкву ў чым хадзіць”, дык ён адзін рукаў ззаду прышые, а другі на плячах (Памяць. Пастаўскі раён. 2001, с. 614).

Ёсць шмат камянёў, паданні пра якія расказваюць, што гэта акамянелыя араты і валы за працу ў святочны дзень. Так, пра тры камяні каля в.Клесіна Вілейскага раёна гавораць, што гэта араты і два валы, ператвораны ў камяні за ворыўва на свята Барыса і Глеба. Каля в.Кузмічы ў Вілейскім раёне пра камень Вол расказваюць, што гэта акамянелы хлопец за тое, што араў у святочны дзень. Навуковы аналіз паданняў пра Чортавы камяні, узгоркі, балоты і іншыя ландшафныя аб'екты дазволіў даследчыкам зрабіць выиснову, што фальклорны Чорт – гэта пазнейшы адпаведнік аднаго з язычніцкіх багоў у балцкіх народаў. Сюжэты паданняў пра чарцей ідэнтычны ў беларусаў, латышоў, літоўцаў (Ляўкоў, 1992, с. 151-155).

На Пастаўшчыне каля в.Вялічкі пра камень з дзіркамі апавядаюць, што раней на ім сядзеў чорт і шыў боты. У поўнач там чуліся нейкія гукі, падобныя на стук малатка. Цераз дарогу насупраць валуна балаціна, якую завуць Чортава Лазня. Паміж вёскамі Палессе і Пятраці таксама на Пастаўшчыне на беразе возера каля Крывой Гары ляжыць Чортай Камень. Людзі апавядаюць, што раней на ім чэрці гулялі ў карты, а ноччу тут часта бачылі агеньчыкі. Паблізу каля каменя знаходзіцца святая крыніца. Чортай камень ляжыць і каля Лынтупскага кургана магільnika. Паданне расказвае, – неяк адзін музыка вяртаўся з вяселля дахаты ў Лынтупы. Падыйшоў да каменя і ўбачыў на ім чорта. Чорт прымусіў музыку ўсю ноч іграць на гармоніку і танчыць каля каменя. Як заспявалі ў Лынтупах першыя пеўні, то чорт знік, а знясілены музыка ледзь дабраўся дадому. Чортай камень маецца і каля хутара Крыкалы паблізу Дунілавічаў.

Камень пад назвай “Чортава Печ”, або “Каменны Волат” ляжыць на Максімавай Гары каля в.Гараватка ў Пастаўскім раёне. Каля Сарачанскага возера паблізу в.Мікулкі ляжыць Жвірысты камень, пад якім нібыта закапаны зачараваны скарб (брывчка золата) і яго ахоўвае чорт (Вінакураў, Гарбуль, Дучыц, 2001, с. 36-39).

Пра каменнную Чортаву Гэблю на возеры Нарач расказваюць, што яе пабудаваў чорт, які хацеў злучыць маством дзве вёскі, што ляжаць на розных берагах, але праспіваў певень і чорт не паспей скончыць працу. У Літве такія збудаванні абазначаюць тэрмінам kulgrinda. Чортавым маством (Чортавым Перавозам або Д'ябальскім маством) завуць награмаджэнне валуноў ў рацэ Віліі каля в. Данюшава ў Смаргонскім раёне (Halicki, 1934, с. 78-80).

Чортавы камяні ёсць каля в.Жукаўка на Віленшчыне (Чортавы Жорны), в.Кемяны Ашмянскага р-на, в. Ратынцы (в.Камень) Валожынскага р-на, каля мястэчка Гальшаны Ашмянскага раёна (Чортай След), в.Вялец Глыбоцкага р-на і інш.

Вылучаюцца даволі плоскія валуны, пра якія рассказываюць паданні, што на іх адбываліся пакаранні смерцю, або тут прыносілі ахвяры багам (Суткава Смаргонскага, Дайнава і Лідскага, Воўкаўшчына Мёрскага р-на).

Шэраг камянёў звязваецца з жывёламі (камень Мядзведзь каля в.Юхнаўка Докшыцкага р-на, камень са следам аленя каля в.Дзякшняны Маладзечанскага раёна, Козі камень каля в.Старыя Баруны Смаргонскага р-на і інш.). Напрыклад пра Коні Камень рассказываюць, што некалі касуля (каза) бегла ад ваўка і выратавалася толькі дзякуючы таму, што ўзбегла на камень. Пра камень з паглыбленнемі ў выглядзе адбіткаў капытаў жывёлы каля в.Дзякшняны, паданне рассказывае, што калісці, як камяні былі мяккімі, бегаў алень і пакідаў свае сляды.

З першых кроакаў свайго існавання людзі пакляняліся вадаёмам. Гэта і зразумела – без вады не было жыцця. Вадаёмам прыносілі ахвяраванні. Дарэчы, звычай кідаць ў вадаёмы манеты з'яўляецца перажыткам колішніх язычніцкіх ахвярапрынашэнняў. Ахвярапрынашэнні вадзе звязаныя з культам урадлівасці. На гэта ўказываюць знаходкі ў балотах, якія ўтварыліся з колішніх азёраў, драўляных ралаў, што былі прынесены ў ахвяру з мэтай атрымання добрага ўраджаю. Назвы азёраў тыпу Святое, Царковішча, Дзяўчачае, Бабіна, Янава, Ігрышча, Валовае сведчаць, што на іх берагах калісці існавалі язычніцкія капішчы, дзе адпраўляліся абрады. Шырока распаўсюджаны паданні пра затанулыя гарады, вёскі і храмы.

Авеяны паданнямі два невялічкія азяркі на Вілейшчыне – адно каля в.Мікуліна, а другое – каля в.Рэчкі. Пра мікулінскае возера паданне гаворыць, што на гэтым месцы стаяў касцёл. Ён праваліўся і ўтварылася возера. Калі кідаць камень у возера, то ён быццам бы б'еца аб вежы касцёла. На месцы возера каля в.Рэчкі, паводле падання, калісці стаяла карчма. Аднойчы перад Вялікаднем замест таго, каб ісці ў храм, людзі сабраліся ў карчме на пачастунак. І тут зямля раступілася і паглынула будынак разам з людзьмі і ўтварылася возера (Киркор, 1854, с. 181).

Каля шашы Ліда-Навагрудак паблізу в.Вялічкі ёсьць Вялічкаўскае возера. Па паданню, яно ўтварылася на месцы вёскі, якая з грахі людзей затанула.

Часта можна пачуць пра затопленыя скарбы. На Смаргоншчыне ў балоце (колішнім возеру) каля ракі Краўлянкі нібыта затоплена карэта. З карэтай звязана і паданне, якое можна пачуць у в.Запруддзе на Глыбоччыне. Гаворыцца, што на месцы сённяшняга гарадзішча раней стаяў драўляны замак і там жыла князёўна-прыгажуня. Аднойчы напалі ворагі і падпалі замак. Князёўна запрэгла шасцярых коней у карэту са званочкамі, і, разагнаўшыся скрэз агонь і шэрагі ворагаў, шыбанула ў возера. З возера часта нібыта чуюцца гукі званочкаў. Гэта князёўна раз'язджае шасцярыком па дне возера.

Некаторыя балоты таксама авеяны паданнямі. Напрыклад, пра балота каля мясцічка Свір на Мядзельшчыне рассказываюць, што там калісці адбылася бітва са шведамі. Недалёка ад в.Мацейкі на Пастаўшчыне ёсьць Чортава балота.

Важным міфалагічным сімвалам з'яўляецца рака. Вобраз ракі адыгрывае вялікую ролю ў казачных матывах. Сакральнымі рэкамі Віленшчыны з'яўляюцца Вілія і Вільня. Згодна аднаму з паданняў – поўная назва Віліі – Святая Вялікая рака. Шэраг іншых

дадзеных сведчыць, што ўшанаванне гэтых рэк пачалося яшчэ ў даславянскія часы (Зайкоўскі, 1997, с. 3-5).

Асабліва нашыя продкі шанавалі крыніцы. Пасля прыняцця хрысціянства каля іх ставілі крыжы. Часта над крыніцамі ўзводзілі капліцы. Да сённяшняга дня крыніцам пакланяюцца каля в. Лешня Маладзечанскага, Быstryца і Дубок Астравецкага і ў шэрагу іншых мясцінаў (Дучыц, Зайкоўскі, 2001, с. 21-26).

У беларусаў шырока распаўсюджаны і культ дрэў. Некаторым дрэвам пакланяюцца і сёння. Згодна павер'ям, многія дрэвы валодалі лекавай сілай. Раней такім дрэвам неслі хлеб-соль, загорнуты ў чыстае палатно. На галінкі дрэў вешалі ручнікі, стужкі. Часта святымі лічылі бортныя дрэвы. Найбольшай пашанай ва ўсе часы карыстаўся дуб. Многія паклонныя дубы знаходзяцца каля крыніц, культавых камянёў і разам утвараюць вясковыя святыні (прошчы). У лесе каля г. Ашмяны яшчэ ў пачатку ХХ ст. пакланяліся дубу пад назвай “Дэвайці”, што ў перакладзе з літоўскай мовы азначае “Божышча” (Рыков, 1914, с. 15). Яшчэ ў нядынія часы святым лічыўся дуб на беразе ракі Мядзелкі ў Паставах. Дубу наслі манеты.

Ёсць звесткі аб пакланенні сасне. Паблізу вядомага Сцёп-каменя каля вытокаў Віліі расце сасна, якую завуць Куліна. Па паданню, яна лічыцца жонкай каменя Сцяпана (Ляўкоў, 1992, с. 137-139). Сасна, якая расце на кургане каля в. Урэчча Глыбоцкага раёна, называецца Французскай сасной і лічыцца, што пад ёй у кургане закапаны скарб. Прадзе сасны каля замка ў Лідзе занатавана такое паданне. Расказваецца, што калісьці сюды прыйшлі дзевяць манахаў-францішканцаў з мэтай працеведвання хрысціянства. Мяццовыя жыхары не жадалі прымаць новую рэлігію. Яны забілі місіянеру і кінулі ў яму на схіле гары каля замка. Потым на гэтым месцы выраслі дзве сасны. К тому часу ўжо гараджане сталі каталікамі і не чапалі соснаў. Але аднойчы хтосьці адсёк галінку і з яе выступіла кроў. З тae пары больш ніхто не адважыўся ўзняць сякеру на гэтыя дрэвы (Легенды і паданні, 1983, с. 343).

Краязнаўцамі зафіксавана, што яшчэ ў нядынія часы паблізу балота каля в. Шаршуны ў наваколлі Радашковічай раслі трыв сасны. У адтуліну адной з іх людзі кідалі гроши. Па паданню, на гэтым месцы правалілася царква.

Паданні звязваюцца і з іншымі дрэвамі – ігрушай, асінай, ліпай, бярозай, рабінай. Так, ігруша, у якую быў ператвораны конь, фігуруе ў паданні пра камень з выбітымі на ім трывамі крыжамі ў в. Збліны Лідскага раёна. Паданне гаворыць так: ехалі два вяселлі – адно ў царкву, а другое вярталася ад вянца. За тое, што апошнє, якое атрымала благаслаўленне, саступіла дарогу першаму, маладыя і фурман былі ператвораны ў камяні, а конь ў ігрушу (Покровский, 1893, с. 98).

Вядома шмат паданняў, дзе гаворыцца, што на тым ці іншым дрэве аб'явіўся абрэз Божай Маці. Напрыклад, лічыцца, што назва вёскі Асінгарадок на Пастаўшчыне пайшла ад назвы дрэва асіна. Калісьці тут на асіне аб'явіўся абрэз. Потым асіну ссеклі і над пнём пабудавалі царкву ў імя Пакрова Прасвятой Багародзіцы. Там і змясцілі ікону. Пень багамольцы хутка разнеслі як лекавую рэліквію (Село Осингородок, 1897, с. 316). Пра абрэз Божай Маці ў царкве в. Насілава Маладзечанскага раёна існуе паданне, што ён аб'явіўся

на бярозе і пасля таго пабудавалі храм (Покровский, 1893, с. 39-40).

Такім чынам, ландшафтныя аб'екты – гэта не толькі прыродныя ўтварэнні, але і помнікі гісторыі і духоўнай культуры, звязаныя з рознымі формамі прайяўлення старажытных вераванняў (культамі сонца, урадлівасці, агню, продкаў і інш.). Вывучэнне такіх мясцінай археолагамі, этнографамі і фалькларыстамі сведчыць пра высокі ўзровень развіцця дахрысціянскай культуры на тэрыторыі Беларусі.

Літаратура:

- Богданович А.Е. Пережитки дравнега міросозерцання у беларусов. Этнографический очерк. Гродно, 1895.
- Бяздоннае багацце. Мн., 1990.
- Вінакураў В.Ф., Дучыц Л.У. Культавыя камяні Мядзельшчыны // Памяць. Мядзельскі раён. Мн., 1998. С. 57-59.
- Вінакураў В., Гарбуль А., Дучыц Л. Гэтая дзіўная камяні Паставшчыны // Памяць. Паставскі раён. Мн., 2001. С. 36-39.
- Дрэва кахання. Легенды, паданні, сказы. Мн., 1980.
- Дучыц Л., Зайкоўскі Э. Пра некаторыя вясковыя святыні Вілейшчыны // Куфэрак Віленшчыны. № 1(3). 2001. С. 21-26.
- Зайкоўскі Э. Узгоркі культавыя // Археалогія і нумізматыка. Энцыклапедыя. Мн., 1993. С. 624.
- Зайкоўскі Э.М. Раскопкі на Дзяючай Гары // Гістарычна-археалагічны зборнік. Вып. 4. Мн., 1994. С. 71-87.
- Зайкоўскі Э. Даследаванне культавых помнікаў беларускага паганства ў 1993-1994 гг. // Крыўя. 1996. Менск. С. 113-114.
- Зайкоўскі Э. Вілія і Вільня - свяшчэнныя рэкі славян і балтаў // Весці Акадэміі нацыянальных меншасцяў. 1997. № 1. С. 3-5.
- Зайкоўскі Э. Сляды язычніцкіх вераванняў на Віленшчыне // Вілейскі краязнаўчы зборнік. Мн., 2001. С. 20-23.
- Зайцаў А.П. Гістарычныя камяні Вілейшчыны // Вілейскі краязнаўчы зборнік. Мн., 2001. С. 24-27.
- Зеленин Д.К. Тотемистыческій культ дрэвьев у русских и белорусов // Известия АН СССР. Отделение общественных наук. 1933. № 8. Серия 7. С. 591-629.
- Зеленин Д.К. Тотемы-дрэвья в сказаниях и обрядах европейских народов // Труды Института антропологии, археологии, этнографии. Т. XV. Вып. 2. Этнографическая серия. 5. М., 1937.
- Кербеліте Б. Литовские предания об исчезнувших городах // Советская этнография. 1963. № 5. С. 99-108.
- Киркор А. Этнографический взгляд на Виленскую губернию // Этнографический сборник, издаваемый императорским географическим обществом. Вып. 3. СПб., 1858. С. 179-181.
- Легенды і паданні. Мн., 1983.
- Ляўкоў Э.А. Маўклівія сведкі мінуўшчыны. Мн., 1992.
- Ляўкоў Э.А., Карабанаў А.К., Дучыц Л.У., Зайкоўскі Э.М., Вінакураў В.Ф. Культавыя камяні Беларусі // 3 глыбі вякоў. Мн., 1997. С. 47-69.
- Ляўкоў Э.А., Карабанаў А.К., Дучыц Л.У., Зайкоўскі Э.М., Вінакураў В.Ф. Чортавы камяні // Гістарычна-археалагічны зборнік. Вып. 11. Мн., 1997. С. 151-155.
- Міфи народов мира. Энциклопедия. Т. 1. М., 1991. С. 311-315.
- Покровский Ф.В. Археологическая карта Виленской губернии // Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Вильно, 1893.

- Русанова И.П. Культовые места и языческие святыни славян VI-XIII вв. // Российская археология. 1992. № 4. С.
- Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. М., 1981.
- Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. М., 1987.
- Рыков П.С. Раскопки в Ошмянском уезде Виленской губернии. Вильно, 1914.
- Сапунов А., Друцкий-Любецкий В. Материалы по истории и географии Дисненского и Вилейского уездов Виленской губернии. Вильно, 1896.
- Село Осингородок. Дисненский уезд // Литовские Епархиальные ведомости. 1897. № 34. С. 316.
- Соколова В.К. Типы восточнославянских топонимических преданий // Славянский фольклор. М., 1972.
- Токарев С.А. О культе гор и его месте в истории религии // Советская этнография. 1982. № 3. С. 107-113.
- Dobaczewska Wanda N. Legendy wilenskie i nowogrodzkie // Zrodla mocy. 1929. № 5. S. 22-30.
- Halicki B. Ze szlakow wodnych dorzecza Wilii // Ziemia. 1934. q. 4. S. 78-80.
- Maciejek A. Postac diabla w tradycyjnych wierzeniach ludu bialoruskiego // Euhemer. Rok 17. W-wa, 1973. № 4(90). S. 39-48.
- Tygodnik ilustrowany. 1903. № 28. S. 554.
- Tyszkiewicz K. Wilija i jej brzegi. Drezno, 1871.

Святлена Немагай

“ПАВІТАННЕ З РАДЗІМАЙ” ЦІ ПЕРЫПЕТЬІ АТРЫМАННЯ ЗАЛЕСКАГА МАЁНТКА

Пачатак дваццацігадовага перыяду жыцця Міхала Клеафаса Агінскага (1765-1833) на Беларусі з-за адсутнасці дакладных звестак дагэтуль не знаходзіў дастатковага адлюстравання ў гістарычнай і краязнаўчай літаратуры. Большасць даследчыкаў у гэтым пытанні абмяжоўваеца ўзгадкай пра тое, што пасля вяртання кампазітара з эміграцыі ягоны дзядзька Францішак Ксаверы Агінскі (1742-1814) перадаў (пакінуў, падараўаў, ахвяраваў) яму свой маёнтак у Залесці¹. Разам з тым, вядома, што з часу прыезду Міхала Клеафаса на Беларусь (пачатак студзеня 1802 г.) да моманту фактычнага атрымання ім правоў на залесскую сядзібу (сярэдзіна красавіка 1802 г.) мінуў даволі доўгі адрэзак часу. Што ж адбывалася ў гэтыя чатыры месяцы ў жыцці М.К.Агінскага? Чаму неўзабаве пасля вяртання на зямлю продкай ён мусіў выехаць у Пецярбург і менавіта там атрымаць дазвол на свой спадчынны маёнтак з рук расейскага імператара Аляксандра I?

Адказ на гэтыя пытанні даюць раней невядомыя ўспаміны М.К.Агінскага, якія нам удалося адшукаць у фондах Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва. Храналагічныя межы апісаных у іх падзеяў ахопліваюць перыяд з 30 снежня 1801 г. (дня ад'езду кампазітара з Варшавы ў Гародню дзеля атрымання там пашпарта і складання вернападданніцкай прысягі) да 26 сакавіка 1802 г. (дня, калі Аляксандр I распарадзіўся пра станоўчае вырашэнне яго справы). Документ сведчыць пра сур'ёзнасць перыпетыяў, з якімі прыйшлося сутыкнуцца М.К.Агінскаму на шляху вяртання яго спадчыннай маёнасці пасля амаль восьмігадовага перыяду эміграцыі. Да таго ж, помнік пралівае святло на адносіны кампазітара з ягоным дзядзькам, Францішкам Ксаверым, шваграм Янам Лапацінскім, а таксама вядомымі людзьмі Расейскай Імперыі – ваенным губернатарам Л.Бэнігсэнам, мінскім губернатарам З.Карнеевым, міністром замежных спраў

Mikalai Kleafas Aginski

А.Чартарыйскім, генеральным прокурорам
А.Бяклешавым і інш.

Успаміны, якія дайшлі да нас у вы-
глядзе рукапісу на польскай мове, належала-
ць пяру М.К.Агінскага, пра што сведчыць
ідэнтыфікацыя іх почырку з манерай пісъма
іншых уласнаручных папер кампазітара (напр.
лістоў). Тэкст помніка размешчаны на 28
старонках, кожная чатыры з іх пазначаныя
рукой аўтара нумарамі ад 1 да 7 (Nro 1⁰ і
г.д.). Выяўлены матэрыял з'яўляецца толькі
першай часткай успамінаў: у іх адсутнічае
заканчэнне, апошняя старонка абрываецца
на незавершаным сказе, у самім тэксле
узгадваецца пра прысутнасць двух дадаткаў
(sub litera A, B), якіх таксама бракуе. Час
напісання помніка можна вызначыць толькі
прыблізна: хутчэй за ёсё, ён паўстаў у першыя
гады жыцця М.К.Агінскага ў Залессі, пра што
ўскосна сведчыць падрабязнасць пададзе-
нных ім звестак, а таксама дэталёвы пераказ
дзяялогаў з рознымі асобамі.

Документ адметны вышуканасцю стыля выкладання, якая адлюстроўвае лексічныя і сінтаксічныя асаблівасці мовы прадстаўнікоў сацыяльнай і палітычнай эліты канца XVIII – пачатку XIX ст. Помнік багаты на запазычаныя з лацінскай мовы словаў (іх тлумачэнне прыводзіцца ў каментарах), на што, верагодна, паўплывала класічная адукацыя аўтара ўспамінаў.

Дзеля зразумення прычынаў, якія абузовілі цяжкі маёмыстан М.К.Агінскага на час яго прыезду ў Беларусь і адпаведна прадпрынтыя ім заходы і пачынанні адносна яго спадчынных уладанняў, звернемся да фактаві і падзеяў, якія датычыліся ці непасрэдна папярэднічалі апісаным ва ўспамінах.

Як вядома, землі М.К.Агінскага браліся расейскім урадам у секвестр ці канфісаваліся на карысць казны пасля кожнага з падзелаў Рэчы Паспалітай. Каб атрымаць магчымасць уезду ў свае ўладанні, якія адышлі да Расеі яшчэ пасля першага падзелу ў 1772 г., М.К.Агінскі, паводле ўказу Кацярыны II ад 16.08.1772 г., быў вымушаны прысягнуць на вернасць расейскаму ўраду, што ён зрабіў у чэрвені 1791 г. у Марілёве. Неабходнасць вяртання ўзятых у секвестр маёнткаў у выніку другога падзелу РП фактычна абумовіла далучэнне М.К.Агінскага да таргавіцкай канфедэрацыі, а таксама яго першую паездку ў Пецярбург у 1792-1793 гг., дзе ён ізноў павінен быў скласці прысягу імператрыцы.

Чарговыя секвестры і канфіскацыі абрынуліся на беларускіх магнатаў неўзабаве пасля пачатку паўстання 1794 г.: маёнткі ўсіх яго ўдзельнікаў перадаваліся ў казну, т.ч.

potwora posiadających wiele wątków. —
Wygląda takim co wszystkie gąsienice
migdałki. Kocie oczko ma zazwyczaj siedem
lili, ale mających urozmaicenie do —
600000 i tyle kolejnych i nad
tej ilości mniej wykryta jestem z Pani
z jednej z tutejszych Rosyjskich gospodarstw —
odnotowanych w ten samokształcący
wynik obserwacji ludzi do 190000 —
to co najmniej potwierdza wykrycie
migdałek. — Dzieci mają możliwość
zadania po mnie gąsienicę podobną
takim, co mogę z niej wykryć migdałek
migdałek, kiedyś podobnych do mnie
przez Latarenka Rostroplowicza —
poza tą różnicą gąsienica jest lepiej —
wykryć i mniej zaszkodzona, —
Takim typem jest gąsienica gatunku
migdałek, gdy przed skorupkiem znajdująca
się dłoń.

Рукапіс успамінаў М.К.Агінскага

канфіскоўваліся (указ ад 3 (14).05.1795 г.)². Атрымаць свае землі назад маглі толькі тыя, хто да 1 студзеня 1795 г. вярнуўся ў межы Расейскай Імперыі і склаў прысягу на вернасць³. Паралельна з раздачай маёнткаў новым гаспадарам ішоў працэс іх вяртання папярэднім уладальнікам. Дзеля гэтага апошнія павінны былі асабіста з'явіцца ў Пецярбургу і прайсці даволі зневажальны шлях абівання парогаў кацярынінскіх фаварытаў і падпісання дэкларацый, скіраваных на ўшчамленне годнасці і гонару грамадзян падзеленай дзяржавы⁴. У выніку, шрагам указаў выдадзеных у 1795-1796 гг. былым землеўласнікам было вернута больш за 2/3 узятых у сектвестр маёнткаў⁵.

Дадзеныя ўказы не змаглі аднак атрымаць нікай юрыдычнай сілы ў адносінах да ўладанняў М.К.Агінскага. Як адзін з найбольш актыўных удзельнікаў падстання, кіраунік заброеных рэйдаў на Міншчыну і Дынабург (Даўгаўпілс), ён быў вымушаны ўцякаць, і, як вядома, у снежні 1794 г. праз Вену дабраўся да Венецыі. Там ваяводам Хамінскім яму быў уручаны пашпарт і два лісты. Першы з іх, ад А.Суворава гарантаваў М.Агінскаму бяспеку ў выпадку ягонага вяртання. У другім з лістоў, ад генерал-губернатара Літвы і былога царскага пасла ў Варшаве князя Н.В.Рэнніна, Міхалу Клеафасу дзеля захавання яшчэ не рэковізраваных маёнткаў прапаноўвалася падпісаць дагодлівы ліст Кацярыне II. На гэты раз грамадзянін Агінскі адмовіўся ад зневажальнага кроку, у выніку чаго страціў усю сваю маёмысць і атрымаў забарону вяртання ў краіну⁶.

Праз 7 гадоў выгнання, спазнаўшы ўсе цяжкасці няпэўнага эмігранцкага жыцця, М.К.Агінскі вырашае вярнуцца, каб дабівацца аднаўлення правоў на стражаныя ўладанні. У 1798 г. ён атрымлівае дазвол на ўезд у землі, якія ў выніку падзелаў адышлі да Пруссіі, і пасяляецца ў Бжэзінах - маёнтку свайго цесця Антонія Лясоцкага. Адтоль кампазітар выязджает ў Берлін, спадзеючыся, што праз свае сувязі з прускім дваром яму ўдасца вярнуць сканфіскаваныя маёнткі. Гэтыя заходы вынікаў аднак не мелі. Дазвол на ўезд у Расейскую Імперию М.К.Агінскі атрымлівае толькі ў 1801 годзе: тады, дзякуючы старанням А.Чартарыйскага, нядаўна ўзведзены на трон Аляксандар I выдае шэраг амністыйных указаў. Агульны маніфест пад № 19786, які меў назыву "О Всемилостивъшемъ прощении бѣглцовъ, укрывающихъся въ заграничныхъ мѣстахъ", меў агульнадзяржаўнае значэнне і даваў дазвол на вяртанне ўсім катэгорыям палітычныхъ уцекачоў⁷. У дадатак да данага маніфеста выходзілі іншыя асобныя ўказы імператара, у якіх пайменна называліся тыя, каму было прапанавана вярнуцца з эміграцыі. Так, 20 лістапада быў выдадзены ўказ, у якім сярод іншых касцюшкайскіх паўстанцаў значылася і імя М.К.Агінскага⁸. Многія з выгнанікаў прымалі запрашэнне, паколькі акрамя вяртання маёнткаў ім абязвалі аднавіць іх шляхецкія прывілеі, м.і. права ўдзелу ў сейміках і магчымасць займаць дзяржайныя пасады. Пасля атрымання звестак аб амністыі, М.К.Агінскі неўзабаве вырашае ехаць у Беларусь (Літву) для вырашэння сваіх маёмысців спраў. Вялікая частка яго спадчынныхъ земляў за 7 гадоў яго адсутнасці ў дзяржаве была прададзеная і не належала вяртанню. М.К.Агінскі мог атрымаць толькі тыя маёнткі, якія па спадчыніне пераходзілі яму ад двух беспатомных дзядзькаў - кухмістра літоўскага Францішка Ксаверыя (1742-1814) і ўжо памерлага на той час былога гетмана ВКЛ Міхала Казіміра (1728-1800) Агінскіх.

Фрагмент успамінаў Міхала Клеафаса Агінскага⁹ (30 снежня 1801 г. - 26 красавіка 1802 г.)

З Варшавы я выехаў дні 30 снежня 1801 года пасля таго як даведаўся, што ў Гародні магу атрымаць пашпарт для свабоднага ўезду ў Расейскі край. Расстанне з жонкай і дзецымі¹⁰ агортвала мяне тым большым пачуццём жалю і смутку, што я не меў ніякай пэўнасці ні ў паспяховым выніку майго падарожжа, ні ў патрэбе знаходжання ў Расейскім краі. Я ведаў пра ўсе перашкоды, непрыемнасці і цяжкасці, якія мяне чакалі, і быў пэўны, што сустрэну нямала асобаў, якія захочуць рабіць мне шкоду дзеля свайго асабістага інтэрэсу; да таго ж, мне было вядома, што змены, якія адбыліся ў Пецярбургу з часу майго апошняга побыту ў гэтym горадзе, пазбавяць мяне даўніх сяброўскіх сувязяў. Аднак патрэба перамагла ўсе развагі. Я застаўся без усіх маіх капіталаў, крэдыторы былі незаспакоеныя, мая жонка, страціўшы каля 600000 польскіх злотых, забяспечаных маім ўладаннімі, утрымлівала мяне і дзяцей з даходаў атрыманага ў спадчыну ад бацькі маёнтка Бжэзіны, які штогод, абцяжараны даўгамі, ледзь мог даваць на жыццёвяя патрэбы каля 12000. У выніку мае дзеци не маглі спадзявацца атрымаць пасля мяне аніякай спадчыны, і на іх выхаванне я не меў іншых сродкаў, апрача тысячы талераў штогадовай пажыццёвой кампетэнцыі¹¹ ад прускага караля. Такі жахлівы быў стан маіх справаў, калі я выправіўся ў падарожжа на Літву¹².

Адзінай мэтай гэтай паездкі было даць сатысфакцыю крэдыторам і ўзаконіць спадчыну майго дзядзькі¹³ на карысць дзяцей. Пра першае трэба было парупіцца ў Пецярбургу, другое я спадзяваўся ўладзіць у Маладзечне, маючи ў тым дужа ўпэўненасці, бо лісты дзядзькі і паведамленні сяброў даводзілі, што дзядзька чакае толькі майго прыезду, каб перадаць адміністратаранне сваіх земляў і адпісаць маёmasць маім дзецям.

З гэтай пэўнасцю я наўпрост з Гародні накіраваўся ў Маладзечна, нягледзячы на нязноснае і прыкрае бездарожжа зімовай пары. Ехаў я аблінаючы Вільню, бо асцерагаўся спаткацца там з маім шваграм Лапацінскім і тым самым абудзіць у дзядзькі падазрэнні пра магчымыя паміж мной і гэтym жа Лапацінскім¹⁴ сувязі, а значыць, і пра магчымы мой уплыў на накладанне на дзядзькы куратэлі¹⁵.

Самы цёглы прыём генерал-губернатара Бэнігсэна¹⁶ і ўсіх даўніх сяброў у Гародні, праявы прыязнасці і павагі на працягу ўсяго майго падарожжа не толькі ад суайчыннікаў, але ад усіх генералаў, афіцэраў і маскоўскіх цывільных службоўцаў, прадказвалі мне сардечную гасціннасць з боку дзядзькі і беспамылковы вынік маіх

Сядзіба Агінскага ў Залесci

спадзяння.

У першыя ж гадзіны пасля прыезду ў Маладзечна я развітаўся са сваёй марнай надзеяй. Не магу не прызнаць, што дзядзька выявіў яўнае задавальненне з нагоды майго візу, неаднойчы прыгадаўши, як нецярпліва чакаў майго прыезду, каб перадаць мне ўвеселі цяжар справаў, несці які далей у пахілым веку і пры тысячах прыкрасцяў быў не ў сіле. Аднак манера, у якой ён апісваў мне стан гэтых справаў, сродкі, якія прапаноўваў для іх вырашэння, прадстаўленне складзеных на яго загад інвентароў, паводле якіх ягоны даход складаў каля мільёна і некалькіх сотняў тысячаў, лічачы па 960 польскіх злотых аплаты затрымкі за кожнага халопа, урэшце недавер, які я ў ім зауважыў яшчэ да пачатку асэнсавання справы, пераканалі мяне, што чалавек сталага ўзросту, самотным жыццём даведзены да пэўнай ступені вар'яцтва, нічога ўспрыніць не зможа і нічога пэўнага зрабіць не здолее. Аднак, нягледзячы на гэта і беручы пад увагу належныя мне перад дзядзькам абавязкі, літасць з ягоныма стану і думкі пра маіх дзяцей, я не толькі не ўхіліўся ад нуднай і поўнай дзівцаўскіх разважанняў размовы, але наадварот, набраўшыся цярплівасці, спакойна слухаў дзядзьку і са свайго боку прапаноўваў яму ўсялякія паслугі.

Вось коратка пра стан справаў дзядзькі на час майго прыезду ў Маладзечна. Куратэля, з-за якой ён цягам некалькіх гадоў заставаўся пад уладай Лапацінскага, была, па праідзе, у перыяд царавання імператара Паўла скасавана, але паколькі сялянскія засекі не былі забяспечаныя збожжам, мясцовыя ўлады нанова прызначылі апякунства над прыгонным людам у Менскай губерні, а яго прыўлашчыў сабе Лапацінскі з намерам спаганіць прыбылкі з майго дзядзькі і аднаўляць свой уласны знішчаны маёнтак за кошт чужога. Без усялякага на тое права ён заняў усе маладзечанскія фальваркі і на некалькі гадоў здаў іх у аренду сваім прыцелям. У самім маладзечанскім двары пасяліў некалькі адміністратараў, якія, сябе ўзбагачаючы, люд уціскаючы і штодня ўчыняючы майму

дзядзьку розныя прыкрасцы, ледзь забяспечвалі самым неабходным кухню і стайню з асігнаціяў дзядзькі. Датуль некранутая Маладзечанская пушча праз контракт Лапацінскага была высечана габрэямі, а мужыкі, сыходзячыся да мяне грамадой, з плачам скардзіліся, што іх сілком зганялі на вызыв лесу ў час самага вялікага бездарожжа. Ганута, з часоў куратэлі занятая маёй сястрой, у сакавіку павінна была быць традавана¹⁷ паводле дэкрэту¹⁸ за суму 18000 чырвоных злотых. Такі самы лёс чакаў Залесссе, бо ўжо ксяндзы кармеліты атрымалі дэкрэт, выкананне якога адклалі толькі да майго прыезду. Крэдыторы, бачачы бязладззе ў справах і непарарадак у маёнтках, пачыналі дамагацца вяртання капиталаў. Амаль усе ўладанні на Белай Русі заставаліся пад закладам, а з Бялынічай, Тадуліна і Вяледзічай, прыбытак якіх павінен быў складаць сама мала 60000 польскіх зло-

Аляксандар I

тых, у касу майго дзядзькі штогод ледзьве паступала некалькі сотняў рублёў. Апрача ўсяго гэтага, справа з Бжастоўскім адносна кіравання беларускім землямі, а таксама справа з Лапацінскім па прэтэнзіях, што вынікалі з апякунства і складалі больш за сто тысячай рублёў, пагражалі поўным знішчэннем майёmacі майго дзядзькі. Урэшце, Лапацінскі падбухторы дзядзьку да ўзброенага нападу на капитана-спраўніка, якога пазней схілі распачаць крымінальную справу. У выніку, пасля доказу таго нападу, мой дзядзька з загаду ўладаў быў зняволены, а Лапацінскі, пасяліўшыся ў маладзечанскім палацы, мог завалодаць усім, што там знаходзілася.

Небяспечнае становішча майго дзядзькі вымагала неадкладнага ратунку. Стан роднага пляменніка і спадчынніка не рабіў мяне дастаткова правамоцным для распачынання пэўных заходаў да яго выратавання, а паколькі я ведаў, што дзядзька не прадпрымае анікіх кроکаў да перадачы мне адміністрацыйных правоў, я патрабаваў адпаведны акалічнасцям пленіпатэнцыі¹⁹.

Пасля шматгадзінных дыскусій да ўкладання пленіпатэнцыі быў запрошаны рэгент²⁰ Маткевіч, даўняя і выпрабаваная прыязнансць якога да маёй асобы схіліла мяне да здзяйснення маладзечанскай паездкі. Аднак калі надышоў час падпісання дакументу, а найперш яго прызнання, дадзены праект цалкам праваліўся.

Мой дзядзька разумеў неабходнасць вырашэння сваіх справаў, і больш за ўсё яго абцяжарвала апякунства Лапацінскага, на якое ён заўсёды скардзіўся мне са спязьмі. Аднак у выніку, засцілаючы сталы картамі сваіх зямельных ўладанняў і складзенымі ім самім інвентарамі, якія павялічвалі вартасць ягонай майёmacі да сотні мільёнаў, ён завяршаў размову довадамі пра лёгкасць разлікаў з крэдыторамі і на ніводзін прыдатны праект не згаджаўся.

Пасля майго трохдзённага знаходжання ў Маладзечне, ён з парады Маткевіча і з уласнага пераканання ўсё ж згадзіўся скласці наступнае:

1° Усе вольныя майенткі і закладныя на Белай Русі адразу саступаў май дзесяцям з умовай, каб я імі кіраваў і ўсе даўгі гэтых маенткаў, як беларускіх, так і літоўскіх, пагасці.

2° Рэшту рухомай і нерухомай майёmacі ён таксама перадаваў май дзясяцям, пакідаючы за сабой права вольна распараджацца ёю да сваёй смерці.

Хоць я ведаў, які вялікі цяжар справаў зваліўся б на мяне, калі б я адразу прыняў адміністраванне над беларускім зямельнымі ўладаннямі, якія былі ў найгоршым стане, і хоць я ведаў, што ўсяго гэтага капиталу ледзьве хопіць на аплату даўгую, якія складалі каля чатырох мільёнаў польскіх злотых, аднак жаданне вызвалення дзядзькі і ўпэўненасць, што пасля яго смерці літоўскія ўладанні будуць захаваныя для маіх дзяцей, схілілі мяне

Князь Адам Чартарыйскі

з удзячнасцю прыняць гэтыя прапановы.

Два дні патраціў рэгент Маткевіч на складанне правоў ад майго дзядзькі і табеля даўгоў. Аднак калі дайшло да падпісання, дзядзька зрабіў мне незвычайную і неспадзяваную прапанову: каб я, перш чым прыму на карысць маіх дзяцей падпісаныя і прызнаныя ім правы, спачатку заплаціў яго літоўскія даўгі, альбо, прынамсі, пры выдачы маіх ablīgā²¹ пераклаў іх на беларускія маёнткі. Дарэмна я тлумачыў яму нерэальнасць выканання гэтага праекту, даводзіў, што не маю ніякіх сродкаў, што ніводзін крэдытор з пэўнай лакацыі²² на няпэўную перайсці не захоча, што ўрэшце я не могу марнаваць час на вядзенне перамоваў з крэдыторамі, бо мушу спяшацца ў Пецярбург па сваіх уласных справах. Усе гэтыя тлумачэнні былі дарэмныя для чалавека, які здаровым розумам не мог разважыць такія рэчы. Чым даўжэй я сядзеў у Маладзечне, тым болей пераконваўся, што прыйдзеца з'ехаць адтуль, нічога не атрымаўшы.

Ужо надыходзіў тэрмін справы па прэтэнзіях Лапацінскага, і сябры заклікалі мяне як найхутчэй бараніць майго дзядзьку, які ў выпадку пройгрышу мог страціць рэшту сваіх уладанняў. Зразумеўшы такім чынам, што ў Маладзечне мне німа чаго болей рабіць, я вырашыў паехаць у Менск для знаёмства з губернатарам Карнеевым²³ і для прадстаўлення яму справаў майго дзядзькі, а ўжо адтуль адправіцца ў Вільню.

Пасля тыднёвага побыту ў Маладзечне я, замаркочаны і поўны смутку, выехаў у Менск. Там сяброўскі і поўны шчырасці прыём месцічаў, а таксама сардэчнасць губернатара Карнеева і іншых урадоўцаў на пэўны час сцерлі ў памяці маладзечанскія прыкрасы.

З удзячнасцю мушу ўзгадаць, што ў Менску некаторыя сябры ахвяравалі мне гроши на дарогу да Пецярбурга, а паштмайстары на тракце з Маладзечна да Менска хацелі даваць мне коні бясплатна. Калі я парайноўваю гэту іх чапавечнасць з нячуласцю майго дзядзькі, ад якога ў час найбольшых нястачаў за мяжой я не меў аніякай падтрымкі,

і які на дарогу з Маладзечна да Менска ахвяраваў мне на дарожныя выдаткі трохі больш за дзесяць рублёў, слёзы самі на очы просяцца.

Пасля трохдзённага знаходжання ў Менску я выехаў, маючы два лісты: адзін – ад губернатара Карнеева да генеральнага прокурора Бяклешава²⁴, пра якога я ўзгадаю пазней, другі – ад таго ж Карнеева да майго дзядзькі. Той ліст з большага быў наступны:

“Я меў сатысфакцыю пазнаёміцца тут з графам Агінскім, падскарбіем літоўскім, і зусім не дзіўлюся, што ён паўсюль шанаўаны і любімы, бо ў час яго кароткага візіту ў Менск я шчыра яго палюбіў. Не дзіўлюся таксама, што В.[аша] К.[няская] М[іла]сць

Вялікі князь Констанцін Паўлавіч

няраз выказваў нецярплюасць у чаканні яго вяртання, а таксама жаданне перадаць яму кіраванне ўсімі справамі. Прыгадваю В.[ашай] К.[няскай] М.[ілас]ці дадзеная мне абяцанні і жадаю, каб слова было датрыманае, бо гэта ёсць адзіны спосаб паляпшэння справаў В[аш]ай К[няск]ай М[іла]сці. Не толькі я з майго боку буду мець за абавязак даваць дапамогу ў вырашэнні ўсіх справаў, і не толькі кіраунік іншых губерній спрыяць яму будуць, але больш за тое, я ўпэўнены, што годны пляменнік В[аш]ай К[няск]ай М[іла]сці знайдзе лёгкі доступ да трона самога Манарха²⁵ і здабудзе яго ласкавую прыхільнасць”.

Маючи такі ліст, з надзеяй, што довады губернатара дадуць добры плён, я меркаваў, што мне належыць яшчэ раз заехаць у Маладзечна. Я ўжо не думаў пра сябре і дзяцей, але, прынамсі, хацеў палепшиць становішча майго дзядзькі і абараніць яго інтэрэсы ў Вільні, а гэтага я не мог здзейсніць без пленіпатэнцыі.

Ліст Карнеева не даў анікага выніку. Тры гадзіны, пакуль я быў у Маладзечне, мой дзядзька не пераставаў наракаць на сваё сумнае становішча. Ён угаворваў мяне заняцца ўсімі справамі і ўсім кіраваць, абяцаў захаваць для мяне ўсё што мае, аднак гэтыя пустыя словаў нічога не вырашалі.

Такім чынам, я выехаў з Маладзечна з намерам ехаць у Вільню і па магчымасці абараніць там справу майго дзядзькі. Адтуль я меўся адправіцца ў Пецярбург. Я знайшоў Вільню цалкам заняту спрабай Лапацінскага з майм дзядзькам, якая павінна была неўзабаве вырашыцца. Большая частка грамадскасці была за прыгнечанага і супраць прыгнітальніка, усім было вядома, як незаконна Лапацінскі дабіўся апякунства, як ганебна абыходзіўся з майм дзядзькам і як хціва кіраваў яго ўладаннямі. Амаль кожны разумеў несправядлівасць Лапацінскага і задумваўся над тым, што выступаючы з прэтэнзіямі на некалькі сотняў тысяч рублёў пасля шматгадовага самавольнага кіравання ўсім землямі майго дзядзькі, Лапацінскі рабіўся і суддзёй і пацярпелым бокам. Аднак ён дастукваўся да сэрцаў дэпутатаў сваім кашальком, а прыхільнасць часткі грамадскасці намагаўся здабыць балімі, канцэртамі, абедадамі і паклонамі. Пакуль гэты ж самы Лапацінскі ўжо каторы тыдзень круціўся каля свайго інтэрэсу, якім займаліся самыя лепшыя адвакаты ў tryбунале, пакуль ён сам з раніцы да познай ночы бегаў па сваіх справах, я, наадварот, нічога дзеля свайго дзядзькі рабіць не мог, бо не меў пленіпатэнцыі, бо ні я, ні яго пленіпатэнт²⁶ анікіх патрэбных для справы папераў не мелі, бо ўрэшце мой дзядзька ні на пленіпатэнта, ні на адвакатаў, ні на юрыдычныя выдаткі грошай не даваў. Пры такім стане рэчаў я меркаваў, што варта было б яшчэ раз наведацца да дзядзькі з прапановай.

Генерал Ляронід Бенігсен.

Я давёў яму пра стан справаў, паслаў да яго ўпаўнаважанага ім Спадара Баўра з просьбай, каб ён даслаў патрэбныя паперы. Да сваёй адсылкі я дадаў вельмі моцны ліст ад генерал-губернатара Бэнігсэна. Ён пераконваў у неабходнасці асабістага прыезду майго дзядзькі ў Вільню, альбо прынамсі перасылкі на мае руکі пленіпатэнцыі. Другі ліст, вельмі імпэтна напісаны губернскім маршалкам Бжастоўскім²⁷, быў у падобным духу, але гэты крок, таксама як і ўсе папярэднія, не даў аніякага выніку. Пленіпатэнт не толькі не атрымаў папераў, але ў дадатак два дні дарэмна праседзеўшы ў Маладзечне, вярнуўся толькі з прывезеным ад эканома сведчаннем, што лісты ад Бэнігсэна і Бжастоўскага былі майму дзядзьку перададзеныя.

Калі, з аднаго боку, павялічваліся штодзённыя выдаткі Лапацінскага, а з іншага, слабелі надзеі, што мой дзядзька задумаецца пра свае справы, мне прыйшло да галавы паслаць у Маладзечна майго сястрынца²⁸. Я спадзяваўся, што яшчэ з яго дапамогай можна будзе дайсці да сэрца і розуму дзядзькі.

Сястрынец з рэгентам Маткевічам паехалі за тры дні да часу, калі павінна была разглядацца справа. Пасля прыезду ў Маладзечна яны папрасіліся на прыём да дзядзькі, аднак той адклай аўдыенцыю на наступны дзень. Назаўтра, калі іх не хацелі дапусціць у палац, яны ўжо самі без папярэджання ўвайшлі да дзядзькі, прабылі ў яго тры гадзіны і, атрымаўшы на свае прапановы дзвіацкія адказы, не дамагліся нічога.

Пасля іх вяртання мне анічога не заставалася, як толькі даверыць справы лёсу і апецы некаторых добразычлівых сяброў, а самому заняцца зборамі ў Пецярбург, куды мяне цягнулі больш важкія акаличнасці. Перад ад'ездам я, аднак, абавязаў пленіпатэнта дзядзькі, каб, нягледзячы на нядбаласць свайго гаспадара, ён не перастаўаў быць пільным у адносінах да справы; я пакінуў яму грошы на аплату адваката, аб'ехаў усіх дэпутатаў, а ў канцы даверыў справу Лапацінскага прыязнаму дбанню Вайжэцкага²⁹, Бжастоўскага і Гелгуда³⁰.

Не было, праўда, яшчэ і думкі пра пройгрыш у Трыбунале, бо гаворка ішла толькі аб рэмісії³¹. Аднак Лапацінскі вельмі настойліва фарсіраваў ідэю пераслаць справу ў Ашмяны, дзе амаль усе суддзі *complius facti*³² у справе незаконнага кіравання мaeмасцю майго дзядзькі былі ягоныя. Мне ж было важна, каб яе адаслалі да любога, абы бессторонняга суду.

Пазней час паказаў, што зрэдку і справядлівасць бярэ верх над інтрыгай, і што прысутнасць актора не мусова патрэбная для выигрышу справы, калі маеш у намесніцтве сяброў. Панесеняя Лапацінскім выдаткі сталіся дарэмнымі, і ўжо пад час майго знаходжання ў Пецярбургу да мяне дайшла вестка, што трываладаў справу па прэтэнзіях у Ковенскае земства.

Да ад'езду з Вільні я раіуся з некаторымі надзейнымі сябрамі адносна захадаў, якія меўся б зрабіць у Пецярбургу. Адныя раілі, каб я дамагаўся вяртання пасэсіяў³³, якія меў у 1794 годзе і сам узяў на сябе клопаты з крэдыторамі. Іншыя хацелі, каб я дамагаўся скасавання продажу віленскіх млыноў, якія былі купленыя горадам за 13000 срэбных рублёў і прыносли даход да 50000 польскіх злотых. А каторыя лічылі за лепшае, каб я дзеля неадкладнага атрымання наяўнага грошовага капіталу дабіваўся ў Пецярбургу

выдачы пакладзенай у банк сумы ў 24000 рублёў ад продажу палаца і маіх млыноў у Вільні. Усе ж аднадушна згаджаліся з тым, што ante omnia³⁴ трэба думаць пра выратаванне маёmacі майго дзядзькі і, такім чынам, як пляменніку і спадчынніку, парупіца пра іх адміністраванне.

Усе гэтыя праекты я прымаў, каб не здавалася, што хачу дзейнічаць самахоць пры такіх важных абставінах, але разам з тым я быў пэўны, што толькі пасля прыезду ў Пецярбург патраплю вырашыць, што мне рабіць далей.

Найбольш патрэбнай з усіх парадаў для мяне было мець дакладную інфармацыю пра цяперашні стан рэчай у Пецярбургу, пра характар пануючага манарака, пра асобаў з яго атачэння, пра тых, якія маюць на іх уплыў і пра шляхі, якімі да іх трэба ісці.

З удзячнасцю павінен узгадаць, што ўсе гэтыя тлумачэнні мне былі самым дакладным чынам дадзеныя генерал-губернатарам Бэнгсэнам, які, апрача таго, склаў мене рэкамендацыйны ліст да Бяклешава і асобна паслаў поштай лісты да Варанцова, Грашчынскага і іншых.

З Вільні я выехаў дня 1°³⁵ студзеня, а 6° ужо быў у Пецярбургу.

Час свайго падарожжа я прысыяць укладанню плана, ад якога ў Пецярбургу ні ў чым не адхіліўся.

Перш за ёсё, я пастанавіў сабе не браць ніякага канцыляра і канфідэнта³⁶, а вырашаць справы, кіруючыся сваім уласным меркаваннем адпаведна абставінам. Па-другое, я пастанавіў дзейнічаць вельмі павольна і цярпіців а чакаць, што вызначыць мене лёс; па-трэцяе, я палічыў патрэбным нікога не вінаваціць, не скардзіцца, а наадварот, з самымі засцітамі непрыяцелямі абыходзіцца пачціва, каб яны не шкодзілі мене ў інтарэсах.

Па-4-тая, не зацінацца на нейкім адным праекце, а рабіць тое, што рабіць будзе магчымы.

Па-5-тая, не быць ні подлым, ні надакучлівым, а так прадстаўляць справы, каб не мець патрэбы самому гаварыць за свае інтарэсы, а каб добрая справа сама казала пра неабходнасць справядлівага рашэння.

Па-6-тая, не шукаць шматлікіх заступнікаў, а ісці толькі да тых, што могуць дапамагчы дзейсна. Такім чынам, я вырашыў скарыстацца падтрымкай князя Адама Чартарыйскага³⁷, каб дайсіці да сэрца Імператара, а Бяклешава - для прадстаўлення яму інтарэсаў і для канвікцыі³⁸.

Пасля восьмігадовых пакутаў мене было наканавана лёсам прыехаць у Пецярбург у самую спрыяльную для добрамысlnых людзей пару. Імператар, поўны пачуцця справядлівасці і добрых намераў, здаймаўся выкараненнем заганаў, якія ўкраліся ва ўрадавую адміністрацыю, вынішчэннем лішкаў, выпраўленнем маральнасці народа, упарадкованнем скарбу і строгім выкананнем закона. У ягоных вачах той, хто бараніў сваю радзіму, не толькі не быў злачынцам, а, наадварот, меў перавагу. Ніводзін фаварыт, ніводная жанчына не мелі ўплыву на ягонае сэрца. Ён сам хацеў ўсё ведаць, сам пра ёсё разумна і разважліва меркаваў; дабрадзеянасьць знаходзіла сваю ўзнагароду, правіннасць - суроўую кару.

Такія якасці добрага Манарака павінны былі абяцаць мене лёгкі доступ да трона і паспяховае вырашэнне справы, аднак просьбы, з якімі я меўся прыйсці, былі такога роду,

што я ўсюды бачыў цяжкасці і перашкоды.

Просячы вярнуць мне сканфіскаваныя маёнткі, я настаўляў супраць сябе усіх тых, каму яны былі раздораныя. Дамагаючыся скасавання ўказаў, якія выйшлі пад час майго знаходжання за мяжой і якія парушалі дамову, заключаную паміж мной і гетманам Агінскім³⁹, я выклікаў гнеў усіх спадчыннікаў гетмана. Патрабуючы ж якой-небудзь індэмнізацыі⁴⁰ для сябе і для маіх дзяцей, я баяўся абразіць самога Імператара, першым правілам у кіраванні якога была ашчадлівасць яго ураду.

Мой першы візіт да к[ня]зя Адама Чартарыйскага на наступны дзень пасля прыезду ў Пецярбург пераканаў мяне, што мае апасенні былі аж занадта абгрунтаваныя, бо ён адразу спытаўся, дзеля чаго я прыехаў у Пецярбург. Таксама ён дадаў, што дарэмна выпрошваць адмены таго, што адбылося ў час маёй адсутнасці, бо гэта ўжо беззваротна мінула і ніякай ласкі ад Імператара прасіць нельга, бо тыя, хто хадайнічаў пра дазвол вяртання эмігрантаў у краіну, урачыста запэўнілі Імператара, што гэтыя эмігранты ніякай індэмнізацыі і ўзнагароджання прасіць не будуць⁴¹.

Я адказаў князю, што маім адзіным намерам ёсць падзякаваць Імператару за дазвол вярнуцца на радзіму, а таксама дабіцца ягонай пратэкцыі ў справе вызвалення маёmacці майго дзядзькі з-пад незаконнага апякунства Лапацінскага і яе захавання для маіх дзяцей.

Супакоены гэтым адказам, князь Адам паабяцаў, што перакажа Імператару мае просьбы і будзе горача мяне ў іх падтримліваць; ён раіў мне, каб я быў прадстаўлены пры двары, а з маімі просьбамі дзейнічаў праз Бяклемешава, які мог дапамагчы мне найбольш плённа.

Адпаведна парадзе князя Адама, у наступную нядзелю я быў прадстаўлены Імператару і Імператрыцы, і ў той жа самы дзень - Бяклемешаву, якому перадаў лісты ад Бэнігсена і Карнеева.

Бяклемешаў прыняў мяне вельмі ласкова, і калі я папрасіў яго прызначыць дзень, у які б мог прадставіць яму свой інтарэс, ён адказаў, што для таго, каб мяне выслушаць, усе дні і гадзіны ў яго заўсёды будуць вольныя.

Не марнуочы часу, я скарыстаўся з ягонай ласкі і праз два дні зноў адправіўся да Бяклемешава, двухгадзічная размова з якім здабыла мне абсолютна добрую яго прыхільнасць і разам з тым дала магчымасць даведацца, на якія вынікі свайго падарожжа я могу спадзявацца.

Паколькі гэтая размова сталася мне правілам да далейшых кроکаў, і паколькі яна высыяляе і характар Бяклемешава, і змены ў настроях ураду адносна палякаў, я мушу коротка пераказаць яе змест. Перш за ўсё трэба ведаць, што ў той час, калі я знаходзіўся ў Стамбуле, і пазней, у час арганізаванай Дзяніскам інсурэкцыі⁴² ў Галіціі, Бяклемешаў быў генерал-губернатаром у Камянцы. Пра галіцыйскае паўстанне, расплачатае пад маім лозунгам, я нічога не ведаў, бо якраз быў у Парыжы, і наадварот, нават у лістах выступаў супраць усялякага неразумнага мяцяжу. Такім чынам, Бяклемешаў здаўна быў настроены да мяне перадузята і лічыў мяне не так патрыётам, як заўзятym якабінцам і палітычна небяспечным чалавекам. Трэба было выкараніць у ім гэтае дрэннае перакананне, і таму

на самым пачатку размовы я заявіў яму, што паколькі ўсе ведаюць яго як аднаго з самых добропрыстойных людзей у Расейскай Імперіі, і паколькі я хачу заслужыць яго павагу і давер пасля майго вяртання ў краіну, я мушу растлумачыць, якім бытве мае сапраўдныя намеры, і якіх палітычных поглядаў я прытырмліваўся, так, каб ён пераканаўся, што мае крокі не павінны асуджацца ці быць успрынятymі памылкова. Такім чынам, я яму коротка распавеў, што баронячы маю радзіму і пазней, шукаючы шляху яе аднаўлення, я выконваў свой грамадзянскі авбязнак, і што я гэтага не толькі не выракаюся, але нават лічу сабе за гонар. Разам з тым я дадаў, што не належай ні да Галіцыйскай інсурэцыі, ні да [нечытэльна – С.Н.], не рабіў ніякага такога кроکу, які б азначаў толькі легкадумнасць і неразважліві запал, а не чыстыя помыслы грамадзяніна.

На гэта Бяклешаў адказаў, што гаварыць пра мінулае больш няма патрэбы, бо пераследаванні за погляды ўжо спыніліся і нікому нельга ставіць у віну яго жаданне бараніць сваю Бацькаўшчыну; зазначаў, што ўрэшце многія маглі прымкнуць да Рэвалюцыі з намерам атрымаць маёмысць, якое раней не мелі; а прыносячы ў ахвяру радзіме маё жыццё і страціўши за яе ўсе свае землі, я здолеў пераканаць кожнага, што мной кіравала не прага прыбытку і асабісты інтэрэс, а любоў да радзімы. Скончыў Бяклешаў на тым, што ўжо болей не след вяртацца да гэтай тэмам, а час прыступаць да справы.

Адпаведна яго волі, я досыць грунтоўна акрэслі ў яму сваё становішча да 1794 года, звярнуў яго ўвагу на арбітральную раздачу⁴³ маіх маёнткаў без уліку правоў крэдытораў, апісаў свой цяперашні стан, а таксама стан маёй сям'і, больш беднай за якую быць не можа. Таксама я спытаўся ў Бяклешава, ці магу дабівацца адмены ўсяго таго, што за маю адсутнасць было пастаноўлена адносна маіх уладанняў, ахвяруючы пры гэтым усе вернутыя землі крэдыторам. На гэта Бяклешаў з усмешкай адказаў, што аднойчы прынятае ў гэтай краіне адменена быць не можа, што сканфіскаваныя і раздадзенныя маёнткі вернутыя не будуць, што ўказы, якія выйшлі favore⁴⁴ гетмана Агінскага і ўсе адпаведныя акты скасаваныя быць не могуць.

Пасля такой заявы я спытаўся, якім чынам будуць задаволеныя мае крэдыторы, бо менавіта гэта і ёсць адно з тых пытанняў, якія мяне асабліва турбууюць, і што дзеля гэтага ў час мінулага і цяперашняга царавання я так настойліва дамагаўся вольнага вяртання ў краіну.

Бяклешаў мне на гэта адказаў, што ўказы Кацярыны і Паўла забяспечылі сатысфакцыю крэдытораў усіх тых, чые уладанні былі сканфіскаваныя, што гэтыя ж указы паказываюць крэдыторам способ, якім яны павінны дабівацца задавальнення сваіх прэтэнзій, што, зрешты, паколькі кароль з народам не змаглі абараніць Польшчу, дык не трэба здзіўляцца, што і я пры поўным паражэнні не здолеў утрымаць свае маёнткі, страту якіх нельга прыгісваць маёй вінে.

Мне нічога болей не заставалася, як давесці, што я б не згадваў пра сваю нядолю, калі б не меў жонкі і дзяцей, якія застаюцца без ніякіх сродкаў, і для якіх я не бачу аніякай надзеі на будучынню. Задумаўшыся над гэтым, Бяклешаў расчулена сказаў, што ёсць уладанні майго дзядзькі, якія павінны дастацца мне. Тады я давёў яму, што гэты капітал не надзеіны, бо калі да смерці дзядзькі мае крэдыторы не будуць задаволеныя праз

казну, яны непазбежна зоймуць яго землі.

На гэта Бяклемашаў праланаваў падаць Імператару мемарыял з просьбай, 1°. Каб адміністраванне ўладанняў майго дзядзькі было неадкладна перададзена мне як роднаму пляменніку і адзінаму спадчынніку. 2°. Каб гэтая спадчына перайшла непасрэдна да маіх дзяцей і выйшла з-пад усялякага кантролю з боку крэдытораў, паколькі дзеля іх я адмовіўся ад капіталаў, якіе валодаў да Рэвалюцыі, і на якіх грунтаваліся іх прэтэнзіі.

На гэтым скончылася мая двухгадзінная размова з Бяклемашавым, пасля якой я выйшаў з намерам, перш за ёсё шляхам, які мне быў параены, прыспешыць падачу мемарыялу Імператару. Не траціў я і надзеі, што пазней змагу зрабіць яшчэ іншыя крокі адносна маіх крэдытораў, склаўшы для іх праект, пра які скажу пазней.

На другі дзень пасля перамоваў з Бяклемашавым я быў прадстаўлены Вялікаму князю⁴⁵, пра якога я ведаў, што ён мне істотна дапаможа, калі ў яго складзеца пра мяне добрае ўражанне.

Калі мяне прадстаўлялі Вялікаму князю, той, паводле звычаю, пакланіўся, нічога не кажучы, і ўвайшоў у свой кабінет, а там, паклікаўшы генерала Баўру і Галіцына, спытаўся, ці гэта той самы Агінскі, які быў супраць нас і які так добра біўся з маскалямі? На атрыманы адказ, што я якраз той самы, ён сказаў, тым лепей, тым болей яго люблю і шаную. І адразу, выйшаўшы да мяне, некалькі хвіліна размаўляў пра розныя рэчы.

У наступныя дні я зрабіў шэраг візітаў найбольш вядомым майм суайчыннікам у Пецярбург: сваёй ветлівасцю я хацеў засцерагчыся, каб яны не рабілі мне шкоды. Урэшце, дні 18 лютага я паехаў да Мураўёва⁴⁶ і перадаў у яго руکі Мемарыял Імператару, які знаходзіцца сярод дадаткаў *sub litera A*⁴⁷.

Хоць я ведаў, што ў Мураўёва знаходзіцца каля 18000 мемарыялаў, і хоць мяне папярэджвалі, што, трymаючыся парадку, Мураўёў не падасць майго мемарыялу яшчэ некалькі месяцаў, я, аднак, паверыў у добры зыход сваёй справы і спадзяваўся на довады, якія князь Адам прывядзе адносна мяне Мураўёву. Вынік паказаў, што мой давер быў небеспадстаўны, паколькі мемарыял праз два дні пасля падачы з дакладам Мураўёва быў прадстаўлены Імператару.

Пра сапраўдныя намеры майго прыезду ў Пецярбург я дагэтуль нікому не казаў, акрамя тых асобаў, якіх прыгадаваў вышэй. Пра маю размову з Бяклемашавым і пададзены мемарыял таксама ніхто не ведаў, бо я ні з кім не раіўся і ніякага адваката і пленіпатэнта для парадаў і пісання не падраджаў, бо асцерагаўся перадаваць свае лісты ў час такіх важных для мяне падзеяў, ведаючы, што тайна - гэта душа любога пачынання.

Аднак гэтая самая асцярожлівасць аббудзіла ў некаторых асобаў апасенне і падозронасць. Было вядома, што я прыехаў не дарэмна; баяліся, каб я не знайшоў падтрымкі пры цяперашнім цараванні, дзе няшчасце грамадзяніна, абумоўленае заняпадам Айчыны, выклікала спачуванне.

Сярод асобаў, занепакоенных тым, што я буду прадпрымаць, перад усім быў спадчыннікі гетмана, якія, не здавольваючыся тым, што было пастаноўлена падчас майго побыту за мяжой *favore* гетмана і дзеля памнажэння сваіх капіталаў ды атрымання яшчэ тых, на якія мае крэдыторы маглі выстаўляць свае прэтэнзіі, яны патрабавалі поўнай

рэсцысії⁴⁸ заключанага паміж мной і гетманам кантракту.

Пленіпатэнты спадчыннікаў пачалі штодня бываць у мене каб разведаць мае планы; яны рабілі мне прапановы, дзеля атрымання маёй згоды з якімі давалі пэўныя сумы на маіх дзяцей; нарэшце адкрыта запалохвалі, што калі я не згаджуся на пэўныя паразуменні, яны ўсімі спосабамі будуць шкодзіць мене ў інтарэсах.

Маясталасць і цярплівасць супрацьставіліся ўсяму. Я здолеў пераканаць і ўлагодзіць пленіпатэнтаў, змякчыць спадчыннікаў у Пецярбургу, а для поўнага іх задавальнення, не прыступаючи да ніякіх дамоваў і адкрыта не згаджаючыся з рэсцысіяй кантракту, шкоднага для маіх крэдытораў, я згадзіўся на падпісанне раздзелаў, якія нікому не чынілі крывауды і часова супакойвалі заклапочанасць спадчыннікаў. Гэтыя раздзелы сярод дадаткаў знаходзяцца *sub litera B*⁴⁹.

З мaim прыездам у Пецярбург я адчуў вялікую змену ў сваім здароўі. Запаленне круса⁵⁰ і цяжкі кашаль прымушалі мене заставацца дома. Такім чынам, зрабіўшы першыя крокі ў інтарэсах і неадкладныя візіты, я вырашыў не пакідаць свайго пакоя.

Апрача патрэбы клопату пра здароўе, я лічыў неабходным не з'яўляцца ў вышэйшым свеце і з пераканання, што, па-першае, забавы са справамі ў Пецярбургу сумяшчаць нельга, а па-другое, нельга пазбегнуць роспытаў з боку асобаў болей цікаўных, чым спагадлівых у маіх няшчасцях, адказы на пытанні якіх заўжды могуць мець самае адвольнае і памылковое тлумачэнне.

Дык вось, я не магу ўтоіць, што хоць маё здароўе ўжо пайшло на папраўку і я мог, прынамсі для пошуку забаваў, выходзіць з дома, аднак я не выязджаў, а нецярпліва і разам з тым спакойна чакаў наканаванага мене выраку.

Ужо мінула пяць тыдняў з часу падання мемарыялу, а я яшчэ ніякай весткі пра яго не атрымаў. З вуснаў Спадара Мураёва я ведаў, што Імператар не толькі прачытаў даклад пра мой інтарэс, але, прачытаўшы ўвесь мой мемарыял з увагай і пачуццём, здаецца быў шчыра крануты апісаннем майго лёсу. Да таго ж я ведаў, што Імператар узяў гэты мемарыял з сабой і паклаў яго ў сябе на століку, але што з ім зрабіў пасля, да каго адаслаў, і якія меў адносна мене намеры, мне не было вядома.

Урэшце цярплівасці мене не хапіла. Няпэўнасць лёсу і доўгае чаканне часта даку чаюць больш за самое няшчасце. Тады я вырашыў знайсці свой мемарыял, дзе б ён ні знаходзіўся, і нагадаць пра свою справу Імператару. Дзеля гэтага я скарыстаўся дапамогай княгіні Радзівіл⁵¹, якой напісаў яркі і сэнтыйментальны ліст, укладзены такім чынам, каб яна магла яго цалкам паказаць Імператару.

Гэты крок меў выдатны вынік. Мой ліст дня 24 сакавіка а 10 гадзіне раніцы быў прадстаўлены Імператару, і а 11 Мемарыял ужо быў у Бяклешава. Яшчэ таго ж самага дня папоўдні я атрымаў па загаду Бяклешава адрасаваную мене запіску, у якой ён патрабаваў, каб я з ім пабачыўся. Аднак у гэты і наступны дзень ён быў заўсёды заняты. Толькі ў нядзелью, такім чынам, дня 26° сакавіка Бяклешаў, правёўшы мене ў свой кабінет, пасля вельмі ветлівага вітання сярод шматлікага сходу сказаў мене: “Віншую В[ашу Мосць] Спадара, Імператар мае добрае адносна Спадара меркаванне, і шчыра жадае паправіць ягоны лёс. Пазаўчора ён паклікаў мене да сябе і сказаў мене наступныя слова: “Агінскі

няшчасны, трэба думаць, як паправіць яго сітуацыю, праўда, ён быў у супрацьлеглым нам лагеры, але ён выконваў свой абавязак і служыў сваёй Бацькаўшчыне. Цяпер ужо ўсё ўлагоджана і забыта, трэба яму падаць руку, а пасля зрабі, што можаш, каб даць яму добрую на Мемарыял рэзалюцыю”.

Пераказаўшы мне гэтыя словаў Імператара, Бяклешаў дадаў...

Заўвагі

¹ Мальдзіс А. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мн., 1969. С. 105; Мархель Ул. Присутнасць былога. Мн., 1997. С. 178; Трэпет Л.В. Там, дзе гучалі паланезы. Мн., 1990. С. 6; Каханоўскі Г.А. Маладзечна. Мн., 1988. С. 120.

² Польскі гісторык Г.Масціцкі зазначаў, што “у пэўных кіруючых наднёўскіх колах праста хацелі паўстання, каб атрымаць жаданую магчымасць да яго падаўлення, да наступнага і канчатковага падзелу Рэчы Паспалітай, а тым самым да новай, яшчэ большай, чым пры дзвюх папярэдніх аказіях падзелу, нажывы шляхам прымусовых адчужэння і канфіскацый...”. Гл.: Moscicki H. Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi. T. 1. 1772-1800. Wilno, 1918. S. 300-301.

³ Moscicki H. Назв. твор. С. 302; Швед В. Паміж Польшчай і Расіяй: грамадска-палітычнае жыццё на землях Беларусі (1772-1863). Гродна, 2001. С. 91-92.

⁴ У сваіх успамінах пляменнік апошняга караля Рэчы Паспалітай Станіслаў Панятоўскі зазначаў: “Я зразумеў, што ў гэтай краіне [Расея – С.Н.] сектвестр на нерухомасць ужываецца часам замест запрашэння. Запрашэнне гэтае не абавязковае, але тым не меней да многага абавязвае”. (Цыт. паводле выд.: Брандыш М. Исторические повести. М., 1993. С. 135). Уяўленне аб пракладанні вяртання сканфіскаваных маёнткаў у Кацярынінскія часы даюць успаміны А.Чартарыйскага (гл.: Czartoryski A. J. Pamietniki i memoriały polityczne. 1776-1809. Warszawa, 1986. S. 110-178.), а таксама ўспаміны Станіслава Панятоўскага (гл.: Брандыш М. Назв. твор. С. 135-139).

⁵ Сярод іншых уладанні атрымалі: кн. А.Чартарыйскі (43566 душ у падольскай, мінскай і брацлаўскай губ.), кн. Станіслаў Панятоўскі (24614 душ у мінскай і брацлаўскай губ.) літоўскі канцлер Iaachim Храптовіч (6062 души) і інш. Акрамя таго, у адказ на петыцыю жыхароў Мінска, указам ад 11.03.1796 г. было дазволена вяртанне сканфіскаваных прыватных маёнткаў у валынскай, брацлаўскай, падольскай і мінскай губерніях тым жыхарам, якія вярнуліся пасля 1 студзеня 1795 г., але прывялі доказы аб непрыйчыннасці да касцюшкіскага паўстання. (гл.: Moscicki H. Назв. твор. С. 304). Паводле рэскрыпту Кацярыны II ад 3.12.1795 г. таксама былі вернутыя маёнткі сваякам караля, а менавіта, кн. Станіславу Панятоўскаму, гр. Mixalu Mnішаку, гр. Вінцэнту Тышкевічу, былому гетману ВКЛ Mixalu Kazіmіru Агінскаму і кн. Ізабэле Любамірской з дому Чартарыйскай (гл.: Беларуссия в эпоху феодализма. Т. 3. Мн., 1961. С. 79).

⁶ Бэлза И. Михал Клеофас Огинский. М., 1974. С. 45; Залуский А. Время и музыка Михала Клеофаса Огинского. Мн., 1999. С. 80-81.

⁷ Полное собрание законов Российской Империи. Т. XXVI. 1800-1801. [СПБ] 1830. С. 588.

⁸ Белоруссия в эпоху феодализма. Т. 3. Мн., 1961. С. 114-115.

⁹ Захоўваецца ў Цэнтральным Нацыянальным гістарычным архіве Літвы фонд 1177, оп. 1, № 81.

¹⁰ Гаворка ідзе пра першую жонку М.К.Агінскага Ізабэлу Лясоцкую (1764-1852), а таксама пра двух іх сыноў – Тадэвуша Антонія (1798-1844) і Францішка Ксаверыя (1801-1837).

¹¹ Кампетэнцыя – даўней: пажыццёвая пенсія, прызначаная ўрадам наўзамен сканфіскаваных уладанні. Асабліва было распаўсюджана ў Пруссіі пасля 1795 года.

¹² М.К.Агінскі мае на ўвазе гістарычную Літву, якая ахоплівала заходнюю частку сучаснай Беларусі на захад ад Менску. Узгадваючы пра ўласна Беларусь (“Белую Русь”), ён адпаведна гаворыць пра абларе, яе цяпрашніх усходніх тэрыторый.

¹³ Маеца на ўвазе Францішак Ксаверы Агінскі (1742-1814) – маладзечанскі граф, барскі канфедэрэт, кухмістр вялікі літоўскі (1775), кавалер ордэнаў св. Станіслава (1770) і Белага Арла (1790); родны

дзядзька Міхала Клеафаса.

¹⁴ Лапацінскі Ян – другій муж старэйшай сястры М.К.Агінскага Юзэфы (1762-1841).

¹⁵ Куратзля [*< лац. curatio апека, клопат*] – прымусоvae апекаванне, нагляд над маёmacю не-дзеядольнага чалавека.

¹⁶ Бэнігсэн (Bennigsen) Ляўонцій Ляўонцьевіч (1745-1826) – граф, расейскі ваенны дзеяч, генерал кавалеріі. Паходзіў са старажытнага гановерскага баронскага роду. У 1794 г. атрад пад яго камандаван-нем каля м. Вішнева разбіў паўстанцкі атрад М.К.Агінскага. Л.Бэнігсэн быў адным з галоўных удзельнікаў дварцовага перавароту супраць цараўніні Паўла I (сакавік, 1801). У 1801-1806 гг. – віленскі ваенны губернтар. У час вайны з Францыяй 1806 -1807 гг. атрымаў перамогу каля Пултуска і быў прызначаны галоўнакамандуючым расейскім войскам. Удзельнічаў у Барадзінскай бітве, камандаваў боем каля Таруціна.

¹⁷ Традаваць [*< лац. tradō передаваць, аддаваць у распараджэнне*] - забяспечыць згодна з нормамі права маёнтак даўжніка на карысць крэдытора.

¹⁸ У арыгінале “za dekretem oczewistym”: па ўсёй верагоднасці тут маеца на ўвазе судовы дакумент, які не паддлягае абскарджанню.

¹⁹ Пленіпатэнцыя – даверанасць, паўнамоцтва.

²⁰ Рэгент – служачы, які прымае ўпсы да судовых кніг, кlapоціца аб канцыляры і судовым архіве.

²¹ Абліга [*< лац. obligo аддаваць у заклад, закладаць*] – доўг, абавязацельства.

²² Лакацыя [*лац. locatio*] – размяшчанне, размеркаванне (капітала).

²³ Карнеку Захар Рыгоравіч (1747-1828) – дзяржаўны дзеяч Расіі, кавалер Мальтыйскага ордэна. З 1797 да 1806 г. – менскі губернтар. Курыраваў стварэнне Атласа і Геаграфічнага апісання Менскай губерні, выступаў супраць прымусовага пераводу юнітаў у праваслаўе. Па яго прапанове ў 1801 г. Сенат пазбавіў немаёмасную ваколічную шляхту губерні выбарчых правоў.

²⁴ Бяклешаў Аляксандар Андрэевіч (1745-1808) -- генерал, расейскі палітык, генерал-пракурор Сената ў 1799-1802 гг., у 1801 г. – член Дзяржаўнай Думы. У сваіх “Мемуарах і палітычных мемарыялах” князь А.Чартарыйскі дае А.Бяклешаву наступную характеристыку: “Эта быў стары расеец з жорсткім абыходжаннем і прыстойнымі манерамі, які не ведаў французскай, ці ледзь разумеў гэтую мову, але пад вельмі жорсткай зневішнасцю ён меў шляхетнае, станоўчае і спагадлівае да блізкіх сэрца. Яго рэпутацыя ветлівага чалавека была паўсялью прызнана”. Цыт. па кн.: Czartoryski A. J. Pamietniki i memorialy polityczne. 1776 - 1809. Warszawa, 1986. - S. 287.

²⁵ Тут і далей гаворка ідзе пра расейскага імператара Аляксандра I (1777-1825).

²⁶ Пленіпатэнт – давераная асона, упаўнаважаны.

²⁷ Бжастоўскі Міхал Геранім (1762-1806) – стараста менскі, чашнік літоўскі. Пасол на Чатырохгадовы сойм, у 1794 г. – член Найвышэйшай Літоўскай рады і дэпутацыі бяспекі. У 1801 г. абрани віленскім губернским маршалкам. Разам з Ф.Сапегам, А.Чартарыйскім, К.Несялоўскім, М.Радзівілом і інш. належаў да дэпутацыі віленскай шляхты, высланай да Аляксандра I з падзякай “за захаванне шляхецкіх прэрагатываў і асабліва за захаванне і пацверджанне правоў усіх літоўскіх губерній”.

²⁸ Сястрынец – сын сястры.

²⁹ Верагодна маеца на ўвазе Тамаш Ваўжэцкі (паміж 1753-59, Braslauskі пав. – 1816) – грамадска-папітычны і вайсковы дзеяч ВКЛ, харужы braslauskі. З маладых гадоў практикаваў у земскіх судах, набыў вядомасць як выдатны знаўца права і практик-юрист. Пасол ад Braslauskага павета на Чатырохгадовым сойме, прыхільнік канстытуцыі 3 мая. Актыўны ўдзельнік паўстання 1794 г. на Беларусі і ў Літве, уваходзіў у склад Найвышэйшай Літоўскай рады. Пасля капітуляцыі Варшавы трапіў у палон, быў зняволены ў Петрапаўлаўскай крэпасці і вызвалены ў 1796 г. па амністыі Паўла I. Адзін з калегаў М.К.Агінскага па Таварыству дабрачыннасці ў Вільні.

³⁰ Хутчэй за ўсё, тут маеца на ўвазе Ігнацы Гелгуд (?-1807) – дэпутат Чатырохгадовага сойму, ротмістр нац. кавалеріі і стражнік ВКЛ у 1789-1793 гг. Належаў да згуртавання сяброў канстытуцыі 3 мая. Удзельнік касцюшкіскага паўстання, у 1794 г. быў абрани ў Найвышэйшую Літоўскую раду. Стаяў

вядомым дзякуючы выкліку на двубой апошняга фаварыта Кацярыны II Платона Зубава, калі той з'явіўся ў Варшаве пасля падзелу РП. У 1806-1807 гг. удзельнічаў у арганізацыі польскіх узброеных фарміраванняў у складзе напалеонаўскага войска, камандаваў дывізіяй; генерал-лейтэнант.

³¹ Рэмісія [<> лац. remissio спыненне, перапынак] – адкладанне справы на іншае паседжанне, адліканне.

³² Compliūs facti [<> лац. complures facti многія факты] – як сведчаць шматлікія факты.

³³ Пасэсія [<> лац. possesio] – уладанне, зямельны майстак.

³⁴ Ante omnia (лац.) – перад усім.

³⁵ Па ўсёй верагоднасці ў гэтым месцы М.К.Агінскі дапускае памылку: выехаўшы з Варшавы 30 снежня (у артыгінале – “Dnia 30? Debris 1801 Roku”) ён аніяк не мог адправіцца ў Пецярбург ужо 1 студзеня (у артыгінале – “dnia 1? Januaryi”). Хутчэй за ўсё, ягоная паездка з Вільні ў расейскую сталіцу доўжылася з 1 па 6 лютага.

³⁶ Канцыляр – асоба, якая займаецца перапіскай і афармленнем бягучай дакументацыі; Канфідэнт [<> лац. confidētia давер] – давераная асоба, агент, паведамляльнік.

³⁷ Чартарыйскі Адам Ежы (1770-1861) – вядомы грамадскі і палітычны дзеяч, ад'ютант і найбліжэйшы сябар Аляксандра I. У 1803 г. быў прызначаны міністрам замежных спраў Расейскай Імперыі, а таксама кураторам віленскай навучальняй акругі. З 1815 г. – сенатар-ваявода Каралеўства Польскага і член адміністрацыйнай рады. У 1823 г. у сувязі з т.з. працэсам філарэтаў адмовіўся ад пасады куратора і жыў у сваім маёнтку Пулавы. Пасля паўстання 1830-1831 гг. пераехаў у Парыж, дзе ўзначальваў эмігранцкое літаратурна-гістарычнае таварыства.

³⁸ Канвікцыя [<> лац. convictio пераканаўчы доказ, неабвержны доказ] – тут: лагічнае перакананне каго-небудзь на карысць сваёй асобы.

³⁹ Агінскі Michał Kazimír (1728-1800) – ваявода віленскі (1764), гетман ВКЛ (1768), барскі канфедэрэт, мецэнат, кампазітар, паэт; сваяк Mіхала Клеафаса. Заснавальнік у Слоніме прадпрыемстваў, друкарні, тэатра і капэлы. Па яго ініцыятыве і на яго сродкі быў збудаваны Агінскі канал. Аўтар музычных і літаратурных твораў, выдадзеных у зборніках “Гістарычны і маральны аповесci” (1782), “Байкі і не байкі” (1788).

⁴⁰ Індэмнізацыя [лац. indemnitas] – пакрыццё стратай, кампенсацыя, узнагарода.

⁴¹ У сваіх “Мемуарах” kn. A.Чартарыйскі ў іншым свяtle гаворыць пра свой удзел у справе вяртання эмігрантаў: “На працягу першых двух гадоў панавання Аляксандра я меў шчасце зрабіць паслугу многім майм суайчыннікам, сасланым у Сібір Кацярынай ці пазней Паўлам і забытым у іх выгнанні. Дзякуючы Аляксандру, яны атрымалі свабоду і вярнуліся да сваіх сем'яў. Іх працэсы былі анульваныя, канфіскаваныя майсткі былі ім вернутыя [выдаэлена мной – С.Н.], а калі гэтыя ўладанні ўжо былі [каму-небудзь] аддадзеныя, даведзеныя да галечы ўладальнікі па загаду Імператара атрымлівалі кампенсацыю. Кохны мог жыць у сябе і карыстацца сваім майсткам [...]. Было прапанавана вярнуцца графу Агінскому і многім іншым; [...] Скончыліся часы пераследвання, палітычных працэсаў і следстваў, сектвестраў, канфіскацый майстасці, недаверу, падазронай асцярогі. Прыйшоў час адпачынку, даверу, супако і на працягу пэўнага перыяду можна было ім карыстацца [...].” Гл.: Czartoryski A. J. Назв. твор, с. 335.

⁴² Інсурэкцыя [лац. insurrectio] – узброеное паўстанне.

⁴³ Арбітральная раздача – тут: адвольнае, самаўпраўнае, самачыннае падзяленне ці раздача майстасці, уладанняў.

⁴⁴ Favore [<> лац. favor прыхільнасць, добразычлівасць] – з адабрэння, з ухвалення, з ласкі.

⁴⁵ Маецца на ўвазе расейскі Вялікі князь Канстанцін Паўлавіч (1779-1831), брат Аляксандра I, сын Паўла I, удзельнік кампаніі А.Суворава супраць французаў (1805-1807), інспектар кавалерыі, пад канец 1812 г. – начальнік рэзервовых войскі Галоўнай Арміі. З 1815 г. – галоўнакамандуючы польскай арміяй і фактычны намеснік Царства Польскага.

⁴⁶ Мураўёў Michał Nikitavich (1757-1807) – з 1785 г. настаўнік гісторыі, мовы і літаратуры расейскіх вялікіх князёў Аляксандра і Канстанціна, у 1800 г. – сенатар, з 1801 г. – сакратар асабістага кабінету Аляк-

сандра I. Прыхільнік Асветніцтва, аўтар сэнтыментальных вершаў, перакладчык з лацінскай і англійскай моваў, выступаў за развіццё асветы і свабоду навуковых доследаў.

⁴⁷ Пад літарай А.

⁴⁸ Рэсцысія [лац. *rescissio*] – ануляванне, адмена.

⁴⁹ Пад літарай В.

⁵⁰ Верагодна ў Пецярбургу М.К.Агінскі захварэў на крупозную пнеўманію – вострае запаленне лёгкіх.

⁵¹ Гаворка ідзе пра княгіню Алена Радзівіл з роду Пшаздзецкіх (1753-1821). З 1771 г. – жонка кн. Міхала Гераніма Радзівіла (1774-1831), чысвіжскага ардыната. Заснавальница славутай сядзібы Аркадыя ў Нябораве пад Ловічам. Маці Антонія Генрыха Радзівіла (1775-1833) – намесніка Вялікага Княства Гаўдзінскага, мецэната, віяланчаліста і кампазітара, аўтара оперы “Фауст” на лібрэта В.Гётэ.

*P.S. Складаю шчырую падзяку за дапамогу ў падрыхтоўцы гэтай публікацыі
В.С.Сёмуху, В.Ул.Дадзіёмавай, М.Трусу і А.Юркоўцо.*

Алесь Юркайць

З КРЫВІ І КОСЦІ – БЕЛАРУС

Паэту і байкаўцу, драматургу, перакладчыку, аўтару рэлігійных твораў і песняў, святару і патрыёту Яну Семашкевічу, больш вядомаму пад сваім літаратурным псейданімам, як Янка Быліна, – сёлета спаўняеца 120 гадоў з дня нараджэння. Аддаючы даніну павагі і памяці нашаму земляку, мы павінны нарэшце дакладна сцвердзіць даты жыцця і месца вечнага спачыну ксяндза Яна. Біябліяграфічны слоўнік “Беларускія пісьменнікі” (т.1, Менск, 1992) падае пра гады жыцця Семашкевіча наступныя звесткі: нарадзіўся ў 1883 годзе ў вёсцы Лакцыны Свянцянскага павету Віленскай губерні, памёр у 1955 годзе, Міхалава-Нязбуднае Беластоцкага ваяводства, Польша. Юрась Гарбінскі ў книзе “Беларускія рэлігійныя дзеячы XX стагоддзя” (Менск-Мюнхен, 1999) таксама сцвярджае, што Янка Семашкевіч на пачатку 1950-х гадоў выконваў душпастарскія абавязкі ў Міхалаве на Беласточчыне, дату ж смерці падае няпэўна – 1955 альбо 1956 год. Пазней аказалася, што недакладна дату смерці выдрукавалі і такія грунтоўныя выданні, як “Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі” (т.1, Менск, 1984) і васемнаццатомная “Беларуская энцыклапедыя” (т.3, Менск, 1996). Летась мне давялося гасціваць у сябра ў горадзе Драгічын над Бугам. Узбройўшыся вышэйзгаданымі звесткамі пра Яна Семашкевіча мы вырашылі наведаць Міхалава і пакланіцца магіле земляка. У Міхалаве ж, на нашае здзіўленне, магілы Семашкевіча не аказалася. З дапамогай мясцовага пробашча мы адшукалі парафіяну, якія яшчэ памяталі ксяндза Яна. Яны добрым словамі успомнілі свайго духоўнага настаўніка. Прыйгадалі, што Семашкевіч заўсёды вельмі прыязна ставіўся да людзей, меў прыемны голас і прыгожа співаў і падказалі, што пахаваны ён у вёсцы Бомбля Мар’янаўскай парафіі, а гэта больш чым у шасцізесці кіламетрах ад Міхалава ў бок горада Аўгустаў. Дарога, якую нам апісалі міхалаўская старажылы, аказалася правільнай, — мінуўшы Беласток мы ўзялі кірунак на поўнач, затым не даязджалі да вёскі Папялоўкі, зварнулі з гасцінца ўправа, праехалі яшчэ пяць-сем кіламетраў і апынуліся ў Бомблі¹.

У лютым 1946 году ксёндз Ян Семашкевіч пераехаў з Міхалава ў Бомблю і роўна дзесяць гадоў быў першым пробашчам новастворанай парафіі. На

**Ксёндз Ян Семашкевіч
(Янка Быліна)**

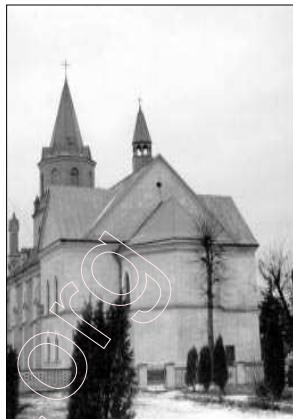
новым месцы энэргічна наладжваў касцёльнае жыццё, да завяршэння давёў будоўлю драўлянай бажніцы, пачатую парафіянамі яшчэ да яго прыезду. Асабіста ездзіў у Шлёнск і прывёз адтуль у Мар’янаў звон і арган. Усё гэта распавёў нам чалавек, які прыслугоўваў пры касцёле ў той час, калі пробашчам парафіі быў ксёндз Ян. Нельга прамінуць і тое, як нечакана насцярожана мы былі прынятыя гэтым спадаром, які нібыта добра ведаў Семашкевіча. Чаму я з сарказмам пішу “нібыта” – вы зразумееце пазней.

Першае, пра што ён у нас запытаўся, гэта палякі мы ці беларусы і чаму цікавімся асобай ксяндза. Даведаўшыся, што мы беларусы, а магілу святара Яна шукаем таму, што Семашкевіч наш зямляк, былы захрыстыян уперад запрашэння прысесці ўрачыста-павучальным тонам сказаў нам: “Ксёндз Ян Семашкевіч... то быў поляк з крыві і косьці, а тэраз можэце сен пытаць ото, цо вас інтэрэсуе”. У адказ сябар мой Юрась распавёў, што вучыцца на апошнім курсе Драгічынскай духоўнай семінары, і гэта крыху суняло ваяйнічую насцярожанасць нашага суразмоўцы².

...Ніякіх асабістых рэчаў, нататнікаў ксяндза не захавалася³, застаўся толькі пасмяротны фотаздымак Яна, ды ўдзячная людская памяць аб першым пробашчы сваёй парафіі. У 1986 годзе драўляны касцёл, у якім служыў Семашкевіч, быў перанесены ў Грабаўку, што пад Беластокам, а на яго месцы пазней пабудаваны мураваны храм у мадэрновым стылі. Побач з ім і знаходзіцца месца вечнага спачыну светлай памяці Яна Семашкевіча, які пакінуў гэты свет 18 лютага 1956 году⁴. Вось і ўсё. Ні пра якога беларускага паэта і драматурга Янку Быліну ў Бомблі ніхто не чуў. У памяці мясцовых жыхароў застаўся толькі “польскі з крыві і косьці” ксёндз Семашкевіч...

У далёкім 1918 годзе выдавецтвам Вацлава Ластоўскага ў Віленскай друкарні Марціна Кухты беларускай лацінкай быў аддрукаваны зборнік вершаў, вершаваных распovядайдзі - “На прызыбье”. Пасля прадмовы аўтар з удзячным словам звяртаўся да выдаўца і пісаў, што сваю кнігу прысвячае брату па думцы і брату па слову спадару Ластоўскаму, які першым узрушыў у сэрцы і першым прыпомніў “дар гэтых Боскі, – даўно мной забыты – бацькоў маіх мову”⁵. Мы не маєм падставаў усумніцца ў тым, што чалавек, які напісаў гэтыя слова быў не шчырым у сваіх душэўных памкненнях. Хутчэй наадварот, бліжэй пазнаёміўшыся з біографіяй аўтара можна канстатаваць, што ён ніколі не здрадзіў свайму пакліканню, жыццём і працай сцвердзіў праудзівасць тых сваіх думкаў і адчувацьцяў. Гаворка ідзе, безумоўна, пра Яна Семашкевіча. І сёння прыслеў час вярнуць Маці-Беларусі вернага сына, грамадзяніна і патрыёта беларускага краю, які на сконе гадоў змушаны быў жыць у атачэнні чужых людзей, удалечыні ад сваіх сяброў і аднадумцаў хаваючы ў глыбіні душы свае запаветныя мары.

Нарадзіўся Янка 20 кастрычніка 1883 году ў вёсцы Лакцяны Свянцянскага павету

Касцёл у в. Мар’янаў

Віленскай губерні, зараз гэта тэрыторыя Астравецкага раёну Гарадзенскай вобласці. Яго бацькі, Казімер Семашкевіч і Уршуля з Масцяніцаў, былі сялянамі і ўсё жыццё працавалі на зямлі. Янка быў наймалодшым дзіцём у дружнай сям'і Семашкевічаў і меў трох сёстраў – Рузулю, Гануту і Марцыяну і братоў Язэпа ды Сыльвестра⁶. Як прайшлі дзіцячыя гады хлопчыка, хто аказаў вырашальны ўплыў на яго далейшы жыццёвы выбар і ў якім узросце гэта адбылося, зараз сказаць складана. Дакладна вядома толькі тое, што ў 1907 годзе Янка скончыў Віленскую каталіцкую духоўную семінарыю і ў tym жа годзе быў высвечаны на святара. Пачатак XX стагоддзя стаўся часам, калі шырока пачаў абуджацца беларускі адраджэнскі рух, Віленская семінарыя была адным з яго духоўных і ідэйных цэнтраў. Таму й не дзіва, што аднакурснікі – Я.Семашкевіч, Ф.Грынкевіч і Г.Хвастэцкі (а праз два гады скончыць духоўную ўстанову яшчэ два іхныя сябры – У.Талочка і Ф.Рамэйка), – усе яны пазней стануць свядомымі беларускімі ксяндзамі.

Святарскія абавязкі Семашкевіч пачаў выконваць вікарьем у мястэчку Ілля, што на Вілейшчыне, затым быў пераведзены на Ашмяншчыну ў вёску Цудзенішкі. У 1910 годзе біскуп прызначыў Яна на пасаду парафіяльнага адміністратара ў новапабудаваны касцёл вёскі Дварэц Слонімскага дэканату (сёння гэта тэрыторыя Дзяялаўскага раёну).

У 1914-м пачалася Першая сусветная вайна і ўжо ў наступным годзе германскія войскі занялі Віленшчыну, дзе ў гэты час працягваў душпастырскую працу Семашкевіч, – спачатку ксяндзом у Медніках, а з 1917 году ў Лаварышках (абодва населеныя пункты зараз знаходзяцца на тэрыторыі Летувы).

У красавіку 1915 году намаганнямі братоў Луцкевічаў, В.Іваноўскага, В.Ластоўскага ды іншых свядомых беларусаў утвараецца Беларускае Таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. У Віленскі камітэт Таварыства ад беларускага каталіцкага духавенства ўваішлі Уладыслаў Талочка і Ян Семашкевіч. Таварыства займалася арганізацыяй пунктаў харчавання, сталоўкай, прытулкай для бежанцаў. Акрамя гэтага важным накірункам дзеянасці арганізацыі сталася праца на культурна-асветніцкай ніве: за некалькі гадоў на ашпарах Віленшчыны было арганізавана больш двухсот беларускіх школаў, а у лютым 1916-га ў Вільні пачала друкавацца газета "Гоман". Менавіта ў гэтай газете ў 1917 годзе з'явіліся першыя вершаваныя творы Семашкевіча, а ў канцы гэтага году быў створаны Арганізацыйны камітэт для склікання Беларускай канферэнцыі. Каталіцкае святарства ў камітэце зноў было даручана рэпрэзентаваць даўнім сябрам – Семашкевічу і Талочку.

Пасмяротны здымак айца Яна

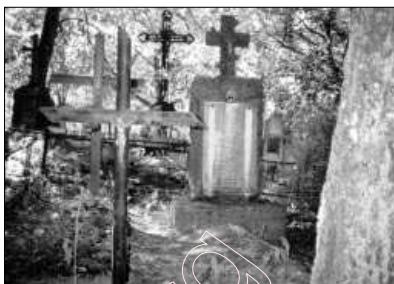
Удзел беларусаў-каталікоў у гэтай арганізацыі прыйшоўся не вельмі да спадобы многім прапольска настроеным прадстаўнікам духавенства. Адам Станкевіч на старонках выдадзенай у 1939 годзе кнігі "Беларускі хрысьціянскі рух" узгадваў пра падзеі тых дзён, што на адрас удзельнікаў

Арганізацыйнага камітэту сыпаліся нават пагрозы. Польскі ксёндз Вітольд Шылкевіч даслаў Талочку ліст з насмешлівым жаданнем, каб яго і Семашкевіча не напаткала заслужаная кара. У адказ айцец Талочка ў іранічным тоне падзякаў за пажаданні і паабяцаў, што не забудзеца аб кс. Шылкевічу калі ў будучыні станецца якім беларускім дастойнікам, а tym часам параіў яму грунтоўна вылечыцца ад нацыяналістычнага чаду і далей падкрэсліў, што каталіцкі касцёл не павінен заставацца выключна толькі польскім. Гэты ліст стаўся страшнаю бомбай для польскіх шавіністашт, частку яго нават апубліковалі ў "Gazecie Warszawskie" з адпаведнымі каментарамі.

25-27 студзеня 1918 году ў Вільні адбылася Беларуская канферэнцыя ў арганізацыі і правядзенні якой чынны ўдзел браў і Ян Семашкевіч. Плёнам працы на канферэнцыі беларускіх святароў стала прынятая сярод іншых пастанова аб справе беларусізацыі каталіцкага і праваслаўнага рэлігійнага жыцця.

Будучы ідэйным прыхільнікам беларусізацыі касцёлу, ксёндз Ян заўсёды стараўся пашираць беларушчыну сярод сваіх парафіянаў. Вядомым фактам сталася тое, што Семашкевіч цярпеў пераслед з боку польскіх уладаў за ўжыванне беларускай мовы пры катэхізацыі дзяцей у Лаварышскім касцёле, пробашчам якога на той час з'яўляўся. Інцыдэнтам следства па справе "беларускай агітацыі" ксяндза стаў Віленскі павятовы стараста, які цыркулярам за № 84 ад 13.05.1921 году загадаў начальніку II раёну Віленскага павету Эмілю Нарвойшу зрабіць тайнае дазнанне. 28 траўня паліцыянт запісвае сведчанні чатырох каталікоў з чатырох розных вёскі. У адным паказанні засведчаны толькі сам факт, што Семашкевіч навучае дзяцей па-польску і па-беларуску, трох ж астатніх сапраўды сцвярджаюць свой пратэст супраць беларушчыны. 1.06.21г. Нарвойш рапартуе павятовому начальнству: "Я начальнік II раёну пав. Віленскага зрабіўшы следства і сабраўшы ад парафіян подпісы, дзе ёсці каторых Лаварышскі пробашч кс. Семашкевіч хоча выгадаваць на беларусаў, паміма яўна выражанага незадавальнення ўсёй парафії, прыйшоў да пераканання, што кс. Семашкевіч паширае беларушчыну сярод сваіх парафіянаў. Нарвойш начальнік II раёну Віленскага пав. За згоднасць Бабруйскі начальнік канцылярыі".⁷

Карацей кажучы, на падставе сведчання трох чалавек начальнік рэвіру⁸ зрабіў выніову, што супраць ужывання ў касцёле беларускай мовы выступае ўся парафія. Больш того, на аснове праведзенага Нарвойшам дазнання, павятовы стараста 8.06.21г. піша біскупу наступны ліст: "Прадстаўляючы пры гэтым адпісы пратаколаў разам з залучнікамі ў справе беларускай агітацыі, праводжанай Лаварышскім пробашчам кс. Семашкевічам, прашу зарэагаваць адпаведна. А. Розэн, стараста Віленскага пав.⁹ З прыкладзеных паліцэйскіх пратаколаў бачна дадаткова праведзеная праца – сярод двух з паловай

Радзінная магіла Семашкевічау у Ключчанах

тысячаў парафіянаў знайшлося ўсё ж 132 чалавекі праціўнікаў беларускай катэхізацыі. Ды і то дзесяць чалавек з іх ліку пазней прыслалі да біскупа просьбы, каб выкасаваць свае подпісы, бо яны не ведалі што падпісвалі.

Браў пасільны ўдзел Янка Семашкевіч і ў працы Беларускага Інстытуту Гаспадаркі і Культуры, суполкі якога актыўна дзейнічала ў Лаварышках і ваколіцах. А галоўным арганізатарам і натхняльнікам працы мясцовага таварыства з'яўляўся кіраўнік Беларускага пасольскага клубу ў польскім сейме Браніслаў Тарашкевіч, – тутэйшы дэпутат, які нарадзіўся ў засценку Мациюлішкі ў сямі кіламетрах ад цэнтра параді.

Беларушчына ў міжваенны Польшчы з вялізнымі цяжкасцямі прабівала сабе дарогу. Але нягледзячы на ўціск з боку ўладаў, беларусізацыя касцёльнага жыцця працягвалася і ўдзячнымі за гэта мы, беларусы, павінны быць ў першую чаргу тагачаснаму віленскаму біскупу Блаславёнаму Юрью Матулевічу. Матулевіч лічыў, што толькі праз родную мову чалавек можа дасягнуць духоўнай дасканаласці і што толькі родная мова ёсць найлепшым мастом, які злучае праваслаўе з каталіцызмам. Ён сцвярджаў, што мэтаю царквы не ёсць навучанне мовам, а задача царквы – ў зразумелай людзям мове навучаць таму, што патрэбна для збаўлення. Наўрад ці даступнай была для разуму польскіх калярэлігійных шавіністай думка Матулевіча, занатаваная ім у сваім дзённіку ў першыя месяцы пасля прынядзення біскупскага пасвячэння: “Бачу, што мушу як найхутчэй вывучыцца па-беларуску”¹⁰. Віленскай дыяцэзіі, раздзірамай у той час шматлікімі супяречнасцямі, вельмі пашанцавала са сваім пастырам. Матулевіч часта паўтараў, што як каталіцкі біскуп у аднолькавай ступені будзе клапаціца аб патрэбах усіх дыяцэзіянаў, – ці то беларусаў, ці то палякаў, ці летувісаў.

Прайдападобна, што так яно і было, бо чым тады патлумачыць тое, што нягледзячы на дасылаемыя паліцыяй біскупу лісты, Янка Семашкевіч на працягу блізу дзесяці гадоў нязменна заставаўся пробашчам Лаварышскай параді. Больш таго, не зважаючы на паліцэйскія заходы, ён па-ранейшаму праводзіў беларускую працу сярод людзей, што дало свой плён і ў чым мы можам пераканацца з ліста да айца Юрья Матулевіча, датаванага дванаццатым сакавіком 1925 году. У гэтым лісце Лаварышская парадіяне звярнуліся

Плябанія і новы касцёл у в. Бомбля (сярэдняя магіла пры касцёле айца Яна Семашкевіча).

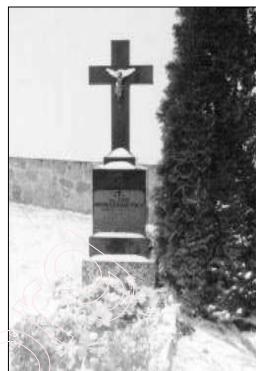
да духоўнага кіраўніка дыяцэзіі з просьбай дазволіць карыстацца ў касцёле беларускай мовай. Ведаючы пра адмоўнае стаўленне польскай адміністрацыі да беларусаў, калі ста дваццаці чалавек усё ж не пабаяліся паставіць свае подпісы пад згаданым лістом. У кнізе “Родная мова ў сьвятынях” ксёндз Адам Станкевіч цалкам прыводзіць змест гэтай просьбы: “Мы пакорныя Твайму сэрцу авечкі, пагардзаныя праз вякі, перанёсшыя розны ўціск і дзеля гэтага замкнуўшыся самі ў сабе, дасюль не выказвалі нігдзе сваіх пажаданняў, апрош аднаго разу сваёй просьбы да Цябе,

дарагі Пастьр наш, у 1921 годзе. Цяпер, калі ўціск як быццам упаў, не адважна, але з вялікай пзўнасьцяй звязтаемся да Цябе, дарагі наш Пастьр, з гарачай просьбай, сагрэць нашы сэрцы съвятой навукай Хрыстуса ў зразумелай і роднай нам матчынай мове беларускай, а здаволенні гэтых нашых пажаданняў вельмі лёгкія: адно толькі пазволіць нашаму пробашчу Кс. І. Семашкевічу, знаючаму добра сваіх параходія, сэрцам і душой прыхільнаму да нас, казаць казанні съвятой навукі Хрыстуса ў нядзелі і съвяты ў роднай і зразумелай нам матчынай мове беларускай. Падаючы да ног Тваіх, Дарагі Пастьр наш, аб выжэйпісаным горача просім”¹¹.

Гэтым часам сам Семашкевіч прымае актыўны ўдзел у падрыхтоўцы “Мемарыялу” беларускага катапіцага святарства да агульнапольскай канферэнцыі біскупаў, якая мусіла адбыцца 19 траўня 1925 году, балазе блізасць Лаварышкай да Вільні дазваляе Яну заставацца, як і раней, ў гушчы беларускага жыцця. У гэтым жа годзе адыходзіць ад кірауніцтва дыяцэзіяй і з'язджаете ў Рым Юрый Матулевіч, – прыносіць плён шматлікія звароты польскага ўраду да Апостальскага пасаду ў Ватыкане з патрабаваннем звольніць біскупа за “прыцяненне” палікаў, але да канца году айцец зноў вяртаецца на радзіму, – Папа Пій XI прызначае яго Апостальскім адміністраторам на Летуве. Ды, як аказаўся, ненадоўга – 27 студзеня 1927 году Блаславёна Юрыя Матулевіча не стала. Беларусы Віленшчыны засталіся без свайго духоўнага заступніка і абаронцы. Хутка давялося адчуць на сабе гэтую страту і Яну Семашкевічу, – у наступным 1928 годзе ён быў прызначаны пробашчам у Піярскія Духшты Троцкага павету¹², а ў 1933-м і ўвогуле перамешчаны на пасаду вікарый ў парафію Янаў. 1937 год – зноў перавод, на гэты раз у Ялаўку каля Свіславы, дзе Яна і заспела Другая сусветная вайна.

Двадцатая і першая палова трыццатых гадоў былі для Семашкевіча найбольш плённымі ў творчым плане. Пасля таго, як перастала друкавацца газета “Гоман”, да супрацоўніцтва з якой Янка быў прыцягнуты сваім раўналеткам і першым рэдактарам выдання Вацлавам Ластоўскім, творы Семашкевіча падпісаныя псеўданімам Янка Быліна, альбо Я. Быліна, І. Быліна, ці крыптонімам Я.Б., І.Б. пачынаюць з'яўляцца ў сатырычных часопісах “Агадзень” і “Маланка”, у газеце “Беларуская крыніца” (да 1925-га году і пасля 1939-га выходзіла пад называй “Крыніца”), у часопісах “Шлях моладзі” і “Хрысьціянская думка”, пад псеўданімам Ядловец у дзіцячых часопісах “Праплескі” і “Снапок”.

Першая кнішка Янкі Быліны, як мы ўжо згадвалі, выйшла ў свет у 1918 годзе. У 1924 годзе, пад той жа называй – “На прызыбе”, зборнік са значнымі дапаўненнямі і змяненнямі быў перавыдадзены. У 1926-м выйдадзена, а ў 1936-м годзе перавыдадзена трагікомедыя Янкі “Выбары старшыні”. У 1934-м ён выдае другі свой зборнік вершаў і байкаў “На покуці”. Акрамя таго, што Семашкевіч быў паэтам, драматургам і адным з першых беларускіх байкапісцаў, – ён з'яўляўся яшчэ і адным з пачынальнікаў у галіне перакладу на беларускую мову духоўнай літаратуры, а таксама аўтарам уласных рэлігійных твораў.

Магіла Янкі Быліны

Асобнымі кніжкамі ў Вільні былі выдадзеныя: "Ружанец да Найсьвяцейшае Дзевы Марыі" (1928г.), "Песьні жальбы, або набожныя разважанні аб мухах і съмерці Збаўцы нашага Езуса Хрыста" (1929г.), "Дарога Крыжа" (1930г.).

Калі ў вершаваных апавяданнях Янкі Быліны ("Скарб на съв. Яна", "Як Петрык наш жаніўся", "Пахароны старшыніх", "Здарэнне" і інш.) пераважае бытавы гумар, дык у вершах "Воўк заўсёды ваўком", "Ой, пусцее поле", у байках "Зязюля і варона", "Блыха і пан", "Свіння і сабака", "Кабан і мурашкі", "Павук і Мыш" аўтар высмейвае чалавечую фанабэрью і лянату, падкрэслівае пыхлівасць "хітрага і разумнага" пана на кантрасце з дурнем-працаўніком мужыком, - з дапамогаю сатыры выкryвае розныя праявы нацыянальнага і сацыяльнага ўціску. Вершы "Дубовы лісток", "Сіротка", "Першы сънег", "Баляд" наадварот наскрозь працятыя балочым сумам-роздумам аб цяжкім чалавечым жыцці, развагамі аб наканаванасці чалавечага лёсу. Патрыятызмам, любою да роднага краю прасякнутыя вершы "Бацькаўшчына", "Дарогі нашае Айчыны", "Моладзь", "Бярозка", "Да маіх даўнейшых прыяцеляў палякоў".

Можна спрачацца наконт мастацкай вартасці твораў Янкі Быліны, адно несумненна – ён быў народным песняром, і не толькі таму, што выйшаў з народу і быў часцінкай яго, а ў першую чаргу з тae прычыны, што змог вярнуцца ў народ праз свае вершы. Паэтычныя творы перажылі аўтара, а некаторыя з іх працягваюць жыцць у народзе і сёння ў вусных пераказах. Ну а суседзям нашым, "з крываі і косьці" палякам, хочацца нагадаць слова самога Янкі, напісаныя ім пад час побыту ў Закапаным:

Чужынцы, ня люблю я вас!
Хоць вы прыгожы ў кожны час,
Хоць вашай велічай зьдзіўлённы,
Хоць тут да вас з усіх старон
Съпяшаць турысты, як шалёны -
Не разълягнецца мілы тон
Маёй тут песні беларускай,
А на дарожцы ў лесе вузкай
Ня ўбачу я ваза з дугой,
На ім - тэй роднае сярмяжкі.
Бывай здароў ты, краю мой!
Эх, мне тут, братцы, цяжка...

Заўвагі

¹ Цікавыя метамарфозы распавялі нам вяскоўцы пра назуву Бомблі і парафii. Калі Чырвоная Армія заняла тэрыторыю Заходняй Беларусі, а ў яе складзе і Беласточчыны, то бальшавікамі чамусыці не спадабалася назва вёскі – Бомбля. Вёску перайменавалі і далі ёй назову суседняга хутара – Мар'яна. Па сканчэнні Другой сусветнай вайны ў тадышнім Мар'янове быў пабудаваны касцёл. Пазней вёсцы вярнулі спрадвечную назуву, а парафiя так і засталася Мар'янаўскай.

² Пазней мы даведаліся, што магілу Семашкевіча ў 1996 годзе наведала польскі навуковец

Алена Глагоўская, якая напісала аб гэтым у Беластоцкі “Czasopis”, у газету беларусаў Летувы “Рунь” і ў “Голас Радзімы”. Са словаў захрыстыяна мы зразумелі, што Глагоўская распавядала яму пра кс. Яна, як пра беларускага паэта, пагэтаму сустрэўшы нас ён адразу вырашыў расставіць усе кропкі над “і”.

³ У зборніку жыццярысаў, мартыралога і ўспамінаў “Беларускія рэлігійныя дзеячы XX ст.” (Менск – Мюнхен, 1999) на стар. 367 зъмешчаны некралог Я.Семашкевіча напісаны беларускім эмігрантам у Францыі, дзе аўтар сцвярджае: “Шмат ягоных (Семашкевіча) твораў аставалася ў рукапісах, толькі няма ведама, ці іх ня зынішчыла ваенная навальніца”. Ад сябе дабавім, што знішчыць іх мог сам Янка баючыся рэпрэсій, амагл і “дабрадзея”, якія бачылі ў Семашкевічы толькі паляка “з крыві і косьці”.

⁴ Сімвалічная маўгіла Семашкевіча ёсьць і на Астравеччыне: зверху магільная пліты – фотаздымак Яна, на пліце надпіс беларускай лацінкай “МОГІЛКІ РАДНІ СЕМАШКЕВІЧАЎ”, далей выбітыя імёны сваякоў ды самога Янкі (толькі не пазначаны год яго смерці).

⁵ Быліна Я. На прызыбе. Вільня, 1918. Стар. 4

⁶ Бацька Яна нар.03.02.1837–13.04.1918; маці нарадзілася 14.06.1841–23.02.1916; брат Язэп нар. 09.07.1864–31.03.1906; сястра Разаля (па мужу – Паўкшта) нар. 13.04.1862 – 20.10.1884; сястра Ганута (па мужу – Казёл) нар. 27.05.1867 – 23.08.1926). Лакцянскія старажылы згадвалі, што апошні раз памятаюць прыезд кс. Яна ў родную вёску на пахаваньне брата Сыльвестра.

⁷ Станкевіч Ад. Родная мова ў съвятынях. Вільня, 1929. Стар. 134

⁸ Начальнік участку (пер. з польскай)

⁹ Станкевіч Ад. Родная мова ў съвятынях. Вільня, 1929. Стар. 135-136

¹⁰ Бл. Матулевіч Ю. Духовы дзённік. Рым–Друя, 1997. Стар. 21

¹¹ Станкевіч Ад. Родная мова ў съвятынях. Вільня, 1929. Стар. 135-136

¹² У кнізе Міраслава Гаеўскага “Nasze podwilenskie ojczyzny” на стар. 141 аўтарам даецца згадка, што ў часе знаходжання Семашкевіча ў Піярскіх Дукштах, Ян напісаў гістарычную манаграфію пра гэтае мястечка, адзіны экзэмпляр якой у машынапісным варыянце захоўваецца ў Віленскім Гістарычным архіве.

Ніл Гілевіч

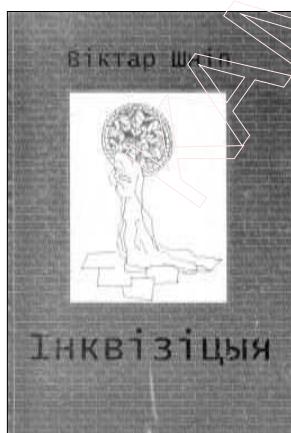
КАЛІ НЕ ПЕРАШКОДЗІЦЬ... ПІСТАЛЕТ

Чакана ці нечакана для аматараў беларускай пазіі, але выяўляеца, што ў апошні час ці не найбольш пладавіты ў нас паэт – Віктар Шніп. Амаль кожны год у яго выходзіць новы зборнік вершаў (іншы раз – пад адной вокладкай з кнігай Л. Рублеўскай). 2000-ы год – “Чырвоны ліхтар”, 2001-ы – “Воўчы вецер”, 2002-і – “Інквізіцыя” і 2003-і – “Выратаванне атрутай”. Для тых, хто здзівіўся, скажу: гэта нармальна. Было б што выдаваць. В. Шніп працуе вельмі плённа. Уражанне, што яго вершатворная душа з рабочага стану не выходзіць – шчыруе без перапынку. А выдаваць кніжачкі памагаюць добрыя людзі. Тут ужо-як каму пашанцуе, як хто ўмее добрых людзей прывабіць. Звычайна, добрае цягнецца да добрага.

Не ведаю, калі пачаўся той Шніп, які ўразіў мяне кнігай “Чырвоны ліхтар” –ці з яе і пачаўся, ці гэтаму нешта падобнае папярэднічала? Спадзяюся, хто-небудзь больш дасведчаны прасочыць творчую пузяўіну паэта і гэты момант удакладніць. Я ж думаю аб тым, што мяне ўразіла. Нешта зусім нечаканае – аж разгубіўся трохі, чытаючы. І зразумеў задуму паэта па-свойму-як творчы пошук пэўнага тэматычна-жанравага накірунку. А менавіта: перада мною-спрэс іранічна-сатырычная кніга перайманняў і пародый. Што парадыруеца? Стыль і паэтыка гэтак званга “жорсткага раманса”, вядомага і папулярнага ў гарадскім фальклоры канца XIX-пачатку XX ст.ст. Як перайманні-пародыі многія з

балад і рамансаў Шніпа зроблены таленавіта. Многія, але не ўсе, ёсьць і рэчы пазбаўленыя сатырычнай трапінасці, дасціпнасці, і таму проста нецікавыя, – аўтар відочна пагнаўся за колькасцю, каб аж цэлая кніга атрымалася. Зашмат і празмерна грубай, вульгарнай лексікі (нават працытаваць няёмка). Гэта – выдаткі асваення новых тэматычных пластоў жыцця ў новых жанрава-стылёвых формах.

Героі ягоных балад (а за гэты жанр Шніп учапіўся моцна і надоўга) – п’яніцы, хуліганы, валацугі, пакрыўдженяя лёсам і непрыкаянныя душы... А найчасцей-прасцячка і дурнушка, што “была вашывай і смаркатаі”, захацела смачнага салодкага жыцця і таму лёгка ідзе з “кучаравым сътым афрыканцам”, з “маладым, як бык, іспанцам”, з арабам, з “кульгавым Карласам”... Амаль усе яны-ахвяры жыцця, сацыяльнай неўладкаванасці і

Вокладка кнігі В. Шніпа

ўласнага апушчэнства. Іх лёс-гэта лёс маладых беларусаў, маргіналаў, учарашніх вяс-коўцаў, – лёс драматычны, зламаны, безнадзейна няшчасны. У гэтым сэнсе Шніп бярэ жыццё што называецца “за жабры”. Таму “Чырвоны ліхтар” – гэта і праудзівае люстэрка нашай сённяшняй рэчаіснасці, перш за ўсё гарадской, глядзеца ў яго, шчыра скажам, рэчаіснасць, але – істотная частка яе, – пачварная, агідная, страшная.

Іншы раз у гэтых вершах-баладах паэт балансуе на мяжы самапароды, але-не зрываваецца, выратоўвае іронія-рэдкую і таму звышкаштоўная якасць паэзii. Калі не мець гэта на ўвазе (пачуццё іроніі), то лепшыя рэчы ў “Чырвоным ліхтары” можна не зразумець, прыняць за шчырую спавядальную лірыку.

А вось у трох наступных зборніках (“Воўчи вецер”, “Інквізіцыя”, “Выратаванне ат-рутай”) якраз і пераважае жанр лірычнай споведзі. Як мне бачыцца, у іх сёе-тое істотнае захавалася ад “Чырвонага ліхтара”. Ну, скажам, той жа жанр балады, тое ж выратоўчае пачуццё іроніі і самаіроніі, тонкага неспадзянавага гумару, той жа прыём парадаксальнасці і алагічнасці ў вобразных парадунніх і метафарах. Нарэшце, і тое знаёмае, што тут яшчэ мацней выяўлена. Маю на ўвазе яго мужкую лірычную адкрытасць, з якой ён гаворыць пра сябе, пра свой душэўны стан, яго здольнасць выказваць свае адносіны да жыцця, да свету і людзей гранічна шчыра не баючыся, што гэта можа некага збянтэжыць. Паэт стаў, здаецца, яшчэ больш жорсткім – і да сябе, і да іншых, а яго погляд на жыццё і на свет – больш драматычным (каб не сказаць – трагічным). Вельмі часта пачаў пайтаратца матый развітання з жыццём і, натуральна, адгаведныя вобразы-сімвалы (пісталет, свечка, магіла, човен Харона, крыж і г.д.). Міжволі задумваешся: адкуль гэтыя невясёлыя настроі і таны? У сур’езнага сталага паэта напускным (гэта значыць, наўмысным завастрэннем лірычнай інтрэйкі) гэта быць не павінна. Но можна нямала страціць у вачах даверлівых чытачоў.

Перачытваю паасобныя строфы і радкі яшчэ раз. “Напішу вар’яцкіх вершаў і памру”, “І ты глядзіш на свет, як дамавіну”, “І я ў цямрэчы знік, нібы заснуй, Нібы па горле брытвай паласнуй”, “Мы розныя людзі, але мы пад Богам, як подпісы чорныя пад некралагам”, “І я гляджу з вакна, як з дамавіны”, “І шэры горад, як магіла, дзе мы, як прывіды, жывём”, “І покуль ён спіць, я куплю пісталет, Застрэлю яго і ўратую ўесь свет”, “Бо ў гэтым горадзе памру, Нібы ў агні трава, згару”, “Цяжка на свеце без пісталета”, “Добра на свеце, напэўна, цяпер з пісталетам”, “Быццам труна, труна для паэта, жыць што не можа без пісталета”, “Ёй трэба любоў, што ў шампанскім бурліць і куляй сядзіць у халодным нагане”, “І глядзім мы на той свет, як сон, У якім, як пісталет, Харон…”, “Нібыта ў кабуры драўлянай пісталет, Ляжаў у чорна-вогненнай труне паэт” і г.д., і г.д. Я выбраў толькі частку гэтага роду вобразаў, але, здаецца, і іх дастаткова, каб мець уяўленне пра пэўныя асаблівасці паэтыкі Шніпа.

Дарэчы, і ў апошнім, найноўшым зборніку змешчаны балады з цыклу “Чырвоны ліхтар”, аб чым я асабіста магу толькі пашкадаваць – хай бы лепш іх тут не было. У іх чытач напаткае такія брутальнасці, што аж скаланецца ад непрыемнасці. Значыць, паэт яшчэ не развітаўся з некаторымі сумнёўнымі сваімі захапленнямі.

Усё-такі мы не ў самы горшы час жывем. Успамінаю артыкулы і рэцензii, у якіх

партыйныя крытыкі мяздрачылі паэму Т. Кляшторнага “Калі асядае музь” (гэта было ў канцы 1920-х, калі на свабодзе творчасці канчаткова ставіўся крыж). Мядзрачылі за ўпадніцкія настроі, за паэтызацыю багемы, віна і “ледзянай гітары”. Уяўляю, што сказалі б тыя крытыкі пра трагічнае светаўспрыманне і філасофскі песімізм В. Шніпа. Тады ж куртаты пузаченкі крытыкі кричаў у друку, як не лопаючы ад радасці і гонару за ўклад у разгром нацдэмау: “Пушча – не наш!” Гэта-пра Язэпа Пушчу, адна гэта з самых беззапаветных патрыётаў Беларусі і шчырых, пранікнёных паэтав-лірыкаў той пары. Уяўляю, як бы кричаў ён гэтае самае “не наш”, цытуючы такія выдатныя вершы Віктара Шніпа, як “Нятрэба, нятрэба чужога!”, “Воля на чужынے”, “У суседній Расіі вайна”, “Мне сілася Вільня”, “Гэты дождж, як пачатак патопу”, “Тут”, “За вакном Еўропа і зіма”, “Ад дурнога тлуму і народу”, “Балада вяртання”, “Балада Крэўскага замка”, “Балада паланэза Агінскага”, “Балада габрэя”, “Магчымая балада ХХІ стагоддзя” і іншыя. Працытаем некаторыя з гэтых вершаў і мы. Працытаем-каб радасна і з гонарам выгукнуць: Шніп - наш! Усімі фібрамі сваёй чалавечай і паэтычнай істоты – наш, беларускі! Але і не толькі беларускі: у яго вершах сваё роднае, наскве непарыўна знітавана з агульналюдскім, з тым, што трэба душы чалавечай скроў і ўсюды, дзе б гэта душа ні прырасла, дзе б ні вандравала. Вось радкі з верша, прысвечанага Дуніну-Марцінкевічу, дарэчы – земляку Шніпа:

Нятрэба, нятрэба чужога!
Ні грошай, ні мовы, ні Бога, –
Нічога нятрэба чужога!
Мужык беларускі – мужык,
Ён слухацца пана прывык.
Ён з панам разумным-разумны,
Ды толькі вось пан нешта сумны.
І царскія ўлады-не рады.
Шлікі, як сабакі, ля хаты.
Якую ён школку трymae?
Няўжо ён законаў не знае?
А пану шчэ сніцца пайстянне
І верыцца ў светлае ранне,
Ды толькі нятрэба чужога:
Ні праўды, ні волі, нічога.
Нічога нятрэба чужога!..

Без болю чытаць немагчыма. Лёс паэта. Лёс народа. Лёс Беларусі-зямлі, якая і для нас, як для Яго, “адна і святая” пад гэтым небам: “белая сумная пані, якая сустрэчы чакае, і ёй не патрэбна чужога ні сына, ні мовы, ні Бога, нічога чужога, нічога!”

Такім жа глыбокім трагізмам беларускай долі балоча кранае верш, прысвечаны Ларысе Геніюш:

Воля – на чужынے.
На Радзіме – краты.
Выбар-невялікі,

Толькі выбар ёсць.
Вецер сумна вые,
Воўчи ценъ ля хаты
У зубах тримае,
Згаладалы, косць.

Зойдзе ценъ на ганак –
Не кажы нічога.
Добра, што на свеце
Ёсць яшчэ сабры.
Свечка асвятляе
І крыжы, і Бога.
Свечка светла плача,
Свечка не гарыць.

А навокал цёмна,
Нібы ў дамавіне.
А навокал – цені,
А навокал – сон.
Толькі вецер вые.
Вецер у Айчыне
З могілак узнітны
Крыламі варон.

І пачата споведзь
Прад людзьмі і Богам.
І пачуты слова,
І пачуты крык.
Толькі на Айчыну
Помніца дарога,
Дзе ў руцэ Айчыны
З дыяменту цвік.

Нярэдка ў размовах аб літаратуре і крытыкі, і чытачы карыстаюцца такою ходкай формулай: калі б ён нічога больш не напісаў, апрача гэтага твора, то і тады заняў бы годнае месца ў літаратуры. Пакарыстаюся ёю і я: калі б у Віктара Шніпа былі толькі гэтыя два вершы, то і тады б ён... А ў яго ж такіх вершаў багата. Трохі вышэй я называў іх дзесятка паўтара, кожны з якіх можа заняць месца ў строга і ашчадна складзенай анталогіі паэзіі. Дык жа я са шкадаваннем не згадаў многія-многія іншыя вершы-сведчанні моцнага і яркага таленту паэта.

Прыгадайма “Баладу вяртання”. Якога і чыйго вяртання? Яго, паэтавага, – у дзяцінства, у маладосць. Туды, “дзе па сцежках бацькоўскага краю З хаты ў хату цякло Беларусі

свяцло". Яму хочацца вярнуцца туды "Не таму, што там добра, напэўна, было, А таму, што дабрэйшымі мы былі самі, І па сцёжках цякло Беларусі свяцло, Ад якога святлелі самотныя хаты" (гэты кампазіцыйны прыём паўтарэння – а ім Шніп карыстаецца часта – тут вельмі дарэчы). А як здорава-нечакана і балюча канчаецца верш:

Але ўёс ж у дзяцінства вярнуцца жадаю
Не таму, каб там жыць, а каб дзеду сказаць,
Што няма ўжо даўно таго сумнага краю,
За які ён хадзіў два разы ваяваць...

Наконт кампазіцый яго лірычных вершаў і балад (таксама ў бальшыні сваёй лірычных) варта колькі слоў сказаць асобна. Паэт любіць карыстацца такім сэнсавым і інтанацыйна-сінтаксічным спачленнем радкоў, што цячэнне верша немагчыма перапыніць. Іншы раз увесь некароценкі, радкоў на 20-30 верш -- гэта адзін сказ, вядома, камбінаванай будовы, з аднароднымі ці складаназалежнымі часткамі. Адзін радок – сказ вяжацца-сплятаецца з другім, той – з трэцім, і гэта далей – да канца перыяду ці ўсяго верша. І гоніць, і гоніць – як шаман – без перадухі, без паўзы, без крапкі, як бы баіцца, што паток паэтычнай матэрый абарвецца, і ён не будзе ведаць, што далей сказаць, чым скончыць. Але ў тым і рэч, што нягледзячы на такую вязь і, часам, пэўную расцягнутасць, Шніп як правіла знаходзіць тое, што замыкае развіццё ў образа-думкі. Выдатнае пацвярджэнне гэтага-тая ж, ужо цытаваная, "Балада вяртання". Або верш "Я грэшны, як вада, дзе спіць атрут": вядзецца й вядзецца матыў аб тым, што "мне святым ніколі ўжо не стаць", і раптам такая афарыстычная канцоўка:

Жыве ўва мне, як смерць мая, юда,
Што знае час, калі мяне прадаць...

Або – у вершы "Гэты дождж, як пачатак патопу":

І праз дождж я іду адзінокі.
Парасон над сабою трymаю,
Нібы ў думках малітву чытаю,
Што ўратуе мяне ад патопу,
Што затопіць і змые Еўропу,
Дзе стаіць мая родная хата,
Дзе жывуць мае мама і тата
І Еўропа якім невядома,
Бо жывуць яны тут, яны – дома,
І дажджу ім павек не баяцца,
Ім праз дождж на дарогу ўглядцаца,
Па якой разбрывліся іх дзэці
Па самотным, як могілкі, свеце.

Дождж ідзе, але ён перастане,
Сонца з хмараў усё-ткі прагляне,
Бо ў Еўропе стаіць мая хата,
Дзе жывуць мае мама і тата.

Зноў жа, пабачце: і счапленне радкоў-сказаў, і паўтарэнне як кампазіцыны прыём,
і завяршэнне твора на галоўнай ідэйна-змястоўнай ноце.

Такое маё агульнае ўражанне ад чатырох апошніх кніг паэзіі Віктара Шніпа, вы-
казанае, па неабходнасці, сцісла. Таленавіты, цікавы, арыгінальны паэт. Як і ў чым ён
будзе шукаць сябе далей – не ведаю і прадказваць не бяруся. Але чамусыці думаю, што ў
гэтых кнігах яго ablічча не канчатковае, што яшчэ будзе новы Віктар Шніп, і яшчэ, і яшчэ...
Знойдзеная ім на сёння манера выказваць сябе – занадта адметная, каб у ёй застацца
назаўсёды, маўляў – на гэтым кропка і далей хады няма. Не думаю, што на гэтым кропка.
Думаю, што Шніп яшчэ сябе пакажа. І думаю, і веру.

Калі, вядома, не перашкодзіць... пісталет. У гэтых кнігах ён паявіўся разоў пятнац-
цаць. Калі і заўтра паявіцца – то чытач можа запратэставаць: “Ну годзе, браце паэце,
годзе! Або выкінь – або здай у міліцыю гэты пісталет! Каб я ў тваіх вершаў яго больш
не бачыў!”

Так што ёсьць над чым і прызадумашца. Хоць і напісаў, што паэт “жыць не можа без
пісталета”, – давядзенца неяк абысціся. Павага і любоў чытача для паэта, для пісьменніка
– за ўсё даражэй.

ВАЛОЖЫНШЧЫНА Ў ЛЕГЕНДАХ і ПАДАННЯХ

Прадмова

У гэтых легендах і паданнях няма нейкага аднаго канкрэтнага аўтара, бо стварыў іх беларускі народ. Больш дакладна - жыхары незвычайна прыгожай зямлі Валожынскай. А запісалі іх ад старажылаў - працаўнікі самай міралюбнай на зямлі прафесіі - бібліятэкары. Простыя, сціплыя, працаўітые і прыгожыя жанчыны з Валожынскай раёнай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы. Якія думаюць пра сваю зямлю і сваю будучыню (праўда, некаторыя з легендаў узятыя з кнігі «Дрэва жыцця» (Мн., Маст. літ., 1980). Бэзумоўна, не ўсё ў тых запісах гучыць дакладна, пераканаўча, ёсьць шмат чаго і наўнага, але такія версіі паданняў і легендаў бытуюць у нашым народзе, а значыць, маюць праава на жыццё і быць пачутымі.

Рэдакцыя.

ВАЛОЖЫН

З Вільні ганялі ў Мінск валоў прадаваць, а ў Валожыне рабілі папаску, бо быў там вялікі лес...

Таму і назвалі Валожын або Валыжэнъ: валы жэнъ! Гані валы, значыць.

Мо, што валоў калісь ганялі,
І праз гэта месца, ці валожна,
Балоціста было, назвалі
Яго даўным-даўно – Валожын.

АДКУЛЬ ІВЯНЕЦ

У глыбокай старажытнасці адна вельмі багатая княгіня, невядома адкуль праязджаючы праз Івянецкую мясцовасць, уградла разам з брычкай і коньмі ў невялікай балоціні... Людзі навокал не жылі, і таму ратаваць не было каму. Княгіня, бачачы неміненую пагібелль, прыйшла ў роспач і ў той жа час убачыла недалёка прыгожую жанчыну, што пляяла вянок з кветак.

- Як мне выратавацца ад няшчасця? – запыталася княгіня ў жанчыны.
- Згадзіся насяліць гэтую мясцовасць народам – выратуешся, – адказала жанчына.
- Згодна, – адказала княгіня.

Коні яе зараз жа выйшлі з балота, нібы з ручая, не адчуваючы ніякага цяжару.

Тады княгіня запытала ў жанчыны, як назваць гэта месца.

- Ці бачыш у маіх руках вяноў?
- Бачу, – адказала княгіня.
- Дык назаві новае месца Івянцом, – сказала дзіўная жанчына і знікла.

КАМЕНЬ

Непадалёку ад цэнтральнай фермы вёскі Камень ляжыць камень-валун, адзін з самых адметных беларускіх валуноў, чатыры на пайтары метры, формай нагадвае воз з сенам. Ён аб'яўлены помнікам прыроды. Менавіта камень даў назму вёсцы. Пра яго існуюць, па словах старажылаў, аж тры легенды.

Паводле першай легенды, вёз аднойчы каменскі селянін воз сена. Стой падымацца на гару і тут прыстаў яго конь і ані з месца. Давай гаспадар лупцеваць яго кнутом і праклінаць: “Ах, каб ты, воўчы недаедак каменем стаў!” пасунуўся конь, усцягнуў такі воз на гару і зноў спыніўся, цяпер ужо як укопаны. Мужык вышаў з сябе, стой яшчэ мацней лупцеваць каня, ды толькі конь зусім знік, апусціў галаву, як быццам і ўдараў не адчувае. Адвярнуўся мужык паглядзець, што там з возам, а на месцы сена з возам ляжыць вялікі камень, велічынёй з воз.

* * *

Другая легенда гаворыць аб тым, што калісьці на месцы каменя стаяла хата шаўца. Майстрам ён быў умелым, але і скіпердзяй – такіх свет не бачыў! Прагнаць і зрабіла яго нячыстым на руку. Ён завёў дружбу з д'ябламі, разам з імі піў ды прыдумваў, як з даверлівых сялян найбольш грошай садраць. Па старым звычаі, перад кожным святам да шаўца народ валам валіў – боты заказваць. Шыў ён хутка і фасоніста, браў за гэта вялікія гроши, а тым часам д'яблы, сябрукі яго, рыхтавалі злачынства.

Надыходзіла свята. Людзі ў новых ботах ішлі на багамолле, а д'яблы, зрабіўшыся нябачнымі, ужо чакалі іх каля царквы. Нічога не падазраючы, людзі любаваліся сваім прыгожым абуткам, але дастаткова ім было зрабіць яшчэ два-тры крокі, як боты разваливаліся, а падашвы ўвогуле знікалі. Напачатку даверлівія сяляне лічылі гэта божай карай за ўтоенія на споведзі графі і да наступнага свята, сабраўшы грошай, зноў ішлі да шаўца заказваць абутак, а на споведзі выкладалі ўсё, у чым правініліся перад Богам. Аднак выходзячы з царквы, зноў аказваліся ні з чым. Боты, як і раней, разваливаліся!

Так людзі гаравалі, шавец нажываўся, а д'яблы бражнічалі з ім і рабілі свае д'ябліцкія справы, пакуль нехта не западозрыў нядобрае. Пачалі сачыць за хатай шаўца. І аднойчы накрылі ўсю д'ябліцкую шайку за чарговай папойкай. Акружыў народ хату, стой выклікаць шаўца на суд. А той – дзвёры на засоўку і не ведае, як быць. Чэрці ўраз у падполле схаваліся. Тут з грамады выйшаў стары, наблізіўся да вакна, за якім быў відзён спалочаны шавец і прамовіў даўнішняе народнае закляцце:

- Каб ты каменем стаў!

Кара прыйшла тут жа, разам з перуном, маланкай і страшэнным ліунем: хата акамяна! Акамянеў і злодзей шавец і яго сябры д'яблы.

* * *

Па трэцяй легендзе, камень-валун з'явіўся на гэтым месцы таму, што яго тут кінуў д'ябл, які нёс гэты камень, каб заваліць ім дзвёры ў касцёле, у якім падчас свята сабраліся ўсе жыхары мястэчка (меркавалася, што вёска была ў тых часы вялікім мястэчкам). Але калі тро разы пракукарэкаў певень, то д'яблская сіла, неўзабаве, скончылася і ён мусіў кінуць камень. Вось і застаўся ён ляжаць на гары, дзе ляжыць і зараз.

ЛОСКІЯ ПАДАННІ

Згодна аднаго старога падання, сцэны Лоскага замка-крэпасці клалі не з цэглы або прывазнога граніту, а з валуноў і камення, якіх багата было калісьці на лоскіх палях. Але муры заклалі шырынёй у сем кроکаў, і хутка на адзін толькі падмурак, апушчаны на многа метраў у глыб гары, пайшлі ледзь не ўсе сабраныя на палях камяні. Вось тады і быў выдадзены строгі загад: не ўпускаць у Лоскі ні пешага, ні коннага без камянёў. Коннаму – не менш тузіна камянёў прывезці на возе, пешаму – хоць адзін замест пропуска здаць за брамай варце.

Калі камянёў набралася цэлья горы, іх рассартавалі па памерах, па колеры і пачалі ўзводзіць сцэны. У ніжні рад паклалі самыя вялікія валуны, і ўсе чорнага колеру. Далей пайшлі пласты сініх, за імі – шэрыя, карычневыя... і чым вышэй уздымаліся сцэны, тым яны становіліся ўсё святлейшыя, ўсё ярчайшыя. А самыя апошнія метры сцяны і ўсе зубцы на ёй і вежы былі складзены з камянёў толькі жоўтых і чырвоных адценняў.

Калі ў сцяну замуравалі апошні чырвоны камень і дождж адмыў высокія сцэны ад пяску і гліны, убачылі жыхары Лоска, што зубцы і вежы нібы запівае чырвонае зарава, хоць неба і было засягнута аблокамі.

Вось так, здзіўляючы гасцей і палохаючы ворагаў, над Лоскам у любое надвор'е гарэла выкладзенае з розных каляровых камянёў зарава...

На пабудову Лоскага замка людзі сабралі каменне з палёў і лясоў на сто вёрст вакол. І таму, хто задумай паставіць печ або закласці пад дом каменны падмурак, нічога іншага не заставалася, як купляць камяні па дарагой цане, або ехаць па іх ажно пад Вільню. Пакутавалі праз гэта людзі цэлья стагоддзі, пакуль не пачалі трэскацца і рассыпацца сцэны старога замка. Вось тады і пайшла пагалоска, што каціліся з Лоскага ўзгорка камяні да таго часу, пакуль зноў не трапілі на тых самыя месцы, адкуль іх калісьці прывезлі ў Лоск.

* * *

Жыла калісьці за сценамі Лоскага замка прыгажуня дзяўчына з залатою касой. Прыехаў аднойчы ў замак пагасцяваць статны і прыгожы юнак, пакахаў дзяўчыну. Нішто, здавалася не магло пашкодзіць іх шчасцю. Быў ужо і дзень вяселля прызначаны, але тут пачалася вайна. І давялося юнаку ўзяць меч і ваенныя даспехі і з усімі разам пайсці ваяваць. Вадзіў храбры воін цэлае войска, і змагаліся яны то ў далёкіх гарах, то ля самага

сінага мора. Цэлых сямнаццаць гадоў. Але не забыў ён сваю прыгажуню панначку, і яна таксама засталася верная клятве, усе сямнаццаць гадоў чакала толькі яго.

І настаў, нарэшце, дзень, і гучна заспявалі трубы, і ў двор Лоскага замка ўехаў на баявым кані праслаўлены воін.

Хутка ўзбег ён у высокую вежу, дзе былі пакоі панначкі, адчыніў дзвёры і замёр: насустреч яму з верацяном у руках устала незнаёмая сівая жанчына і, усміхаючыся, нізка пакланілася.

Аслупянеў воін, адступіўся назад, хоць і пазнаў усмешку панначкі.

- Заходзь, гэта ж я, твоя нявеста! – паклікала яго жанчына.

Не зрабіў воін і кроку. А панначка падбегла да акна і кінулася ўніз...

Апамятаўся воін, сарваў з сябе меч, пабег уніз па лесвіцах. Укленчыў на двары над распасцёртай панначкай і раптам убачыў, што ляжыць перад ім усё тая ж маладая прыгожая дзяўчына, і толькі яе тонкую шыю абвівае не залатая, а белая як снег каса.

* * *

Раней чаго толькі пра панначку не гаварылі! Любы мог расказаць, які ў панначкі конь – белы, даўгагрэвы ў яблыкі. А ўбачыць яго можна было, як наставаў маладзік, калі ледзь толькі намячаўся рагалік-веташок месяца. У такія ночы панначка і выводзіла на павадзе свайго любімца на крутыя, парослыя травою схілы замкавай гары. Але варта было свінцуць або кашлянуць, як тут жа знікалі і конь, і панначка. А на тым месцы, дзе іх бачылі, заставаліся два белыя камяні...

Быццам назіралі, як панначка плавала па лоскіх рэчках – Піжме і Пахамянцы. Сустракалі яе часцей за ўсё закаханыя. Стаяць дзе-небудзь пад вольхамі, мілуюцца, і раптам як зацурчыць, зазвініць вада па камянях! Азірнуцца на звон – і ўбачаць: выплыве з белага туману панначка. Не на лодцы – а на праніку, якім бабы палатно пераць. Плыве сабе і валасы расчэсвае. Вочы нібы заплюшчаны, а сама усміхаецца некаму, як у сне, і ўсё кланяецца, кланяецца, ды гэтак па-даунейшаму, у пояс. Калі хочаш панначку лепш разгледзець, замры, не дыхай. А ўздыхнеш, усё знікнє, прападзе панначка за кустамі...

ЧАБАІ

Непадалёку ад Рачанят адзін селянін, па прозвішчу Чабай, пабудаваў сабе дом. У яго сям'і былі толькі дочки, сыноў не было. Сталі будаваць больш дамоў і вёску назвалі Чабай. Але зараз людзей з такімі прозвішчамі у вёсцы няма.

РАЧАНЯТЫ

Раней на гэтым месцы былі лясы ды балоты. Праз балота, што мясцілася каля нашых вёсак, не ўсюды можна было праісці. Яно было багністаем і пакрывалася кустарнікам. У народзе яго звалі “Чортава акно”. Але нашы дзеды і прадзеды высякалі лясы, расчышчалі землі і засявалі іх. Дамы будавалі там, дзе працякалі ракулі, бо вада патрабна была людзям і скаціне. Так забудавалася вёска Рачаняты, там, дзе працякала рэчка.

ГАНЧЫЦЫ

У даунія часы посуд (гаршкі, міскі, кубкі) рабілі з гліны, таму сяляне і сяліліся там, дзе было яе многа. Вёску, пабудаваную на гліністым месцы, назвалі Ганчыцы.

ДВОРЫШЧА

На тым месцы, дзе зараз вёска Дворышча, у даунія часы было вялікае возера, калі яго – балота і рэчка. Толькі з паўднёвага боку возера быў лес. Адзін селянін паставіў калі возера будынак, зрабіў млын (вадзяны), дзе малоў збожжа і іншым сялянам. Потым ён разбагацеу, месца яго пражывання сталі называць Дворам. Непадалёку ад яго сталі забудоўвацца сяляне, і вёску назвалі Дворышча.

ДУБІНА

...Шмат соцен гадоў таму назад на месцы сучаснага торфапрадпрыемства “Беразінскае” было непраходнае балота, вакол якога раслі магутныя стогадовыя дубы, бярозы і вольхі. Зараснік часта ўступаў месца паляні.

Старэйшыя жыхары вёскі кажуць, што на месцы сучасных могілак рос асобны вялізны дуб, які прыцягваў увагу прахожых. Дуб быў такі тоўсты, што некалькі чалавек, узяўшыся за рукі, не маглі абхапіць яго ствол.

Аднойчы надышла страшная навальніца. Загрукатаў гром, задрыжала ўсё наваколле. Затрэслася зямля. Маланкі паласавалі неба. Дождж ліў, як з вядра, прыціснуліся да зямлі звяры. Спалоханыя птушкі паднялі немы крык. Маланка трапіла ў дуб, і ён упаў, прыняўшы на сябе сілу грому. Раптам стала ціха. Паднялі людзі галовы і ўбачылі на месцы дуба ўзыўшаецца Божая Маці. Апамятаўшыся людзі вырашылі на месцы дуба зрабіць збудаванне, якое назвалі царквой. Вакол царквы жыхары навакольных вёсак знаходзілі і знаходзяць свой апошні прыпынак.

Але злыя сілы разбурылі гэтае збудаванне. Яны хацелі знішчыць людскую памяць. Засталася толькі старая нахіленая капліца.

Ішлі гады. Час зруйнаваў нават камяніцы, а яна стаіць, як бы напамінаючы людзям: “А я жыву і жыць буду, бо карані мае ідуць у глыб мінушчыны. У знак памяці дуба-выратавальніка паселішча, якое тут размяшчалася, назвалі Дубіной.”

* * *

Раней тут была проста вёска без назвы. У вёсцы была царква і карчма. Прыходзілі людзі ў царкву памаліцца, а ў карчму пагуляць. І вось задумалі поп з карчмаром павысіць свае даходы. Нанялі яны чалавека і загадалі яму зацягнуць ноччу на дуб іконку. Зрабіў ён сваю справу, узяў гроши і знік. А днём поп з карчмаром аб'явілі, што на дубе з'явілася іконка. І павалілі людзі з усіх вёсак спачатку ў царкву, а потым ў карчму. Пыталіся яны ў карчмару, ці памагае гэта іконка? Той хітра прыжмурваў вока і гаварыў:

- Як ведаю, дык памагло двум.

З той пары і называюць вёску Дубіна.

НЯМОНІ

Даўно гэта было, яшчэ пры паншчыне. Пан выгнаў са сваіх зямель нёманскіх чымсьці не спадабалых яму сялян. Яны прыехалі ў наш край. Пабудавалі спачатку шалашы, потым расцярэблівалі лес. Ператварылі лес ва ўрадлівае поле. Адразу ў іх не было ніякага насення. Сакаўцы давалі ім бульбу і іншае насенне. Калі ў гэтых сялян пыталіся адкуль яны, то ў адказ чулі: «Мы з-пад Нёмна». Хутка тут пачалі сяліцца іншыя людзі. А вёску назвалі Нямоні.

БАРТЭНІХА

Яшчэ да рэвалюцыі ўцёк з Літвы літовец і пасяліўся ў тых лясах, дзе цяпер вёска Бартэніха. Прозвішча яго было Бартуліс. Трымаў ён невялікую жыўнасць. Калі ў яго пыталі, чаму ён не будуецца, то ён адказваў, што не ведае, колькі тут пражыве. І, сапраўды, хутка ён пакінуў гэта месца, бо яго шукалі царскія ўлады. Аб гэтым яго папярэдзілі нашы людзі. Гэта месца не засталося пустым. Хутка тут пачалі будавацца, а вёску назвалі Бартэніха.

БЕЛАЯ ГАРА

Знаходзіцца паблізу в. Сакаўшчына і называецца Белай, бо на ёй быў не жоўты, як звычайна, а белы-белы пясочак. Некалі людзі з усёй акругі бралі яго для кладкі печак.

ГАРА КУДРА

Паміж в. Сакаўшчына і в. Няровы ёсць узвышша. Тут заўсёды бралі гліну для кладкі печак. У выкананых ямах заўжды стаяла вада. У летнюю спёку дзеци, пасячы кароў каля гэтай гары, купаліся ў тых ямах. Зямля каля гары была цяжкая, у кароўскіх слядах заўсёды стаяла вада. Ноччу людзі стараліся абходзіць і аб'яздржаць гэтую гару, бо каля яе часта паказваліся здані: то ў вобразе авечкі, то пакажацца, што нешта ў белым ходзіць, а пасля згіне. У мясцовых жыхароў нават показка з'явілася: «Калі Кудры – чорт мудры».

БАРСУЧЫНАЯ ГАРА

Паміж вёскамі Сакаўшчына і Няровы высіцца гары. У даўнія часы каля гары ў лагчыне вяліся барсуки. Таму і называецца яна Барсучынай.

СТАЙКІ

На тым месцы, дзе цяпер знаходзіцца вёска, раней было непралазнае балота. Але быўлі ў гэтым балоце высокія пясчаныя ўзвышшы. Захаваліся яны і да цяперашняга часу. На гэтых узвышшах восенню перад адлётам у вырай сабіраліся чароды (стайкі) буслоў. І калі

больш на поўнач ад гэтых узвышшаў пасяліся людзі, то месца пасялення назвалі Стайкамі. А буслы і цяпер кожны год збіраюцца ў чароды каля гэтых узвышшаў.

ЗАПУР’Е

Калісці даўным даўно працякала тут бурная, паўнаводная рака з балоцістымі берагамі. Называлася рака Нузвела. На поўнач ад непрахаднога балота былі сухія груды. Перабраліся туды людзі і сталі абжывацца. Вырасла прыгожая вёска, якую назвалі Запур’ем. Што значыць – за Нузвелай. Нузвес па-літоўску – балота. Цяпер ад Нузвелы застаўся толькі ціхі ручаёк, які песьціцца ў тарфяных берагах. Але кожнай вясной ён грона шуміць, падразаючы берагі, нібы хочучы вярнуць былую магутнасць і сілу.

РАКАЎ Чаму ў Ракаве дажджоў няма.

Прыехаў у Ракаў новы пасяленец. Стаяў абжывацца. Вось і хата ўжо гатова. Засталося плот паставіць. І вось вясной, калі было вялікае свята “Дабравешчанне” надумаў ён паставіць той плот. Убачылі яго працу ракаўчане і пачалі крычаць: “Што гэта ты робіш? Сёння такое вялікае свята! Гэта ж “Дабравешчанне”! Гарадзіцца няможна, бо дождж загарадзіш!” Але пасяленец быў упарты, махнүў рукой і далей сваю справу робіць. Вось з тae пары хмары Ракаў абмінаюць. У суседніх вёсках лье дождж, а ў Ракаве – толькі грыміць. Вось таму і зямля такая – пясчаная і бедная.

У сярэдзіне 15 ст. жыхар мястэчка Ракаў, сляпы і нямоглы выйшаў з дому і заблукаў у лесе. Доўга блукаў ён, у роспачы маліў Госпада дапамагчы яму знайсці сілы і знайсці выхад з лесу. Згубіўшы апошнюю надзею, ён раптам наткнуўся на крынічку. Здраволіў сваю смагу, памыў свой твар прахладнай крынічнай водой. І, о дзіва! Ён раптам стаяў відушчым. І пабачыў дзівосную крынічку, а побач на дрэве ікону Божай Маці з прадвечным Дзіцем. “Дзякую табе, Госпадзе!” – прамовіў старац у знак вялікай падзякі за сваё празрэнне.

Мяньяецца час, мяньяецца ўлада. Толькі адно застаецца нязменным – крынічка. Колькі разоў яе спрабавалі засыпаць, але кожны раз яна праўбалася з-пад зямлі, здзіўляючы падарожнікаў сваёй смачнай водой.

КМЕНЬ-ВАЛУН “ЧОРТАЎ”

За 1 км на поўдзень ад в. Ратынцы, ва ўрочышчы Чартоўка, захаваўся валун даўжынёй больш 5 метраў. Некалі на гэтым месцы жыў шавец, шыў боты на заказ. Людзі прыходзілі. Заказвалі боты і ўзамен клалі гроши. Праз некалькі дзён збіralі гатовы абутик. Боты былі вельмі моцнымі і насліся доўга. Але ў гэтых ботах нельга было наведаць царкву, яны адразу ж разваливаліся, рассыпаліся. Свяшчэннікі, угледзеўшы ў гэтым шаўцы злога духа, стварылі заклён. На гэтым месцы застаўся толькі вялікі камень. Усё знікла. А гэта месца людзі празвалі Чартоўка.

ВЁСКА РУМ

Гаварылі старыя так. Якайсьці прыстань была тут. Па Іслачы ганялі ўверх па цячэнні віціны. Тут спыняліся. Прыстань называлі Забаль-порт. Можа таму, што балявалі ў карчме. На беразе складвалі ў шліхты сплаўлены лес. Тут жа яго прадавалі і адсюль адпраўлялі. Пазней прыстань сталі называць Рум.

МАРШАЛКІ

У 1924 годзе ў в.Маршалкі прыехала на работу ў школу маладая настаўніца. Назва вёскі яе зацікавіла, але нідзе яна не магла знайсці разгадку ўзнікнення гэтай назвы. І вось аднаго разу пашчасціла...

Пачалося ёсё з того, што карэннымі жыхарамі вёскі з'яўляюцца Лоўчыя, усе астатнія прозвішчы прынеслі ў вёску прымакі. Адкуль жа такое прозвішча -- Лоўчыя? Выйсветлілася, што замацавана яно за людзьмі, якія пры маршалку, у часы Вялікага княства Літоўскага, выконвалі абавязкі лоўчых. З сабакамі адпраўляліся яны ў лес на паляванне, якім забаўляўся маршалак з запрошанымі высокімі гасцямі. Ад майстэрства і кемлівасці лоўчых залежаў улоў – паляўнічыя трафеі. Маршалак цаніў лоўчых – знатаку сваёй справы і даў ім зямельныя надзеі, на якіх яны абаснаваліся моцна і трывала.

Будучы ў Маршалках і сёння можна пачуць такую гутарку сярод дзяцей: “Куды пойдзэм у ягады?” – “Давайце пад Капліцу”. Ці, напрыклад, такое: “Дзе навязваеш карову?” – “У Дубніку”. Адкуль такія назвы? У Дубніку няма ніводнага дуба і што такое Капліца, таксама не ведалі. Дапамаглі знаходкі. Калі вяскоўцы паглыблялі сажалку, выкапалі горныя рэшткі дуба, а капаючы пад Капліцай гліну на новыя печы, знаходзілі камennыя пліты.

Расло тут і дзіўнае дрэва, якога ніхто не бачыў. Ёсьць думка, што двор маршалка стаяў каісі паблізу крыніцы – вадаёма ў засені дубоў, а на ўзгорку ўзвышалася капліца.

Як з гэтага бачна, Маршалкі, Лоўчыя, Дубкі, Капліца – гэта словаў помнікі, помнікі сівой мінуўшчыны.

Багата наваколле Маршалак тапанімамі – назвамі зямельных угоддзяў: Падцераб, Ніўki, Чортава балотца, Кавалёва дарога, Пустка, Батуры ды іншыя. Гэтыя назвы засталіся ў спадчыну ад нашых далёкіх – блізкіх нам продкаў.

(Працяг будзе)

Васіль Гарбачэўскі

КОНЬ У СЯЛЯНСКАЙ ГАСПАДАРЦЫ

“Жывёльны свет зямнога шара вельмі вялікі і разнастайны. Усіх відаў жывёл с ад аднаклетачных да вышэйших пазваночных налічваецца больш як паўтара мільёна,” – гэтак сказана ў энцыклапедычных крыніцах. Але прырученых чалавекам і адамашненых жывёл усяго калія 40 відаў. Шмат прырученых і адамашненых жывёл было яшчэ ў глыбокай старажытнасці.

Што датычыць каня, дык ён быў прыручены ў бронзавым веку 4-5 тысячагоддзя ў назад. Спачатку людзі палявалі на коней так, як і на іншых жывёл, здабываючы сабе ежу. Прывучэнне і адамашненне каня адбывалася не адразу і не ў адным месцы. У дзікім стане коні вяліся ў стэпавых і лесастэпавых зонах Азіі і Еўропы. На сённяшні дзень у дзікім стане коні жывуць толькі ў стэпавых раёнах Манголіі. Там яшчэ сустракаецца г.зв. конь Пржэвальскага. Адамашненая коні распаўсюдзілася даволі хутка па ёўраазіяцкаму мацерыку. У Афрыцы разводзяць каней толькі ў рэгіёнах з сухім кліматам, а ў Амерыцы зусім не было коней. Туды іх завезлі еўрапейцы, і коні хутка распаўсюдзіліся ў спрыяльных прыродных умовах прэрыяў (стэпы Паўночнай Амерыкі). У прэрыях разводзілі коней вялікім табунамі, а для гаспадарчых ці вайсковых патрэб іх вылаўлівалі пры дапамозе ласо (арканай). Коней там называлі мустангамі.

Адамашненая коні паступова аказаліся ў розных прыродных умовах, што ў сваю чаргу аказала непасрэдны ўплыў на выпрацоўку тыпу, пароды коней, іх разнавіднасці (арабская парода, цяжкавозы, інаходцы, поні). Доўгі час коні выкарыстоўваліся на войнах яшчэ старажытнымі дзяржавамі: Асірыяй, Вавілонам, Егіпетам. У ваенных дзеяннях коні яшчэ ўжываліся і ў першую, і ў другую сусветных войнах. Разумеецца, што ў часе ваенных дзеянняў у вялікай колькасці гэтыя карысныя жывёлы гінулі так, як і людзі.

Колькасць коней у дзяржаве мела вялікае значэнне і гаварыла аб яе магутнасці, бо конныя войскі ў парайнанні з пяхотнымі з'яўляліся больш хуткімі і больш манеўранымі. Акрамя кавалерыйскіх злучэнняў, коні выкарыстоўваліся і ў артылерыі як цяглавая сіла для перамяшчэння гарматаў, у тылавых войсках, абозах і пяхотных войсках для афіцэрскага саставу. Такім чынам, мы бачым, што вялікая колькасць коней патрэбна была для ваюючых арміяў. Таму, для папаўнення выйшаўшых са строю або загінуўшых коней, мабілізацыйным способам іх забіralі ў сялян, што, у сваю чаргу, наносіла шкоду не толькі земляробству, але і ў цэлым эканоміцы краіны.

Зразумела, тэхнічнае развіццё паступова выцясняла коней з арміяў і розных галін гаспадаркі, але гэта адбывалася спаквала, паступова і неаднолькава ў розных краінах. У краінах эканамічна больш развітых тэхнічныя сродкі прымяняліся таксама больш інтэнсіў-

на, але ў разумнай колькасці пакідаліся і коні, ды асабліва ў сельскай гаспадарцы.

Памятаю (бацька расказваў), што ў часе другой сусветнай вайны ў іхнім 6-ым авіацыйным знішчальнym атрадзе, акрамя самалётаў і аўтамабіляў (грузавых і легкавых), быў яшчэ даволі вялікі конны абоз. Некаторыя салдаты і нават афіцэры выказвалі думку, што гэты коннны абоз зусім не патрэбны, бо амаль усю зіму вазілі на грузавіках сена для коней. Калі ж прыходзілася перамяшчацца на іншы аэрадром, дык пераляталі туды самалёты, а цераз некалькі гадзін гэтую адлегласць пераадольвалі аўтамабілем, а конны абоз прыходзіў на другія або на трэція суткі. І тым не менш, конны абоз перавозіў, напэуна, асноўную частку грузаў. Аўтамабіль тады было яшчэ не дастаткова. У гэтым абозе быў прыгожы малады жарэбчык, які яшчэ не адыходзіў ад кабылы. І вось здарылася бяда: жарэбчык зламаў нагу. Па просьбе абознікаў-татараў камандзір атрада аддаў ім гэтае скалечанае жарабё, якое яны з апетытам з'елі. Пасля гэтага здарэння салдаты між сабой гаварылі, што абознікі-татары, магчыма, падмеркавалі такія ўмовы, каб жарабё зламала нагу.

Калі мне было не больш 4-5 гадоў, я бачыў, як загінуў конь.

Было гэта летам. На “патовым полі” зрабіў пасадку самалёт (там цяпер размясціліся карпусы раённай бальніцы). Разам з большымі дзецьмі і сястрой Ірынай мы пабеглі глядзець самалёт. Людзей да самалёта блізка не пускалі, мы назіралі за ім з адлегласці 50-70 м. Калі прыйшоў пілот (хадзіў, напэуна, па службовай патрэбэ да начальства), запусцілі рухавік, і самалёт пачаў набіраць хуткасць. Але чамусьці ніхто не звярнуў увагу на тое, што на шляху старту самалёта быў навязаны на полі конь. Ці то пілот не разлічыў адлегласць, ці зацягнуўся стартавы разбег самалёта, або пілоту так здалося, што конь некалькі ўбаку ад яго шляху, але здарылася так, што конь апнуўся перад самалётам, калі той ужо адараўся ад зямлі ды быў яшчэ невысокі. Удар калёсамі шасі самалёта папаў каню ў спіну. Конь упаў. А самалёт як бы цераз яго перакуліўся і лёг на зямлю тымі “няшчаснымі” калёсамі ўверх. Пілот паспейў выскочыць з кабіны самалёта (балазе, у самалётах таго часу былі кабіны адкрытага тыпу), толькі крыху абдзёр твар. Мы з адлегласці бачылі, што адна шчака пілота была ў крыві. Самалёт хутка адкупуліўся назад, але ляцец ён ужо не змог: пашкодзіўся ці зламаўся прапелер. А вось бедны конь падняцца не змог. Людзі, якія былі ля самалёта і каня, аб нечым гаварылі і размахвалі рукамі, а пілот (каб жывёла не мучылася) дастаў пісталет і выстраліў каню ў галаву. Пасля гэтага конь перастаў варушыцца. Людзі тады гаварылі, што пілот прызнаў сябе вінаватым і за каня гаспадару поўнасцю заплаціў. Магчыма, пілот разлічваў, што пройдзе над канём значна вышэй, а атрымалася інакш. Дамоў мы ішлі павольна, не спяшаючы, пад уражаннем убачанага. Нам вельмі шкада было каня.

Паколькі коні, як і іншыя жывёлы, бываюць розныя, так бы мовіць, кожны са сваімі харектарам, то і перапалох гэтых жывёл ад раптоўна ўбачанага аўтамабіля таксама розны. Некаторыя коні праяўлялі невялікую хвалёвую напружанасць, а іншых цяжка было ўтрымаць нацягнутымі лейцамі. Здараліся выпадкі, што конь, уцякаючы ад аўтамабіля, і воз перакулиць, і людзі пакалечацца. Конь, у паруцінні з іншымі хатнімі жывёламі, мае больш развітую нервовую сістэму, бо калі конь трывожыцца і ўцякае ад страшыдла-аўтамабіля, то карова, напрыклад, пры сустрэчы з аўтамабілем амаль не реагуе на яго ды.

і не хоча саступіць з дарогі.

Чалавецтва ў сваім развіцці дасягнула вялікіх поспехаў. Здавалася б, людскому інтелекту няма мяжы, але бывае і наадварот. Бываюць выпадкі, калі чалавечай тупасці, дурнаце і дзікасці таксама амаль няма мяжы.

Даўно, яшчэ ў 30-я гады, чую такое апавяданне, як адзін уладальнік добрага каня захацеў яго адаптаваць к аўтамабілю, каб, едуцы ў брычцы, пры сустрэчы з аўтамабілем быць упэўненым, што конь не панясе яго галопам. Спрабавалі трymаць каня ў цуглях (за аброчы) блізка ля аўтамабіля з працующим рухавіком, але нічога з гэтага не атрымалася с конь вырваўся і ўёк. Тады, злавіўшы каня, рашилі спутаць, стрыножыць і паваліць яго на зямлю. Пасля яшчэ лепш звязалі, каб не мог устаць. Затым запусцілі рухавік аўтамабіля, ды гэтага ім яшчэ было мала, то ўключалі перыядычна гукавы сігнал. Бедная жывёліна рвалася, тузалася, а пасля і супакоілася. Калі падышлі бліжэй, то ўбачылі, што конь ужо нежывы. У каня, напэўна, атрымаўся, як цягпер кажуць, інфаркт. Тады гаварылі – “лопнула сэрца”.

У людзей склалася ўяўленне, што конь дужы, магутны і здаровы. Таму і на чалавека, бывае, кажуць: “Ен дужы, як конь”. Нават магутнасць механічных рухавікоў вызначаюць у конскіх сілах. Хаця гэтае вызначэнне ўжо, можна сказаць, некалькі састарэла. Адна конская сіла ў сярэднім лічыцца роўнай 0,736 квт. У сапраўднасці конь хоць і дужы, але ён вельмі далікатны і часта скільны к розным захворванням. Напрыклад, карова на пашы альбо з гатовым, прырыхтаваным кормам можа праглынуць выпадкова трапіўшы ёй невялікі металічны прадмет (цвік ці кусочек дроту), што прывядзе да немінучай пагібелі жывёлы, то з канём гэта не здараецца. Конь, у адрозненне ад жвачных жывёл, старанна перабірае губамі ежу і не прапусціць сабе ў рот які-небудзь цвёрды нестрававальны альбо незнаёмы прадмет. Памятаю, як будучы падлёткам, я хацеў даць нашаму каню кусочек цукру, але ён цукар не браў. Хтосьці мне парадзіў: “Закруці цукар у пасму сена”. Я так зрабіў, але конь сена з'еў, а цукар выкінуў. Наогул, коні цукар ядуць, але наш конь не быў к гэтаму прывычаны і цукар для яго з'яўляўся незнаёмы прадметам. Добры гаспадар заўсёды стараецца прыняць адпаведныя меры, каб конь не прастудзіўся. Гэта значыць, што калі конь змокне ад поту або ў халоднае надвор’е ад атмасферных ападкаў, то стараюцца выцерці яму спіну і накрыць гунькай(папонай). Але не ўсе людзі ў дачыненні да каня з'яўляюцца добрымі і спагадлівымі гаспадарамі. Вось прыклад.

Было гэта ў 20-х днях чэрвеня 1941 г. У канцы нашай сядзібы, ля ракулы, у цяні дрэу адпачывала група нямецкіх салдат-веласіпедыстаў (10-15 чалавек). І вось у гэтым часе адзін з нашых суседзяў вёз на возе бярвенні, дошкі. Праехаў ён ля салдат, і тыя не зварнулі на яго ніякай увагі. Праехаўшы каля 40 метраў далей, сусед затрымаў каня, адчыніў вароты ў свой двор і ўжо паехаў па сваёй сядзібе ў напрамку хаты. Але пад ём па дарожцы становіўся ўсё больш круты, і каню цягнуць нагружаны воз стала вельмі цяжка. Конь спыніўся. Гаспадар стаў крычаць на каня і біць яго пугай і пугаём. Салдаты пачулі і ўбачылі біццё каня. Двое салдат ускочыла і кінулася бегчы да гэтага суседа, але адзін немец спачатку адстаў, а пасля і затрымаўся (напэўна, убачыўшы, што чалавек гэты пажылы і невысокага росту). Першы ж немец, дабегшы да суседа, ударыў яго так, што

той паваліўся. Цяпер ужо не сусед крычаў на каня, а немец крычаў на суседа. Салдат крычаў і паказваў на галаву, даючы гэтым, напэўна, зразумець, што ў суседа няма розуму. Потым скінуў некалькі дошак з воза на зямлю. Тым часам сусед сам стаў разгружаць воз, а салдат пайшоў, усё яшчэ нешта гучна гаворачы. Можа, той нямецкі салдат быў па свайму сацыяльнаму паходжанню селянін і шкадаваў каня, а можа, проста любіў жывёлу, як цяпер модна казаць, нашых меншых братоў". Безумоўна, нямецкі салдат адчуваў сябе на акупаванай тэрыторыі поўным гаспадаром, але і наш сусед паказаў сабе перад акупантамі не з лепшага боку. Каб гэты сусед сам разумеў, што калі конь спыніўся, то яму ўжо цягнуць гэты воз не пад сілу, дык абышлося б і без такай "падказкі". Сусед і сам мог скінуць палову грузу, а пасля вярнуцца, разгрузіўшы поўнасцю воз, і забраць скінутае, тым больш, што гэта было не на дарозе, а на сваёй сядзібе. Але гэта была б лішняя работа для суседа, дык хай лепш конь надрываеца. Гэта вось адзін з прыкладаў цяжкага навучання жыццём. Жыццё ўсіх вучыць, але гэтыя жыццёвыя ўрокі, бывае, цяжка прыходзяцца. Вось пра такі жыццёвыя ўрок я аднойчы пачуў ад Ланько Кастуся (мы з ім тады разам працавалі ў раённым аддзеле народнай асветы).

Ведама, што ў час акупацыі немцы даводзілі насельніцтву выконваць розныя работы, у тым ліку і работы на падводах па вывазу розных грузаў. Вось аднойчы з роднай вёскі Кастуся, якая называеца Саляная, выйшлі 4-5 падвод. У Валожыне загрузіліся шпаламі і павезлі іх на чыгуначную станцыю Валожын. Гэта колькі шпал класі на падводу немцы не загадвалі, бо коні ў людзей розныя (большыя і меншыя, дужэйшыя і слабейшыя). Ды гэта і не мела значэння, бо на кожнага каня вызначана колькасць шпал, якія гаспадар павінен вывезці. Едуцы па дарозе, падводы выцягнуліся ў рад. Але вось аднаму падводчыку захацелася закурыць, і ён пусціў каня свабодна, а сам перайшоў на суседнюю падводу, прысеў там і, закурыўшы, размаўляў з суседнім падводчыкам. Конь, пачуўшы, што ён свабодны, што лейцамі яго нікто не кіруе, пайшоў сярэдзінай дарогі. Мужыку гэтаму і ў галаву не прыйшла думка аб тым, што з гэтага можа атрымацца. На дарозе сітуацыя хутка змянілася. Насустрach рух падвод паявілася грузавая нямецкая машына. Зразумела, конь, выбраўшы сабе шлях пасярэдзіне дарогі, так і працягваў рухацца. Немцы спыніліся, бо аб'ехаць падводу не маглі (не хапала праезнай часткі дарогі ні з аднаго, ні з другога боку). Спытаўшы ў людзей, хто з'яўляецца гаспадаром некіруемай падводы, пазвалі гаспадара да машыны і, паклаўшы гэтага чалавека на запасное калясо, адмерылі яму вялікую колькасць удараў па заднай частцы цела. Скончыўшы экзекуцыю, немцы паехалі ў напрамку Валожына. Суседзі-падводчыкі дапамаглі пацярпеламу даехаць да станцыі, скінуць шпалы і вярнуцца дамоў. Дома гэты чалавек больш за тыдзень не выходзіў з хаты, пакуль паздараваў. І вось аднойчы ў нейкі святочны пагодны дзень, калі людзі адпачывалі на лавачках ля плоту, гэты чалавек вырашыў таксама пасядзець і пагутарыць з людзьмі. Ішоў ён вузкімі тратуарамі (калі так можна назваць земляное ўзвышэнне паміж брукам і плотам) ля самага плоту. У групе людзей заўсёды знаходзяцца нейкія жартайнікі. Вось і тут хтосьці ў яго спытаў: "Чаму ты так ідзеш блізка ля самага плоту?" А нехта іншы сказаў: "Гэта яго немцы навучылі, што ехаць і ісці трэба толькі з правага боку" Усе з гэтага жарту засмяяліся. Пасмияўся і сам той чалавек. Ён не пакрыўдзіўся за гэты жарт. Так вось гэта

другі прыклад навучання жыццю. Добра, аднак, што тады гэтым і скончылася, бо магло быць і горш. Паводзіць сябе ў жыцці трэба ўдумліва і асцярожна, асабліва, калі гэта мела дачыненне да акупанта. Акупанты ж на нашай радзіме былі розныя: палякі, французы, шведы, маскалі, немцы ды расейскія бальшавікі - і ўсе называлі сябе вызваліцелямі. Зразумела, апісаны выпадак таксама звязаны з канём, бо калі б конь не вышаў на сярэдзіну праезджай часткі дарогі, дык гэтай непрыемнасці не адбылося б. Дык хоць конь даволі разумная жывёла (у парабанні з іншымі прадстаўнікамі жывёльнага свету), але ў конскай вупражцы маецца дэталь, якая называецца лейцы. Вось гэтыя лейцы і патрэбны, каб кіраваць канём, каб ён ішоў там, дзе патрэбна чалавеку. Канём патрэбна кіраваць не толькі, калі ён вельмі добры, г. зн. адкормлены, выяздны, у прыгожай вупражы з шорамі ды раменнымі лейцамі, але і звычайнага рабочага спакойнага каняку, бо бяда можа здарыцца ў любы момант. Некаторыя "разумнікі" кажуць: "Калі добры конь, дык можам сабе спаць на возе. Конь дамоў прывязе". Так то яно так, але можа і не прывезці. Калі павозка або зімой сані за што-небудзь зачэпляцца, то конь затрымаецца і будзе стаяць, а такі гаспадар будзе спаць на возе ў любое надвор'е. Які можа быць вынік – цяжка прадказаць. Ды далёка за прыкладамі не трэба хадзіць.

У пасляваенныя гады, калі мала было млыноў, каб змалоць зерне, людзі ехалі за 10-20 км. на некалькіх падводах. Такая паездка займала шмат дзён. Едучы з млына, сяляне з в. Казельшчына пераезджалі па прымітыйным напаўразбураным мосце цераз раку Бярэзіну. Пярэдняя падводы шчасліва пераехалі цераз мост, але лёс апошняй падводы аказаўся трагічным. Падводчык (гаспадар) апошняй падводы Б.Белановіч, едучы на возе, заснуй. Паколькі каня ніхто не кіраваў, то пярэдняе калясо воза сышло на край паверхні насцілу маста (парэнчай на мосце не было), і цяжка гружены мукой воз разам з канём і гаспадаром рухнулі з мосту ў воду. Чалавек загінуў.

Другі выпадак – таксама доказ таго, што каня абавязкова патрэбна кіраваць. Гэта ўжо было крыху пазней, пры калгасным ладзе. Позней восенню (або зімой, але яшчэ без снегу) некалькі падвод выехалі з вёскі (па іроніі лесу з той самай вёскі Казельшчына), каб прывезці сена з балоцістага сенакосу, дзе яно было ў стагах. Звычайна па сена, што пакінута ў стагах на сенакосах, ездзілі крыху пазней, калі ўсталюецца санная дарога, бо ў санях і дарога раўнейшая, і каню лягчай. Але гэта было ўжо пры калгасах, дык сена патрэбна было раней. Дзень быў марозны, дык каб было цяплей, падводчыкі перад выездам выпілі па кілішку гарэлкі, ды і дарога не блізкая – каля 20 км. На адлегласці ад дому мо' 3-4 км. здарылася непрыемнасць. Мінуўшы вёску Цімкавічы, ужо насупраць в.Гардынава, дарога ў адным месцы рабіла круты паварот. Дарогі тады былі грунтовыя, гразкія. Дык вось у гэтым месцы і пешаходы, і падводы метраў за 50 з'ядзжалі на лужок, г.зн. "зразалі" гэты вугал. Цяпер жа, калі гразь была скавана марозам, дык дарога стала такой, што каню было трудна ступіць. Але, з'ядзжаючы на лужок, а пасля ўядзжаючы зноў на дарогу, трэба было двойчы пераезджаць цераз кювет (канаву) наўскасаяк. Падвода, на якой ехаў А.Таўгень, не была першай, і конь ішоў за той падводай, якая была перад ім. Падводчык быў упэўнены, што конь нікуды не збочыць. Так яно і было. Але пры пе-аездзе канавы наўскос трэба было каня пакіраваць, бо конь кіраваць сам сабе не умее,

каб калёсы ішлі правей ці лявей. Конь ідзе так, каб яму выгадней было ставіць ногі. У выніку такой бяспечнасці, пры пераездзе кювета калёсы перакуліліся, а падводчык, што, магчыма, спаў едучы, стукнуўся тварам аб мёрзлую зямлю. З моцна пабітым тварам і зламаным носам ужо ён не мог ехаць далей па сена. Яго неадкладна завезлі ў бальніцу, дзе яму прыйшлося доўга лячыцца.

Конь – гэта перадусім карысная хатняя жывёла, якую, бадай, можна паставіць на першым месцы сярод іншых хатніх жывёл, бо без каня цяжка назапасіць сена і для каровы. Карову называюць карміліцай, і гэта правільна, але без каня і невялікая гаспадарка становіцца цяжкай для ўтрымання. Аб гэтым я добра ведаю, бо былі выпадкі і ў нас, калі падзе конь, то трэба было прасіць у суседзяў, каб прывезці з поля высаходжую збажыну. Як жа тру드на было тым людзям, якія пастаніна не мелі каня.

Пра каня шмат сказана і ў казках, і ў песнях. Добры гаспадар ніколі не сказаў дрэннага слова на свайго каня. Наш сусед Д. Няхай, напрыклад, і тады, калі пугай махаў, (але не біў) паганяючы каня, гаварыў: “Но, но, каб табе добра было!”

Да каня заўсёды адносіліся людзі з пашанай. Таму і ў іканаграфіі 13-14 стагоддзяў ужо сустракаюцца выявы каня, а на ім збройны рыцар, як, напрыклад, архангел Міхаіл, св.Юрый і інш. Таксама ў геральдыцы нават, 11-13 стагоддзяў, паявіліся рыцарскія гербы з выявамі рыцара на кані. Многія князі на беларускіх землях мелі ў сваіх гербах выявы каня са збройным вершнікам – Пагоня, што ў пазнейшыя часы 13-14 стаг. стала гербам Вялікага княства Літоўскага.

Конь, як дамашняя гаспадарчая жывёла, дзе патрэбна цягавая сіла, замяніў сабой валоў, бо з яго прымяняннем работы выконваліся значна хутчэй.

Аднак не ўсе людзі добра, спагадліва ставіліся да каня. Здаралася, людзі, якія ў хвіліны злосці выказвалі дрэнныя пажаданні свайму каню, білі яго, але ў такіх выпадках, часцей за ўсё, быў вінаваты не конь, а сам гаспадар ці хто іншы, што кіраваў канём. Праўда, коні, як і іншыя хатнія жывёлы, бываюць вельмі розныя. Ды горш, калі здараетца, што дрэнны нораў у каня і ў гаспадара характеристар нязносы. Вось так было ў нашага суседа Хв. Станкевіча. У яго была чацвярціна зямельнага надзелу, г.зн.каля 2,5 га. Безумоўна, калі яшчэ ўлічыць значную адлегласць ад дому да ніваў, то гаспадарыць без каня даволі складана. Дык вось Станкевіч Хвёдар аднойчы не “памірыўся” са сваім канём. Крычаў на каня, біў яго пугай, а пасля стаў біць пугаўём, а гэта толькі горш дзеянічала на жывёлу. Конь стараўся вырвацца і ўцячы ад гаспадара. Такім чынам, канфлікт між імі абвастрыўся. Тады гэты “гаспадар” рагшыў правучыць каня і стаў біць яго калом. Цераз пару дзён конь не стаў уставаць і ў хуткім часе, як кажуць, “аддаў Богу душу”. Забіўшы каня, такі горагаспадар адчуў, як нялёгка без яго гаспадарыць. Такія выпадкі здараліся рэдка. У асноўным кожны селянін шкадаваў свайго каня, любіў гэту добрую жывёлу. У нашай Крывой вуліцы, што цяпер назыв. вул. 17-га верасня, толькі ў трах гаспадароў (чацвярцінных) не было сваіх коней, а Хв. Станкевіч стаў чацвёртым бясконным гаспадаром. Каня не было ва ўдавы Стасюлевіч Кацярыны, дык яна, каб апрацаўваць свае палоскі-нівы, вымушшана была аддаваць за апрацоўку самы лепшы мурожны сенакос. Чацвярціны братоў Курылаў, Янкі і Мікалая, з-за адсутнасці сваіх коней апрацаўваны і засяяны былі не поўнасцю.

У горшых месцах (Прагон, Галоўчы лог) іх ніўкі гадамі ляжалі дзірванамі, на якіх суседзі пасвілі жывёлу. Па апавяданні майго дзеда Петрука Іванавіча, мне запомнілася, як адзін селянін беражліва ставіўся да свайго каня. Канешне, гэта была даўно, яшчэ да першай сусветнай вайны.

Адзін габрэй-крамнік наняў таго чалавека, каб ён прывёз яму тавар ці то з Бакштай, ці з Юрацішак.(за 30-40 км.) Тавару таго было няшмат, усяго пуд дражджэй. Дамовіліся аб цане дастаўкі, і селянін прыйшоў дамоў, каб запрэгчы каня ды ехаць па тыя дрожджы. Але, паглядзеўшы на свайго невялікага коніка, ён пашкадаваў яго і падумаў, што груз невялікі, дык навошта гнаць каня. Ён жа і сам можа прынесці тыя дрожджы (ён быў мужчына высокі, дужы). Яго сялянская душа не магла пагадзіцца, каб з-за такога нікчэмнага грузу гнаць каня. Дык вось ён схадзіў і прынёс тыя дрожджы на сваёй спіне і быў вельмі задаволены гэтым сваім учынкам, што і каня не гнаў, і калёсы будуць цалейшыя. Зразумела, прыведзеная прыклады дрэнных або без меры шкадобных адносін да каня з'яўляюцца крайнасцямі. Гэтае апавяданне, як селянін замяніў сабой каня, не з'яўляецца выдумкай або жартам. Дзед называў таго чалавека, але я не запомніў, бо быў яшчэ малы і не ведаў таго селяніна. Як бачым, селянін шкадаваў не толькі каня, але і калёсы стараўся менш эксплуатаваць. Хаця ў тыя часы сялянскія калёсы былі на драўляным хаду, г.зн. мелі драўляныя восі, але тым не менш, на іх акоўванне ў каваля патрэбны были гроши, бо кожнае кола мела на акружнасці вобада шыну з жалезнай паласы таўшчынёй 6-8 мм. Калодка (ступіца мела ўнутры з абодвух канцу жалезнія буксы (утулкі), а са знадворнага боку – чатыры рэхвы (невялікія абручы). Восі, хоць і драўляныя, але на ніжнім баку іх круглых канцу таксама былі прыматацаваны жалезнія палосы-карасі. Жалеза заўсёды было дарагое, а каваль за сваю цяжкую работу браў немалыя гроши. Калёсная мазь таксама мела сваю цану, а ў селяніна лішніх грошей ніколі не было.

Коні, як і людзі, бываюць розныя па свайму, так бы сказаць, характеристу. Ведаючы гэта, гаспадар, выкарыстоўваючы каня ў працы, павінен улічваць гэтыя асаблівасці жывёлы, каб не прычыніць яму шкоды. Бывалі такія выпадкі, калі за лейцы возьмецца хтосьці іншы за гаспадара, то конь паспрабуе не падпарадковацца, але калі пачуе знаёмы голас гаспадара, то зноў становіцца паслушным. Дрэнна, калі конь гультайаваты, але не вельмі добра, калі конь бязмеры прыкті і пужлівы. Хачу прывесці прыклад з асабістага назірання.

Гэта быў 1941 г., першы год нямецкай акупацыі. Было загадана направіць з нашай Крывой вуліцы (цяпер 17-га верасня) тры падводы, каб завезці груз з Валожына ў Маладэчна. Акрамя нашай падводы, былі вызначаны яшчэ Журкевіч С. і Паташ К. Бацьку майму нездаровілася, дык ён спытаў у мяне, ці згаджуся ехаць я. Я пагадзіўся, і вось мы на трох падводах выехалі з вуліцы на тое месца, дзе быў груз. Грузам аказаліся свінні. На кожны воз паклалі па два парсючкі беконнага ўзросту і камплекцы. Было гэта на пачатку зімы (лістапад м-ц). Снегу было яшчэ мала, ды пасля адлігі яго стала яшчэ меньш, а калі стаў мароз, то ехаць у санях ужо не было магчымасці. Ехалі у калёсах. Дзень малы, дык даехалі да вечара да Палачан. У Палачанах прыйшлося заначаваць. Затрымаліся ля вялікага гумна, да якога прыбудаваны таксама даволі вялікі манеж. Манеж меў шырокі дзвёры, але ўнізе падруба будынка была суцэльнай, сквазной і яна ўтварала ў дзвярах

даволі высокі парог (можа 20 см.) Дык пры ўездзе ў манеж пярэдня калёсы стукнуліся ў ту ю падрубу, але і ўскочылі на яе. Задня ж калёсы ў возе большага дыяметру, дык яны лягчэй праходзілі цераз той парог. Уехаў у манеж Паташ К., затым я, а вось дзядзьку Сымону не пашэнціла. Пярэдня калёсы яго воза адразу не пераскочылі той парог, а пры другой спробе, калі конь натужыўся і памкнуўся ўперад рыўком, дык лопнула ў хамуце адна кляшчына. У хамуце маюцца дзве драўлянія дэталі – гэта кleşchy. Кleşchy зроблены з моцнай драўніны, але бывае так, што не вытымліваюць вялікай нагрузкі, калі дужы конь ды моцныя гужы і дуга. Гужы выкананы, часцей за ўсё, з прамятнай скury, і пры дапамозе іх хамут злучаецца з дугою і аглоблямі. Дык вось, пры вялікай напрузе, што ўзнікае ад сілы цягі каня і супраціўленні руху воза ці саней, здаруюцца паломкі дугі або кleşchай у хамуце, можа вырваць аглоблю з таго месца, дзе яна прымацавана, ну а калі слабыя (старыя, зношаныя) гужы, дык можа парваць гуж. У нашым выпадку слабым звяном аказалася адна кляшчына. Начавалі мы ў парабкоўскіх бараках. Дзядзька Сымон дастаў сваю новую кляшчыну, але недастатковая апрацаваная, у гаспадара дома. Да пайночы працаўаў дзядзька Сымон, але хамут нападзіў. А ўсё гэта легкадумнасць і надзея на “а можа абыдзецца”. Бо калі б аднесціся к гэтаму больш сур’ёзна, то можна было б пакласці ля дарогі якія-небудзь дошкі ці паленне, і пярэдня калёсы лёгка бы ўзышлі на той парог. Наступны светлавы дзень мы патрацілі на дарогу да Маладэчна і назад да Палачанаў. Але паколькі дзень зусім кароткі, а язда ў калёсах зусім павольная, то не даехалі да Палачан, як сцямнела. Дык вось і тут трэба было здарыцца непрыемнасці. Яшчэ мы не даехалі да Аборка за 150-200 м., як з-за паварота паказалася вялікая нямецкая грузавая машына (тады дарога ішла ля самага Аборка і там рабіла круты паварот). Праехаўшы паварот, машына затрымалася. Нам добра было відаць, што адзін немец выйшаў з кабіны і, разгледзеўшы ўказальнікі на спуле, зноў сеў у кабіну. За гэты час нашы падводы прыблізіліся да паварота і былі ўжо блізка ля машыны. Пачынаючы рухацца, машына зароўла сваім магутным дызельным рухавіком і абдала нас смуродам адпрацаваўшых газаў з выпускной трубы. Зразумела, нашым коням такая сустрэча не спадабалася, яны сталі тузаци, тупаць нагамі, але гэта трывала некалькі секунд, і машына ўжо нас мінула. Вось гэтых некалыхіх секунд хапіла, каб каню дзядзькі Сымона скочыць цераз канаву і зламаць аглоблю. Тады ж там за канавай знайшлі нейкія колікі і кускі калючага дроту. Прымацаваўшы дротам два колікі да аглаблі, даехалі да Палачанаў. Назаўтра раніцай дзядзька Сымон адрамантаваў крыху лепш тую зламаную аглоблю, і так мы даехалі дадаму.

Чаму гэтыя дзве паломкі здарыліся менавіта ў дзядзькі Сымона? Ці ў гэтым вінаваты конь, ці гаспадар каня? Пытанні гэтыя, як кажуць, рытарычныя. Што датычыць паломкі аглаблі, дык тут больш-менш ясна. Конь дзядзькі Сымона аказаўся больш пужлівым за іншых, дык вось ён і скочыў ад страху цераз ка-наву, у выніку, аглобля зламалася. А вось чаму зламалася кляшчына пры ўездзе у манеж, можна меркаваць па-рознаму. Магчыма, пры ўездзе ў манеж пярэдня калёсы папалі ў якое-небудзь паглыбленне ў зямлі і не пераадолелі вышыню парога ад першага разу. Магчыма, тая кляшчына ўжо мела трэшчыну, бо конь дзядзькі Сымона меў прывычку, як кажуць, “біць у хамут”, г. зн., калі яму цяжка, дык пасля затрымкі штуршком таўхануць у хамут. Магчыма таксама, што і пярэдня калёсы дзядзькі

Сымона, па нейкай прычыне, былі крыху меншага дыяметра.

Чытач можа падумаць, што не было ніякага стандарту для вырабу калёс. Стандарт быў, але гэта не значыць, што яго прытымліваліся з вялікай дакладнасцю. Галоўным чынам адрозніваліся калёсы звычайнага адзіночнага(аднаконнага) воза ад параконнага. У параконнага воза калёсы былі большыя. Але ў вырабе калёс таксама маглі быць свае нюансы, асабліва для сялянскіх вазоў. Іх выраблялі не фабрыкі, а майстры-саматужнікі. Дык калі мы вядзем размову пра сялянскага каня, то трэба сказаць колькі слоў пра тое, як каня выкарыстоўвалі. Акрамя выкарыстання каня ў палявых работах (ворыва, бара-наванне, акучваннне і інш.), канём выконвалі шмат транспартных работ, а паколькі грузы былі розныя, дык і павозка павінна быць адпаведна прыстасаванай для розных грузаў. Такім чынам, выкарыстоўваліся сялянамі вазы тыпу развод. Развод лагічна назваецца универсальнай павозкай таму, што яго можна было хутка падоўжыць (развесці) або пакараціць. Кароткі варыянт патрэбен быў для перавозкі гною, грунту, пяску, каменняў і г.д. У бакавіны воза ставіліся барты з дошак. Пры другім варыянце (падоўжаным) замест дошак ставіліся драбінкі, і тады можна было перавозіць сена, салому, снапы і інш. Другі варыянт развода выкарыстоўваўся і для легкавых (пасажырскіх) патрэб. Гэта рэгуліроўка і замена бартавых апор выконвалася літаральна за некалькіх хвілін дзякуючы доўгаму дышалю, замацаванаму ў пярэднія цялежкі. Дышаль праходзіў у адтуліну задніяй цялежкі і фіксаваўся ў любым варыянце пры дапамозе загваздак, што ўстаўляліся ў адпаведныя адтуліны ў дышалі. Калі ж трэба было везці доўгія дошкі, жэрдзі ці доўгае бервяно (хлыст), то тут паступалі па-рознаму. У адтуліну задніяй цялежкі ўстаўлялі дабавачную жэрдку і злучалі яе з дышалем. Пры вывазцы доўгіх бярвенняў, дзе патрэбна было паварочваць заднюю цялежку, каб упісацца ў крутыя павароты, злучальную роль адыгрывала само бервяно. Але ў такім выпадку да канцу восі задніяй цялежкі патрэбна было прыматацаваць дабавачныя (паваротныя) крывыя аглоблі (крывулі). Пры дапамозе гэтых крывуль можна было паварочваць пад вуглом адносна самога бервяна заднюю цялежку, што давала магчымасць упісацца ў крутыя павароты лясной дарогі. Асабліва неабходна гэта было пры паляванні. Для кіравання такой камбінацыі калёсных цялежак і бервяна патрэбна было два чалавекі. Адзін з іх кіраваў каня, а другі, пры дапамозе крывуляў, паварочваў управа або ўлева заднюю цялежку. Цяпер жа дайгамерны груз (трубы, жалезабетонныя канструкцыі) перавозяць на грузавых аўтамабілях, але прынцып тэхналогіі перавозу той самы, г.зн. паварот цялежкі прычэпа пад вуглом адносна грузу. Толькі выконваецца гэты паварот з кабіны вадзіцеля не ўручную, а механічна пры дапамозе стальных тросаў. Треба ведаць, што к аўтамабілю людзі прыйшлі дзякуючы простай павозцы, якую цягаў конь. Прашу прабачэння за гэтае адступленнне. Зноў вернемся да звычайных калёс сялянскага воза і разгледзім яшчэ адну з магчымых прычын паломкі кляшчыны ў хамуце. Такой прычынай маглі быць пярэднія калёсы ў возе дзядзыкі Сымона. Магчыма, што пярэднія калёсы былі крыху меншага дыяметру, чым у іншых вазах. Нават пры вырабе новых калёс магла быць розніца ў іх дыяметры ў залежнасці ад таўшчыні вобада. Старыя калёсы, якім зроблена перацяжка, ававязкова ўжо будуць крыху меншыя. Што такое перацяжка? Перацяжка – гэта рамонт старога каляса.

У выніку паступовага падгівання драўляных дэталей каляса парушаецца шчыльнасць пасадкі спіцаў у калодцы і вобадзе. Патрэбна сказаць аб дэталях, з якіх складаецца калясо. Цэнтральная яго частка – гэта калодка (выточваецца на такарным станку часцей за ўсё з бярозы). Затым у адтуліны, зробленыя ў калодцы, набіваюць, з невялікім знадворным нахілам, дубовыя спіцы, а пасля нацягваюць сузэльны гнуты з ясеню вобад. Спіцы, што сядзяць ўжо ў калодцы, пры нацягванні вобада заходзяць сваімі перыфірыйнымі канцамі ў адтуліны вобада. У месцы стыку канцоў вобада пакідаюць невялікую адлегласць, якая ліквідуецца ўжо пры нацягванні жалезнай шыны на калясо. Адлегласць паміж стыкамі канцоў вобада называецца “варотамі”, іх велічыня 2-2,5 см. Некалькі прасцейшая тэхналогія вырабу кале́с, калі замест гнутага вобада прымяняюць яго звені, зробленыя з кароткіх кавалкаў драўніны. Дык вось, калі старое калясо ў сухое надвор’е добра высахне, то спіцы і ў калодцы, і вобадзе могуць рухацца. Гэта прыводзіць да паломкі спіцаў і вобада. Дрэнны гаспадар тады цягне кале́сы ў сажалку, каб замоклі, але гэта толькі можа паскорыць гніенне драўніны. Добры гаспадар не чакае, пакуль калясо, як кажуць, рассыпецца, а едзе да кавала. Каваль знімае жалезнную шыну з каляса, рассякае яе, а затым зноў яе зварвае ў горане, у выніку чаго шына становіцца ўжо меншага дыяметра. Пасля ў стыку канцоў вобада выразае кусок драўніны, г.зн. павялічвае “вароты”, і нарэшце на станку нацягвае шыну на вобад. У выніку гэтых работ месцы пасадкі спіцаў значна ўшчыльняюцца, калясо набывае лепшую трываласць, але яно ўжо некалькі меншага дыяметра. Вось гэта называецца перацяжкай каляса. У некаторых багацейшых гаспадароў былі выяздныя павозкі на рэсорах-брычкі. Прауда, ужываліся яны нечаста, а ўвесь час стаялі дзе-небудзь пад паветкай. Бывала, суседзі ці родзічы пазычалі брычку для нейкіх асаблівых паездак. Але і звычайні воз з драбінкамі і палукашкамі прыстасоўвалі для пасажырскіх паездак. Але гэта ўжо не мела такога шыку, як язда на брычцы. Таксама і зімовыя вазкі мала ў каго былі, але звычайнія сані лёгка можна было прыладзіць для пасажырскай язды. Амаль у кожнага гаспадара была адмысловая драбінка, якую ставілі на сані, прывязвалі вяроўкамі, клалі салому, сена, засціпалі саматканай прыгожай посцілкай, і ў заднія частцы драбінкі атрымоўвалася нядрэннае сядзенне, лепшае, чым у вазку, бо і мякчайшае, і цяплейшае.

Трэба некалькі слоў сказаць аб конской зброй (вупражцы). Гэта такія прадметы, як хамут, вуздзчка (аброцы) і набедрыкі (шоры). Хамут з'яўляецца самай галоўнай і адказнай часткай конской зброй. Ён пабудаваны наступным чынам. Дзве кляшчыны з моцнай драўніны злучаны ў верхнія частцы так, каб ніжняя канцы можна было сціскаць або распускаць пры дапамозе супоні – вузкага доўгага рэменя. Клешчы з'яўляюцца каркасам хамута. Да клешчаў прымацавана хамуціна, што сыштая са скурый ў выглядзе трубы, туга запоўненай саломай. Хамуціна мае выгляд авальнага абаранка, яна прымацавана да клешчаў з унутранага боку, г.зн. да грудзей каня, і яшчэ абложана з унутранага боку мяккім лямцам. У бакавыя адтуліны клешчаў зацгнуты гужы, лепш за ўсё, з сырамятнай моцнай скурой. Паверх усяго хамут пакрыты скурай, прымацаванай як да клешчаў, так і да хамуціны, называецца яна капай. Хамут з'яўляецца сілавай часткай вупражы, ён пры дапамозе гужоў злучае дугу з аглоблямі, пасля чаго супоняй сціскаюцца ніжняя канцы клешчаў. Вуздэчка мае кіруючае значэнне і к ёй прымацоўваюцца лейцы. У канструкцыі вуздэчкі

маюцца цуглі для закілзавання каня, г. зн., укладаюцца каню ў рот два металічныя звяны, злучаныя з вуздэчкай. У некаторых вуздэчках маюцца прыштыя скуранныя шчыткі наступраць конскіх вачэй, каб конь не мог бачыць убакі і менш пужаўся. Набедрыкі, або шоры, пашытыя са скуранных рамянёў, надзяяваюць каню на спіну. Яны захопліваюць і зад каня, але не прыціскаюць хваста. Пярэднімі канцамі набедрыкі (шоры) прыматацаваны да хамута. Назначэнне набедрыкаў прыкладна такое, як у аўтамабілі маецца паняцце "тармажэнне рухавіком". Дык вось, конь павінен не толькі цягнуць воз, але і пры дапамозе набедрыкаў стрымліваць яго бег пры спуску з гары, бо спецыяльных тармазоў у сялянскіх вазах не было. Гэта ў Нямеччыне былі абсталяваны тармазамі і сялянскія вазы. Яшчэ да конской збрui адносяцца і такія дэталі, як падсядзёлак і падпінка. Падсядзёлак мяккім лямцевым бокам клаўся каню на спіну і прыматацоўваўся папругай пад жыватом каня. Ад аглобляў цераз падсядзёлак ішоў скураны рэмень-падпінка (яе можна нацягнуць больш або менш). Такім чынам, цераз падсядзёлак і падпінку цяжар аглобель і хамута перадаваўся каню на спіну. Падсядзёлкі былі двух відаў – плоскія і высокія і прымяняліся ў залежнасці ад канфігурацыі спіны каня.

Іншыя аксесуары, што належалі да конской збрui, гэта называюць званочкі і шархоткі, або бразготкі(бомы). У свой час нават былі патрабаванні ўладаў, каб зімой пад дугой быў падвешаны званочак або на шыі ў каня былі надзеты бомы, каб па санной дарозе было здалёк чуваць прыбліжэнне падводы. Гэта была своеасаблівая гукавая сігналізацыя. Акрамя гэтага, названыя гукавыя прылады мелі і эстэтычна-ўрачыстае значэнне. Вось як пра бомы успамінае і М.Багдановіч у вершы "Зімой", дзе паэт гаворыць пра снягі, якія пакрылі ўсё навокал:

Узрывайце ж іх санямі, коні!
Звіні вясёлых бомаў медэй!
Вакол лятуць бары і гоні,
У грудзяx пачала кроў кіпець.

Без званочкаў, бомаў ды яшчэ розных упрыгожанняў збрui не абходзіліся ў часе вяселляў ды іншых урачыстасцяў. Бомы былі зроблены з жоўтай медзі (латуні), а дара-жэйшыя былі пакрыты нікелем або хромам.

(Працяг будзе.)

Анатоль Сіебурака

PER ASPERA AD PATRIAЕ *
1953 ГОД: ВЯРТАННЕ АЙЦА
УЛАДЗІСЛАВА ЧАРНЯЎСКАГА НА
БЕЛАРУСЬ

Спее сонца.
Шчырэе світанне.
Толькі ў Вішневе творыцца
цуд:
тут святар беларускі літанне
прамаўляе адзін за свой люд.

Данута Бічэль-Загнєтава
“У Вішневе”

Яшчэ пры жыцці ксяндза У. І. Чарняўскага была ўсімі прызнана выключнасць гэтай асобы ў беларускім нацыянальна-рэлігійным жыцці. Адчуваючы яго велізарную духоўную моц, да яго хілілася і звярталася за падтрымкай значная частка нацыянальна свядомай інтэлігенцыі... Ужо зараз, праз некалькі год пасля яго смерці, мы добра ўсведамляем яго надзвычай вялікую вагу ў беларускім хрысціянскім руху XX ст. На вялікі жаль, да гэтага часу мы не маем грунтоўнай працы прысвечанай жыццю і дзеянасці айца Уладзіслава. Найчасцей можна сустрэць артыкулы, якія даволі сцісла і агульна распавядаюць аб гэтай асобе. Але ж, бяспрэчна, такі чалавек, як айцец Чарняўскі заслугоўвае больш годнага ўшанавання сваёй памяці. Падаецца, ужо прыслеў час заняцца даследаваннем і апісаннем усіх падрабязнасцяў яго жыцця: дзень за днём, год за годам. Тым больш, нельга абыйтисці ўвагай вырашальныя, пераломныя гады для слыннага душпастыра. Дадзены артыкул з'яўляецца спробай унесці ў жыцця піс Чарняўскага адну з малавядомых старонак: аб складаным вяртанні Чарняўскага на Беларусь.

Асвяціць гэты азначаны эпізод з жыцця ксяндза-патрыёта дазваляе пэўны від

* Праз церні да Радзімы

Касциёл у Вішневе

документальных крыніц. Гэта заявы прыхаджан, у якіх яны імкнуліся дабіцца дазволу на перавод да іх у мястэчка Вішнева айца Чарняўскага, і, выклікаючы гэтай ініцыятывой, ліставанне адпаведных камітэтаў і ўстаноў, а таксама інфармацыйныя гадавыя справаздачы ўпаўнаважанага па справах культа Маладзечненскай вобласці. З аднаго боку такі від крыніц крыху грашыць схематычнасцю ў перадачы падзеі, але з іншага боку – дасканала адлюстроўвае акалічнасці змагання вернікаў з савецкай уладай за вяртанне У. Чарняўскага на Беларусь. Асабліва варта падкрэсліць тое, што ўнутране справаводства нам дазваляе прасачыць тыя працэсы, што адбываліся ў калідорах дзяржаўных устаноў, схаваныя ад шырокай грамадскасці.

Вернемся ж да асобы айца Уладзіслава. Як вядома, нарадзіўся ён у 1916 годзе, сваім духоўным сталеннем абавязаны братам Мар'янам, да якіх далучыўся ў 1938 г. Вучыўся ў Віленскай духоўнай каталіцкай семінарыі, а першую імшу адправіў у Крэве. Да 1949 года заставаўся ў Вільні, аднак у гэтым годзе быў пераведзены ў літоўскую правінцыю. Тут малады ксёндз змяніў чатыры прыходы, служачы па чарзе ў парафіях Укмэрэ, Эйшышкі, Ернішкі, Гегужыне, Варэнэ, якія знаходзіліся недалёка ад беларускай мяжы [8, с.94]. Айцец Уладзіслаў добра валодаў літоўскай мовай і меў добрыя стасункі з паствай, але ж цягнула яго на Радзіму. Тым больш яго наведвалі шматлікія дэлегацыі вернікаў з Беларусі. Справа ў тым, што ў нашай краіне на той час вельмі не хапала святароў, але было шмат касцёлаў. У той час, як у суседнія Літве такоі проблемы не існавала. Аднак, не адразу і айцец Уладзіслаў вырашыў пераобраца ў Вішнева. Да гэтага ён атрымоўваў неаднаразовыя прапановы з Віцебшчыны і Гарадзеншчыны. Але ў снежні 1951 года раптоўна памёр тамтэйшы ксёндз, сябра Уладзіслава Чарняўскага па Віленскай семінарыі – Станіслаў Міхальскі [9, с.6-7]. Гэта сталася вырашальнym момантам – айцец Уладзіслаў збіраецца пераехаць менавіта ў Вішнева. Але ж дзеля гэтага прыйшлося праламаць мур варожасці і супрацьдзеяння з боку савецкае ўлады. Падзеі гэтага змагання прыпадаюць на 1953 год. Год пераломны як у жыцці Беларусі, так і ў жыцці а. Уладзіслава .

Адразу варта адзначыць, што выпадкі перавода ксяндзоў на Беларусь не былі адзінковымі. Так, у адной са справаздач ворганаў абласной улады за 1953 год зазначалася літаральна наступнае: “...прыкладна за месяц да арышта Берыі, у раёнах Маладзечненскай вобласці пачалі з’яўляцца ксяндзы з Літоўскай ССР. Знаходзячыся ў раёнах без прылікі, яны праводзілі працу па актывізацыі сяброў касцельных ворганаў ды веруючых з мэтай узбуджэння хадайніцтваў аб адкрыцці касцёлаў, аб рэгістрацыі ксяндзоў на той ці іншы прыход каталіцкага культа, у якіх набажэнствы праводзіліся без ксяндзоў самімі веруючымі.” [1, с.241]. У гэтай жа справаздачы, як найбольш яскравы прыклад такоі ініцыятывы, згадваецца Вішнеўскі прыход і айцец Чарняўскі.

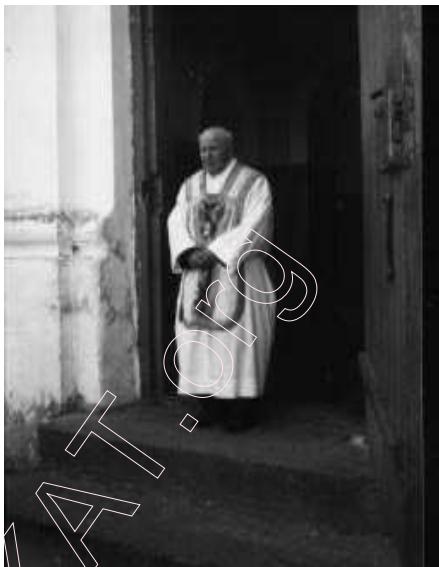
Што ж уяўляла з сябе старадаўняе мястэчка Вішнева і касцёл св. Марыі ў гэты час? Да II Сусветнай Вайны тут жылі дзве з паловай тысячы местачкоўцаў, пасля яе засталося меней за пайтысічы [10, с. 342]. Зруйнаванае мястэчка было зноў адбудавана. Касцёл, пабудаваны на месцы драўлянага яшчэ ў 1641 годзе, намаганнямі прыхаджан у пачатку 50-х гг. знаходзіўся ў добрым стане. Па некаторых падліках Віш-нёўскі прыход

налічваў 1750 вернікаў...[1,с.111] Але не вельмі проста ўдалося пастве займечь сабе свята-ра: спатрэбілася больш за год аб-бівання ганкуў розных установаў. Падаецца мэтазгодным, зрабіўшы пэўны агляд абставін, перайсці непас-рэдна да разгляду заяваў вернікаў і адказаў на іх з боку ўлады...

Аб надзвычайнай актыўнасці паства гаворыць наступны факт: за 1953 год упаўнаважаны Савета па справах рэлігійных культавых Мала-дзечненскім аблвыканкаме атрымаў ад каталіцкіх рэлігійных грамад больш за 200 заяваў і скаргаў. 61 з іх – аб рэгістрацыі святароў, больш дзесятка заяваў ад Вішнеўскай абшчыны. Вернікі не менш актыўна пісалі і ў іншыя інстанцыі, што, як зробіцца відавочным ніжэй, дало свой плён...

Як ужо згадвалася вышэй, у снежні 1951 года Вішнеўскі касцёл застаўся без ксяндза, у выніку чаго ён быў зачынены (з чым частка пры-хаджан згадзілася). Аднак, частка вернікаў пачала рабіць заходы па вяртанні храма і адначасна прасіла прыслать новага святара ў Вішнева. Аб гэтым сведчыць перапіска парафіян з упаўнаважаным Савета па справах рэлігійных культавых Маладзечненскай вобласці таварышам Кліманскім. Нязгодная са згубай касцёла частка прыхаджан спачатку наўроўвае свою заяву Кліманскаму. Яна датавана 26 снежня 1951 года і распавядае аб tym, што “*касцёл, які знаходзіцца ў мястэчку Вішнева, быў адчынены да лістапада 1951 г. і толькі ў лістападзе гэтага года быў апячатаны мясцовымі ўладамі, якія забаранілі ў ім збірацца на багамоллі*”. У заканчэнні скаргі падкрэсліваецца, што ўсе падаткі сплочваліся за касцёл рэгулярна і што прыхаджане “*узмоцнена просяць як мага хутчэй адкрыць касцёл*”...[2,с.251] У адказ на гэта ўпаўнаважаны выязджалі на месца, каб разабрацца ў справе, аднак плёну гэта не дало, касцёл так і застаўся зачынены.

Актыўізация намаганняў парафіян прыпадае на пачатак 1953 года. Зразумеўшы, што раённыя і абласныя ўлады для сябе пытанне аб Вішнеўскім касцёле вырашылі адназначна, вернікі пачынаюць звяртацца ў больш высокія інстанцыі. Так, 2 студзеня 1953 года была наўрапавана заява старшыні Савета Міністраў БССР Кляшчову, падпісаная “*дэлегатамі, абранымі Вішнеўскай парафіяй*” (Базык, Пудакевіч, Матус, Стасневіч...). Рэакцыя ўлады была даволі хуткай: вернікам нагадалі аб tym, што напрыканцы 1952 года касцельны камітэт адмовіўся ад касцёла. А той частцы местачкоўцаў, нязгодных з

Айцец Уладыслаў на ганку касцёла

папярэднім рашэннем, было праланавана з'яўіца ў Мінск 15 студзеня ў Дом Урада для канчатковага вырашэння пытання. Вось як каротка быў перададзены змест размовы гэтай сустрэчы ў адпаведнай спрабаздачы: “*15 студзеня 1953 г. падчас прыёма трох прадстаўнікоў выканайчага органа абшчыны, калі яны скардзіліся з нагоды таго, што мясцовы сельсавет апячатаў іх касцёл і не дазваляе веруючым праводзіць там малітоўныя зборы, я [упаўнаважаны савета па спраўах рэлігійных культаў пры СМ БССР] раслумачыў, што веруючыя ў бліжэйшыя дні будуць мець магчымасць наведваць касцёл. Па нашаму загаду пячатка з касцёла была знята, але выканайчы орган абшчыны касцёл для наведвання вернікаў без ксяндза не адчыняе...*” На гэтай жа сустрэчы ўздымалася і пытанне аб запрашэнні ў Вішнева айца Чарняўскага. Уласевіч раслумачыў парадак перавода святара і даў параду дамовіца з адным з ксяндзоў Маладзечненскай вобласці. “*Але, як бачна, не столькі грамада жадае прыезду кс. Чарняўскага з Літоўскай ССР, колькі ён сам імкненцца да гэтага. Болей за ўсё сведчання ўз тое, што пад яго дыктойку і пішуцца гэтыя заявы, хаяць быццам бы зыходзяць ад веруючых,*” – зазначаў пасля гэтай сустрэчы аб справе айца Уладзіслава таварыш упаўнаважаны [3,с.78].

Не дасягнушы сваёй мэты, звярнуўшыся ў рэспубліканскія ўстановы, вернікі не засмучаюцца і не ўзабаве дасылаюць свою заяву ў Маскву старшыні презідыума Вярхоўнага Савета ССР таварышу Варашылаву. У ёй, між іншым, зазначалася: “... *зараз Вішнеўскі прыход не мае свайго вятара, а нам, людзям старога абрада, альбо, дакладней, старым няма іншай уцехі апроч як бавіць час у касцёле – бо такі ў нас звычай*” [4,с.75]. Але найбольшую нашу зацікаўленасць выклікае наступная частка: “...*просім перавесці да нас святара Чарняўскага Уладзіслава Іванавіча, які зараз працуе ў Літоўскай ССР, Віленскай вобл. Горадзе Эйшишкі Гэты святар па паходжанні і нацыянальнасці беларус. Ураджэнец так жа ў Беларускай ССР. Таму мы і просім перавесці яго да нас у Вішнеўскі касцёл на працу, бо ён з намі адной нацыянальнасці і тутэйшы ўраджэнец*”. А сама заява падсумавана вельмі цікавай думкай: “*мы добра ведаем, што ў Маскве, у сталіцы нашай цудоўнай Радзімы, ёсць цэрквы і касцёлы, усе людзі ў іх ходзяць і моляцца, а чаму ж нам нельга?*” [4,с.77]. Дадзеная заява не прыйшла незадуважана. З Масквы ў Мінск быў зроблены запыт, на які таварыш Уласевіч адказаў літаральна наступнае: “*заяву, якую вы атрымалі быццам бы ад вернікаў каталіцкай грамады мясцечка Вішнева зыходзяць ад адной асобы, бо на заявах пазначаны подпісы членаў выканайчага органа абшчыны, але, фактывічна, яны з'яўляюцца падробкамі...*” Аднак у Вішнева быў накіраваны адмысловы ўпаўнаважаны, які павінен быў высветліць абставіны, звязаных з просьбай прыходжан. Ён мог, калі палічыць мэтазгодным, распачаць падрыхтоўку прапіскі ў адпаведных установах ксяндза У. Чарняўскага. Накіраваны ў мясцечка ўрадовец сапраўды наведаў Вішнева і зазначыў наступнае: «*ключы ад касцёла трymае ў сябе старшыня касцельнага савета Базык (з 1918 г. з'яўляўся служкай*

у касцёле) і трymае дзверы зачыненымі. Але ў звычайныя дні і святы да касцёла прыходзяць ад 15 да 45 жанчын і моляца калі невялічкай каплічкі ў агароджы касцёла. Неабходныя ж трэбы mestачкоўцы адпраўляюць у Лосскім касцёле, адлеглым ад Вішнева на 10 км...” [5, с.112]. Высвятленне абставінаў аднак справу не скрунула.

Наступным этапам у гэтае барацьбе за запрашэнне ў Вішнева кс. Уладзіслава сталі трывася па сядзібамі старшыні Савета Міністраў СССР тав. Малінкова, падпісаныя прыкладна 50 асобамі. А пісалі яны на гэты раз наступнае: “*Усім нам вядома, што згдона з Канстытуцыяй СССР прадугледжваеца свабода веравызнання. Для моладзі створаны ўсе ўмовы для адпачынку і забавы (клуб, кіно і г.д.). Але нам, людзям выключна рэлігійным, старым, якія дажываюць свой век, немагчыма так хутка змяніць свой светапогляд, каб зрабіцца атэістамі. Мы цёмныя людзі. Для нас няма іншага духоўнага хлеба, акрамя як пайсці ў касцёл памаліцца. Мы гэтым не робім анікай шкоды дзяржаве. Знаходзячыся ў такім стане, мы прыбягаем да вашай дапамогі, дарагі Георгій Максімавіч. Не палічыце за вялікі цяжар дапамагчы нам адчыніць касцёл і прызначыць у якасці святара Чарняўскага Уладзіслава Іванавіча, які працуе ў Літоўскай ССР. Мы просім прызначыць яго таму, што па нацыянальнасці ён беларус, як і мы, і ўраджэнец Беларускай ССР, які даў згоду і мае жаданне працаваць сярод беларусаў.” [3,с.110]. Гэты зварот стаў пераломнім у дадзенай справе. На Мінск націснулі са сталіцы СССР, і першыя былі вымушаны пераглядзець сваю пазіцыю. Справа ўтым, што ва Ўсесаюзны Савет па справах рэлігійных культавых былі прысланы заявы з канцылярыі тав. Малінкова і тыя папярэднія тлумаченні, што ўжо дасыпаліся з Мінска ў Москву. Разгледзеўшы іх, мінская ўстанова прыйшла да вынікі, што няма падставаў, каб адмаўляць надалей вернікам з Вішнева ў іх просьбе аб рэгістрацыі а. Уладзіслава на іх прыход. Пасля гэтага тав. Уласевічу нічога не засталося, як канстатаваць 15 чэрвеня 1953 г. наступнае: “*трэба прызнаць правільнім, што вашы [упаўнаважанага па справах рэлігійных культавых у Маладзечне], а на іх аснове і нашы довады былі нічым не аргументаванымі, а таму – прыняць пад увагу указанні Савета і паспрыяць рэлігійнай грамадзе ў задавальненні іх хадайніцтва*”.*

Меркаваць аб наступных падзеях архіўныя дакументы дазваляюць даволі фрагментарна, але агульная панарама ўсё ж зразумелая. Зараз ужо а. Уладзіславу перашкаджалі стаць пробашчам касцёла св. Марыі ў Вішневе толькі з-за адсутнасці ў яго прапіскі. Але і гэта “дробязь” не дазваляла распачаць даўгачаканыя набажэнствы ў мястэчку да канца 1953 года. Да канца жніўня 1953 года айцец Уладзіслаў два разы сам прыязджаў у Маладзечна з асабістай просьбай зарэгістраваць яго настаяцелем Вішневскага касцёла, але двойчы атрымаў адмову з прычыны адсутнасці прапіскі. Тады а. Уладзіслаў пераязджае з Літвы да свайго брата ў вёску Біцянты ў 10-ці км. ад Вішнева і там прапісваецца. Аднак ворганы міліцыі Валожынскага раёна працягвалі адмаўляць Чарняўскуму ў прапіскы ў Вішневе, патрабуючы з яго запіску з дазволам упаўнаважанага Савета па справах

рэлігійных культаў. Сярод метадаў уціску савецкай улады не апошняе месца займала і непрыхаванае паклёніцтва. “...Член касцельнага камітэта Пудакевіч зноў прыбыў да мяне ў аблыванкам разам з кс. Чарняўскім і, зайшоўшы ў кабінет, выцягнуў з кішэні гроши і сказаў: “Таварыш Упаўнаважаны, вось вам адна тысяча рублёў, але трэба зарэгістраваць кс. Чарняўскага на наш прыход.” Я прапанаваў Падукевічу і кс. Чарняўскаму паехаць сабе дадому і раздаць гроши веруючым і прадставіць мне дакументы аб tym, што гроши вернуты,” – пісалася аб нібыта меўшай месца спробе дачы хабару Чарняўскім чыноўніку ў інфармацыйнай справаздачы ўпаўнаважанага Кліманскага па справах рэлігійных культаў Маладзечненскай вобласці. Наогул, пісаў ён наступнае ў падсумаванні: “асаблівых характэрных нездаровых з’яваў у рэлігійным жыцці не было ў гэты перыяд, за выключэннем прыведзенага прыкладу нездаровых з’яваў па Вішнеўскаму католіцкаму культу.” [5,с.242]

Тым не менш, парафіяне і айцец Уладзіслаў працягвалі руплівую дзеянасць. 30 верасня Чарняўскага выклікалі ў чарговы раз ў Мінск да тав. Уласевіча, але туды ён у азначаны час не трапляе. Тады а.Уладзіславу паведамляюць, што “дазвол на рэгістрацыю можа быць атрыманы толькі пасля прадастаўлення Чарняўскім згоды дэкана Кафарскага на прызначэнне яго служыцелем культу ў касцёле мястэчка Вішнева і нашай [Уласевіча] з ім размовы”. 16 лістапада кс. Чарняўскі прыехаў у Дом Урада. Уласевіч азнаёміўся з аўтабіографіяй ксяндза і даў згоду прыняць яго на працу ў Вішнеўскі прыходскі касцёл, загадаўшы з’яўіца ў аблыванкам у Маладзечне. Па гэтай пастанове Чарняўскі зварнуўся 19 лістапада 1953 года ў Маладзечна, дзе ўпаўнаважаны сказаў, што ніякіх загадаў з Мінска яшчэ не паступала і кс. Чарняўскі чакаў там з 10 да 17 гадзін. У той дзень размовы не адбылося, толькі яшчэ раз яму нагадалі аб прапісцы.

21 лістапада Чарняўскі зноў зварнуўся наконт прапіскі ў Вішнеўскі сельсавет. Там ён урэшце запойніў анкеты, а сакратар забраў у яго пашпарт. 23 лістапада ў ім стала азднака аб прапісцы і ваенным уліку. З аформленымі дакументамі 25 лістапада айцец Уладзіслаў паехаў на прыём у Маладзечна. Але там у той дзень аудыенцыі з упаўнаважаным так і не адбылося. Яму загадалі з’яўіца 27 лістапада з фатакарткамі і напісаць аўтабіографію. У прызначаны дзень сустрэча ўсё ж адбылася. На ёй упаўнаважаны выказаў сумненні ў правильнасці прапіскі і накіраваў святара для праверкі ў Маладзечненскую міліцыю, дзе ў яго забраў пашпарт і загадалі з’яўіца ў Валожынскі МГБ за ім. Тым часам (28.11.53) у Вішнеўскім сельсавете яго знялі з ваеннага уліку. 2 снежня 1953 года Чарняўскі з’яўіўся да начальніка Валожынскага МГБ, дзе яму быў вернуты пашпарт, але ўжо без прапіскі. Яму было сказана, што ён падмануў Вішнеўскі сельсавет і без накіравання ад ўпаўнаважанага прапісаўся. Айцец Чарняўскі і яго паства апынуліся, па іх уласным вызначэнні, у нейкім зачараваным коле, з якога ўжо не бачылася выйсця...[4, с.187-191]

Мэта была ўсё ж дасягнута, 8 снежня 1953 года Уладзіслаў Іванавіч Чарняўскі быў зарэгістраваны пробашчам Вішнеўскага касцёла. Паводле некаторых звестак, гэта сталася магчымым пасля асабістага візіту ў Москву а. Уладзіслава [12,с.13].

На першае вялікае свята – Раство Хрыстова – айцец Уладзіслаў правіў набажэнства ў тым месцы, куды так імкнуўся. У касцёльным гмаху (разлічаным на 1200-1400 чалавек) не было вольнага месца. Сведкі казалі, што, калі пад час набажэнства, калі трэба было ўклепчыць, то людзі, што стаялі ззаду, былі вымушаны выходзіць з касцёла, каб іншыя гэта змаглі зрабіць. Хаця ў заявах вернікі спасылаліся на свой старэчы век, багата было і моладзі, якая з радасцю прыйшла ў храм да дайгачаканай святочнай імшы...[7,с.8-9]

Такім чынам, напрыканцы 1953 айцец У. Чарняўскі вярнуўся на Беларусь і стаў пробашчам Вішнеўскага касцёла, кім і з'яўляўся да апошніх дзён свайго жыцця. Наперадзе яго чакала плённае, амаль 50-ці гадоваяе, служэнне Богу і беларускаму народу. [11,с.213]. З часам ён ператварыўся ў адметную постаць беларускага хрысціянскага руху. Але ўжо ўтыя далёкія 50-ыя годы яго асоба здзіўляла сваёй духоўнай моцай і адданасцю беларушчыне. Нельга не зазначыць і выключочную на той час нацыянальную самасвядомасць пафаріян, якія ва ўсіх заявах імкнуліся падкрэсліць свою нацыянальнасць і гэтым аргументаваць запрашэнне да сябе ў Вішнева ксяндза У. Чарняўскага. А гэта быў 1953 год...

Крыніцы і літаратура.

- Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь Ф.952, вол. 2, спр. 241.
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь Ф.952, вол. 1, спр. 30.
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь Ф.952, вол. 1, спр. 36.
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь Ф.959, вол. 1, спр. 36.
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь Ф.952, вол. 2, спр. 38.
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь Ф.952, вол. 2, спр. 45.
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь Ф.952, вол. 2, спр. 43.
Дэмакратычная апазіцыя Беларусі. 1956 - 1991. Мн., 1999.
Гардзіенка А. У халоднай хатцы. // Наша Ніва. 2001. 22 студзеня.
Батвінік М.Б. Вішнева. //Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т.2. Мн., 1994. С. 342-343.
Беларускія рэлігійныя дзеячы XX стагоддзя. Мінск-Мюнхен, 1999.
Казлоўскі М. Павады і слуга. // Күфэрнак Віленшчыны. 2000. №2. С.4-17.

Зоська Верас

АЗІРНУЎШЫСЯ Ў МІНУЛАЕ

(Працяг. Пачатак у № 2(7))

ГАЛЬЯШ ЛЕЎЧЫК
(з маіх успамінаў)

У восені 1913 году зьдзейсніліся мае намеры: я прыехала ў Варшаву на курсы садаўніцтва, агародніцтва і пчаларства.

Першыя два, трэы тыдні, пакуль наладзілася справа кватэры, пакуль лекцыі прыйшли ў норму, – час праходзіў хутка і ні аб чым не думалася. Але чым далей, тым больш адчуvalася, што вакол мяне аграмадны горад, поўны людзей, поўны руху, толькі для мяне бясконца пусты, бо не было нікога блізкага духоўна. Рада адна: трэба шукаць беларусаў, а значыцца трэба звярнуцца ў рэдакцыю “Нашай Нівы”. На доўга не адкладаючы, я напісала і адваротнай поштай атрымала адказ: адресы Гальяша Леўчыка, М.Бабровіча і студэнта мэдыка А.Табэркі. Зьбіралася напісаць перад усім Г.Леўчыку, ды не пасьпела гэтага зрабіць, як ён сам зьявіўся ў мяне. Нашаніўцы напісалі яму аба мне і падалі мой адрас.

Першая сустрэча была даволі арыгінальнай і съмешнай.

Гальяш Леўчык убег шпарка, не прывітаўся, не зарэкамэндаваўся. Яго першыя слова былі: “Гэта я Вас маю “ратаваць”? Ха-ха-ха! Такі маю загад з Вільні. Бег як мага!”

Я глядзела зьдзіўлена. Перада мною быў чалавек невысокі, надзвычай рухавы, з шапкай чорных кучаравых валасоў, з вясёлымі, невялікімі вачымі...

Нарэшце, заўважыўшы маё зьдзіўленне, ён спаважнену. “Выбачайце, – кажа, – я нават не зарэкамэндаваўся – Гальяш Леўчык, па прозывішчу Ляўковіч. Толькі што атрымаў ліст з рэд. “Нашай Нівы”. Так трагічна апісалі Вашае самотнае існаванье, тым больш самотнае, што паміж тысячамі людзей, што я сапрауды бег як на ратунак. Але прыйшоўшы, мне мой съпех самому здаўся недарэчным і я засымляўся. Ды так усё выйшла няскладна...”

“Чаму няскладна? Крыху арыгінальнае, але затое вясёлае знаёмства. Я вельмі рада. І пачала ўсё ѿ ёй. У “Нашу Ніву” жартам напісала аб сваёй трагедыі, яны жартам перадалі Вам. Вы закончылі. Усё як мае быць”.

“Як жа Вам Варшава падабаецца? Ужо крыху з ёй пазнаёмліся?”

- Знаю дарогу з Кручай на Вейскую, дзе нашы курсы і трамваем за Вэльдэрскія

рагаткі – на практыку. Вось і ёсё.

- Толькі? Гэта мала, вельмі мала. Чаму ж так?

- Бачыце, у нас курсы кароткія, усяго 10 месяцаў, а праграма вялікая і практыкі шмат, так што працаўцаў трэба ня мала. Астаецца нядзеля. Але ці хочацца адной хадзіць? А на курсах, пакуль што ўсе трываюцца паасобку.

- Цяпер будзе інакш. Пазнайміцеся з нашымі беларусамі, ёсьць мілья людзі, а то і мы з Вамі ўдваіх туды-сюды пойдзем. Добра?

Гэтак і было. Насампера ад пазнаймі мяне Леўчык з групай варшаўскіх беларусаў. Зьбіраліся яны кожны дзень на абедзе ў сталоўцы, якую называлі беларускай. А часта ў нядзелю ўезьдзілі ў Ажарова пад Варшавай да беларускай сям'і Сталыгваў, якія мелі там свой дом.

Леўчык лічыў сваім абавязкам знаць кожнага беларуса, які прыязджаў у Варшаву, прыцягнуць у сваю групу, каб “не згубіцца” ў людzkім моры і не забыцца сваёй мовы, як ён сам казаў. І ў яго невялічкай гас্তыннай кватэры (вул. Леапальдыны, 35-32) заўсёды хто-небудзь жыў з новапрыехаўшых. У той час у 1913 г. жыў вучань Акадэміі Мастацтва Пранук Віслоух з Палесся. Часам запрашалаў да сябе на шклянку гарбаты дзъве-тры асобы з нашай кампаніі. Яго невялікі, вузкі пакой займалі ў большасці шафы і паліца з кніжкамі. З якім замілаваньнем ён іх зьбіраў! Усе беларускія кніжкі, якія толькі выйшли з друку, былі камплекты “Нашай Нівы”, нумары “Нашай долі”, пару нумароў “Мужыцкай праўды”, старыя рукапісы “Люд Беларускі” М.Федароўскага, падарованы аўтарам і шмат іншых каштоўных друкай.

Леўчык дакладна выпаўняў сваё абязаньне. Былі мы з ім на выстаўцы ў “Захэньце”, ўезьдзілі ў крулікарню.

Даведаўшыся, што мне да зельніка не хапае некалькі беларускіх назваў расылін, запрапанаваў пазнайміць з М.Федароўскім, што можа ён мае якія запісы ня выкарыстаныя ў “Людзе Беларускім”.

Мы пайшли. М.Федароўскі прыняў нас вельмі ветліва, але, на жаль, таго, што мне трэба было, у яго не знайшлося.

Прыходзіў да мяне Леўчык часта. Вечарамі, калі я ўжо прыгатавала лекцыі і мела час, вялі мы бясконцыя гутаркі. Ён вельмі цікавіўся працай Гродзенскага Гуртка Беларускай Моладзі, зрабіў сабе адбіткі фатаграфіяў гуртка, цікавіўся харкторыстыкамі паасобных сяброў. Адзін раз пабачыў на стале мой альбом да вершаў. “Я яго вазьму, – кажа. – Трэба ж, каб Вы мелі памятку з Вашага побыту ў Варшаве. Упішу Вам што-небудзь сам, іншыя таксама ўпішуцца. Даволі доўга трываў альбом, але затое і папрацаўваў на ім. Парабіў асобныя надпісы, рысункі, упісаў пару вершаў. Вось адзін з іх:

Умерці ня штука, а што жывем!

– Так розум нам гамоніць, –

і так калісь у пяску згніем...

умерці ня штука, а што жывем!

Ад съмерці мы ня ўцячэм.

Яна і так дагоніць...
 Умерці ня штука, а што жывем!
 Так розум нам гамоніц.

Гальш Лейчык (Слонім)

Хутка мінула дзесяць месяцаў. У пачатку ліпеня 1914 я з Варшавы выехала. Праз пару тыдняў пачалася першая сусветная вайна. Але пакуль фронт не перагарадзіў дарогі ад Варшавы ў Гарадзеншчыну я стала карэспандаваць з Г.Лейчыкам.

Ужо 1/14* жніўня 1914 г. я атрымала ад яго першую пісульку ў адказ на маю. Ён піша:

Залатая сястронка.

Пісульку Вашу мы атрымалі, хаця на колькі дзён яна спазнілася, але я ня мог Вам хутка адказаць, дзеля таго, што мяне былі ўзялі "прысутства" прымадзь запасных хворых і працаўадаў ад 8 рана да 10-ай вечара.

Цяпер толькі мабілізацыя скончылася, дык магу ўзяцца за пяро і так сам ня ведаю, ці гэтая пісулька да Вас давяжыць. Тут пакуль што ціха яшчэ, ня думаю, каб гэтак доўга было, але ўпярод усе перапалохаліся страшэнна, думалі, што вось-вось немцы нахлынуць. Сталыгва думаў, што тут ужо вайна, і напісаў жонцы прыехаць, а яна непатрэбна спалохалася і забраўшы дзяцей паехала да маткі, а дом зачынены стаіць. Галаўню ўзялі да Брэста, там і муж цёткі Ванды. Сядзімо і чакаем, што далей будзе, калі зробіцца горача, дык тады ўцячэм. Мне здаецца, што тут будзе горш раней, чым там у Вас. Я не хацеў бы цяперака ўміраць, ня ведаючы, як гэта скончыцца, бо цікаевы вельмі час пражываем – варта жыць, каб ведаць, што далей будзе... А ў Слонім (на практику) Вы ўжо едзеце? Зараз Вам зноў больш напішамо.

Ад усіх паклоны.

Ваш Гальш.

Варшава д. 13 студзеня 1915 г.

Шаноўная панна Людвіка.

Ці Вы прыедзёце яшчэ каліс у Варшаву, ці не на дадатковыя курсы? Ня ведаю ці атрымоўваеце мае пісулькі. Ах, каб хутчэй дачакаць, каб вайна гэтая скончылася, а для нас добра зрабіла! Но справа наша беларуская затармазілася. Цікава было б ведаць і разхіліць заслону будучыні: ці нам беларусам лягчэй і свабадней будзе на вайне, ці не? Ці Вы перапісваецеся з кім-небудзь з беларусаў? Во я амаль ні з кім, такая дрымота на сэрца ўпала... толькі ваенныя ўражаныні на мыслі... кроў... пажары... раны... боль... съмерцы... калі ж настане праўдзівае жыцьцё?

Пішуць да мяне: Гульбінская і Галубянка і пытаюцца, што з Вамі чуваць. Я ім паслаў Ваш адрас – мо з іх каліс вырастуць беларускі. Гульбінская ў Рызе, а М.Голуб у Петраградзе; Сталыгва ў Вільні. Яго жонка ў Палацку. Гапановіч, Л.Славінскі, В.Галаўня, Ястрэмскі – усе ў армії.

Як Вы съята правялі? Бо я то кепска – акурат захварэў на інфлюэнцыю, ды такая была паганая, што ледзь вычухаўся. Я забраў Вашую группу агародніцкую і ляжыць у мяне. Ну, бывайце здаровен'кія, вясёлыя, не хварэйце, а жывіце на славу нам!

Ваш Гальяш Леўковіч.

Варшава д. 1/13 сакавіка 1915 г.

Шаноўная панна Людвіка!

Але ведаецце, што мне так хочацца страшэнка назваць Вас: Залацен'кая і Даражэн'кая сястронка Людвіка! Бо так неяксьці бліжэй будзе па нашаму. Вы не паверыце (а мо паверыце), які я цяпер страшны гультай зрабіўся да пісаньня пісулек! Толькі цэлымі днямі і вечарамі чытаю і чытаю – а ўсё аб вайнे, ды аб вайне – ведама найбольш газэт!

Чаму я такі гультай? Калі падумаецце аб гэтай страшнай пары – чалавекабойні і чалавекарэзыні – дык дзівіцца ня будзеце. А назыбралася пісулляк аж страх падумаць – з дзесяць штосьці – і то ў розныя куткі, – але як зъбяруся, дык адразу іх усе і адмахаю.

І абы чым пісаць? Гм... так шмат думак, мысльяў, паглядаў, жаданьняў назыбралася, што ажно грудзі распірае. Але, што ж – ведаецце самі, што думку думаць можна, але пісаць ня ўсё. Пры чым час такі, што здаецца, быццам чалавек завешаны ў паветры і ані неба над галавой не датыкаецца, ані нагамі зямлі. Што будзе на вайне? Хто можа гэты туман будучыні вокам духа прабіць? Адно ведама: гор і каменьняў будзем спатыкаць шмат на сваёй дарозе, але ня трэба падаць духам, а трэба быць готовым перадужываць усе перашкоды ў дарозе да мэты. Цэлае, неадроблене, агромнае беларускае поле! Сколькі ратаяў табе патрэбна, а дзе яны? Сколькі іх? Жменька... ах, як шмат хацеў бы я сказаць свайму Краю, сваім братам беларусам... Ці мне ўдасца сказаць сваё слова ў дні майго жыцця? Але ж я разгаварыўся! Выбачайце за маю сумна-лірычную (калі так можна выразіцца) думку!

Ваш Гальяш Леўковіч

Варшава д. 7/30 мая 1915 г.

Залатая Сястронка!

Выбачайце, што я надоўга замоўк, але дальбо – то тое, то сёё неспадзеўкі на карак упадзе! Думаў і зъбіраўся на доўгім куску паперы пагутарыць з Вамі, ажно прыехала з дому мая родная сястра – страшэнна хворая – ды здаецца, на сухоты. Вось бяда і клопат – трэба ж яе ратаваць і ад доктара да доктара вадзіць. Дзеля таго пішу пакуль што на гэтай малой пісульцы, а пасля, хіба па съятах, зъбяруся Вам больш “нагрызмоліць”.

Вельмі дзякую Вам і Маме вашай сардэчна за запросіны да Вас на сёмуху, але што ж – жаль, не могу скарыстаць, бо і мая хворая сястра будзе тут праз сьвята. Такая цяпер цудоўная пара – ах, як я так люблю вясну. Адрес гадоўлі лекарскіх зёлак “Плянта” вул. Орля № 9 і г.д. Вось і прыйшло мне ў галаеву, што ў Вас можа стварыцца словазборык (слоўнік) беларускіх лекарскіх зёлак, – ну, ведама, не цяпер – калісьці. Добра будзе ведаць, як кожная зёлка па нашаму завеецца. І ў нас тут пагода вельмі пекная, але як успомніш, што кроў недзе лъеца, дык сэрца забаліц...

Кланяйцеся Вашаму сымпатычнаму дзеду, а таксама маме. А як дзед ваш маецца? Ад знаёмых Вам паклоны.

Шчыра Вам съціскае руку Гальяш Леўковіч.

Варшава 2 ліпеня 1915 г.

Дараагенъкая сястронка.

Вашу пісульку я атрымаў, дзякую. Сястра мая была паехала дахаты, там яксьці ўладкавала дзяцей і адтуль проста не заяжджаючы да Варшавы, паехала сама ў санаторию Рудка, а я ёй упярод быў высланы друк-варункі. Тамака, хаяць будзе каштаваць (да 3 руб. у дзень), але яна спакойна вылячыцца, чаго ў хаце дзеци і хатнія клопаты ёй не далі б: трэба будзе хіба там прабывыць са 3 месяцы.

У паза-пазапрошлую нядзелю я і пара “капцюроў” (Ястрэмскія) утраіх паехалі да Ажарова паглядзець на хатку Сталыгваў – як там цяпер выглядае? Нічога, стаіць сабе цэла і не патрэскалася. Толькі адна съцяна ў сярэдзіне трэнснула і асунулася – дыў дзе-нідзе дзіркі ў сенцах ад швабскіх куляў і абломкаў шрапнэляў. І кускі гэтых шрапнэляў валяюцца ўсюды паржавеўшыя даволі вялікія. У хаце жыве і пільнуе стораж, а апроч яго, часова пэўне, ён упусьціў шмат уцекачоў з-пад Сахачэва, найбольш кабеткі-мазуркі; акяніцы зачыненяя, у хаце духата. Паглядзелі мы ўсюды і здаецца з рухомасці нічога німаш – нічога не асталося – голыя съцены і падлога, бо гаспадары нічога ня бралі і нічога ня выратавалі. Тут жа па хаце ў агародзе ўносень леташніюю стаялі расейскія батарэі і валілі ў шваба да Жбікаев і ў касьцёл. Тады вось мы думалі, што хата ад гуку распрастасяся – ажно нічога. У агародзе шмат усякага зельля і запушчана, але расьце бульба, бурачки і г.д. Але з Вашага вульля і пчол – ні знаку. Вось вельмі шкада і хто б мог падумаць, што ваша праца і клопаты аб вульлі і пчолак прападуць так хутка дарма? (Пчолы былі Сталыгваў, але я даглядала – З.В.) І ў суседзяў усё прапала: рухомасць з хаты і шмат вульляў з пчоламі. І гэтак усюды-усюды тое самае шмат шкоды, страт і бяды. Але засталася надзея лепшай будучыні. Вось так за ўсё павінны ўсім надгарадзіць.

Ну бывайце здаровенъкія і пішыце.

Ваш Гальяш Л.

Быў яшчэ адзін ліст, але згубіўся. У tym лісьце Г.Л. пісаў: “Там у Вас, як чуем, самае пекла. Выяжджайце куды-небудзь, не чакайце бяды...” І мы, я і мая маці, сапраўды выехалі. З гады ў Мінску, а пасыля 5 гадоў у Сакольшчыне. І гэтак цэлых 8 гадоў. Кантакт з Г.Леўчыкам быў перарваны. Аж у 1923 годзе вясной, якраз на “Казюка” – 4 сакавіка, я прыехала ў Вільню, каб агледзецца, дзе шукаць мне кватэру, бо надумалася прыехаць у Вільню на сталае жыццё і шукаць сабе працы. Разумеецца, адразу пайшла ў Беларускую Кнігарню, на Завальную, 7, і першай асобай, якую там пабачыла, быў Гальш Леўчык. Але як жа ён зъмяніўся, як пастарэў. Ані съледу даунейшага гумару, вочы прыгасылі, поўна сівых валасоў. Матар'яльнае становішча вельмі цяжкае. Працы ня меў. Прыйшаху Вільню, маючы надзею тут знайсьці якую-небудзь працу. Але дарма. Пошукі добрых вынікаў не далі. Зъбираўся ехаць назад у Варшаву. Але нават тады ня страйці ахвоты памагаць іншым. Дзякуючы яму, я наняла адпаведную кватэрну на Антокалі, дзе і асела са сваёй сямейкай увосені 1923 году. Больш чым пэўна, што я ўвесь час з Г.Леўчыкам карэспандавала, але захаваўся толькі адзін ліст з 15 лістапада 1924 г.

Залаценъкая і даражэнъкая Дзядзіначка.

Пісулю Вашую з дн. 22 кастрычніка гг. Я атрымаў. Дзякую, што напісалі – а то думаў, што мо сталае якое ліха – што ў цяперашні благі час усё можа стацца. Знача, мама была хворая – ну дык пасылаю Вашай Маме прывітанье і жаданье здаровейка: каб не хварэць. Таксама і Вам! Найгорш будзе зіму і холад перажыць, бо на лета – Бог бацька. Прауда, што цяпер усюды ўсім нашым цяжка, але добра, што хаяць Вы яшчэ прыперліся каля гэтай адміністрацыі, бо каб ня гэта, то ня ведама, што і можна б было знайсьці там у Вільні для Вас. Я так і дзіўлюся, што Вы так адважна пераехалі тады ў Вільню, ня маючы запэўненай працы. А ў мяне дрэнна – яшчэ нічога ня маю і ня ведаю, як і што будзе. Хацелася б дастаць тут якую працу, бо кватэра ёсьць, чаго ў другіх няма і цяжка знайсьці. Калі нічога не знайду (працы), дык уступлю ў трамвайнія кандуктары, бо валачыцца зноў дзесь на няпэўнія пасады сойміковыя Віленшчыны – перад ухвалай у Сойм і ўставы аб сойміках Віленшчыны – ды яшчэ ня маючы пэўнасці, ці знайдзецца кватэра якая – рэч рызыкойная. Калі нічога не дастану, дык трэба будзе напісаць да Янкі Крыўкі ў Свяняціны, палытатацца, мо што сапраўды пападзецца. Маю шмат чаго да пісання і да друкавання – але што ж – няма ніякай надзеі, што ў хуткім часе была б магчымасць друкаваць усё гэта – ведама, страшэнна цяжкія часы. Хіба толькі напісаць, каб ляжалі рукалісы і астапаліся пасыля съмерці? Ну, дык на гэта я ня маю часу, хіба калісь летам у спакойную якую хвіліну, калі прыйдзецца, дык астаўлю па сабе памяць. На супрацоўніцтва ў дзіцячай часопісі, калі будзе выдавацца, я Вам ахвотна служу і пасылаю, пакуль што, крышку матар'ялу, мо Вам прыдасца.

Як я быў у Вільні ў прошлым годзе, дык віленскія нашы студэнты

маніліся выдаваць сваю часопісі “Моладзь Беларусі” і я ім ужо нават кляшу зрабіў сам з свайго рысунку і матар’ялу кучу перагледзіў, ды ў іх гроши не было, бо марка пачала хутка падаць, а я быў ужо і сабраў некалькі дзясяткаў тысяч марак, але ўсё не памагло і ўвесь матар’ял я аддаў на перахаваныне дзядзьку Антону Грыневічу ў такой картановай скрыначы. Можа з гэтага што прыдасца да Вашага часопіса? Я цяпер вельмі шмат чытаю літаратуры філософскай і навуковай, а вершы напісаў мала. Шмат часу праішло на шуканьне пасады якой, ці працы, ці работы, абраўла, як горкая рэдзька. Кніжку гэтую, “Заходняя Беларусь”, калі ласка прышліце, бо я ня маю, хоць калісь це яе перагледзеў. Я калісьці Вас прасіў і цяпер ізноў папрашу – як мага – схаваць для мяне сканфіскаваныя нумары газетаў. Я часам даставаў і хаваў, як быў у Вільні. Вось напр., нядайна сканфіскавалі “Крыніцу” і пару нумароў “Сляянскай праўды”. Прышліце мне новыя кніжкі: “На прызыбе” і “На ростанях” і каліндар новы, як будзе. Некалькі новых брашурак я ад Вас атрымаў быў – дзякую! Гроши за кніжкі Вам паслья зьвярну. Трымайцеся, як мага – усімі сіламі на здароўі, а то як памрэм, дык рассыпемся ў космесе і ня будземмагчы жыць і працеваць для роднай Беларусі! Ну, бывайце жывенъкі і здаровенъкі і ад часу да часу скрабаніце да мяне пёркам.

Ваш Гальяш Леўчык.

Паслья гэтага лісту былі яшчэ лісты і матар’ялы ў “Заранку”. Пару дзесяткаў згадак (народных), некаторыя апрацаваныя Г.Леўчыкам у вершаванай форме. Верш “Сёмуха” друкаваўся ў “Заранцы”. Лісты ды іншыя вершы загінулі разам з архівам “Заранкі”. У “Студэнцкай думцы” № 3/4/1925 г. надрукаваны верш “Сон на Нёмане калі Шчары”. Паслья ён увайшоў у хрестаматыю! Дварчаніна разам з іншымі вершамі. У гэтай жы хрестаматыі надрукаваны вершы з невыйшашага ў съвет зборніка “Беларускі жаўранак”: “Я багат, багаты”, “Восень”, “На дзяды” “Конь-ратай”.

У 1926 г. прыяжджаў Г.Леўчык на пару дзён у Вільню. Думаў, што ўдасца што-небудзь выдаць, але, на жаль, Выдавецкае Т-ва на гэта не здабылася. Гэта была мая апошняя сустрэча з Гальяшом Леўчыкам. Карэспандэнцыя неяк перарвалася, паслья – вайна, і я нічога аб яго лёсে далейшым ня ведала. Спадзявалася, што атрымаю падрабязныя весткі аб Г.Леўчыку (пра яго жыцьцё ў час вайны аж да съмерці (ад гр. Пятра Ластаўкі, ад якога яшчэ ў жніўні 1968 г. атрымала ліст з абяцанынем гэтая матар’ялы прыгатаваць і выслучаць, але, на вялікі жаль, зрабіць гэтага ўжо ня змог: 19 верасьня 1968 г. гр. Пятра Ластаўкі ня стала – памёр.

Аб Г.Леўчыку толькі чуткі, чуткі. Быццам жаніўся з нейкай асобай, якая яму абяцала памагчы выдаць яго творы. Гэта была толькі абяцанка. У час бамбардзіроўкі згарэў дом, дзе была кватэра Леўчыка. Згарэла ўся яго бібліятэка, ўсё, што так рупна зьбіраў праз ўсё жыцьцё. Ён сядзеў на грузавішчы і плакаў. Памёр (не расстряляны) сваёй съмерцю ў 1944 годзе. Гэта вестка пэўная, бо прыслалу мне яе П.Ластаўка яшчэ ў 1967 г.

ЯК ВЫДАВАЎСЯ ЗБОРНИК М.МАШАРЫ “МАЛЮНКІ”

І так, Міхась Машара, чародны адказны рэдактар, які падпісваў газэту “Наша воля”, на Лукішках... Значыцца, у мяне новы падапечны.

Прадуктовыя пачкі, прыгатаваныя ў рэдакцыі два разы на тыдзень – у чацвер і ў нядзелю – адносілі палітычным вязнням вучні Віленскай Беларускай Гімназіі, якія прыйходзілі ў рэдакцыю фальцеваць газэту. Але газэты, часопісі, часам кніжкі, трэба было мне самой адносіць у прокуратуру, адкуль яны са штампам прокуратуры адсылаліся ў турму. Лісты вязнням і ад іх таксама праходзілі праз прокуратуру.

Паперу, канвэрты і г. д. вязні куплялі ў сябе ў канцылярыі і недастатку ў гэтым ня мелі.

У хуткім часе я пачала атрымліваць ад Машары лісты. Пісаў, што чуецца добра і заняўся самаадукацыяй, а таксама пачаў пісаць вершы па-беларуску. (Відаць, раней пісаў па-расейску?)

Лісты прыйходзілі штораз часьцей, а ў іх – вершы... З самага пачатку яны крыху кульгалі, а чым далей, былі лепшыя і лепшыя. Мае заўвагі аўтар прымай з удзячнасцю. Пяць з гэтых вершаў былі надрукаваны ў “Заранцы”:

“Я восень люблю...”, 1927 г., кн.7-ая;
 “Восень, рада вёска...”, 1927 г., кн. 8-9;
 “Зімовыя малюнкі”, 1928 г., кн. 1-2;
 “З вясковых малюнкаў”, 1928 г., кн. 3-я;
 Вітаю Новы год”, 1929 г., кн. 1-я.

Апрача гэтых вершаў, прыслалі Машара ў “Заранку” прозу: пераклад з польскага “Крот” і ўласнае апавяданыне “Ноч перад Новым годам”. А вершай набіралася ўсё больш і больш... Складала я ўсе лісты з вершамі ў адмысловую папку і не пераставала думаць: што з імі рабіць? Як іх выкарыстаць. Раскідаць па газетах не хацелася... Вось каб выдаць асобнай кніжкай? Хоць бы мален'кай? Усё ж быў бы нейкі пачатак... Выдаць ня цяжка, але ніякіх фондаў на гэта не было. У выдавецтва з драбязой няма чаго ісьці. А каб так, уласнымі сіламі?.. У гэтай справе то ўжо траба парадзіцца з нашымі наборшчыкамі, што працавалі пры газэце. Было іх трох: Уладзімір Рэшатаў, Дудка і стары латыш Магнус. Першую скрыпку іграў У.Рэшатаў – раззвіты, інтэлігентны і з вялікім пачуццём грамадзянскасці.

Выбрала я пятнаццаць вершаў і пайшла з імі ў друкарню. Друкарня Левіна на вул. Німецкай № 22 невялічкая, але чыстая, уласнік ветлівы. У першым пакоі працуюць наборшчыкі ды стаіць столік для карэктара, у другім машына – гаспадарка машыніста – старога Пярловіча. Ён жа – памочнік уласніка.

Прывітаўшыся з усімі, пытаюся наборшчыку:

- Маеце хвіліну часу, можна з вамі пагаварыць?
- Зараз, зараз, вось толькі скончым гэты рукапіс, каб пасъля ня зьбіцца... А “панічка” (так яны мяне называлі) мае мусіць нешта новае на думцы? Так чуе мой нос, – съмлечца Рэшатаў.

- Праўда, маю. Ну, але канчайце. Я пачакаю.

Нядоўга прыйшлося чакаць. Скончышы сваю работу, сабраліся наборшчыкі, прыйшоў Пярловіч, нават Левін. Цэляя канфэрэнцыя. Я расказала аб вершах Машары і аб маёй думцы.

- Што вы на гэта скажаце? – пытаюся.

- Ды што тут доўга гаварыць, – кажа Рэшатаў, – набраць, адбіць і ўсё...
- Так, але гроши на гэта няма...
- А на што гроши? На паперу і друк – а набраць? Мы ўтрох за гадзіны дэльве набярэм, ці ж за гэта плату браць будзем...
- Ну і мне таксама плаціць ня трэба, – кажа Пярловіч, – толькі гаспадар друкарні хіба палічыць за фарбу, шрыфт і съявіло – і то ня шмат...

Левін усыміхнуўся і кіўнүй галавой.

- Калі так, то ўсё добра. Давайце палічым, колькі трэба паперы і пайду купляць.
- А гроши? – пытаюцца.
- Гэта ўжо мая справа...

Купіла я паперы, на вокладку таксама. Прынясла і адразу аддала разам з вершамі.

Перапісваць нічога ня трэба было. Нашы наборшчыкі набіралі праста з рукапісаў. Я выкрэсліла чырвоным алавіком, што не патрэбнае, адзначыла крыжыкам выбраныя вершы і адразу расплянавала.

Праз два дні прынеслі мне карэктuru. Яшчэ пару дзён – і кніжачка “Малюнкі” была готовая.

Я пакінула для М.Машары аўтарскія экзэмпляры, а рэшту (здаецца тыраж быў 200 ці 250 экз. – ня помню) аднясля ў кнігарні – Выдавецкага таварыства і другую Ст.Станкевіча – на камісійную прадажу. Выйдзе аўтар кнігі на волю – кнігарні з ім разыліцацца...

ПРАЎДА АБ РЭДАКЦЫІ ГРАМАДАЎСКИХ ГАЗЭТАЎ (ВІЛЕНСКАЯ 12), ЯЕ ПРАЦАЎНІКАХ ДЫ АРГАНІЗАЦЫІ РЭДАКЦЫЙНАЙ ПРАЦЫ (водгук на публікацыю М.Машары)

Рэдакцыя займала адзін даўгі пакой і кухню, дзе была экспедыцыя – фальцаваліся газэты, наклейваліся адресы і вязаліся пачкі. У рэдакцыйным пакоі стаяў адзін самы просты канцылярскі стол (вузкім бокам да акна) з адной шуфлядай, З крэслы і адна канцылярская вузкая шафа з 3-ма паліцамі. Партрэтаў ніякіх не было.

Антон Войцік сакратаром не лічыўся. Такая пасада ў рэдакцыі не існавала. А.В. пасъля дэмабілізацыі жыў у дома ў вёсцы Вярэнкі Дзісненскага павету, на пайдарогі паміж Будславам і Парфёнавым, зарганізаваў пару караператываў і ў адным з іх працеваў загадчыкам. Настаўнікам ніколі ня быў, на Лукішках да рэдактарства не сядзеў, грузчыкам ніколі не працеваў.

Прыехаў у Вільню ў 1924 г. адразу на “пасаду” адказнага рэдактара. Падпісваў газ. “Сялянская праўда”, якая паміма частых канфіскатаў трывала даўжэй, чым іншыя газэты. Спыненне газэты ці арышт адк. рэдактара не залежалі ад ліку канфіскатаў, а ад артыкулаў “Kodeksu karnego”, пад якія падпадалі сканфіскаваныя матар’ялы. Ліку нумароў “Сял. Праўды” ня помню. (Падшыўка газэты, поўны камплект, знаходзіцца ў гр. А.С.Ліса).

У восені (ранній) 1924 г. за зьмешчаную карэспандэнцыю аб зьдзееках паліціі А.Войцік арыштаваны. Выпушчаны пад кайцыю да апеляцыйнага суда ў канцы 1925 г. Паехаў на нейкі час домоў. Вярнуўшыся працеваў ізноў у рэдакцыі, спаўняючы самыя розныя функцыі. У канцы лета 1927 г. адбыўся апеляцыйны суд, у выніку якога

ізноў пасаджаны ў астрог на 11-ць месяцаў. З вышэйсказанага вынікае, што А.Войцік “бязъзменна аставаца за сваім сталом” – ніяк ня мог і “габінету” ня меў... М.Шыла адказным рэдактарам быў 1-ы раз. Бо адсядзеўшы, кару на адказных рэдактараў больш ня бралі. М.Шыла ніякага дачыненяня да газэтай ня меў. Ня меў таксама ані вусоў, ані бародкі і ніколі – ані ў Вільні, ані раней у Менску.

Адказныя рэдактары мяняліся вельмі часта. Былі імі: М.Сіняўскі, Гэрмановіч, Уладзімір Варавва, С.Л.Татарын ды інш.

Вярнуся яшчэ да А.Войціка. Ён быў беспартыйны. Шчыры беларус. Ціхі, маламоўны і ў стасунках з людзьмі, асабліва мала знаёмымі, стрыманы ў сваіх выказваньнях.

Я, Людвіка Войцікава, праз 5-ць гадоў была адміністраторкай рэдакцыі, г.зн. купляла паперу, дамаўлялася з друкарні, наборшчыкамі (было іх 4-х, працавалі ад рэдакцыі, а не ад друкарні. Гэта былі: У.Рэшатаў, Дудка, Магнус (латыш), а 4-га прозвішча ня помню), аплачвала г. самых наборшчыкаў, друкарню, карэктарку, экспедытара, вяла рахункавасць ці ды кожны месяц давала пісьмовую справа здадчу С.Рак-Міхайлоўскуму.

Рэдагаваныне часопісаў дзіцячага і пчалірскага нічога ня мела супольнага з газэтай ды рэдакцыяй. Гэта была мая прыватная справа, адно, што з дазволу кіраўнікоў газэты, карысталася памешканнем рэдакцыі, працуючы ў вольны час або паслья рэдакцыйнай работы.

Аб абароне вязніяў дамаўляліся паслы, найчасцьцей С.Рак-Міхайлоўскі, толькі калі яны выяжджалі, я даведвалася ад адваката Ўрублеўскага або ад яго сваяка адв. Садкоўскага ў справе дадатковых дакумэнтаў, вызаву съведкаў і г.п.

Ніякія матар'ялы ў газету (апрача карэспандэнцыяў, прысланых з вёсак у рэдакцыю) не прыгатавляліся. Матар'ялы зъбіраліся ў кіраўнікоў газэты і ім наборшчыкі прыносілі карэктuru.

Кіраўнікамі і супрацоўнікамі, апрача А.Луцкевіча, былі Б.Тарашкевіч, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Пётар Мятла, Уладзімір Самойла – “Суліма” (супрацоўнік). Кіраўніцтва зъбіралася ў А.Луцкевіча таму, што было блізка ад рэдакцыі (Віленская 8 кв.А.Л.) і ад друкарні, ды ён заўсёды быў у дома, тады калі паслы часта і доўга адсутнічалі. Я ад часу да часу прымала ўдзел у нарадах, калі ішлі гутаркі аблыгах і таму падобнае.

Газетай ніколі не канфіскавалі ў рэдакцыі. Канфіскавалі заўсёды ў друкарні. То ж вязучы з друкарні ў рэдакцыю можна было б палову тыражу схаваць. Ці ж паліцыя магла так рызыкаваць? Калі б нават прыйшлі ў рэдакцыю, то “перарыць усяго” ніяк не маглі, бо – не было чаго рыць і не было ў чым...

Так што і дыялог паміж А.Войцікам і Л.Войціком адпадае.

У рэдакцыі ніколі ніякіх “вартавінікоў” не было. Раніцай прыходзіў экспедытар (які фактычна экспедыцыяй займаўся толькі ў гэтым сэнсе, што адвозіў газ. на пошту; фальцавалі і клейлі адресы вучні бел. гімназыі, а прыгатавляла адресы, блянкі і г.д. я сама і сама аплачвала перасылку на пошце. Наагул, працэдура высылкі газэты была вельмі скамплікованая. Гэтак званы экспедытар замятаў рэдакцыю, паліў у печы...

Калі А.Луцкевіч чытаў лекцыі ў Нар. Доме, ніколі ніякая “ахоўная група” яго не праводзіла. Гэта можа пасьведчыць былая загадчыца Нар. Дому, якая там на мейсцы жыла. На кліні зі вопраткі і асобы А.Луцкевіча рэагаваць ня варта. Гэта з боку аўтара помысел нясмачны і не салідны. Клінамі не ваююць.

Мог А.Луцкевіч рабіць палітычныя памылкі, ад гэтага найбольшыя палітыкі не застрахаваны, але кожны бесстаронні чалавек, які меў зносіны з А.Л. – якіх бы поглядаў

ня быў, мусіў прызнаць, што А.Л. быў чалавекам высока культурным, з боку якога ніхто ніколі ня чую грубага слова. Цікава, да якой атмасфэры быў прызычайны аўтар, калі для яго ветлівасць і культурныя адносіны былі “панскім лоскам”? (Хоць бы русіцызму пасармеўся б!)

Яшчэ раз мушу падкрэсліць, што А.Войцік не пазволіў бы сабе чарніць, лаяць ці нешта падобнае каго б ні было.

Далей аўтар піша, што А.Л. “ненавідзеў Войціка...” Як жа вытлумачыць канчатак лісту А.Л. да мяне? Калі ў 1929 г. я апынілася бяз працы, а муж зарабляў мала, я зьвярнулася (лістоўна) да А.Луцкевіча з просьбай памагчы знайсці працу. Ён абяцаў (лістоўна, ліст маю) пагаварыць аб гэтай справе з пасламі і канчыц ліст так: “трывітаныне Вам і Мужу Вашаму і слоўны пашаны”. З нянявісьцю не вяжацца...

Уся сцэна – дыялёг аўтара з А.Л-чам (дзе апошні лае А.В... “хлусам і баязліцам), а пасля з А.В-м, як быццам перад пагрозай арышту выглядае, як з сэнсацыйнай літаратуры.

Далей закід: “усе сядзелі, а А.Л-ча не чапалі...” Няпраўда, А.Л. сядзеў 9 месяцаў.

Прозвішча жонкі А.Л. не Абрамава, а Абрамовіч.

А.Войцік прапанаваць аўтару ехаць схавацца ў Калёнію ня мог. “Калёнія каляёвая” – гэта было кааператывнае Т-ва. Мы, як беларусы, у якіх ужо пару разоў былі рэвізіі, былі на ўвазе ды і па старунак паліцыі быў побач. А калі б А.В. нават аб гэтым не падумаў, што немагчыма, то хутчэй правёў бы пехатой польнай дарогай (4 км), а не ішоў на вакзал, дзе поўна паліцыі і жандармаў.

Аб музэі аўтар з сарказмам піша: “Музэй дастаўся Л.А. у спадчыну і ён не выпусціў яго з рук”, ды апісвае балаган, “экспанаты ў кучы на падлозе” і г.д.

Не музэй быў у найбольшым парадку; съведкаў гэтага і цяпер ёсьць нямала. Іван Луцкевіч у 1912 г. паказваў мне першыя сабраныя экспанаты, яны былі зложаныя ў невялікай скрыні (на Завальнай 7 пры кнігарні бел.). Да сваёй смерці ня шмат ён мог яшчэ сабраць, а пасля стараннем загадчыка музэя (А.Л.) (ужо ў Базыльянскіх мурох) і ахвярнасцю грамадзянства музэй прыдбаў экспанатаў шмат: цудоўныя тканіны, рэзьба народных мастакоў-самавукаў, зброя, кніжкі, газэты, трох вітрыны Слуцкіх паясоў, старыя друкі... рэзункі (Яз.Драздовіча).

А дзе гэта ўсё цяпер?

У 1930 ці 31 г. у Вільні, як і што год ладзіліся “Targi polnocna”. Беларусы мелі сваю салю ў агульным павільёне. Ён быў запоўнены экспанатамі з музэя. З імі мела магчымасць пазнаёміцца шырокая публіка, якая абы музэі беларускім можа і ня чула.

Ці можна вылавіць усе выдумкі, усе “фантазіі”?

Няхай бы фантазія панясла аўтара яшчэ далей, не бяды, можа было б проста съмешна, што ён чуе звон, ды ня ведае дзе ён, але тады ня трэба даваць сапраўдных прозвішчаў, ня трэба класыці людзям у вусны слоў, якія вадзіліся ў галаве аўтара...

А гэтак, як зрабіў аўтар, па меншай меры не этычна.

ЁН СВЕТУ АДКРЫЎ ЗЯМЛЮ СВАЮ

Андрэй Аляхновіч

МОЙ НАСТАЎНІК

Гонар за сваю старонку дае не колькасцьць заводаў і фабрык, кароў і сувіньней, але прысутнасцьць у нашым краі носьбітая і помнікаў духоўнага жыцця, а таксама помнікаў гісторыі і культуры.

Каханоўскі Генадзь Аляксандравіч, – колькі для мяне, тады пачынаючага краязнаўцы, назначала гэта імя нават і ўявіць цяжка... Спачатку мы пазнаёмліся завочна. Я тады жыў з сям'ёй у Рагачэве Гомельскай вобласці, пачаў працуваць настаўнікам гісторыі і з сябрамі імкнуўся актывізаваць мясцовы краязнаўчы рух. Мы стварылі края-знаўчае таварыства “Замчышча”, адзін з сяброў якога, Аляксандар Лейкін пачаў распрацоўваць наш статут... Было гэта увесну 1989г... мы таксама актыўна прымалі удзел у працы БНФ за перабудову “Адраджэння” й атрымлівалі з Менску не толькі фрон-таўскую літаратуру, але, так бы мовіць, агульнадэмакратычную. Вось у адным з капертаў мы атрымалі інфармацыю, што пры фондзе культуры БССР створана краязнаўчая камісія на чале з Каханоўскім Г.А., якая імкненца арганізаваць краязнаўчы рух у краіне й зьбірае усю магчымую інфармацыю аб краязнаўцах, таварыствах і г.д. каб у сънежні 1989г. склікаць у Менску кан-фэрэнцыю. На адным з першых паседжаньняў нашага таварыства “Замчышча” было прынята рашэнне даслаць у камісію ліст з просьбай зарэгістраваць нас (за ўсю перапіску адказным прызначылі мяне). 10.4.1989г. я даслаў ліст на адрэсу камісіі, а ўжо 14.4.1989 атрымаў вялікі ліст ад Генадзя Аляксандравіча (на жаль захавалася толькі каперта). Памятаю, – мы чыталі яго ўсlyх на чарговым паседжаньні і былі вельмі ўражаны моваю і шчырасцю аўтара (прызнацца, мы яшчэ толькі пачыналі размаўляць на роднай мове й на фоне нашай трасянкі... можна

Настаўнік

ўявіць, як гучала слова Каханоўскага!). На прыканцы ліста Генадзь Аляксандравіч запэўніў нас, што абавязкова запросіць на сунежанскую краязнаўчую канфэрэнцыю.

Так і адбылося. Але тут трэ зрабіць невялічкае адступленыне й прыгадаць зъмены ў маім асабістым жыцьці, на якія ў першую чаргу паўплывалі: Каханоўскі і... краязнаўства. Справа ў тым, што Рагачэў – родны горад маёй жонкі, а я нарадзіўся ў м. Халапенічы Крупскага раёну Менскай вобл., (бацькі мае жылі тады ў г.Крупкі). Дык вось – заняткі краязнаўствам Рагачэва настолькі абудзлі мой мясцовы патрыятызм, што я імкнусі любымі сродкамі вярнуцца на сваю малую радзіму й пачаць разъвіваць крупскае краязнаўства (сябры й зараз клічуць мяне ідэалістам). І мая мара ажыццяўлася, – паслья атрымання вышэйшай адукцыі у Магілёўскім пэдінстытуце, у жніўні 1989г. мая сям'я пераехала ў г.Крупкі, дзе я, разам з землякамі-краязнаўцамі, з галавой акунуўся ў стварэнне краязнаўчага таварыства “Малое Палесьсе”, аб чым і напісаў Генадзю Аляксандравічу. Таксама ў лісьце я запытваўся з чаго пачаць і што ўжо вядома пра Крупшчыну. Адказ прыйшоў хутка:

“Паважаны Андрэй Пятровіч!

Дзякую за анкету і за пісьмо! Хоць буду ведаць, што з Вамі, а то нешта не чуваць і не відаць.

Віншую з завяршэннем адукцыі! Новых поспехаў на новым месцы!

Вы аказваеца равесньік майго сына. Толькі ён яшчэ не жанаты. Таксама гісторык і гэтую прафесію выбраў сам, без маёй падказкі, а дачка вучыцца на белар. філфаку БДУ. Праўда, сын выбраў другі кірунак. Яго дысертацыя па сацыялістычных працэсах на Беларусі дакастрычніцкай пары.

Крупшчыну я добра ведаю. Усю яе аб'ехаў. Некалі дапамагаў арганізоўваць музей у Халапенічах (этнаграфічны), а ў Бабры краязнаўчы. Што там цяпер, не ведаю. Пісаў трохі пра той кут. Некалі быў добры музей у Абчугской школе. Там быў краязнавец Іван Рабкоў (ужо памёр). Дружыў я з самым старэйшым краязнавцам з Дакудава В.А.Самцэвічам. Пісаў пра яго ў энцыклапедыю. Таксама ўжо памёр. Край мне гэты падабаеца. Быў там яшчэ пісьменнік-краязнавец Іван Шуцько, працаеў у раён. газеце “Ленінскім курсам”. Таксама памёр. Зараз я дружу з крупскім паэтам, сакратаром СП БССР Васілём Зуёнкам. Добры чалавек і таленавіты беларускі паэт. Калі Кавалёнак лятаў у космас ён браў з сабой зборнік паэзii В.Зуёнка “Нача”. А лятаў ён больш ста сутак, то Рыгор Барадулін сказаў: “Не іначай, зачытаўся “Начай”.”

Край я гэты ўспамінаю з прыемнасцю. Ніколі не забуду прыгожыя пасцілкі-выцінанкі, вачэй неадвясці. Вось майстрыцы. Здаецца ў igrushcy сустракаў рэдкія па выкананню гаршкі. У Старых шчаурах стары дзед расказваў мне легенду пра жыцё там В.Дуніна-Марцінкевіча. Багаты край на гісторыю, на песні. Краязнаўцу трэба быць гарманічнай асобай,

усё ведаць і любіць, што звязана з роднымі мясцінамі. Аднабокай сухадэрвінай не выпадае жыць. Ды і жыцца няма.

Прыпаміна Янаўшчыну, Якімаўку, Выдрыцу, Ваўкаўск, Абчугу... Так шмат там легенд, паданняў.

Так што Вам будзе чым заніцца, толькі вывучайце мову, духоўную і матэрыяльную культуру свайго народа, "сухая" гісторыя будзе сухой, але яна не ажывае, не адхойліваеца.

Пільнүце ў Крупскай кнігарні навінкі, каб у Вас збіралася бібліятэка. Выйшлі кнігі Аляксея Каўкі "Тут мой народ", Міколы Ермаловіча "Па слядах аднаго міфа." У часопісе "Маладосць" друкуецца нарыс М. Ермаловіча "Старажытная Беларусь", спытайце ў кіёсках, пачытайце.

Даруйце, што так шмат пішу пра ўсё гэта. Проста я і сам увесь час вучуся, чытаю. Шкадую, што часу мала. І Вам раю дружыць з кнігай, з бібліятэкай. Прачытайце артыкулы А. Залескага і М. Ткачова ў "Полымя" 1989, №7. Там дыскусія па гісторыі. Гэта лепшая наўку для маладога чалавека. Калі не палянуецеся напішице, як уражанне?

Усяго Вам добра.

6.VIII.89.

З пашанай Г.Каханоўскі.

P.S. Не забывайце і пра "Замчышча", няхай і там жыве цяпельца нашай гісторыі і культуры. Напішице і Вашым сябрам у Рагачоў, няхай дабудуць гэтыя кнігі і публікацыі. Глабагацеюць.

Таму на краязнаўчую канфэрэнцыю ў Менск мы паехалі ад Крупак, а з Рагачэва прыехаў мой сябра Але́сь Лейкін.

Рэспубліканская краязнаўчая канфэрэнцыя "Праблемы беларускага краязнаўства" адбывалася 25-27 снежня 1989г. у Доме Літаратара на Фрунзэ 5 г. Менску. Хто быў ўдзельнікам – ніколі не забудзе таго узнёсла-рамантычнага й аптымістычнага-працоўнага настрою! Залі была аздоблена ў нацыянальныя колеры, па бакох віселі партрэты знакамітых дзеячоў Бацькаўшчыны, а на сцене вялізны плякат са словамі Скарыны: "... Тако жъ и люди, и где зродилися и ускормлены суть по Бозе, к тому месту великую ляску имяютъ." Побач са словамі намалявана восеньскае дрэва: лісьця на ім не шмат... і лічбы: 1929 – 1989... Хвілінай маўчанья па рэпрэсаваных гісторыяках і краязнаўцах пачалася канфэрэнцыя. Іван Чыгрынаў, старшыня Праўлення БФК: "У краіне ўжо ня нач, але яшчэ і не раніца..." Генадзь Каханоўскі грунтоўна й эмацыйна распавёў гісторыю нашага краязнаўства. Гаворачы пра савецкія часы сказаў: "Разъвіты сацыялізм у нас можна ўбачыць толькі у музэях". Далей Генадзь Аляксандравіч прапанаваў накіраваць асноўныя высілкі на стварэнне Беларускага Краязнаўчага Таварыства (БКТ) і адраджэнне часопіса "Наш край", а скончыў выступ лёзунгам: "Жыве краязнаўства – Жыве Беларусь!" Загарульскі Вячаслав Міхайлавіч пропанаваў не дзяліць гістарычную наўку на акадэмічную і краязнаўчую. А пры Акадэміі Навук БССР стварыць цэнтр па краязнаўству. Мікола Чарняўскі: "Археолягі й гісторыкі БССР загінулі у 37 -38 гадох, а не ў Вялікай Айчыннай..."

Міхась Ткачоў: “Нямецкая “Рыфмаваная рыцарская хроніка...” пад 1270 годам згадвае, што для ўдзелу ў бітве... прыйшлі 100 воінаў, славян пад бел-чырвона-белым сцягам! У XIII стагоддзі наша геральдыка моцна стаяла на зямлі і мы былі ў адным шэрагу з Еўропай. ...Актуальная задача зараз – напісаньне гісторыі Беларусі праз напісаныне лакальнай гісторыі гарадоў, мястэчак і вёсак.” Генадзь Кісялёў: “Зараз КДБ высылае съпісы рэпрэсаваных па патрабаванью – выкарыстоўвайце эфектыўна гэтую мажлівасць у сваёй краязнаўчай працы...” Адам Мальдзіс: “Мы хутка дамо даведнік па архівам БССР і СССР – дзе, што знаходзіцца па гісторыі нашага краю... Трэба стварыць банк памяці для краязнаўцаў... Да “Спадчыны” трэба дадатак – бібліятэчку краязнаўца...” Запомніліся выступы Уладзіміра Арлова, Вольгі Інатавай, Цітова, Рабцэвіча, Чамярыцкага, Барыса Сачанкі, Казлова, Белакоза, Шыдлоўскага Кастуся. Генадзь Аляксандравіч знаходзіўся ў эпіцэнтры падзеі, кожны перапынак вакол яго зьбіраліся людзі – пытаныні, віншаваныні, прапановы, прозьбы... І кожнаму ён даваў хвіліну свайго часу ў гэтай віхуры... Мяне ўразілі ягоныя вочы – вочы стомленага, але вельмі шчаслівага чалавека. Актыўнасць запі таксама ўражвала – людзі адчулі моц і натхненне, прапановы не перапыняліся... і, калі на другі дзень Каханоўскі праланаваў лічыць наш сход не канфэрэнцыяй, а III Зыездам Беларускага Краязнаўчага Таварыства аднаўляючы такім чынам сучасны краязнаўчы рух з даваенным, перарваным у 30-я гады, – мы стоячы віталі прынятае рашэнье!.. Нарэшце, у перапынку мы з Генадзем Аляксандравічам пазнаёміліся асабістам, памятаю ён сказаў: “Вось добра, што вы такі малады – шмат пасъпееце зрабіць!” І адразу патрабаваў ад мяне статут краязнаўчага таварыства “Малое Палессе”, які я, ў лісце да яго, абяцаў дапрацаваць і прывезьці на канфэрэнцыю. Пагартайшы статут, Каханоўскі парайў унесці невялічкія зьмены, прыняць яго на паседжанні таварыства і прывезьці, альбо даслаць поштай. “Мы выкарыстаем ваш статут, як прыклад для рэгіянальных суполак – гэта вельмі важна, што ініцыятыва ідзе зьнізу!” – сказаў ён. Потым падарыў мне невялічкую ксёндзячку “Гэй, смалі, страліяй, маланка!” з аўтографам: “Дарагому Андрэю Аляхновічу з прыемнасцю. Г. Каханоўскі. 25-27.XII.89. Менск.”, і пажадаўшы посьпехаў адзін адному мы ўёпла разьвіталіся.

Ускрылены, я прыехаў дамоў і пачалася праца. Не забываў пісаць і свайму Наставініку. Я, натурапальна, “засыпаў” яго пытанынямі, а ён цярплюва, далікатна і хутка адказваў на мае лісты:

“Добры дзень, Андрэй!

Дзякую за пісьмо, за добрае слова! Сапраўды, часу мала і вельмі.
Бегаю па афіцыйных установах. Працую над сваёй новай работай, а
таксама пішу книгу “Памяць” (Маладз. р-н), распрацоўваю артыкулы для
новай гістарычнай энцыклапедыі Беларусі ў 6-ці томах, для энцыклапедыі
“Археалогія Беларусі” і яшчэ шмат для чаго. Уся дакументацыя на БКТ
здадзена, чакаем рашэння.

“Этнаграфія Беларусі” ішла з “боем”. Але нешта сярэдняе вышла.
Магла быць яшчэ лепшай. Я змагаўся як мог. Нават мяне паціху знялі з
ліку членаў рэдкалегіі. Ліха з імі, але ж нешта і ўдалося адваяваць. Усё ж
энцыклапедыя мае прывабны выгляд. Нават украінцы такой не маюць і

мяхамі скупліваюць і вязуць для ўзору.

Адноса братоў Самцэвічаў. Я добра ведаў Васіля. Часта бываў у яго дома. Яны абое з Крупскага раёна і іх абавязкова трэба ўключыць у кнігу "Памяць." Вядома гэта ўжо быў стары чалавек, адзінокі, жыў у асобным пакойчуку ў сваёй дачкі у г.Н-Барысаў, пр.Ревалюцыі, 36. Вось кватэру не памятаю. Яна тады жыла з мужам. Яе муж быў вядомы ў Барысаве урач-геніколаг Астроўскі. Можа і цяпер яны там жывеуць. Здаецца гэта быў другі паверх апошні пад'езд, вуглавая кватэра з пайночнага боку. Зрэшты, адрас Астроўскага могуць даць і ў роддоме. Трохі ёсьць матэр'яла і ў Барысаўскім краязн. музэі. У іх ёсьць яго аўтабіографія. Я запісваў яго ўспаміны. У яго публікацыі недзе за сотню. Многія з іх надрукаваны ў часопісе "Наш край", у тым ліку і пра Дакудава. Былі ў яго і кнігі па белар. мове.

Пра Лось-Рачкоўскіх мне трапляліся весткі ў віленскім архіве. А яшчэ мне расказваў стары дзед (яму было за 100 гадоў) больш 20 гадоў назад. Ён шмат мне ўдакладніў. Проста мне пашчаслівіла. Думаю для кнігі "Памяць" вазьміце гэтыя мой урывеак. Тым больш гэта пасуецца да Дуніна-Марцінкевіча.

Быў яшчэ з Крупішчыны пісьменнік Рыгор Хацкевіч, чалавек цяжкага лёсу. Жыў у Сібіры, на Украіне. Самотны, адзінокі. Я з ім перапісваўся. 1911г. нарадж. Прыехаў да сястры ў госці, захварэў і там памёр.

З Крупішчынай звязана імя Яўгена Мацвеевіча Замерфельда. Цудоўны чалавек, блакітнавокі, з добрай душой, пісаў вершы, рэцензіі, прадмовы, аўтар падручнікаў па белар. мове. Жыў у Ст.Барысаве, вул. Марозава, 20. Здаецца там жыве яго жонка. Ён варты памяці. Род яго ідзе з прыбалтыйскіх баронаў, але гэта ён не любіў прыпамінаць. Называў сябе селянінам і настаўнікам.

Там жа ў Крупскім раёне жыў і працаваў пісьменнік Адам Бабарэка. Я сустракаў адну настаўніцу, якая дзяялілася ўспамінамі, недзе пад Халопенічамі.

Майце на ўвазе Васіля Зуёнка, а таксама і драбнейшага Івана Шуцько. Бываў некалі ў яго ў гасцях.

Некалі музэем у школе №1 імя Марцінкевіча займалася Бурмацкая (я з ёй вучыўся ў Маскве, жыў у адным інтэрнаце). Можа яна што дапаможа. Здаецца, некалі была завучам. Магчыма, у яе іншае зараз прозвішча, бо тады была дзяўчынай, маленькай ростам, як кнопкі.

Некалі хацеў пісаць пра Крупкі былы загадчык аддзела культуры Леанід Пыл. Не ведаю дзе ён цяпер і чым займаецца.

Некалі я даваў свае краязнаўчыя нататкі ў вашу раёнку, але гэта было даўно. Мне падабаўся ваш Бобр, Халопенічы, Ваўкаўыск, Нача...

Усяго найлепшага.

24.II.90г.

Генадзь Каханоўскі."

Напрыканцы лютага 1990г. прыйшло запрашэнне да ўдзелу у круглым стале, што арганізавалі рэдакцыя "Мінскай праўды" і абласное аддзяленне Фонду культуры, а ў ім прыпіска рукој Каханоўскага: "Не забудзь прывезці статут!" На круглы стол мы паехалі

удво з май сябрам Міхалам Баравулям, дырэктарам Стараслабадской СШ Крупскага раёну, апантаным краязнаўцам. Яго выступ вельмі спадабаўся Генадзю Аляксандравічу і, пасъля, ён жартам даў нам мянушку “Крупскі вулкан ідэй.” На круглы стол былі запрошаны навукоўцы, краязнаўцы, пісьменьнікі, было выказана шмат цікаўных ідэй, прапаноў як нам разъвіваць далей краязнаўства, музэйную справу. Запомніліся слова Каханоўскага: “У музеі – галоўная мэта адлюстроўваць духоўнае жыцьцё, а не матэрыйльнае! А то ўсё лапці – куды ні глянь... Трэба, каб зайшоў у музей... і зашчымела сэрца!” Журналісты “Мінскай праўды” абяцалі надрукаваць усе цікаўныя прамовы выступаўцяў у некалькіх нумарох сваёй газеты. На разыўтанье мы з Генадзем Аляксандравічам хвілін 20 размаўлялі пра нашыя справы, перадалі яму свой статут і я зноў убачыў очы Каханоўскага – невялічкія, занепакоеные, патрабавальныя, добрыя очы шчасльвага чалавека.

Матэрыял аб круглым стале пабачыў съвет на старонках “Мінскай праўды” толькі у траўні 1990-га (круглы стол прайшоў 28 лютага) і выглядаў вельмі сыціпла. Мы ж ў Крупках пачалі актыўную працу – штотыдзень вялі краязнаўчыя гурткі ў сваіх школах, раз на месяц выдавалі краязнаўчую старонку “Малое Палессе” у раённай газэце, рыхтавалі да выдання кнігу “Памяць”, шукалі ў архівах, зьбіралі ўспаміны, ладзілі фальклёрна-этнографічныя экспедыцыі і рабілі шмат іншай, звычайнай краязнаўчай працы...

Перапіска з Генадзем Каханоўскім працягвалася, але, на вялікі жаль, у мяне больш не захавалася лістоў ад яго. Гэта нейкая містыка, ці, мо, нечая злыя дзеяньні, – але не ведаю, куды магла падзеца астатняя карэспандэнцыя? А можа я сам згубіў... не ведаю.

Памятаю ў 1991 годзе прыйшоў ліст ад Генадзя Аляксандравіча, а зь ім разам невялічкая брашура: “Статут Беларускага Краязнаўчага Таварыства”. А ў ім, як і абяцаў спадар Генадзь, дзеяля ўзору быў надрукаваны наш Статут краязнаўчага таварыства “Малое Палессе”! У лісьце ён віншаваў нас з рэгістрацыяй у Міністэрстве юстыцыі Беларускага Краязнаўчага Таварыства пад нумарам 99 і падпісаўся: “Старшыня Рады БКТ Генадзь Каханоўскі.” Я адчуваў сябе ў гэты момант самым шчасльвым чалавекам – мы аднавілі статус краязнаўства на дзяржаўным узроўні! Здавалася – мы ўсё зробім для таго, каб наша Бацькаўшчына заўсёды была магутнай і незалежнай. Такі быў узнёслы й радасны настрой...

На двары 2003 год... Перачытваю свой дзённык, гартаю газэты пачатку 90-х, яшчэ раз перачытаў тое, што толькі што напісаў, а ў вушох гучаць слова майго Наставніка: “Сённяшні чалавек не можа жыць, вольна дыхаць без гісторыі Бацькаўшчыны!”

Стафан Казлоўскі

«ДОБРЫ ДЗЕНЬ, ДАРАГІ ДРУЖА!»

Шмат гадоў атрымоўваў я на чужыне пісьмы з радзімы на роднай мове, якія пачыналіся часцей за ўсё такім прывітаннем.

Гэта былі лісты ад Яўгена Іванавіча Скурко, ці не больш вядомага ўсяму свету, як пээт Максім Танк. Некалі знаёмы майго бацькі, у апошняй трэццаць год ён называў сябрам і мяне. Вядома, мне было пахвальна і прыемна такое стаўленне не тое што знакамітай асобы, хутчэй за ўсё проста старэйшага чалавека, бо ў мяне з самай вайны не засталося ў хаце ніводнага мужчыны: бацька, два яго браты, пляменнік пайшлі на вайну і не вярнуліся.

Першае ж мае знаёмства з творчасцю Максіма Танка адбылося яшчэ ў першым класе Жусінскай пачатковай школкі. Мне вельмі спадабаўся прачытаны недзе верш “У цёмным лесе на зары паспрачаліся грыбы…”, і я нават рашыўся выступіць з ім на навагоднім канцэрце. Кончылася гэтая спроба дэкламавання даволі кепска: на другой палове верша я збіўся, канчаткова збянтэжыўся і ў слязах уцёк са сцэны, уступіўшы месца чатырохкласніцы Вандзе з куплетамі Чарлі Чапліна. Праўда, сваю долю апладысменту і цукерак я атрымаў. Было тады “артысты” няпоўных сем гадоў.

Ні май родным, ні тым болей мне і галаву не магло прыйсці, што некалі не толькі пазнаёмлюся, але нават пасябрую з аўтарам зачараўшага мяне верша пра пыхлівага Муха-мора. Ды і жыццёвяя варункі не спрыялі такім думкам: занадта ж да-лёка была наша сіроц-кая хата на глухім зас-ценку беларуска-літоў-скага памежжа ў пачатку 50-х гадоў ад думак аб Мінску, пээтах і паэзіі, больш надзённай была мара аб лішній бульбіне, кавалку хлеба ды аб тым, каб хутчэй спакой настаў, бо ўначы часта стукаліся розныя людзі “льсныя”, а ў дзень ці не больш хамаватыя і настырныя “агенты”, “упаўнаважаныя”. Браць то у нас ужо не было чаго ні тым, ні іншым, але страху наганялі...

Мінула 16 гадоў, я ўжо служыў у Савецкай Арміі, адпрацаваўшы перад гэтым некалькі год у шахце вугальнай,

Хата, дзе нарадзіўся М. Танк

і лёс так размеркаваў, што мне давялося пазнаёміцца з Яўгенам Іванавічам Скурко (М.Танкам) Пачалося з майго ліста ў рэдакцыю часопіса “Полымя”, які у той час рэдагаваў М.Танк. Я, мабыць, хацеў прапанаваць нейкі нарыс ці малюнкі “з жыцця вайсковага”, бо ўжо меў вопыт з допісаў у акруговую газету, якую мы не вельмі пачціва менавалі “Стой, кто ідёт!”

З “Полымя” прыйшоў ліст за подпісам М.Танка. Мне гэта спачатку здалося нейкім розыгрышам, але пісьмо было сапраўдным. Яўген Іванавіч спытаў у мяне, з якой мясцовасці я родам, ці ведаю такую в. Талюшаны ў былым Свірскім раёне і ці не знаў выпадкова Вінцэнта Адамавіча Казлоўскага?

На першае пытанне адказ быў, безумоўна, станоўчы. А на другое?.. Так, я чуў аб ім, бо гэта мой бацька, але не бачыў ні разу, бо ён загінуў, калі мне было паўгода (у красавіку 1945 г, Берлін)

З іншых лістоў М.Танка я даведаўся аб бацьку такое, чаму мае старэйшыя сёстры і да гэтага часу не вельмі даюць веры.

Аказваецца, малады пад той час барацьбіт з санацыйнымі ўладамі Жэнія Скурко (а моў ужо і сябар КПЗБ) дабіраўся да Вільні чамусьці праз нашу мясцовасць і па дарозе пазнаёміўся з маладым вайскоўцам, капралам, які таксама дабіраўся ў Вільню пасля гасціяння ў бацькоўскай хаце.

Яны былі амаль аднагодкі, ды, мусіць, акрамя таго знайшлі шмат чаго агульнага.

У выніку гэтага знаёмства мой бацька стаў сябрам КПЗБ (ці, можа, нейкім “сочувствуючым”), дадзі час займаўся нейкімі справамі, магчыма, пад выглядам гандлёвых паездак са сваім сябрам-яўрэем Срулем вазілі лістоўкі ці забароненую літаратуру, бо праз некалькі год, ужо жанатым гаспадаром, Вінцук трапіў у польскі канцлагер Бярозу-Картузскую. М.Танк за гэты час ужо не раз трапляў у Лукішкі.

У сваіх “Лістках календара” М.Танк нейк ускосна успамінае аб ім, але, на жаль, нідзе дакладна. Ды і здымка няма нідзе сумеснага. Потым мне Яўген Іванаіч тлумачыў, што Вінцуку нельга было “свяціцца”, бо ён спачатку быў курсантам, а потым – на службе ў польскім войску. У нас таксама не збераглося ніводнага здымка бацькоў, толькі невялічкія групавыя курсанцкія фота, але як там пазнаць таго, каго ніколі не бачыў?

Бацька, па словах бабулі і знаёмых, меў даволі авантурныя характеристары, а можа, яму сапраўды былі да спадобы ідэі КПЗБ, не ведаю, але ўпэўнены, што ў савецкі канцлагер ён патрапіў бы ці не хутчэй, як у Бярозу, але вось гэтая “адсідка” якраз і выратавала ад сталінскага НКВД. Ды і сам М.Танк успамінаў, што пасля далучэння ў 1939 г. Зах. Беларусі да СССР сябры яму парайлі нейкі час адсядзецца ў Пількаўшчыне, не заяўляюща ў Мінск...

Мы з Яўгенам Іванавічам ліставаліся мусіць з год, пакуль я не дэмабілізаваўся. Праўда, я не разумею, як яму не абрыйдла гэтая перапіска з салдатам, тым больш што і распісваць аб сваім жыцці я не мог: мы былі нават “самі ад сябе засакрэчаныя”.

Пасля войска я зноў напісаў М.Танку як стала пасяліўся ў Магаданскай вобласці, стаў працаваць у алавянай капальні. Лісты ўжо былі цікавейшымі: не так шмат было ў

той час беларусаў на Калыме. На жаль, уся нашая тагачасная перапіска (разам з маёй калекцыяй старых пласцінак, кніг, першых малюнкаў, цікавых мінералаў) прапала з-за банальнага крадзяжу.

У 1971 г. пад час водпуску я ў астатні раз бачыў сваю родную вёску, але затое упершыню пабываў у гасцях у М.Танка.

З Вільні выехаў у добрым настроі і пры добрым надвор'і, у Мінску ж трапіў пад дождик і нечаканыя для мяне абрэзы за беларускую мову: "На каком эта языку вы разговарываеце? Наехала здесь из дзэрэвни! Кагда уж толька научатся па чэлавечэскі разгаварываць". На гэты час я ўжо болей за 9 год жыў у Рэспубліцы Польшча і умеў размаўляць на трох рускіх дыялектах і некалькіх іншых мовах. У Мінску ж быў праездам некалькі разоў толькі і па сваёй наіўнасці разважаў, што ўжо ў сталіцы Беларусі, напэўна, размаўляюць па-беларуску.

Яўген Іванавіч і Любоў Андрэеўна жылі тады на Ленінскай у старым і зручным, як мне падалося, доме. Сустрэлі яны вельмі прыветна, як самыя лепшыя родзіцы, толькі я адчуваўся ніякавата: гэта ж мала того, што трапіў да бацькавага равесніка і знаёмага, дык гэта яшчэ і жывы класік – як з ім размаўляць, каб не набраца сораму?!

Я ж больш меў дачынення з простымі льдзьзімі: аленяводамі, шахцёрамі, геолагамі...

Але Яўген Іванавіч і ёцё Любочка так сардэчна і так праста мяне прынялі, што мая скаванасць хутка прайшла. Дапамог тут і кілішак нарачанскае гарэлкі ды цудоўныя наварыстыя буракі з добрым жытнім хлебам. Дзе толькі і дасталі такі амаль вясковы бохан? Аб гэтым я і не замарудзіў спытаць у гаспадароў, чым іх крыху збынтэжыў. Ды каб толькі ў гэтым была мая нетактоўнасць! Па сваёй прастаце я ўслыхіх здзвіўся, што яны з дзецімі размаўляюць па-расійску, ды яшчэ ўспомніў, як мяне абрэзілі ў горадзе, ды чаму гэта ў сталіцы Савецкай Беларусі нічога беларускага не бачна, што асабліва кідаецца ў очах пасля Вільні ці нават Якуцку.

- Ці ж не дарэмна Вы, Яўген Іванавіч, столькі разоў сядзелі ў Лукішках, а мой бацька сушыў балота ды камароў карміў у Бярозе-Картузскай? Змянялі ж быка на індыку, шыла на мыла... Ці ж не маглі Вы дабіцца, каб Беларусь была беларускай пад час свайго побыту Старшынёй Вярх. Савета БССР?

Выказаўся, ды ўжо не вернеш сказанага, – пачаў на ўсялякі выпадак успамінаць, дзе вісіць мае плашч і капялюш.

Яўген Іванавіч спахмурнеў, але ўсё ж добразычліва пачаў тлумачыць, што ўсё нашмат складаней, чым здаецца, што, маўляў, мы шмат ужо змагаліся, цяпер пары настала для маладых паказаць сябе – хай бы хоць размаўляць пачалі па роднай мове, а яны нават кніжкі не хочуць чытаць па-беларуску.

Я шмат чаго хацеў сказаць і спытацца, ды на першы раз і гэтага было досыць – бачыў, што гэта размова не спраўляе нікому прыемнасці, нейк трэба ад яе адышаці.

На шчасце, убачыў свой няўклудны малюнак, які даслаў Я.Ів. у 1970 годзе. Вісеў ён сярод падарункаў ад майстроў з Кітаю, Індыі і інш. Гэта быў вельмі прымітывны партрэт упершыню стрэнутага мною эвена ў нацыянальным уборы, даслаў жа яго М.Танку, каб паказаць, як выглядаюць эвены, бо фатаграваць яшчэ не ўмееў.

Папрасіў, каб зняў са сцяны, бо сорамна бачыць сваю мазню сярод прац сапраўдных мастакоў, але Яўген Іванавіч сказаў, што зробіць гэта, калі прышло нешта больш вартае, на мой погляд. (Пазней даслаў невялікае пано-рэльеф на дрэве – “Вершніца-эвенка на алені”.)

У той жа вечар Яўген Іванавіч і Любоў Андрэёўна паказвалі здымкі часоў сваёй віленскай маладосці і некалькі разоў казалі, што здымаму той капрал, мажліва, і мой бацька. Там былі Пётра Сергіевіч, Станкевіч і іншыя зараз вядомыя ўсім людзі. Развіталіся мы прыязна, усё ж мне здавалася, што нецікава было ім са мной, нетактоўным невукам.

Але па вяртанні ў Ансукучак я ўжо знайшоў пісьмо і бандэроль з апошняй (на той час) кнігай паэта. Вядома, было прыемна, што гэткія людзі памятаюць мяне, турбуюцца нават. На гэты раз мне было што напісаць М.Танку, бо жыццё маё сапраўды стала цікавым, рамантычным, бо перайшоў з капальні на працу ў тайгу, за 300 км ад райцэнтра, нават пасада мела арыгінальную назуву – загадчык Чырвонай Ярангі. Гэта такая спецыфічна паўночная ўстанова, якая складалася з 2 кінамеханікаў, 2 настаўнікаў, 2 фельчараў-акушэраў, 1 каюра (або кіроўцы) і 1 загадчыка. Тэрыторыя ў нас была 200x300 км, на ёй былі два маленёкі (па 5-7 домікаў) паселішчы-базы, ці, як казалі раней, – факторыі. Тыя ж, каго мы павінны былі вучыць, лячыць, весяліць, знаходзіліся недзе ў тайзе і гарах: аленяводы, геолагі, паляўнічыя. Ну, а аклад загадчыка – 85 р.! Сапраўды, толькі рамантык пойдзе на такое пасля шахцёрскіх заробак!

М.Танк мяне ўсяляк падтрымліваў, казаў, што, можа, якраз тут і будзе мой галоўны ў жыцці занятак, мэта і сэнс існавання. Словы былі прарочныя – так яно і сталася. Пазней мне прыйшлося зноў на некалькі гадоў выехаць з Калымы, затым вярнуцца. Увесі гэты час наша перапіска не перарывалася, працягваючыся да апошніх гадоў, хаця і не такая інтэнсіўная, як раней, бо Яўген Іванавіч пачаў часта хварэць, зрабіў у Вільні аперацыю на сэрцы, ды і ў мяне ў жыцці шмат што змянілася.

Яшчэ адна сустрэча адбылася з Яўгенам Іванавічам у час майго водпуску, калі сям'я М.Танка ўжо жыла на вул. Кульман, у новым гігантычным гмаху, які мне чамусьці не падабаецца да гэтага часу. Прайду, ніхто мне і не прапануе ў ім жыць!

У той раз Яўген Іванавіч зацікаўся сабранымі мною і перакладзенымі на беларускую мову ўзорамі эвенскага фальклору: эпічнымі паданнямі, казкамі, бытлікамі, таланімічнымі паданнямі, завёў мяне ў Дом літаратара, дзе ў Саюзе пісьменнікаў арганізавалі невялікую чытку гэтых казак.

Водгук быў добразычлівы – мне парайлі (і далі афіцыйную рэкамендацыю) направіць пераклады у выд. “Юнацтва”, дзе гэтыи рукапіс паспяхова і загінуў пад час распаду СССР і іншых катаклізмай.

Па размовах і лістах М.Танка няцяжка было зразумець, што яму вельмі і вельмі няпроста прыняць развал кампартыі, ды і СССР, з цяжкасцю ўспрымаліся новыя ідэі, погляды: ды і не дзіва – столькі жыцця, здароўя, таленту палажыць на ўмацаванне кампартыі, пабудову савецкай Беларусі – і раптам такі абвал!

Пры апошніх сустрэчах Яўген Іванавіч выглядаў трохі разгублены, нават часта абураўся на тое, што мне здавалася правамерным і натурадальным (як прызнанне

А.Міцкевіча нашым паэтам, хай і польскамоўным).

Крыху спрачаліся і па палітычных пытаннях, бо ўсё новае мною ўспрымалася як безумоўна неабходнае і доўгачаканае (асабліва пасля таго, што я нагледзеўся ў Сібіры, на Калыме). Яму ж усё гэта прызнаць было нашмат цяжкай, бо патрэбна была складаная ўнутраная перабудова, бо ён не адносіўся да тых, што па ветру павярталаўца. У рэшце рэшт М.Танк, хоць і павольна, прыйдзіў да станоўчых ацэнак пераменаў, не агулам і пасля шматлікіх сумненняў, але з годнасцю і цвёрда.

Мы (землякі М.Танка), заўсёды з хваляваннем сачылі за публікацыямі ў “ЛіМе”, у “Літературнай газете”, дзе друкаваліся лісты творчых саюзаў, інтэлігенцыі ў ЦК КПСС і інш. аб адраджэнні нашай мовы, культуры, сапраўднай гісторыі, ці падпісаў Яўген Іванавіч, ці на першым месцы акажацца партыйная салідарнасць. І, на щасце, нам амаль не прыходзілася расчароўвацца. Не ведаю, можа, зблізу гэта выглядала інакш, ды кажуць, здалёк – відней.

Нейк у нас была гаворка аб вершах рэвалюцыйнай тэматыкі, ягоным псеўданіме. Вядома, я не мог зусім адкрыта казаць, што думаю наконт усёй гэтай камун.прапаганды, толькі зауважыў, што ніколі па добраі волі не ўзяўся бы чытаць нейкага Дз.Беднага, Маякоўскага ці П.Броўку, а Яўген Іванавіч прадоўжыў: “І ранняга М.Танка, ці не так?” На што я адказаў: “М.Танк заўсёды пісаў і цудоўныя лірычныя вершы, казкі. Захапляўся роднай мовай, прыродай”.

І расказаў яму, што мая бабуля (з 1866 г.н.) спявала з кабетамі песню “Далі зацягнула дыму чорным крэпам”… І калі я ім сказаў, што гэту песню напісаў нарачанскі паэт М.Танк, кабеты аж разгневаліся: “Малы яшчэ нам головы дурыць! Які табе Танк, гэта даунейшая людская песня! Можа, твой гэты Танк і “Як сарву я ружы цветку” склаў?” Можа, у П.Броўкі і больш узнагарод дзяржалаўных, але ці спяваюць хоць адну яго песню ў народзе? Яўген Іванавіч аж нейк разгубіўся: “Няўжо сапраўды народнай, сваёй гэту песню лічаць?!”

- Вядома, бо бабкі гэтыя амаль неграматныя, нікак пазней не чытаюць, радыё не было тады. Яны і не чулі нават аб паэтах. Прайда, бабуля апавядала аб адным чалавеку з іх мясцовасці, што пісаў “па просту” вершы, а потым чытаў іх людзям на кірмашах, фэстах і нават у карчмах. (Толькі нядаўна даведаўся, што сапраўды быў у Золаве такі паэт – З.Нагродзкі, нават напісаў п'есу аб бабулінай вёсцы – “Каляды ў Балюлях”.)

На жаль, у перабудовачныя часы зашмат было несправядлівай крытыкі і ў адрас Максіма Танка – некаторыя з маладых гатовы былі агулам збэсціць яго творчасць і жыццё. Гэта зрабіць няцяжка, нашмат цяжкай зразумець абставіны, у якіх складаўся светапогляд, праходзіла ўсё жыццё, улічыць тое, што яны шчыра ў тых старых ідэя верылі, змагаліся і пакутвалі за іх. Ды, шчыра кажучы, ідэя можа і неблагая, ды як яны выконваліся, якой цаной і якімі метадамі, мы, маладзейшае пакаленне, пабачылі ды пасправдавалі на сваёй шкуры.

Вядома, можна было шмат аб чым спрачацца, дыскутуваць з Яўгенам Іванавічам, ды трэба было не забывацца на ўзрост, яго хворае сэрца. Усё ж бывала, што, нягледзячы на папярэджанні Любові Андрэеўны, мы, крыху выпіўшы, размаўлялі з залішнім запалам, але гэта былі мірныя дыскусіі. Вядома, з Іванам Ласковым мы спрачаліся больш доўга, горача

і змястоўна – што дзіўнага, “вагавыя” катэгорыі раўнейшыя былі: узрост, стан наш.

У апошніх лістах М.Танк з горыччу гаварыў, што моладзь яго нібы чураеца не толькі як партыйца, але і паэта. І быў вельмі ўзрадаваны, калі я прывёў у госці маладога мастака і яшчэ маладзеўшага кампазітара. Гэта было якраз у дзень пахавання вядомага скульптара Анікейчыка. У той прыезд у Мінск мой сябар, Алесь Цыркуноў, пазнаёміў мяне з маладым (на той час) кампазітарам Яўгенам Паплаўскім. Мне трэба было пазваніць на кватэру М.Танка, каб спытаць аб здароўі і ці можна іх наведаць. Цёця Любa сказала, што Яўген Іванавіч на пахаванні, але будзе вельмі рады мяне бачыць і, відаць, мне прыйдзеца ў іх заначаваць. Тут мне прыйшлося спытаць у хлопцаў, як дабраца да вул. Кульман, (бо я ўвогуле блага ведаю Мінск) да М.Танка. Яны былі вельмі здзіўлены, што я да яго заходжу, нават, здаецца, не паверылі. Потым Паплаўскі спытаўся, ці можна яму са мною паехаць, бо ён мае важную справу да Яўгена Іванавіча. Прыйшлося зноў патэлефанаваць. Любоў Андрэеўна сказала, што гаспадар ужо прыехаў, але вельмі стомлены, а праз пару гадзін – ласкава просім усіх траіх.

Я параіў хлопцам па дарозе набыць якія кнігі М.Танка – будуць мець аўтограф на ўспамін. Мне здаецца, што хлопцы не вельмі спадзяваліся на гасціннасць, пакуль сам Яўген Іванавіч не сустрэў нас у перадпакоі сваёй кватэры. Быў ён ужо адпачыўшы, у добрым гуморы, вельмі цёпла і сардэчна сустрэў нас. Мы нікага пачастунку з сабою не ўзялі, бо не ведалі, што можна, а што – не, ды стол быў ужо амаль гатовы. Пакуль цёця Любa завіхалася на кухні, Жэня Паплаўскі патлумачыў М.Танку сваю справу: ягоны дзядзька, ксёндз, быў у часе вайны выкліканы акупацыйнымі ўладамі ў Мінск, адтоль ён больш не вярнуўся, магчыма, і закатаваны немцамі, як і шмат іншых беларускіх каталіцкіх і праваслаўных святароў. Вось Паплаўскі і хацеў спытаць, ці не ведае М.Танк што-небудзь аб лёссе дзядзькі.

Жэня прывёз з сабою дзядзькай даваенны фотаальбом віленскі, на некаторых здымках былі маладыя М.Танк і Любa Асанавічанка (тады яшчэ не жонка паэта). Вечар атрымалі вельмі цікавым, старыя ўспаміналі сваю маладосць, мы з цікавасцю лавілі кожнае слова. Затым М.Танк падарыў і падпісаў па сяброўску кожнаму з нас па апошній сваёй кніжцы, бо самі мы нічога не маглі набыць у кнігарнях.

Хоць Любоў Андрэеўна паставіла віно, шампанськае, але Яўген Іванавіч крадком выцягнуў з-пад стала бутэлечку “белай”: “Непрыстойна беларусам знаёміца пад французскую штучку!” І тайком ад цёці Любы нават сабе кілішачак напіў.

Яшчэ па тэлефоне Любоў Андрэеўна папярэдзіла, каб не вялі, крый божа, палі-тычных спрэчак, бо моцнае хваляванне небяспечна Яўгену

Месца апошняга супачынку

Іванавічу, аб гэтым я і хлопцам сказаў.

Усё ж такі без нейкіх дыскусій не абышлося, трэба было трохі стрымаць; хацеў я стукнуць па назе Цыркунова, ды пераблытаў, – штурхануў М.Танка.

- Ды маўчу, маўчу ўжо! – сказаў той. Мне хоць праваліся, а яны ўсе смяюцца!
Разышліся ўсе ўзаемна задаволеныя.

На жаль, гэта было маё апошняе спатканне з равеснікам майго бацькі, жывым класікам беларускай літаратуры, вельмі гасцінным, простым і маладым душой чалавекам. (Вядома, гэта маё меркаванне такое, бо для мяне ён такім быў, такім і застанецца ў памяці да канца жыцця.) Затым было некалькі лістоў, у адным з іх быў напісаны верш, якога я раней не чытаў. Можа, ён яшчэ тады нідзе не друкаваўся? Пазней было вельмі распачлівае пісьмо аб цяжкой хваробе вернай спадарожніцы жыцця – “маёй татарачкі Асанавічанкі” – цёці Любы – і на гэтым – усё...

Засталіся ў мяне лісты Яўгена Іванавіча, цэплая бібліятэка кніг з подпісамі сяброўскімі, добрыя ўспаміны і, на жаль, (як і ад бацькі) с аніводнага здымка.

Ды яшчэ некалькі разоў чую песню па радыё, названую народнай – “Далі зацягнула дыму чорным крэпам...”

Нават за адну такую, прызнаную народам, песню можна век памятаць чалавека, а ён іх пакінуў сотні.

P.S. У адным з апошніх лістоў да мяне Максім Танк пісаў:

“Самае галоўнае: ідзе адраджэнне нашай мовы і культуры. Працэс гэты – складаны, але яго ўжо не спыніць. Наперадзе, відаць, чакаюць нас значна большыя выпрабаванні. Ну што ж, будзем спадзявацца на лепшае. А гэта – адзін з апошніх вершаў-роздумаў:

*Колісь, праклінаючы лёс недарэмна,
Яго мы стараліся пераадолець,
Я, згодна з раешннем камуны турэмнай,
Суду заяўляў цвёрда: bezwyznaniowiec.*

*З гадамі мяняўся мой погляд на шчасце.
І сёння, прызнацца пакутліва мушу,
Што Бог ёсць на свеце, бо столькі напасцяў
Не змог бы на наш народ нехта абрушыць.*

*З надзеяй на нашу сяброўскую сустрэчу. З Навагоднімі прывітаннямі
і найлепшымі пажаданнямі.*

М.Танк.”

Андрэй Вашкевіч

КСЁНДЗ АДАМ СТАНКЕВІЧ І ІДЭЯ РЭЛІГІЙНАЙ УНП

«Шукальне ѹ тварэньне беларускай нацыянальнай і рэлігійнай сывтээзы - гэта наш беларускі абавязак, узложаны на нас гісторыяй і самым Богам»

Ад.Станкевіч

Падзел беларускага народу на праваслаўных і каталікоў заўседы разглядаўся патрыётамі як адна з найбольш значных перашкодаў на шляху нацыянальнага адраджэння. Сапраўды, адсутнасць адзінага рэлігійнага цэнтра зусім не спрыяла кансалідацыі беларусаў як нацыі. Насельніцтва краю неаднойчы расцягвалі па канфесійнаму прызнанку ў варожыя адзін аднаму рускі і польскі лагеры, не пакідаючы нават успаміну пра Беларусь.

Гэтая сітуацыя змушала нацыянальных дзеячаў шукаць у мінульым, сучасным і будучым беларусаў дарогу да рэлігійнага адзінства. Дарога ж па-сутнасці была толькі адна – абыяднанне на беларускіх землях праваслаўя і каталіцтва праз царкоўную ўнію. Ужо Кастусь Каліноўскі, называючы сябе «мужыком з дзядоў-прадзедаў, але яшчэ уніяцкай веры» па ўсёй бачнасці разглядаў аднаўленне уніяцтва як вызваленне народу ад чужынскіх рэлігійных уплываў (прынамсі так лічаць некаторыя даследчыкі спадчыны правадыра паўстання 1863-64 гг.). Некалькі вершай прысвяціў уніятам, якіх у 1839 годзе “хрысцілі з тутэйшых у палякаў і рускіх”, Францішак Багушэвіч. Асабліва ўзрасла цікавасць да уніяцкай праблематыкі на хвалі нацыянальнага ўздыму пачатку XX ст., калі некаторыя дзеячы, захапіўшыся станоўчым уплывам уніяцтва на нацыянальнае жыццё ўкраінцаў, зрабілі пэўныя заходы аб распаўсюджанні грэка-каталіцтва на Беларусь. Так паводле дамоўленасці Івана Луцкевіча

*Паштоўка з выявай
А.Станкевіча, якая выйшла ў
Маладзечне*

і мітрапаліта уніяцкай українськай царкви А.Шэптыцкага у маёntку Дзядзілавічы Барысаўскага павету Мінскай губерні планавалася пасяліць уніятаў з Галічыны, якія павінны былі б даць пачатак адраджэнню уніі на беларускіх землях¹. Першая Сусветная вайна не дала магчымасці ажыццяўца гэтym ідэям.

Найбольш глыбока аднак разважалі над значэннем уніяцтва ў жыцці беларускага народу дзеячы хрысціянска-дэмакратычнага руху, які ў адмежак 1917-1939 гг. займаў пачэснае месца на беларускай палітычнай арэне. Спачатку ва ўмовах разбуранай вайной Расійскай дзяржавы, а пасля Заходняй Беларусі, што апынулася ў складзе Польшчы, ксяндзы-беларусы рашуча выступілі за беларусізацыю рэлігійнага жыцця і ўзнялі пытанне аб вяртанні уніі на нашы землі. Беларускі патрыятызм і ўласна каталіцкі духоўны сан многіх дзеячаў хрысціянскага руху дазволілі скіраваным на «адзінью і недзялімую Расію» даследчыкам разглядаць іх прыхільнасць да уніі як новую «польскую інтрыгу», яшчэ адну хітрую прыдумку Ватыкану для пашырэння каталіцтва на ўсход. Гэта далёка не так. Ксяндзы-беларусы бачылі унію як з'явішча больш складанае, якое адыграла ў гісторыі Беларусі прынцыповую, але далёка не заўсёды станоўчую ролю. У сваю чаргу стаўленне тагачаснай польскай свецкай і духоўнай улады да беларускіх ксяндзоў-патрыётаў можна адлюстраваць наступнай цытатай: «Найболей пашырыйся гэты «беларусіцым» сярод каталіцкіх ксяндзоў, бо аж 25 з іх кінулі нацыянальнасць бацькоў. Не маглі іх пацягнуць Маскалі да рускага лагера, дык адцягнулі іх ад польскасці нашы спрадвечныя ворагі – Немцы».²

Сярод дзеячаў беларускага хрысціянскага руху нямала ўвагі прысвячалі уніяцкаму пытанню ксяндзы Казімір Стэповіч (больш вядомы як Казімір Сваяк), Язэп Германовіч, Андрэй Цікота, Вінцэнт Гадлеўскі і многія іншыя. Але самай аформленай і завершанай выглядае канцепцыя галоўнага ідэолага беларускіх хадэкаў ксяндза Адама Станкевіча. У большасці сваіх кніг (на сённяшні дзень іх вядома амаль 20), сотнях артыкулаў з газет і часопісаў першай паловы ХХ ст. Ад. Станкевіч так ці інакш закранаў гістарычную ролю уніі ў мінульым і, магчыма, будучым беларускага народу. Асаблівай увагі заслугоўвае выдадзеная у 1940 годзе кніга «Хрысціянства і Беларускі народ. Спроба сынтэзу», дзе ён сфармаваў найбольш поўны, найбольш беларускі падыход да уніі як канкрэтна-гістарычнай з'явы і як тэорыі, ідэі. Варта таксама спамянуць артыкулы, што з'яўляліся ў двух галоўных хадэцкіх выданнях: «Krynica» (1917-1936, 1939-1940) і «Chryscijanskaja Dumka» (1928 - 1939), падісаныя крыптонімамі Ks.A.S., Ks.Ad.St., Ad.St-ic (асабліва шмат так падпісаных артыкулаў з'яўлялася ў 1919-1921 гг. у рубрыцы «Kutok ab Unii» газеты «Krynica»), або адзіным дакладна вядомым нам сёння псеўданімам кс. Ад. Станкевіча – А. Сакалінскі.

Безумоўна ў сваіх поглядах на унію і на беларусізацыю каталіцкага касцёла ўвогуле ідэолагі хрысціянска-дэмакратычнага руху глядзелі па-рознаму. Адныя (кс. І. Бобіч, кс. У. Талочка) разглядалі унію і беларускую мову ў дадатковых набажэнствах як найлепшы сродак выхавання народа ў хрысціянскім духу; для другіх, болей радыкальных (кс. К. Стэповіч, кс. В. Гадлеўскі) унія і беларускі каталіцкі касцёл былі ў першую чаргу падмуркам для будучай беларускай дзяржаўнасці. Паміж гэтымі групоўкамі нярэдка ўзнікалі супяречнасці і нават адкрытыя сутыкненні. Кс. Ад. Станкевіч належала да радыкалаў, тых,

хто найбольш літаральна ўспрымаў лозунг: «Міласць Бацькаўшчыны – найпрыязнейшы праяў міласці бліжняга». Гэта зразумела, бо палітычная праца кс.Ад.Станкевіча далёка выходзіла за межы патрабаванняў аб уядзенні беларускай мовы ў дадатковое касцельнае набажэнства. Рознае стаўленне ксяндзоў-беларусаў да пропаганды нацыянальнай ідэі пакрэсліу кс.Віктар Шутовіч, расказваючы ў адным з сваіх лістоў аб беларускай пілігрымцы у Віленскую Кальварию летам 1938 года: «Я гаварыў набожна аб Хрысьце толькі, Германовіч ужо з гарачай дамешкай патрыятызму, а наш Адам [Станкевіч-А.В.] зусім салідна ўсе разам лучыў і беларускі патрыятызм і наша рэлігійнае жыцьцё.»³

У такім рэчышчы бачыцца і ўся сукупнасць поглядаў кс.Ад.Станкевіча на пытаннне рэлігійнай уніі. Па-першае кс.Ад.Станкевіч ніколі не закранаў дагматычных аспектаў аб'яднання праваслаўя і каталіцтва. Нельга сказаць, што яны яго не цікавілі, але па ўсёй бачнасці ён не лічыў іх прынцыповымі. Па-другое варта адзначыць высокі ўзровень талеранцы і аб'ектывізму кс.Адама ў ацэнках гісторычнай ролі Берасцейскай царкоўнай уніі. Праваслаўныя не былі для яго горшымі за каталікоў ці хоцьбы «заблukaўшымі авечкамі», а за праваслаўем кс.Ад.Станкевіч прызнаваў дамінуючу ролю ў жыцці беларускага народу прынамсі ў Х-XVI ст.ст. Па-трэцяе рэлігійная унія мела для кс.Ад.Станкевіча сэнс толькі як фактар аб'яднання беларускай нацыі, а не як сродак паланізацыі ці распаўсюджання каталіцтва. Пры ўсім тым паняцце «унія» не несла ў працах кс.Адама нікага адназначнага сэнсу, што дазваляе нам выдзеліць некалькі ўзоруўняў разумення ім рэлігійнай уніі:

1. Берасцейская царкоўная унія 1596 г. як канкрэтна-гісторычная з'ява.
2. Аб'ектыўнае значэнне уніяцтва для беларускіх земляў у др.п.XVII- п.тр.XIX ст.ст.
3. Гэтак называемая «неауніяцкая акцыя», што праводзілася польскімі уладамі на заходнебеларускіх землях у 1920-30х гг.
4. Рэлігійная унія як перспектыва ўмацавання незалежнага духоўнага і палітычнага існавання беларускага народу.

Але перад тым як перайсці непасрэдна да разгляду кожнага з узоруўняў звернем яшчэ ўвагу на некаторыя з аспектаў фармавання ідэалогіі беларускіх хрысціянскіх дэмакрататаў і ў прыватнасці самога кс.Адама Станкевіча.

Беларусы ўступілі ў ХХст. як сялянская нацыя, змацаваная не пачуццём агульнай нацыянальнай свядомасці ці уласнай дзяржаўнасцю, а хутчэй супольнай традыцыяй, спаконвечным ладам жыцця, у якім толькі пачыналі прабівацца парагасткі новай індустрыйяльнай эпохі. Наўрацці нехта мог прадбачыць, якія радыкальныя змены прынясучь наступныя сто гадоў беларускаму народу, але многія адчувалі, што рост гарадоў, крызіс традыцыйнай і ўсё большае распаўсюджанне масавай культуры пакідаюць беларусам няшмат шанцаў на выжыванне. І калі ў новых гісторычных умовах прадстаўнікі сацыялістычнай плыні ў беларускім нацыянальна-вызваленчым руху паставілі пытанне найперш аб утварэнні нацыянальнай дзяржаўнасці і адпаведных сацыяльных пераўтварэннях, то хрысціянская дэмакратыя да ўсяго гэтага дадалі яшчэ і неабходнасць захавання традыцыйных духоўных і маральных каштоўнасцяў. Дазволю тут сабе некалькі

шырэйшых цытатаў з «Krynicu» і «Chryscijanskaj Dumki»: «Цяпер толькі папраўду зынікае ў нас так званае «паганства», або – калі хто хоча – «хрысьціянізаванае» паганства з яго песьнямі і абрадамі, з багамі сымбалічнымі Купалы, Раю, Дабра, Каляды. Народ наш вырвалі з яго «пасаду» сярэднявечнага, где ён так наўна ўзносіць паслухмянасьць касцёлу ці царкве з сваімі абходамі «Дзядоў», «Радаўніцы», «Купалля», «Дажынак», у каторых ён перажываў астаткі даўнейшага культу. Перастае пяць старое, а новае мае ў формах непанятных, накінутых звонку... Заняпад культуры, адсталасць эканамічнае не пазволілі прысвоіць Беларусу хрысьціянства ў формах родных, безпаярэдніх»⁴.

Сапраўды, фальклорная культура зыходзіць у нябыт, і цяпер станоўчую ролю ў адпаведным маральнym і нацыянальным выхаванні маладых пакаленняў маглі б адыграць касцёл і царква, але: «кatalіцкасць у Беларусаў – каб не сказаць больш – надта павяроўная, мелкая. Сапраўды съведамых каталікоў сярод беларускага сялянства лік праста нязначны. Беларусаў вякамі вучылі Рэлігіі па-чужому, дык бадай нічога і не навучылі. Ясна, што каб каталіцтва пранікла ў душу Беларуса, патрэбна навучанне веры ў роднай, беларускай мове.»⁵

Такім чынам ідэолагі беларускай хадэцыі, будучы ў асноўнай масе каталіцкім ксяндзамі, спыніліся перад дылемай, якая для многіх з іх стала трагедыяй. З аднаго боку абавязак службыць Богу, пазбягаючы ўсякай палітычнай работы, з другога боку вострае адчуванне таго, штопольскі каталіцкі касцёл і руская праваслаўная царква не выконваюць сваёй душпастырскай ролі, бо не сягаюць глыбінёй народнай души, што ў канчатковым выніку можа прывесці да пагібелі беларуса не толькі як прадстаўніка свайго народу, а і як духоўнай маральнай істоты. Таму ксяндзы-беларусы рашуча ўзнялі пытанне аб беларусізацыі касцельнага і царкоўнага жыцця, часта ўступаючы ў супрацьстаянне са сваім духоўным начальствам і адкідаючы адвінавачванні ў палітыканстве і рэлігійнай індаферэнцыі. Яны цвёрда верылі – толькі беларускія касцёл і царква змогуць выконваць на нашых землях свою вялікую духоўную місію і ў перспектыве даць пачатак аднаўленню хрысьціянскага адзінства. «Мо гэта шовінізм, фашизм, тоталізм? – пытаў сваіх чытачоў кс.Ад.Станкевіч і сам жа адказваў, – Не. Гэта расчышчанье дарогі хрысьціянству ў душу Беларускага народу, гэта скіроўванье Беларускага народу на яго прыродныя пункты апоры, каб ён захаваў раўнавагу й марна ня зыгніў».⁶

Як бачым хрысьціянскія дэмакраты глядзелі на гісторыю Беларусі не столькі як прадстаўнікі каталіцкага клеру, колькі як гісторыкі і філософы, што паспрабавалі аб'яднаць хрысьціянскую духоўнасць і нацыянальныя каштоўнасці. Погляд кс.Ад.Станкевіча на пытанне рэлігійнай уніі – самы яскравы гэтуму прыклад.

Неабходнасць рэлігійнага аб'яднання на беларускіх землях паводле кс.Ад.Станкевіча існавала заўсёды. Краіна, што знаходзіцца паміж рымска-каталіцкай і праваслаўна-візантыйскай цывілізацыямі стагоддзямі шукала такой рэлігійнай формы, якая б «каб якнайбольш была незалежнай ад чужых варожых упłyvaў, каб як найбольш была зъяднаная з народам і з патрэбамі душы ягонай, каб была ўрэшце ў пэўным значэнні больш-менш цэрквай сапраўды беларускага народу». ⁷ Да канца XVI ст. на Беларусі дамінавала праваслаўе, але пасля падзення Канстантынопалія (1453), устанаўлення ў

Маскве праваслаўнай патрыярхіі (1589), яно пераўтварылася ў магутную зброю расійскага ўраду, пры дапамозе якой той прэтэндаваў на землі ВКЛ. Урэшце распаўсюджанне пратэстантызму, пашырэнне каталіцтва і паланізацыі грамадскіх вярхоў Вялікага княства пазбавілі беларускае праваслаўе ўнутранай апоры. Усё гэта прымусіла апошніх праваслаўных свецкіх і духоўных прадстаўнікоў вышэйшых станаў ВКЛ шукаць нейкі выхад са склаўшайся ситуацыі. Гэтым удала скарысталіся палякі, якія як лічыў кс. Ад. Станкевіч «праз унію забралі ад Беларусаў усё лепшае, - забралі тое, што забраць хацелі: асьвячаную клясу людзей і іх абшары зямельныя, а так-жэ пакрысе забралі й агулам ад Беларусаў уніятаў іх абрад і мову».⁸ Берасцейская царкоўная унія 1596 году задумвалася і ажыццяўлялася як палітычная акцыя, таму ад самага пачатку несла ў сабе элемент унутранага распаду. «Унія Берасцейская – гэта была вера не самастойная, а толькі праваднік, масток, які вядзе да польскасасыць і лацінства».⁹ Увядзенне уніі выклікала на нашых землях страшэнную рэлігійную барацьбу, якая падарвала і без таго слабыя сілы беларускага народу.

Аднак уніяты Рэчы Паспалітай не былі зраўнаныя ў палітычных правах з каталікамі, што па-сучасці адразу адварнула ад уніі апошніх праваслаўных магнатаў і сярэдню шляхту, якія з часам канчаткова перайшлі ў каталіцтва. Такім чынам з сярэдзіны XVII ст. унія на Беларусі фактычна выконвала ранейшыя функцыі праваслаўя ў абароне нацыянальнай традыцыі. Больш таго, унія адгарадзіла беларуса ад маскоўскага праваслаўя, якое тады сталася важнейшым сродкам русіфікацыі. Пераўтварыўшыся ў мужыцкую веру, веру сялянства і самай дробнай шляхты, унія ў др. п-ве XVII–XVIII ст.ст. аб'ектыўна выканала станоўчую ролю ў жыцці беларусаў. У гістарычных умовах, калі беларускі народ «ня меў ніякай магчымасці быць дэйным, разывіваць далей сваю культуру, будаваць сваю грамадзкасасыць і развівацца ў жыцьці сваім уласным нацыянальным жыцьцем»¹⁰ уніяцкае духавенства было па-сучасці адзінным грамадскім станам, што падтрымліваў кніжную беларускую культуру і мову. «Залаты век» беларускай культуры зышоў у нябыт, шляхта здрадзіла сваіму народу, краіна пераўтварылася ў арэну ідэйнай і ваеннай барацьбы паміж Усходам і Захадам; здавалася, што беларусы не выжывуць, цывілізацыя Вялікага княства загіне назаўсёды. І менавіта: «Уніяцкая Цэрква сталася адзінным сродкам беларускага нацыянальнага яднання ў сваёй сучаснасці й сталася адзінным злучвом беларускай сучаснасці з беларускай нацыянальнай мінувшчынай».¹¹

Тым не менш Берасцейская унія на думку кс. Ад. Станкевіча не была для беларусаў панацэяй. І хаця менавіта ў уніі імжэў апошні агенчык нацыянальнай культуры, яна працягвала заставацца «польскай служкай» і на працягу XVIII ст. паспела «бадай цалкам спольшчыцца».¹² Прычына была ў tym, што Берасцейская унія не з'яўлялася сапраўдным раўнапраўным аб'яднаннем цэркви і мела галоўным чынам палітычныя мэты. Гэтая палітызацыя уніі і дала рускім уладам повад ліквідаваць яе ў 1839 годзе. Ліквідацыя уніі стала народнай трагедыяй таму, што была знішчана апошняя, хаця і нетрывалая, форма ў якой беларусы 200 гадоў захоўвалі сваю самабытнасць. Між tym, як лічыць кс. Ад. Станкевіч найлепшай перспектывай для беларусаў была не ліквідацыя уніі, а яе радыкальная рэформа, задуманная прафесарам Віленскага ўніверсітэту Міхалам

Баброўскім. «Не касаваць Семашка павінен быў Унію, калі Беларусь апынулася ў Pacei, але падтрымліваць яе, бараніць ад маскоўскага націску на яе й адначасна старанна яе ачышчаць ад усякіх на яе наростаў чужацкіх, як польскіх, так і маскоўскіх, аддаляючых Унію, як ад старадаўных хрысьціянскіх традыцыяў і царкоўных старадаўных формаў і правілаў, таксама й ад родных народу карэнняў.»¹³

Погляд кс.Ад.Станкевіча на пытанне неаунії ў 1920-1930х гг. пацярпей пэўную эвалюцыю. Калі ў канцы 1910-1920х гг. беларуская хадэкі яшчэ спадзяваліся павярнуць адраджэнне уніяцтва на беларускія нацыянальныя рэйкі, то ў пачатку 1930х гг. прышло канчатковое разуменне того, што ўрад Другой Рэчыпаспалітай і вышэйшае каталіцкае духавенства выкарыстоўваюць “неауніяцкую акцыю” для паланізацыі і акаталічвання праваслаўнага насельніцтва Заходняй Беларусі. Такія дзеянні ўладаў прынцыпова разыходзіліся з пазіцыяй кс.Ад.Станкевіча. Двойчы, у 1919 і 1920 годзе, ён адкідаў прапановы за значную фінансавую падтрымку пераутварыць “Krynicu” ў афіцыйны орган, што агітаваў бы праваслаўных на карысць уніяцтва, і адначасова аднавіў спробы спалучэння беларускай нацыянальнай ідэі і адраджэння уніі¹⁴. Як сцвярджаў М.Красінскі: “по мысли Станкевича создание единой религии способствовало бы более тесному и крепкому объединению белоруссов как особой национальности. Станкевич работал в области создания в Белоруссии униатства и, насколько мне помнится, был связан по этому вопросу с известным униатским митрополитом Шептицким”¹⁵. З гэтага выкazвання добра бачна, што унія для кс. Ад.Станкевіча не была мэтай, да якой можна ісці любымі дарогамі. Куды важнейшым быў выбар адпаведнага шляху. Унія паводле кс.Ад.Станкевіча – гэта ідэя, якую можна рэалізаваць толькі праз беларусізацыю касцёла і царквы. Яшчэ ў самым пачатку 1920-х гг. кс.Адам прапанаваў праграму паступовага збліжэння праваслаўя і каталіцтва на Беларусі праз:

1. Уядзенне беларускай мовы ў набажэнства.
2. Умацаванне незалежнага ад Масквы і Варшавы рэлігійнага жыцця беларусаў.
3. Уядзенне беларускай мовы і беларусазнайства ў духоўных навучальных установах.
4. Прызначэнне на біскупскія і архірэйскія пасады беларусаў¹⁶.

Больш таго, усякае адступленне ад прапанованай паграмы кс. Ад.Станкевіч лічыў для ідэі рэлігійнай уніі фатальным: «Унію трэба пачынаць не ад далекіх, туманных, нікому незразумелых спречак аб рожніцы веры каталікоў і праваслаўных (гэта сама прыйдзе), а працу дзеля аўяднання беларусаў каталікоў і беларусаў праваслаўных у аднай вяры, але ў рожных абрадах, пачынаць трэба ад беларускага народнага, соціяльнага і палітычнага адраджэння, ці лепш сказаць, пачынаць гутаркі аб Уніі трэба на грунце беларускай мовы, палітыкі, гаспадаркі. Інакш дарэмная праца». ¹⁷

Аднак неауніяцкая палітыка польскага ўраду, калі на духоўныя пасады прызначаліся людзі, што нават не ведалі беларускай мовы, калі беларускіх святароў грэка-каталікоў Андрэя Цікоту ды Язэпа Германовіча адправілі аж у Харбін, калі справу расплюсоджання грэка-каталіцтва на Беларусі ў свае рукі ўзялі езуіты, прымусіла беларускіх хадэкаў займаць адносна уніі усё больш адмоўную пазіцыю. “Фармальнае спалучэнне ў

рэлігійнай унii, як паказвае мінушчына і сучаснасць, фактычна не спалучала, але яшчэ больш уводзіла ў народ закалот і раз'яднанне, – пісаў кс. Ад. Станкевіч¹⁸.

Таму на працягу 1930x гг. ксяндзы-беларусы фактывна спынілі агітацыю на карысць рэлігійнай унii, разумеючы яе бессэнсоўнасць ці нават шкоднасць для беларускага народу ў тагачаснай палітычнай сітуацыі. Замест гэтага быў прапанаваны тэзіс аб неабходнасці талеранцыі ва ўзаемаадносінах беларусаў- каталікоў і праваслаўных. Дзеля гэтага з 1929 году “Беларуская Крыніца” стала друкавацца і лацінкай і кірыліцай адначасова, актывізавалася дзеянасць Праваслаўнай Камісіі пры Беларускім Нацыянальным Камітэце ў Вільні, пра Беларускую Хрысціянскую Дэмакратыю загаварылі не як пра партыю беларусаў-каталікоў, але як пра адзіную на той час аўтарытэтную беларускую нацыянальную палітычную організацыю.

Талерантнае стаўленне кс. Ад. Станкевіча да праваслаўных не мела нічога агульнага з папулізмам і жаданнем зарабіць сабе палітычныя балы. Аб гэтым сведчаць яго выступленні ў абарону праваслаўя ў Сойме польскай дзяржавы: “Грознае з'явішча вякоў XVII і XVIII, з'явішча страшэннай барацьбы рэлігійнай узноў уваскрасае на нашых нішчасных землях (Голос: І гэта гаворыць ксёндз). На тое-ж я і ксёндз, каб прауду гаварыў. Безпраўна і дзіка адбираюць цэрквы, безпраўна і дзіка выкідаюць з прыходаў праваслаўнае духавенства”¹⁹. Такая пазіцыя хадэкаў і кс. Ад. Станкевіча ў прыватнасці не магла не выклікаць захаплення ў беларускай моладзі, якая прыехаўшы з глухіх вёсак, дзе поп і ксёндз жылі як кот з сабакам, бачыла “як кс. Ад. Станкевіч пры заканчэнні праваслаўнага богаслужэння падыходзіў да алтара й Зразам з усімі цалаваў крыж, а за ім ішлі прысутныя каталікі й таксама прыкладваліся да праваслаўнага крыжа”²⁰. Так праводзілася ў жыццё выказванне св. Аўгустына, якое любіў паўтараць кс. Адам: у сумнівах – свобода, у канечных справах – адзінства, ува ўсіх – любоў.

Другая Сусветная вайна, прынцыпавыя змены ў палітычным становішчы беларускіх земляў, трагічная смерць большасці правадыроў БХД надоўга адабралі ў беларусаў магчымасць разважаць аб сваім нацыянальным і рэлігійным жыцці. І менавіта сёння, калі на фоне татальнаага крызісу нацыянальных і агульначалавечых каштоўнасцей грамадства прадстаўнікамі каталіцкага і праваслаўнага духавенства робяцца зусім слабыя спробы вярнуць былое значэнне рэлігіі, усё больш актуальнімі становяцца ідэі кс. Ад. Станкевіча аб tym, што толькі аднавіўшы гістарычную памяць народа, выхаваўшы праваслаўных і каталікоў у атмасферы ўзаемнага шанавання, можна не проста дамагчыся фармальнага яднання хрысціянства, але і захаваць беларуса як сапраўднага хрысціяніна.

Заяўвары

- ¹ Станкевіч Ад. Хрысціянства і Беларускі народ. – Вільня, 1940. – С.167. (далей – Хрысціянства ...)
- ² Białorusini czy Białopolanie – Ukraincy czy Czerwienicy ? // Unja. – 1931. – lipiec, №1. – S.13-14.
- ³ Беларускія рэлігійныя дзеячы XX стагоддзя. – Мінск-Мюнхен, 1999. – С.475-476.
- ⁴ Symon Makryca. Ab patrebie Relihiynaha Abjadnannia na Bielarusi // Krynica. – 1924. – №36. – S.3.
- ⁵ Chrysćijanskaja Dumka. – 1933. – №1.– S.1.
- ⁶ Хрысціянства ... – С.179.

- ⁷ Тамсама. – С.92.
- ⁸ Тамсама. – С.103.
- ⁹ Тамсама. – С.102.
- ¹⁰ Тамсама. – С.100.
- ¹¹ Тамсама. – С.108.
- ¹² Stankiewicz Ad. Rodnaja mowa u swiatyniach. – Wilnia, 1929. – S.46.
- ¹³ Хрысьцянства ... – С.117-118.
- ¹⁴ Stankiewic Ad. Bielarusk Chryscijanski Ruch // Chryscijanskaja Dumka. – 1938. – №20. – S.4-5.
- ¹⁵ Беларускія рэлігійныя дзеячы XX стагоддзя. – Мінск-Мюнхен,1999. – С.535-536.
- ¹⁶ Ks.Ad.St. Kuto ab Unii // Krynica. – 1920. – №16. – S.2.
- ¹⁷ Ks.Ad.St. Kuto ab Unii // Krynica. – 1921. – №9. – S.2.
- ¹⁸ Хрысьцянства ... – С.177.
- ¹⁹ Прамова кс.Ад.Станкевіча ў Сойме 1 ліпеня падчас разважаньня бюджэту Міністэрства Асьветы і Рэлігіі // Krynica. – 1924. – №17. – S.4.
- ²⁰ Пецюковіч М. У пошуках зачараваных скарбаў. – Вільня: Рунь,1998. -- С.69.

АДУКАЦЫЯ

Miħas ċ-Każluġski

НАСТАЎНІК

Нам марыць належыць тады, калі
марыцица,
Быць знічкай, не сумнаю свечка тлець,
Можна й вясною дачасна састарыцица,
Можна і полыимем увосені гарэць.

Хай славіцца сэрцаў жывое гарэнне,
Кахання і працы святы запавет.
Уся вартасць людскога жыцця ў
тварэнні,
Калі застлæцца раз'іскраны след!

Ларыса ГЕНЮШ

Ёсьць на любай майму сэрцу Смаргоншчыне невялічкая вёсачка з прыгожай і паэтычнай назвай Міхневічы. Нейкі кіаметр трэба прайсці ад станцыі Залессе, каб убачыць яе першыя хаты. Маленькая і чысценская рэчачка Драя аддзяляе яе ад больш вядомай суседкі – вёскі Залессе. Вось сюды доўгія гады ўзапар хадзіў і я – аўтар гэтых радкоў. Мяне тут чакалі. У простай вясковай хаце жыў чалавек. Настаўнік. Асоба. Высокі і прыгожы, з сівымі валасамі і праніклівымі вачыма, ён, здавалася, свяціўся дабрынёй і чалавечнасцю. Думалася, што будзе ён жыць вечна, бо гэта вельмі несправядліва, калі нашу зямлю пакідаюць такія людзі. Але жыццё дыктуе свае ўмовы. З боллю ў сэрцы прыходзіцца прызнаваць, што нічога вечнага ў гэтым свеце не бывае. Хіба толькі, тая рабучка Драя, якая няспешна нясе свае воды ў невядомую даль каторае ўжо стагоддзе, і на беразе якой нарадзіўся гэты чалавек. Гэта была яго рака і яго зямля, іншай яму было не дадзена ды, напэуна, і не патрэбна.

Віктар Піліпавіч Казлоўскі. Дзядзька Віця. Проста Піліпавіч. Любы майму сэрцу чалавек і грамадзянін. Непрыкметна праляцела амаль шэсць год, як яго няма сярод нас. А здаецца – ён са мной! Часта, прачнуўшыся раніцай у выхадныя дні, збіраюся паехаць да яго, каб прытуліцца душой да светлага і чыстага яго сэрца, да мудрай і добрай яго душы. У народзе гавораць, што чалавек жыве да таго часу, пакуль яго памятаюць. Значыць, ён будзе жыць яшчэ доўга, і ў першую чаргу ў сэрцы тых, хто яго ведаў і любіў. І неяк самі па сабе пачынаюць ажываць успаміны, пачынае паволі круціцца калаўрот жыцця, набываюць канкрэтныя абрывы рознакаляровыя шкельцы калейдаскопа памяці. Пачынае ажываць яго вобраз...

Нарадзіўся ў працевітай сялянскай сям'і, якая ведала і цаніла праўду, шчырасць, дабрыню і чалавечнасць. Такое не прадаецца і не купляецца, яно даецца Богам, а ўжо

чалавек сам павінен вызначыць, як такім скарбам распарадзіцца. Адны жывуць з гэтымі паняццямі ў вузкім коле сваёй сям'і, радні, аднавяскоўцаў. Другія стараюцца падзяліцца гэтым скарбам з іншымі. Да такой катэгорыі адносілася і сям'я Віктара Пілапавіча Казлоўскага.

З ранніх гадоў – а нарадзіўся ён 28 лютага 1923 года – маленьki Віця чуў размовы пра Грамаду, пра Тарашкевіча. Абуджаны беларускі народ хацеў справядлівасці, хацеў стаць гаспадаром на сваёй зямлі. У хаце Казлоўскіх любілі і шанавалі книгу, часопіс, газету. Балазе, самі гаспадары былі пісьменныя і даволі адукаваныя па вясковых мерках людзі. Маці скончыла Міхневіцкую царкоўна-прыходскую школу і прыйшла поўны курс двайной італьянскай бухгалтэрый (так напісана ў пасведчанні). Бацька таксама меў за плячыма пачатковую адукцыю. Сям'я была вялікая і дружная. Акрамя Віктара, былі яшчэ дзве сястры і брат. І ўсе цягнуліся да кнігі, да ведаў.

У вызначаны тэрмін пайшоў у школу і Віця Казлоўскі. Школа была польская. На той час – а гэта былі праклятые 30-я гады – беларускіх школ прыватных, а тым больш дзяржаўных, амаль не засталося на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Ледзьве ліпелі беларускія гімназіі ў Вільні, Наваградку, Клецку. Некалькі гадоў назад зачынілі Беларускую гімназію ў Радашкавічах. Польская ўлады душылі ўсялякія прайавы беларускай самабытнасці і непаўторнасці. Але Беларусь жыла! Жыла ў сэрцы тых простых вясковых людзей, якія спрадвеку былі на гэтай зямлі. Жыла і ў сям'і Казлоўскіх.

На ўсе жыццё запомніў Віктар Піліповіч, як выганялі польскія ўлады з Міхневіцкай царквы праваслаўнага святара а.Алеся Каўша. Выганялі за тое, што вёў набажэнствы на роднай мове, што вучыў людзей шанаваць сваё, не выракацца сваёй веры, любіць

Віктар Казлоўскі (у цэнтры) з сям'ёй свайго сябра

свой край. І як адзін сталі на абарону свайго святара прыхаджане, дайшло нават да бойкі з паліцый, але брутальна сіла ўзяла верх. Гэта западала ў сэрца ўражлівага юнака, прымушала задумашца над усім, што адбывалася вакол яго. Хутка праляцелі гады вучобы ў Міхневіцкай польскай пачатковай школе. А так хацелася вучыцца далей! І бацькі пайшлі насустрач пажаданню сына. У 1937 годзе ён стаяў перад прыёмнай камісіяй Маладзечанскай гуманітарна – коадукацыйнай гімназіі імя Тамаша Зана. Адказамі сціплага і прыгожага юнака выкладчыкі былі задаволеныя. І вось ён гімназіст! З якой радасцю бег да цягніка, каб, прыехаўшы дахаты, распавесці гэту радасную навіну сваім бацькам, а пазней з німеншай асалодай вяртаўся ва ўжо родныя сцёны сваёй новай *alma mater*.

З прагнасцю ён слухаў лекцыі сваіх выкладчыкаў, тым больш, што настаўніцкі калектыв падабраўся вельмі зладжаны і прафесійны. Асабліва запомніліся ўрокі дырэктара гімназіі Люро, настаўнікаў Анцулевіча (прыродазнаўства), Кавалюка (геаграфія), Бароўскага (паланістыка) ды іншых. Нягледзячы па адкрыту паланізацыю, у гімназіі прысутнічаў беларускі дух. У адным класе з Віктарам Казлоўскім вучыўся сын Браніслава Тарашкевіча – Радаслаў Тарашкевіч, якога ўсе звалі проста Славік. Гэты хлопчык такі добры і справядлівы, выдатны знаўца замежных моваў, заўсёды падкрэслена гаварыў, што ён беларус. Былі і іншыя хлопцы, якія з цягам часу праявілі сябе на розных дзялянках беларускай дзейнасці. Той жа Міхась Ганько, які ў далейшым стаў кірауніком Саюза беларускай моладзі, арганізацыі, якая паўстала падчас апошняй вайны на тэрыторыі акупаванай Беларусі. Пра яго Віктар Казлоўскі пазней успамінаў з цеплынай і нязменнай сардэчнасцю. Вельмі абураўся, калі прачытаў у кнізе Васіля Раманоўскага “Саўдзельнікі ў злачынствах”, што Міхась Ганько паходзіць з сям'і шляхціца з-пад Маладэчна. “Які ён шляхціц? Ён жа з простай сялянскай сям'і, з Каледзіно. Я неаднойчы бываў у іхнія хаце, ведаў і бачыў, як яны жывуць. Сумленныя людзі, шчырыя працаўнікі тყыя Ганькі. Ды і дзеци іх так хацелі вучыцца. А Міхась быў увогуле вельмі добры, таварыскі хлопец,” – казаў Казлоўскі. З такой жа любою згадваў ён у далейшым і іншых быльых гімназістай Маладзечанскай гуманітарна-коадукацыйнай гімназіі імя Т.Зана. Таго ж П.Ганецкага, П.Асіповіча, Л.Шымана, якія шмат зрабілі для росквіту беларускай культуры як на эміграцыі, так і ў метраполіі.

Тыя школьнія гады назаўсёды засталіся ў памяці. І таму ён неаднойчы потым згадваў пра розныя цікавыя здарэнні і асабліва часта пра адзін смешны выпадак, які адбыўся ў 1938 г. Аднаго разу дырэктар паведаміў, што ў гімназію прыязджаете вядомы польскі паэт-мадэрніст і адбудзецца з ім супстрэча. Хадзілі чуткі, што ён вельмі важны, сур'ёзны, можа задаць розныя пытанні з гісторыі літаратуры і мастацтва. Усе вучні сталі з нецярплювасцю чакаць і, чаго граха тайцу, баяцца ягонага прыезду. А раптам задасць пытанне, на якое не ведаеш адказу? І той дзень надышоў. Усіх сабралі ў адну вялікую залу і пачалі чакаць. Па калідоры пачуліся крокі. Вучні затаілі дыханне. Адчыніяцца дзвёры, і ў клас заходзіць чалавек. Але... Вось дзіва, ідзе ён не як звычайна ходзяць людзі, а на руках. Прайшоў ад дзвярэй да вакна, вярнуўся да стала, спыніўся, устаў на ногі і стаў чытаць вершы. “Што ён чытаў, мы потым ніяк не маглі згадаць, але паэта таго запомнілі на ўсё жыццё,” – заўсёды са смехам расказваў Віктар Піліпавіч. Але скончыць гімназію

яму не ўдалося. Пачалася вайна.

На змену польскай уладзе прыйшла савецкая. На базе гімназіі адчынілася педагогічнае вучылішча імя Янкі Купалы. Але, на вялікі жаль, і гэтую вучобу спыніла вайна. 26 чэрвеня 1941 года Маладзечна захапілі немцы. Пачалося цяжкае жыццё пад чарговай акупацыяй.

Давялося вярнуцца дамоў. Жыў у Міхневічах, дапамагаў бацькам па гаспадарцы і запоем чытаў усё, што патрапляла ў руکі. З таго часу пачала сістэматычна збірацца хатняя бібліятэка. Як ён любіў кнігу! З якой любасцю гартаў кожнае выданне, чуючы такі тонкі і прыємны пах кнігі, бачачы яе незвычайнную прыгажосць. Кніга назаўсёды стала для яго самым лепшым сябрам і дарадцам. І гэта любоў засталася на ўсё астатніе жыццё, да апошняй хвілінкі...

Недзе летам 1942 года выпадкова пачаў, што ў Вільні адчынілася Беларуская настаўніцкая семінарыя. Вырашыў паспрабаваць свае сілы. І вось восенню таго ж года ён у Вільні. Прыехаў разам з сябрам-аднавяскойцам. Стаяла глыбокая каstryчніцкая ноч, на руках не было адпаведных праpusкных дакументаў, а гэта па законах ваеннага часу пагражала смерцю. Але прага да вучобы брала верх. З цяжкасцю знайшлі будынак Віленскага Беларускага Нацыянальнага Камітэту. Папрасіліся на начлег. Стары і сляпы вартайнік пашкадаваў маладых хлопцаў і дазволіў пераначаваць. А ўжо раніцай апынуліся ў кабінечце дырэктара семінарыі Ф. Грышкевіча. Пасля кароткай размовы атрымалі допуск да экзаменаў. Паспяхова іх здалі і былі запічаны на першы курс гэтай навучальнай установы. Інтэрната пры семінарыі не было, і таму прыйшлося жыць на прыватнай кватэры. Гаспадаром быў стары і заслужаны дзеяч Усевалад Більдзюковіч, адзін з лідэраў у 20-30 гады Беларускага праваслаўнага аб'яднання.

Вільня. Старая беларуская добрая Вільня! Хто не кляўся ў любові да цябе. Хто не перажываў, чыё сэрца не трымцела ад хвалявання пры сустрэчы альбо развітанні з табой. Мусіць, толькі той, каму не пашэнціла пабачыць цябе, праісціся тваімі вулачкамі, зачараўана пастаяць ля таго ці іншага помніка тваёй дайніны і славы, падыхаць тваім паветрам. Гэты асаблівы горад нельга не любіць, бо ён святы! Святы для кожнага беларуса, які хоць крышашку ведае яго гісторыю. Палюбіў яго і Віктар Казлоўскі.

Паступова наладжваўся быт. З'явіліся сябры і любімая настаўнікі. Адным з такіх настаўнікаў быў выкладчык беларускай літаратуры Франук Грышкевіч. Выхаванец Пражскага ўніверсітэта, доктар філасофіі, адзін з разумнейшых людзей тагачаснай беларускай эліты, ён зачароўваў усіх, хто патрапляўся на яго жыццёвым шляху. Што ж там можна было гаварыць пра простага вясковага хлопца з беларускай глыбінкі? Віктар Казлоўскі да канца свайго жыцця праста абагаўляў гэтага чалавека. Яго лекцыі былі вельмі змястоўныя, даступныя і зразумелыя. Прыходзячы ў клас, ніколі не карыстаўся канспектамі, падручнікамі, ведаў на памяць паэмы "Новая зямля" і "Сымон-музыка", цэлія раздзелы з аповесцяй "У палескай глушы" і "У глыбі Палесся" Якуба Коласа, паэмы Янкі Купалы (асабліва любіў "Курган" і "На куццю"), іншыя творы беларускай літаратуры. Часта гаварыў: "Я, Франук Грышкевіч, а не нейкі там Але́сь Кучар, павінен напісаць гісторыю беларускай літаратуры. І верце, хлопцы, абавязкова напішу!" І хутчэй за ўсё свайго дамогся,

бо іншым разам чытаў на лекцыях цэлья кавалкі, як казаў, з толькі што напісанага. Толькі дзе яно, тое напісане? Не адставалі ад Грышкевіча і іншыя выкладчыкі. А гэта – Адольф Клімовіч (земляробства), Янка Штутовіч (грамадазнаўства), Станіслаў Грынкевіч (анатомія і гігіена), Язэп Шнуркевіч (праца), Н.Падабед (гісторыя) ды іншыя. Усе з вышэйшай адукацыяй, якую атрымалі ў Віленскім, Пражскім, Берлінскім універсітэтах. Гэта былі паспраўднаму святыя і самаахвярныя людзі. Пра іх яшчэ напішуць – час і гісторыя.

Адным з самых памятных і дарагіх успамінаў застаўся для Віктора Казлоўскага прыезд у семінарью ў пачатку 1944 г. Каствуся Езавітава. Гэты прыезд быў звязаны з урачыстым святкаваннем 25-ых угодкаў з дня ўтварэння Віленскай беларускай гімназіі, якая ў той час размяшчалася ў адным будынку з настаўніцкай семінарыяй. Езавітава – статны, прыгожы, па-еўрапейску апрануты, у дарагім, чамусьці расшпіленым паліто, з белым шалікам на грудзях і без галаўнога ўбору. Вітаў яго на школьнім ганку тагачасны дырэктар Віленскай беларускай гімназіі і адначасова выкладчык беларускай літаратуры ў семінарый Франук Грышкевіч. “Ваша эксцэленцыя! Дазвольце прывітаць Вас у Вільні, у сценах Беларусай настаўніцкай семінарыі і гімназіі, дзе куюцца новыя беларускія настаўніцкія кадры і наш нацыянальна-патрыятычны дух,” – прамовіў ён. Затым госьць наведаў лекцыі, пасля чаго адбылася вялікая ўрачыстасць, якая складалася са святочнага канцэрта і сціплай пачасткі. Безумоўна, госьць застаўся задаволены з прыёма, ды і ўзоруем адукациі гімназістаў і семінарыстаў. Гэта і не дзіва. Бо семінарыя выхоўвала сапраўдных беларускіх патрыётаў, стварала парадак новай нацыянальнай інтэлігенцыі, якая гатова была аддаць усе свае сілы і веды роднаму беларускаму народу. Вось за гэта ў будучым прыйшлося пацярпець і настаўнікам, і іх вучням. Але, пакуль што, наперадзе было жыццё, і так хацелася жыць і нешта рабіць для сваёй шматпакутнай Радзімы.

Пасля заканчэння семінарый Віктар Казлоўскі паехаў працуваць у родную вёску. Дзе ён палюбіў свайго маладога настаўніка, наладзіўся добрыя чалавечыя ўзаемаадносіны з бацькамі вучняў. Маючы за плячыма толькі 21 год жыцця, добра ведаў беларускую, польскую, нямецкую, лацінскую мовы, са слоўнікам чытаў па-літоўску. Але папрацуваць шмат не ўдалося. У канцы 1944 года быў арыштаваны і вывезены ў Мінск. Чым пагражаяў савецкай уладзе гэты юнак? Што ён такога зрабіў злачыннага? Ды, па-сутнасці, нічога. Проста быў настаўнікам. Беларусам. Патрыётам. І гэтага было дастаткова.

Сядзеў у славутай Валадарцы нейкі час разам з былымі сваімі настаўнікамі – Франуком Грышкевічам і Станіславам Грынкевічам. Аднойчы, як вялі на чарговы допыт, Франук Грышкевіч выскачыў у лесвічную пралётку. Так закончылася жыццё гэтага славутага паэта, вучонага, настаўніка. А было яму крыху больш за сорак. Перад адступленнем немцаў сябры параді яму паехаць за мяжу. Адмовіўся. «Перад сваім народам я ні ў чым не вінаваты»,— быў адказ. Памыляўся. Віна яго была ў tym, што празмерна любіў Беларусь і свой народ. Такое не дароўвалі.

Вельмі мужна вёў сябе ў турме Станіславу Грынкевічу, адзін з лідэраў Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, аўтар шматлікіх літаратуразнаўчых, філасофскіх і медыцынскіх кніг, доктар-псіхіятар, які ў час вайны працаў у Віленскай беларускай настаўніцкай семінарый. Яго дапытваў сам міністр Дзяржбяспекі БССР Цанава. Кожны раз, вяртаючыся ў камеру, Грынкевіч гаварыў Віктору Казлоўскаму: “Мне, як спецыялісту, было б вельмі цікава назіраць, як паводзіць сябе чалавек у экстрэмальных сітуацыях, каб не было так

страшна". Рэч у тым, што ў час допытаў яму выдзіралі жмутамі бараду, якая паспела адрасці ў турме, ставілі на доўгія гадзіны па стойцы "Зважай!", садзілі на ножку табурэткі, змяшчалі ў карцэр, білі, тапталі, адным словам, здзекваліся, як маглі. А недзе ў пачатку 1945 г. выклікалі на чарговы допыт, і назад у камеру ён ужо не вярнуўся.

У тым жа годзе для адпраўкі ў канцлагер рыхтавалася чарговая партыя зняволеных, сярод якіх быў і Віктар Казлоўскі. Пастроілі ўсіх у дзве шарэнгі ў калідоры турмы і пачалі чакаць начальніцтва. І тут здарылася такое, чаго нікто не чакаў. На сярэдзіну калідора раптам выйшаў малады, яшчэ непаўнагоддзені вязень, Расціслаў Лапіцкі і зычным цвёрдым голасам, звяртаючыся да зняволеных, сказаў: "Браты! Нас нішчылі цары і каралі, здзекваліся палякі, знішчалі маскалі, але мы жылі, жывём і будзем жыць на нашай зямлі! І таму вышэй галаву, сябры, не падайце духам, мы пераможам! Жыве Беларусь!" Апошнія слова яму даказаць не дала ахова, накінулася зграй, пачала біць, таптаць, затыкаць рот. Але сябры па няшчасцю зразумелі, што хацеў сказаць ім іх юны таварыш, і ў адказ гучна, хорам адказали: "Жыве!" Больш таго юнака яны не бачылі ні ў турме, ні на этапах. Даходзілі чуткі, што яго, як непаўнагоддзеня, адпусцілі на волю. І толькі па вяртанні з лагераў Віктару Піліпавічу Казлоўскаму стала дакладна вядома, што Расціслава Лапіцкага сапраўды адпусцілі на волю, а ён арганізаваў беларускі падпольны незалежніцкі гурток і загінуў, змагаючыся за свае ідэалы і незалежнасць Беларусі.

А Казлоўскаму прыйшлося спазнаць усе жахі сталінскіх лагераў: бясконцы здзек, холад, голад, шмон і муштру лагерных начальнікаў. Але не зламаўся. Застаўся чалавекам і грамадзянінам з вялікай літары. На бяскончых лагерных дарогах сустракаў шмат цікавых і сапраўдных людзей. Быў у адной брыгадзе з кампазітарам А.Туранковым, які ў той час ледзьве трymаўся на нагах, і яго давялося падкормліваць, адрываючы ад свайго лагернага кавалка хлеба трошкі і для нашага творцы. Сябраваў з Алегам Лапіцкім – гэтай жывой легендай тагачаснага маладзёжнага беларускага руху, родным братам Расціслава Лапіцкага. Аднойчы, успамінаў Віктар Піліпавіч, да яго падышоў Алег і сказаў: «Трымайся і не падай духам» і нешта перадаў у рукі. Калі вярнуўся ў барак і паглядзеў перададзеное, то здзіўленню не было мяжы. У руках ён трymаў адлітую з волава прыгожую выяву Пагоні са словамі «Жыве Беларусь». Як і дзе Лапіцкаму ўдалося гэта зрабіць, да апошняга дня свайго жыцця не ведаў, а распытваць не палічыў патрэбным. Час быў такі. Давялося сустракацца з былым вядомым беларускім пралетарскім паэтам Андрэем Александровічам, з выдатным празаікам Барысам Мікулічам...

Ажно ў канцы 50-х вярнуўся на Радзіму, але яго тут не чакалі. Толькі родная сям'я прытуліла і абагрэла. Доўга не мог уладкавацца на работу. А як жа інакш – вораг народа! І ўсё ж

Казлоўскія ў гасцях у Зоські Верас

праз нейкі год прынялі настаўнікам працы ў школу № 6 г. Маладзечна. Папрацаваў у той школе даволі доўга, а потым перавёўся (як вызвалілася пасада) у канцы 60-х у родную Залесскую сярэднюю школу. Там і дарабіў да выхаду на пенсію. Дзеці яго любілі, а ён любіў іх. Не стварыўшы ўласнай сям'і (такія былі жорсткія паслялагерныя ўмовы), усю дабрыню свайго сэрца аддаў выхаванню новага пакалення. Веў гурток аматараў прыроды, вучыў любіць і разумець яе жывое дыханне, неаднаразова выпраўляўся з дзецьмі ў блізкія і далёкія вандроўкі па родным краі. Стараўся прышчапіць дзецям любоў да кнігі, да роднай мовы і шмат чаго дамогся ў гэтым кірунку. Апошняя гады жыў актыўным грамадскім і культурным жыццём роднай Беларусі. Моцна перажываваў за яе далейшы лёс, хваляваўся за стан роднай мовы, культуры, турбаваўся за маральны стан беларускага грамадства. Гэта падарвала апошняя сілы. 22 чэрвеня 1997 года страшэнны інсульт прыкаваў яго да ложка, і больш падняцца на ногі не ўдалося. А 12 жніўня 1997 года перастала біцца сэрца выдатнага чалавека, настаўніка, патрыёта...

Ёсьць на любай майму сэрцу Смаргоншчыне невялічкая вёсачка з прыгожай і паэтычнай назвай Міхневічы. У ёй даўно не свеціцца вакно ў хаце майго старэйшага сябра, настаўніка, аднадумца. Недалёка ад простай вісковай царквы, на мясцовых могілках, знайшоў ён свой вечны дом і супачынак. Шумяць над ягонаі магілай дрэвы, рассказываючы яму далейшую казку жыцця. На вялікі жаль, больш не давядзеца спаткацца нам на гэтым свеце, дарагі мой чалавек, але, дасць Бог, некалі нашы шляхі перакрыжуюцца там, куды немагчыма зазірнуць воку простага смяротнага чалавека, які яшчэ знаходзіцца тут, на гэтай грэшнай, але такой дарагой нам, зямлі. Свой аповяд хачу скончыць словамі нашай славутай паэткі Ларысы Геніюш, творчасць якой Віктар Піліпавіч любіў і паважаў:

Пад сонца асветы ўзлящеў нібы птах,
З палоскі сялянскае, вузкае.
Адзін толькі ведаў у жыцці сваім шлях
Пачэсны. Цяжкі. Беларускі.

P.S. Прайшло больш пяці год са дня смерці Віктара Піліпавіча Казлоўскага. Аднаго разу, прыехаўшы ў Міхневічы, вырашыў яшчэ раз пераглядзець ягоны архіў. І як жа я быў уражаны, капі сярод розных старых папер і фатаграфій знайшоўся вучнёўскі сшытак, на старонках якога восенню 1942 г. ён занатоўвай свае першыя ўражанні ад сустрэч з беларускай Вільняй, выкладчыкамі, навучэнцамі настаўніцкай семінарыі. Праўда, гэта не дзённік, у класічным яго разуменні, гэта, хутчэй, хаатычныя запіскі зусім яшчэ маладога чалавека. І тым не менш, крыху павагаўшыся, я вырашыў прапанаваць чытачам нашага часопіса гэты не зусім звычайны дакумент эпохі. Бо, па-першае, там адбіўся складаны перыяд той драматычнай пары, а па-другое, такога кшталту дакументаў захавалася вельмі мала, і гэтая акалічнасць дае нам права на ягоную публікацыю.

Віктар Казлоўскі

ГОЛАС З ДАЛЁКАЙ ВОСЕНІ *(запіскі семінарыста)*

24 кастрычніка 1942 г. Субота.

Вільня.

Усталі сёньня ў 8 гадзін. Дзень сёньня цёплы, пахмурны, а пад вечар невялікая імгла. Схадзішы ў гімназію, а пасьля зайшоўшы ў "Rulu" і купіўшы хлеба, схадзіў пад Галю¹. Прыйшоўшы дамоў, сёе-тое падрыхтаваў да лекцыяў. У першай гадзіне выйшлі ў становую з В., а адтуль у школу. Сёньня на лекцыях не было нічога афіцыяльнага, толькі на беларускай мове дырэктар² трохі ўзварушыў сваёй гутаркай (Жыгімонт III і Аўгуст гэта беларусы, і што Польша нам нічога ня дала, а наадварот тармазіла нашу культуру). Дамоў ішоў у цяжкім, навісшым на зямлю тумане, і неяк добра было. Прайшоўшы трохі, пасядзелі із В. і пагаварылі аб заданьнях настаўніка і што цяпер нічога ня можна ўпусціць, бо ўсё гэта ў вёсцы прыдасца, бо ён ужо гавора – пераканаўся на самім сабе. У гадзін 10 пайшлі спаць.

25 кастрычніка 1942 г. Нядзеля.

У 9 гадзін мы ўжо пачыналі есьці сняданьне (я із Колям³). А што за сняданьне хлеб із салодзенькім чаем. Па сняданьні пастанавілі адзін да другога не гаварыць. І не гаварылі аж да абеду. Але калі прышла пара абеду, то мусілі загаварыць. Яшчэ, праўда, перад абедам хадзілі ў тэатр купляць білеты на канцэрт Забэйды-Суміцкага⁴. Із тэатру зайшліся ў становую, а із становай у кіно "Casino" на фільм "Operetka". Фільм гэтых трошачкі спадабаўся. Ішлі із кіна і абяцалі калегам, што яшчэ прыдзем, але я ўжо ані думаў, а К. раздумаўся. Вярнуліся дамоў і кожны прыняўся за сваю работу. Спаць думаю пойдзем а 10 гадзіне.

26 кастрычніка 1942 г. Панядзелак.

Сёньня дзянёк паказваецца нічагусенкі, а нават і сонейка троху съвеціць – ведама, як у восень. Усталі, ды рабіць нешта ня хочацца. Чакаем ужо яды (сняданьня). Па сняданьні садзімся адрабляць лекцыі. У першую гадзіну ідзём на станцыю і там спатыкаем сваіх калегаў. Спакаўшы калегаў, ідзём у школу. У школе сёньня адбылося ўсяго 2 гадзіны (псыхалёгі). Па дзявюх гадзінах ідзем дамоў, каб падрыхтавацца і пасьля ісьці ў тэатр на канцэрт.

6-ая гадзіна. На сцэну зъяўляецца наш беларускі съяявак Міхась Забэйда-Суміцкі. Ён

адразу захапляе ўсіх слухачоў, а найбольшае ўражаныне на прысутных робяць выкананыя ім беларускія песьні.

Канец канцэрту. Кожны із беларусаў, а выключна, кожны із сэмінарыстаў стараецца падзяліцца сваёй думкай із кампаніяй, так што гутаркі хапае на ўсю дарогу. Адлучыўшыся ад калегаў, я даганяю свайго гаспадара⁵, і ён выказвае сваю крытыку канцэрту.

Удома захопленыя беларускім мастацтвам чытаем “Сымона-музыку”⁶.

27 кастрычніка 1942 г. Аўторак.

Устаём у сем гадзін і ідзём пілаваць дрэва. Праца гэта трывае да 1 гадзіны. Кідаем работу і сабираемся ў школу. Між іншым, я парваў сабе порткі і мусіў зашываць. У школе час пралятае вельмі скора. Найбольшае ўражаныне застаецца пасля лекцыі беларускай мовы, дзе дырэктар⁷ яшчэ раз выяўляе сваю гарачую любасць да Бацькаўшчыны.

Прыходзім дамоў, і тут яшчэ раз паражае нас думка: што будзе далей. Думка гэта родзіцца таму, што прыехалі сябры з дому і расказаілі, як узрастаете партызанскі рух на Беларусі.

10 гадзін, я іду спаць.

28 кастрычніка 1942 г. Серада.

Устаўшы, ідзём пілаваць (скончыцца пілаваць) калодку, але калодачка “падхадзяшчая”, так што праца трывала ад 7 да 9. Скончыўшы гэта, ідзём сънедаць. Акурат па съняданью завітаў да нас в(ельмі) добры калега Коля (наш будучы паэт). Ад гэтага часу няма ў нас працы за лекцыямі. Лекцыі селі адрабляць у адзінаццаць гадзін. Незадоўга пайшлі на абед, а там і ў школу. Далей дзень пракаціўся нармальна, як і ўсе папярэднія.

29 кастрычніка 1942 г. Чацьвер.

Усталі мы дужа рана, ну не ад першых пеўняў, а ўсяго ў 5 гадзін. Ага забыўся яшчэ, што ў нас начаваў наш госьць. Устаўшы, мы зрабілі ранішнюю зарадку, і нібы трохі прыняліся за лекцыі. Паслья Коля із калегамі пайшлі ў горад, а я далей астаўся адрабляць лекцыі.

А палове першай ідзём у сталовую. Тут па дарозе робім некалькі закупаў. Паабедаўшы, ідзём я ў інтэрнат, а мой Коля ў школу. Пабыўшы некаторы час у інтэрнаце, із Валодзькам⁸ іду ў школу. У школе яшчэ нікога няма. Тут чытаем купленыя мною “Апавяданні і легенды вершам”. Пачынаюцца лекцыі, і я сёньня із літоўскага ні таго, – а дома, здаецца, умеў. Бадай-бы ён прapaў гэты язык – няма мусіць прыгажэйшай, як наша беларуская мова.

Ідзём са школы дамоў і думаєм, што рабіць, у нас жа хлеба няма, але нічога, мой Коля⁹ заходзіцца да калегаў і нясе адтуль здраўвен'ку паубуханку чэрствага “мужыцкага” хлеба. Вось ізноў мы вясёлыя, бо мы ўжо і шчаслівія. Так і цягнецца гэта дурацкае жыццё – то смутны, то вясёлы, то галодны, то съты і г.д.

30 кастрычніка 1942 г. Пятніца.

Коля ідзе зацьвярджаць пропуск, каб паехаць дамоў, а я саджуся і пішу залеглы штодзённык і прыпамінаю сабе, што было і думаю, што будзе далей, ці ж гэтак ужо і будзе. Прыходзіць Коля і сядаем піць чай. Выпіўшы, ідзём у горад. Я абыйшоў усе кнігарні, шукаючы праграмы гімназіі, але дарэмна, нідзе гэтага няма. Купіў сёе-тое ды і прыплёўся

Выкладчыкі і навучэнцы Віленскай беларускай настаўніцкай семінары.

*Сядзяць злева направа: ?, С.Кароль, Г.Марцінкевіч, М.Забэйда-
Суміцкі, М.Пецюкевіч, Я.Шутовіч, а.Кульчицкі, ?, А.Карнюк, Фёдараў,
Ф.Грышкевіч, Фёдарава, Б.Грабінскі, ?, А.Станкевіч. В.Казлоўскі стаіць у
першым радзе першы злева.*

зь нічым дамоў. Трохі пасядзеўшы ідзём, на абед, а із абеду ў школу.

Па дарозе ў школу станаўлюся ў калейку і дастава хлеб, і капі атрымаў, дык ужо чешыўся, што вось дык наемся, але дзе там – сустрэу адну дзяўчынку, у каторай таксама не было хлеба, і яна ў мяне пазычыла, ды аж палавіну. Прыйшоўшы дамоў, зьеў чуць ня ўсю сваю порцю ды і спаць пачало кланіць.

Вось так і цэлы дзень закончыўся.

31 каstryчніка 1942 г. Субота.

Быў яшчэ я ў Вільні, тут рабіў розныя закупы да хаты. Пасьля дзьвюх лекцыяў ідзём на цягнік і тут па дарозе заходжу на Садовую 13.

На станцыі многа народу, не прайсьці. Выцісаемся на пэрон і тут ад пяці гадзін вартуем да дзесятага, а цягніка ўсё няма. Нарэшце прыходзіць. Да вагонаў кідаецца натоўп, ну але я з Валодзькам першыя.

Падарожжа апісваць ня буду, толькі скажу, што прыйехалі дамоў у 4 гадзіны. Прыйшоўшы дамоў, я ўжо заснүць ня мог, усё здавалася, як-бы і далей еду ў вагоне, чуўся манатонны стук кол вагона.

1,2,3 лістапада 1942 г.

Гэтыя тры дні прабыў дома. Апошні прайшоў ня надта, бо прабыў цэлы дзень на станцыі.

Ну ў нядзелю значыць адпачываў, гэта першага. У панядзелак памагаў арфаваць авёс, вот так і прайшло сьвята. 3-га прыйехаў у Вільню. Цягнік стаў перад мастом, так што блізка было ісьці дахаты. Начаваў у мяне Валодзька.

4 лістапада 1942 г.

3 рання ўстаўшы адрабляў лекцыі, а пасьля пайшоў на абед. Із страўні (сталовая) іду ў школу. У школе нічога новага, толькі расклад далі на цэлы год. Іду дамоў. Ноч цёмная. Вылупляюцца вочы. Нікога на дарозе няма. Шчасліва даходжу дахаты. Саджуся за лекцыі. Пью чай. Нарэшце іду спаць.

5 лістапада 1942 г. Чацьвер.

Нічога афіцыяльнага ў гэтым дні не адбылося. Адно толькі асабіста мне важнае гэта тое, што прыйшла мая тэчка із правіянтам, катурую я забыўся ў Залесьсі 3.XI, гэта значыць, у аўторак.

6 лістапада 1942 г. Пятніца.

Устаў у шэсцьць гадзін і пачаў зьбірацца ў дарогу. У сем гадзін ужо выйшаў я з дому і накіраваўся ў інтэрнат. Тут ужо чакала некалькі калегаў на настаўніка, із каторымі мы мелі накіравацца па бульбу. Па дарозе зайшліся ў школу і ўзялі із канцэляріі мяшкі. Туды ішлося весела, хоць і практічна вецер дзьмумуў у вочы.

І вось мы ужо ў нейкага Міколі Тамаша. Гаспадарка яго вельмі вялікая і, відаць, сам досыць працуе, – паляк. Але бульбы сваёй не дае, гаворыць, што ён ужо вельмі многа выдаў, а некаторыя зусім не давалі, і вось вядзе нас да гэтых, некаторых. Прыходзім да першага. Забудаваныне – крый Божа якое. Заходзіць наш настаўнік із солтысам у хату. Там чуецца крык, плач і прозьбы. У вокны ўсаджваюць галовы з паўтузіна змарнелых дзетак і хворая гаспадыня. Гаспадар калека, белы як сьнег, выходзіць на двор і із съязымі на вачох просіцца, што як ён аддасцьць, у яго самога нічога не астанеца... і што-ж думаеце, паверылі і спаўчылі гэтamu людзкому гору? И вось гэта вышай організаванае зъяўрэ – людзі – выносяць апошнюю надзею на жыцьцё із беднай сямейкі. Вось гэта называецца культурою. И яшчэ гэтыя нягоднікі хочаць свае паступкі апраўдаць нейкім там законамі прыроды. Пасьля такоі сцэны, як чорным выдаецца гэты съвет.

7 лістапада 1942 г. Субота.

Сённяня, хоць баючыся, схадзіў пад Галю і купіў там лямпу да хаты. Дома неяк сумна сядзець, нічога рабіць не хочацца. Чакаю першай гадзіны. Надыходзя, дык вось скарэй, чым мага, бягу на абед у сталовую. Пасьля абеду іду ў школу. И вось тут ізноў дырэктар да плачу чуць не давеў із сваёй гутаркі. Ах дырэктар, гэты дырэктар.

Неяк спаць хочацца, дык вось ужо і кладуся ў 10 гадзін.

8 listapada 1942 h. Niadziela.

Napisalasia niejak "N" lacinskaje, dyk wos' napisu uzo siannia lacinkaj. Sionnia u maim zyczi nicoha cikawaha nie zajslo. Ustausy u sesc hadzin siadziu u chacie az da piersaj hadziny. A piersaj izjeu abide i iznou wiarnuusia damou. Tut trochi zdramnuu, a pasla siadzieu utknuuusy nos u knizku i dremiacy, az urescie dacakausia viacery. Najeusia i idu spac.

9 лістапада 1942 г.

Сённяня ўстаў і ўзьдзівіўся, гэта-ж так прыгожа прыбраў вокны мароз. Вось ужо і зіма

настала. Сумна неяк, а сам ня ведаеш па чым. Жудка ў хаце, жудка робіцца і выйшаўшы на двор. Усюды кідаецца ў вочы гэта пустата нашага жыцьця і мімаволі прыпамінаўца слова Лермантава: “И жизнъ, как посмотришъ с холоднымъ вниманіемъ вокругъ, такая пустая и тупая шутка”.

Вось іду ўжо ў становую. Нейкі холад прабягае па целе, а таксама і ў душы не цяплей. Заходжу і саджуся разам із сваёй сябровукай. Яна таксама ня вельмі вясёлая, таксама як-бы чагось не хапае.

Заходжу ў школу. І што-ж вы думаеци, тут радасць спатыкае?.. Не, ня знаць нам мусі радасці!

Уваходжу ў клясу, і што-ж тут чую, што? Не, тут ня добрае, тут зусім ня добрае...

...І раптам робіцца холадна, ногі падкашваюцца, і самі сълёзы, горкія, як цыбуля, выціскаюцца з вачой. Ня верыцца, гэта-ж ён быў тут, ён мой Коля, ён, каторы меў сваю ўжо мэту ў жыцьці і, не зважаючы на труднасці, ішоў да яе; і раптам кавалак волова із рук нягодніка ўсяму кладзе канец, гаворачы: ты не патрэбны тут. Ах жыцьцё, жыцьцё, як камяністая твая дарога, як трудна нам, бедным, ісьці па ёй. І ты, съмерць паганая, як зараньня вырываеш ты нам, съляпым, кій із рук. Ох, бедны ты наш край Беларускі. Як густа пакрываешся ты няўчастымі магіламі. Коля, так я цябе чакаў, так мне было сумна без цябе і ты, ты не захацеў больш спаткаца са мной. Вось Коленька, якое яно ёсьць жыцьцё гэтае наша. Помніш... як мы с табой гаварылі, як цяжка ёсьць змагацца за існаваныне і як рэдка мыслі сходзяцца із іншымі. І вось твае ўжо мыслі не зышліся і мае таксама. Коля, я вечна буду помніць аб табе!

10 лістапада 1942 г. Аўторак.

Сумна неяк аднаму цяпер, ня так было ўперад, бо я яго із кожнай хвілінай чакаў, што ён вось-жа пад'едзе. Нейкім цёмным, страшным выдаецца пакойчык. Дык вось кідаю ўсё і іду ў інтэрнат. Тут прабуўшы некаторы час ізноў варочаюся дамоў. Сяджу тут і раздумываю над рознымі рэчамі і падчэкаю, калі вось той час падойдзе ісьці ў школу.

Нарэштце набліжаецца, дык чым мага скарэй сабіраюся і іду. Лекцыі праходзяць зайды ў як лекцыі, манатонна, адна за другой.

І вось ізноў варочаюся ў сваю турму і думаю сабе. Як гэта было добра, як мы ішлі разам удаваіх, а цяпер ён ужо нікуды не скранецца, той, каторы ня мог уседзець некалі на мейсцы, цяпер застыў.

11,12 лістапада 1942 г. Серада і чацвер.

Дні гэтыя, як можна сказаць, і кожны дзень гэтага сумнага жыцьця падобны адзін на другі: устаеш, робіш лекцыі, ідзеш на абед, у школу, дамоў варочаешся; вось і ўвесі дзень. Лекцыі – гэта падобныя на манатонны гук званоу касцельных і толькі гэты гук ярчэя і набірае паволі сэнс, калі ў клясу ўваходзіць дырэктар.

18 лістапада 1942 г. Серада.

Не пісаў я гэтыя дні, бо яны адзін на другі былі падобны, ды і часу не было, але вось сёньня сабраўся. Дзень сёньняшні падобны таксама на папярэдні і тым толькі ад іх адрозніваецца, што сёньня падаў сънег. Устаўшы ня вельмі рана сядзеў аж да першай гадзіны. Адрабляў лекцыі, а пасля пайшоў у страўню. Паабедаўшы, як называецца, іду ў школу, а сънег такі густы сыпে, што і ходніка не відаць, але ўсё ж дайшоў. Лекцыі прайшли

“благапалучна”, хоць дырэктар трохі пастрашыў, што заўтра будзе ўжо пытацца з усяго.

19 лістапада 1942 г. Чацьвер.

Сёняння усталі мы вельмі рана, бо сабраліся ісъці па дровы на таварную станцыю. У 5 гадзін мы ўжо былі гатовы. Выпілі чаң і адправіліся. Дайшлі мы да станцыі сапраўднай ды і спадзяёмся, што тут ужо канец нашаму падарожжу. Але не, не праўда, бо яшчэ ох найшліся, пакуль дайшлі да тэй самай таварнай станцыі. Вылажылі тут сабе 4 м бярозавых дроў і чакалі на фурманку, але яе няма, дык вось ідзем шукаць каня, але ўсе занятыя. І толькі наш “Старычок” іх знаходзіць, але і фурманкі ніху чорту. Прывезлы дровы, харащэнка паабедалі ды ідзём іх складаць. Адну колькасць хаваем у складзік, другую складаєм пад съцянай. Цяпер так змарыўся, што не магу пісаць гэтых зацемак, так хачу спаць.

21 лістапада 1942 г. Субота.

Усталі ў 8 гадзін, амаль як і заўжды. Хоць неяк і адчуваю, што ужо пара ўставаць, але не хацелася. Але ўсё ж такі нашая сільная воля перамагла і, нягледзячы на ўсё ўстаём. Першым доўгам сънедаем і прымаемся за лекцыі. Потым Валодзька ідзе мальдавацца, а я па папоўскіх справах. Але доўга там не бавіўся. А сюды-туды ды і назад. Прыйшоў сабе дамоў, узяў “Беларускі Голас”¹⁰ ды і чытаю, аж тут гляджу, што пара і на лекцыі. А лекцыі гэтыя такія нудныя!

28 лістапада 1942 г.

Сёняння вельмі важная зьява зайшла ў нашым школьнім жыцьці, а гэта ні больш ні менш, як зъмена дырэктара. Нашага мілага, найлепшага із беларусаў Грышкевіча¹¹ ад нас забіраюць, а даюць нам нейкага, на жыда падобнага, із гутаркай непрыемнай Карнока¹².

Калі апошняя слова гаварыў да нас Грышкевіч як дырэктар, дык нейкі смутак агарнуў душу і цяжка зрабілася на сэрцы. Вось красамоўца дык красамоўца! Так шкода, ох як шкода аддаваць такія каштоўнасці, такі ідэал, але што зробіш, бо людзі ёсьць злыя і зараз вырвуть з рук тое, што саладзіла жыцьцё іншым.

Задзіска.

¹ Галю – адзін з раёнаў Вільні

² Дырэктар – маецца на ўзве Францішак Грышкевіч, які выкладаў адначасова ў семінарыі беларускую літаратуру

³ Коля – маецца на ўзве Мікалай Вайды, беларускі настаўнік, які працаваў у Заскавічах

⁴ Забэйда-Суміцкі – беларускі оперны і эстрадны спявак

⁵ Свой гаспадар – размова ідзе пра Усевалада Більдзюковіча, на кватэры якога жыў Віктар Казлоўскі

⁶ “Сымон-музыка” – геніяльны твор народнага паэта Беларусі Якуба Коласа

⁷ Дырэктар – размова ідзе пра Францішка Грышкевіча

⁸ Валодзька – Уладзімір Казлоўскі, аднавісковец, сусед, сябра Віктара Казлоўскага

⁹ Мой Коля – маецца на ўзве Мікалай Вайды, якога застрэлі немцы ў час вяселля ў вёсцы Міхневічы

¹⁰ “Беларускі Голас” – беларуская газета, якая выдавалася ў Вільні ў 1942-44 гг.

¹¹ Грышкевіч – выкладчык беларускай літаратуры ў семінарыі, паэт і навуковец Францішак Грышкевіч

¹² Карнюк – размова ідзе пра Антона Карнюка, які прыйшоў на змену Ф. Грышкевічу і пачаў выконваць абавязкі дырэктара Віленскай беларускай настаўніцкай семінарыі

Адам Станкевіч

У АСПЭКЦЕ СОЦЫЯЛЬНАЙ СПРАВЯДЛІВАСЬЦІ

(Максім Танк – “Нарач”, паэма. Вільня, 1937, бач. 100, 5x21).

Пад гэткім агульным загалоўкам бяруся з большага схактэрзыаваць паэтыцкае творства аднаго з найвыдатнейшых сучасных беларускіх паэтаў Максіма Танка. Свае гэтыя аб ім увагі апіраю на паэму “Нарач”, як – па-моему – тыповай для ўсяго даслюешння яго творства. Галоўнай хакацэрнай рыскай Танкавай паэзіі ёсьць соцыяльныя ідэалы. У многаструннай, багатай і мілагучнай ліры паэта тон аб народнай крыйдзе – у самым шырокім грамадzkім разуменіні – зьвініць найбольш звонка і зъяўляеца “lejtmotywam” Танкавых песняў. Бачым гэта ў “Нарачы”, бачым так-жа і ў многіх творах, зъмешчаных у зборніку “Журавінавы цвёт”, што выйшаў з друку зараз пасыль “Нарачы”. Творы ў гэным зборніку: “У туманох вішнёвых”, “Ой, кальшыцица вецер”, “На акопах”, “Напеў”, “Песня Кулікоў”, “Прайдуць гады”, “Наши дарогі”, “Сказ пра Вяля”, “Журавінавы цвёт” і інш., як ня трэба лепш пацьвярджаюць маю тэзу.

Праўда, ёсьць крыйтыкі літаратуры, якія ўважаюць, што паэзія толькі тады ёсьць сапраўды паэзіі, калі яна зъяўляеца адбіццём толькі красы і калі, як зусім чужых сабе, розных іншых ідэалаў не дапускае і імі не займаеца. Крыйтыкі гэтага кірунку лічаць, што паэт да свайго творства павінен падходзіць вылучна з гледзішча фармальнага і з гэтага гледзішча крыйтык твор паэтыцкі павінен разважаць і крыйкаваць. З такім аднак паглядам фармалісташа згадзіцца немагчыма, як агулам няможна згадзіцца з усякім аднабокім кірункам чалавечай думкі. “Veritas in medio”, праўда пасярэдзіне! гэта заўсёды і ўсюды, дык так і ў нашай справе; відаць гэта з сутнасці паэзіі.

Паэзія, агулам гаворачы, гэта духоваса творства чалавека, творства ў абразох, маліванных словам; паэзія – гэта выяўленыне ў прыгожай форме духовага съвету паэта, выяўленыне ўсяго таго, што паэта хвалюе, чым ён жыве ў душы сваей, да чаго ён імкнецца. Паэтычны твор – гэта абраз і выяўленыне жыцця, жыцця зъверненага і ўнутранага. Паэзія, кажа Гётэ, стараецца раскрыць тайны прыроды ў абразох. Знача, прадметам паэзіі зъяўляеца бадай усё тое, што ёсьць прадметам і іншага роду духовага творства чалавека, а ўжо форма, якой імя краса, прадмет гэны выдзяляе, прысабечвае і робіць з яго галіну паэзіі. Такім чынам зъмест і форма, форма й зъмест – гэта дзіве складовыя, істотныя часціны паэзіі. Дзеля гэтага паэзіі ня можа быць чужой справа яе адносінаў да жыццёвых тайнаў: да праблемаў праўды лёгічнай, праўды этычнай, да праблемаў праўды соцыяльнай і інш., як няможна быць чужой паэзіі справа яе адносінаў да формы, да праблемы красы зъверненай і ўнутранай, духовай. Гэтыя дзіве рэчы ў паэзіі разьдзелены быць ня могуць, бо яны складаюць адно цэлае. І чым глыбейшы зъмест думкі паэта, і чым прыгажэйшая форма яго паэзіі, і чым глыбейшае і прыгажэйшае адчуваньне паэта,

– тым страйнейшая, тым праўдзівейшая яго паэзія. У паэзіі выходзіць тое самае, што агулам у жыцьці чалавека, у якога “mens sana in corpore sano”. Паэзія ў “поўнакроў” зъместу і формы, у поўным зъліцьці ў вадно цэлае, непадзельнае, самастойнае. І паэт можа і павінен закранаць усякія праблемы духовага жыцьця чалавека, але павінен рабіць гэта паэтычна. Праўдзівая паэзія ня можа мець практычных мэтаў: этычнай, палітычнай, соцыяльнай ні якой іншай. Праўдзівая паэзія ня можа займацца агітацияй, пропагандай чаго практычнага, канкрэтнага, бо яна тады выходзіць за рамкі эстэтыкі і перастае быць паэзіяй. Усякая праблема духа чалавека, а нават і праблемы практычнага, актуальнага характару могуць быць матарыялам для паэта, але іменна матарыялам: паэт іх павінен так ператварыць, каб з іх гэнай актуальнасці не асталося і званьня, але каб чалавека яны парывалі і захоплівалі, дзякуючы тэй красе і тым унутраным чарам, якія ім надаў паэт.

Добрую абарону паэзіі, якой асновай ёсьць актуальныя праблемы жыцьця, дае нам украінскі паэт Франко ў паэтычным сваім лісъце да паэта Воронога.

Вороный жадае ад паэта:

Пісень давайте нам поети,
Без тэнденційнай прикметы,
Без соціального змагання,
Без усесвітнога страждання,
Без нарікання над юрбою,
Без гучных покликів до бою. –
Пісень свободных і беспечных,
Добутых із глибин сердечных,
Де б той сучасник горем битий .
Душою хвильну міг спочити.

На гэта адказвае Франко:
Hi, друже мій, не та година!
Сучасна пісня – не перина,
Не госпітальнее лежання.
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся вогонь і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога,
Шукання, дослід і погоні
До мет, шо мчать по небосклоні.
Не думай, як поет покине
Загальних питань море сине,
І в тихні залив свого серця
Порине, – мов нурец забеться,
Шо там він перлы і алмазы
Знайде бліскучій, без сказы,
Знайде тепло і розкіш раю.
І світло й паходзі без краю.
Ах, друже мій, поет сучасний –
Він тим сучасний, шо нещасний.

Поет – значыць: вродився хорым,
Болить чужим і власним горем,
В нього чутливістъ сильна, дика,
Еольська гарфа мов велика,
Що все бренить і не втихае:
В ній кождый стрічний вітер грае.

Так не жадайже, друже милий,
Шоб нас поети млою крыли,
Рожевим пестоців туманом.
Містичных візій океаном,
Щоб опій нам давали в страві, –
Щоб нам співали для забави. –
Слова полова,
Але вогонь в одежі слова –
Бесмертна, чудотворна Фея,
Правдива іскра Прометея.

І вось-ж, на маю думку, М. Танк, які твора прадусім у аспэкце соцыяльных ідэалаў, які соцыяльныя беларускія злыбіды, а знача праблемы актуальныя, практычнага характару, нязвычайна жыве адчувае і якія зьяўляюцца найсільнейшым матывам яго ліры, – твора аднак паэтычна, твора так, як пясьніяр чыстай красы. Але да гэтага яшчэ вернемся.

* * *

Максім Танк (Аўгень Скурка) радзіўся ў 1912 г. ў верасьні ў в. Пількаўшчына, Пастаўскага пав., недалёка ад возера Нарач, у беларускай сялянскай сям'і. Калі ён меў толькі два гады, бацьку яго забралі на вайну. Малы Танк астаўся з маткай. Калі ў 1915 г. нахлынула вайна на наш край, маці разам з будучым паэтам пакінула родны кут і выехала ў Расею. Па дарозе ў Дзэзвінску наступіла спатканыне з бацькам-жайнерам, што ў Танка крыху захавалася ў памяці. Урэшце маці з сынам сваім апынулася аж у Москве, дзе й прабыла аж да павароту на бацькаўшчыну. У Москве маці песьніяра зарабляла на пражыцьцё, працуячы съпярша ў сувязчэнніка, пасля ў палкоўніка, а пасля на фабрыцы. Паварот дамоў наступіў у 1922 г., калі Танку было ўсяго яшча 10 гадоў.

Вучыўся М. Танк съпярша ў пачатковай школе ў Москве, пасля ў такой-ж школе польской на бацькаўшчыне, у суседняй вёсцы, тады ў расейскай гімназіі ў Вялейцы; у 1928 г. ў Беларускай Гімназіі ў Радашкавічах і ў 1929 г. у Беларускай Гімназіі ў Вільні і урэшце ў тэй-жэ Вільні ў расейскай гімназіі. Скончыць аднак гімназіі Танку не ўдалося – зацікаўленыне беларускім грамадзкім жыцьцём давяло яго да арышту і вастрагу ў 1932 г.

Веду сваю М. Танк дапаўняў і дапаўняе далей прыватнымі студыямі, вытрывалай самаадукацыяй.

Сяньня Танк яшчэ зусім малады чалавек – яму толькі 25 гадоў. З натуры здольны, працавіты, сыштэматычны, вытрывалы. Беларуская паэзія і літаратура агулам захапіла яго

ўсеўладна, ей пасьвячае ён усе свае маладыя сілы. Пісаў і піша далей Танк дужа многа. Шмат яго вершай асталася пры судовых справах, шмат у вастрожных таварышаў, шмат ужо выйшла друкам, а шмат чакае на тую шчасльовую хвіліну, калі зможа пясьнір іх выдаць і пусціць у сьвет.

М. Танк пачаў пісаць у 1928 г. у Радашкаўскай Гімназіі. Друкавацца пачаў у “Часапісе для ўсіх”, які выходзіў у Вільні і які на першым нумары быў спынены. Пасьля гэтага друкаваў ён свае вершы ў некаторых іншых часопісах, якіх спаткаў лёс успомненага. Сыпраша М. Танк пісаў свае вершы, як-бы на пробу, ня верачы ў свае сілы. І толькі у 1935 г. узяўся ён за беларускую пазію сур'ёзна, чуючи ў сабе талент і творчы поклік. Год гэты зьяўляецца годам пераломным, рашучым у яго творстве. У гэтым годзе паэт наш бліжэй падыйшоў да жыцця сялян, з каторымі быў звязаны з малых дзён, а ад каторых была адараўашы яго сусветная вайна, бліжэй пазнаў іх быт, імкненіні, цяжкую барацьбу за штодзённы быт і барацьбу за іх права, а так-жа глыбей адчу́й красу наднарачанской прыроды. Дзякуючы гэтаму збліжэнню, Танк захапіўся беларускай сялянскай стыхіяй пераважна ў яе соціяльным аспекте, на што галоўным чынам і наставіў сваю ліру.

Першы зборнік вершаў М. Танка зваўся “На Этапах”, што выйшаў друкам у 1936 г. На жаль, аднак, лёс гэтага зборніка быў сапрауды “этапны”, бо ён быў сканфіскаваны. У тым-же годзе пасьля гэтага ў “Калосьці” пачалася друкавацца паэма “Нарач”, якая летам сёлета пабачыла съвет. Хутка за “Нарачай” так-жа сёлета паказаўся друкам зборнік вершаў “Журавіnavы цьвет”. Дагэтуль цэнтральнае займае месца ў творстве М. Танка паэма “Нарач”, як тыповы ўзор яго пісьменства, якой тут ніжэй гэтых некалькі ўваг і пасьвячаю.

* * *

Нагодай напісаць паэму “Нарач” паслужыла М. Танку наступнае прайдзівае здарэнне. У 1935 г. адміністрацыйныя ўлады воды возераў Нарач, Мястры і Батурына аддалі ў аренду Дырэкцыі Дзяржаўных лясоў; сяляне, якія часта жывуць толькі з рыбалоўства і якія дагэтульмаглі гэтымі водамі карыстацца вольна, бяз ніякіх агранічэнняў, спаткаліся з вялікімі агранічэннямі ў карыстанні з вазёраў. Рыбалоўскую снасьць сяляне павініны былі аддаць пад кантроль ўладам. Факт гэтага выклікаў вялікі перапалох і абурэнне ў сялян, якія былі гэтым дужа пакрыўджаны, а так-жа ў частцы польскага грамадзянства, якое ўважала гэтую ўрадавую палітыку за шкодную інтэрсам дзяржавы. Справу пакрыўджаных сялян глыбока прыняў да сэрца й пясьнір М. Танк і задумаў паэму пад дужа трафічным і характэрным назовам “Нарач”.

* * *

Вось галоўны зьмест паэмы “Нарач” і яе фабуллярная канва. У беднай хаце рыбака дачка яго Тацяна пляце сетку. Ужо позняя ноч. Бацька Сымон, стары рыбак, яшчэ на Нарачы ловіць рубы. Урэшце прыходзіць – і прыводзіць з сабой гасця. Госьць гэты – гэта нейкі незнанёмы ідэйны змагар за долю і права беларускага народу, які, дачучыся аб падзеях над Нарачай, прыходзіць туды, каб дапамагчы сялянам бараніцца. За гэткія справы быў ужо ён у вастрозе, а цяпер, кажа Тацяне:

“Іду ізноў старой дарогай,
іду – бы толькі не спачыць,

.

а зноў будзіць народ сярмяжны”...

Тацяна ўдумчывая сялянская дзяўчына. Яна бача навокал соцыяльную няроўнасць і балюча гэта адчувае. Спаканыне Тацяны з незнамым ідэоўкам адчуцьцё гэта паглыбляе яшчэ больш і пакідае ў сэрцы глыбокі сълед сымпатыі да яго. Яна бача ў памяці сваей “вочы незнамага” і пытае:

“Дзе цяпер ён з тымі думамі шалёнымі?

Мо’ завеенымі цягненца дарогамі?”

На Тацяну заглядаецца багатага суседа сын Іван. Бацька гатоў аддаць яе. Яна не згаджаецца: у яе ў памяці “незнамы”, а не Іван – вораг сялянскай бедноты і правакатар. Іван падазрае, што Тацяна ўжо некага мае сабе на воку і прыракае яму помсту.

Пакрыўданыя рыбаловы нараджаюцца і на вечарынках моладзі і на сходах адумысловых. На адзін з такіх сходаў зьяўляецца ідэовец Грышка, які радзіць, як бараніца ад бяды і крыўды. Грышка – гэта той самы незнамы. Цягнে яго над Нарач і ў Сымонаву хату:

“Вось неспадзявана прыплёўся да вас,

да вашых арцеляў учора...

Відаць не апошні і гэты папас, –

штось цягнে мяне да вазёраў...

Ад вас як я восеньню рана пайшоў,

абіў ўжо нямала парогаў, –

адно сваё шчасьце ў змаганыні знайшоў,

другое – спаткаў на дарогах.

Другім гэтым шчасьцем для Грышкі была Тацяна.

Да Грышкі на падмогу далучаецца Прахор. Ён дапамагае яму зьбіраць сход у сяле, ён верным таварышам яму і ў Мядзеле на кірмашы, дзе Грышка праводзе сярод сялян сваю працу, каб залажыць прафэсіянальны саюз.

Тацяна чакае павароту Грышкі з Мядзела над возерам. У дарозе, едучы лодкай, прызнаюцца абое, што яны ўзаемна палубіліся.

Рыбакі стойка бароняць свайго права. Забурэнье ўзмагаеца. За Грышкам зорка сочачь. Іван ня дрэме – ён выдае Грышку і Прахора...

Заарыштаваныя, абодва з дарогі ўцякаюць. Прахора стражнік цяжка раніць. Ня гледзячы на гэта, абодва йзноў прыходзяць над Нарач і цешацца яе відам. Грышка:

“Глянь, там, там Нарач, як неба кавалак, ляжыць абарваўшыся шырака сіне. А далей, за берагавым пяшчаным валам,

Ляжыць вазёрная краіна!

Прахор:

“Хоць пад канец яшчэ ўбачу...

так, гэта Нарач”...

Змаганыне рыболоваў за свае права стойкае. Яны не ўступаюць і далей ловяць рыбу, як даўней лавілі. Дзеля гэтага па берагах Нарачы поўна вартаўнікоў, што ня пускаюць іх на

возера. Грышка прабіраецца ў сяло, каб падтрымаць змаганьне і каб знайсьці каго дапамагчы яму падбараць раненага Прахора. Прахор тымчасам цяжка сумуе па сям'і:

“Нарач! Нарач! Нарач...

Родны бераг імглой заткала.

Там вербы, хата, сям'я”...

Ён адчувае штораз большы болю у грудзях і ў гарачцы зачынае маячыць – здаецца яму, што ён з арцелій на рыбалоўстве, і няпрытомны ідзе глыбей у возера, на ягоныя хвалі і знаходзіць у іх сабе съмерць.

Грышка прыходзіць да Сымона і ўзноў навязвае лучнасць з рыбаловамі сялянамі. Тымчасам рыбаловы знаходзяць утопленіка Прахора.

Грышка, спаткайшыся з Тацянай, зьбіраецца ў дарогу. Грышку разважае Тацяна, каб ён быў асьцярожны, каб мо́ адседзіў, а прынамся, каб хоць адпачыў. Урэшце разстаюцца. Цяжкое разстаньне. Але аблягчае яго ў абоіх вышэйшай любоў ад асабістай, любоў ідэі справядлівасці.

Тымчасам роль павадырства сярод рыбаловаў бярэ Архіп і справа ня гіне, раззвіваецца, рыбаловы трymаюцца далей:

“Хай вецер съміеца і звоніць
медзьдзю шаraphавак, звоніць па вёслах, як гром!
– Мы вылавім сонца
ў паднебных прасторах і тонях! –

Топіцца сеткі ў жывое
азёр серабро”...

* * *

Але з гэтага зусім не вынікае, што М. Танк соцыяльныя ідэі праводзіць у сваім творстве коштам пазэй. Сусім не. Нія відацца ў ім ані палітыка, ані соцыяльёга, але толькі паэт. Здаецца, што і самая скрайнія фармалісты ў гэтым сэнсе бадай нічога сутнага закінуць яму ня змогуць. Праўда, Танк тчэ сваю “нарачансскую сетку” на аснове цалком актуальных нарачанскіх соцыяльных зльбядай, але патыкае іх вечнымі, што выходзяць за рамы часу і простору, агульнолюдzkім ідэямі: красы, добра і прауды, робячы гэту сваю работу выключна, як мастак, як паэт. Ніякіх практычных тэндэнцыяў ані моралізтарства ў “Нарачы” Танка не спатыкаем, а спатыкаем там мілагучныя, вобразныя, сапрауды нарачанска-беларускія бытавыя малюнкі, якія самі сваей красой прыкоўваюць да сябе чытача і парушаюць душу яго да далёка выбягаючых за Нарач рэфлексіяў. “Нарач” Танка, па-моіму, мусіць закрануць кожнага, нават і таго, хто праціўны і варожыя героям “Нарачы” мае соцыяльныя аспекты. Здаецца, ня можна не спагадаць Тацнене, якая, вяжучы сетку, разважае аб сваей долі: долі дачкі беднага рыбака, долі батрачкі. Ня можна ня любіць ідэоўцу Грышкі, які, закінуўшы сваё асабістасць шчасце, бродзіць па съвеце і будзіць сярмяжны народ. Ня можа ня выклікаць глыбокага жалю трагічная съмерць Прахора ў хвалях Нарачы. Ня можна не пачуць агіды да правакатара Івана і г. д.

А ўдзяляеца-ж чытачу пазэй Танка, нават у гэных сваіх мамэнтах соцыёлігічных,

іменна сама сабой, сваей праўдзівай жыцьцёвой красой, праўдай і сілай. Вось адзін з многіх прыкладаў:

“У людзей палосы доўгія, шырокія, – разважае Тацяна, –
і ляны растуць густыя і высокія;
ткуць дзяўчата з іх палотны і настольнікі,
расшываючы ды ў краскі, ў ясны зоранькі...
У мяне батрачкі здрэб'е ды анучанкі
і ад працы, ад мазольнай, баляць ручанькі” ...

Паэзія Танка ў яе соцыяльным аспекте становіцца яшчэ магутнейшай і паўнейшай дзеля таго, што паэт соцыяльны быт і прыроду Нарача як-бы зылівае ў вадзін абраз, які для яго большай вобразнасці і выразнасці падмалёўвае рознымі лірычнымі, часта глыбокайдэолёгічнымі, рэфлексіямі.

Нарач і нарачанская злыбіда – гэта фактычна толькі зачэпка, нагода, з якой паэт дае соцыяльны абраз агульна беларускі. Нарач – гэта фрагмент, ці мо’ лепш сымболъ Беларусі ў яе соцыяльных імкненнях, пасъля якіх прыйдзе новая жыцьцё:

“Прыйдзём яшчэ, вёска, твае песніяры,
Ня з торбаю песніяў жабрачых:
бярозавым смыкам, на струнах зары,
з табой заіграем іначай”... –

кака паэт у прадсыпеве. Або ўзноў Грышка кака Тацянэ:

“Мо’ съцежкаю польнай
з шляхоў Беларусі
калі-небудзь...
да вас я вярнуся”...

– як-бы гаворачы, што Нарач – гэта толькі фрагмент, ці лепш абраз усей Беларусі.

Асабліва-ж ярка аб гэтым кака паэт у эпілёгу:

“Ведаю, песні, вам хочацца струнных разораў,
шолаху лесу зялёнаага, шуму азёраў. –
сыніца няраз вам шчаслівая наша зямля.
Будзе ўсё гэта...

Сталёвым нарогам падымем
новыя дні, залатых ураджаяў зару
зьбяром у снапы матараў рукамі сталельнімі,
і вёснамі будзе цвісці маладымі,
вясёлкамі песніяў, мая Беларусь!..”

або:

“І заўтра на струнах – на новых дарогах
прыдзецца яшчэ апываць Беларусь!..”

Зазначыўшы хоць дужа агульна аб галоўным матыве ліры Танка, хачу яшчэ зрабіць некалькі наступных уваг.

Вонкавая форма паэмы знаходзіцца на паважнай вышыні. І рознажасць тэхнікі вершаваньня, і паэтычнасць, і чысьціня мовы, і лёгічны і празрысты падзел на 7 часцей гэтага твору – усё разам рысуецца як з найлепшага боку.

Форме вонкавай цалком сумерна і гармонійна адпавядзе форма ўнутраная. Гармонійнае і консэквэнтнае наступства падзеяў, дапасаванье да характару зъместу адпаведнага віду вершаваньня, адпаведныя да гэтага-ж зъместу і асабістый лірычныя рэфлексіі, а нават і адпаведныя да гэтага ўсяго сваім харектарам высока паэтыцкія малюнкі прыроды і беларускага наднарачанскага быту – усё гэта разам гэтую так арыгінальную паэму “Нарач” робіць нечым сцэльна-адналітым, поўным сапраўднага жыцця, строга гармонійным і сымэтрычным, высока і магутна паэтычным. І гэта ўсё ў паэме знаходзіцца, ня гледзячы на тое, што ў многіх мясцох яна пааскубана, паабрываана праз увагу на цэнзуральныя варункі.

Для об'ектыўнасці і для добра самога паэта трэба адзначыць і некаторыя недахопы ці хоць-бы звычайнія пахібы яго. Маю ўражанье, што ў Танка за слабыя, бледныя, нявыразныя, а часам і праста нейкія мтліўкі выходзяць харектары ягоных герояў. Асабліва гэта кідаецца ў очы ў Тацяны. Праўда, яе высокая ідэоваясць і захопленне справай соцыяльнай справядлівасці зарысоўваецца выразна, але дужа мала гэта праяўляеца ў яе жыцці і дзеяннасці, мала чуваецца, што яна гэта глыбока перажывае, як мала чуваецца, што яна цяжк перажывае і сваё разстанье з Грышкам.

Нешта падобнае можна сказаць і аб некаторых іншых героях. Гэта знача, што Танк на псыхолёгічны бок у сваім эпіцкім творстве павінен звязаць асаблівую ўвагу.

Здаецца мне, што паэма “Нарач” дужа надавалася-б на сцэнічную п’есу: на драму. Над гэтым паэту варта падумаць. Тут была-б нагода папрацаўца і над псыхолёгічным ажыўленнем і ўзбагачаннем яго герояў.

Высьцерагацца трэба ў паэзіі такіх “актуаліяў”, хоць дужа рэдкіх у Танка, як агітацыя залажыць “профсауз”, як занадта вымойнае выражэнне “а поп за хайтуры загнүй. Бяз грошаў ня хоча маліцца”. Не хачу гэтым сказаць, што гэтых спраў у паэзіі ня можна парушаць. Не. Іх можна і трэба парушаць, але рабіць гэта трэба ня так “актуальная”, не вульгарна, а паэтычна. Бо-ж ведама, што і лыжкай дзёгцю можна сапсуць бочку мёду.

Мова Танка: жывая, паэтычная, стройная, сочная, але без патрэбы дапускае ён часта полёнізмы: нэндза, тлум; русыцызымы: алмаз, зара, а так-же, здаецца, замнога ўжывае –хоць самых па сабе і харошых – нэолёгізмай: мяцеліць, журавініць, крынічыць, перазвон.

На заканчэнні пару думак і ўваг. У паэме “Нарач” Танк паказаўся, як дужа даравіты, арыгінальны, стыхійна-беларускі паэт, які нятолькі зручна і мастацка дае сабе раду хоць і ў вялікіх, але ўсё-ж агранічаных суб'ектывізмам паэтычных магчымасцях лірычных, але выказаў вымоўна, што спраўляеца так-же і на шырокіх, праста бязмежных, шырэйшых як нарачанскага рыбака лодка, водах эпосу: эпічнага об'ектывізму.

На гэты раз эпос Танка выліўся прадусім у аспекце соцыяльнім. Таленту свайго паэта “у зямлю не закопвае”: разъвівае яго далей. Відаць гэта дужа выразна ў ягоных паэмках: “Сказ пра Вяля» і “Журавінавы цвёт”, зъмешчаных у зборніку пад назовай гэтай-же апошній. Але талент

Танка разьвіваецца і далей пераважна ў аспэкце соцыяльных ідэяў. І далей Танк астаецца заварожаны соцыяльным эпосам. Добра гэта. Беларуская паэзія мае тут бяздонную крыніцу матарыялу для сябе. Але беларуская паэзія дагэтуль ня мае агульна-народнай, беларускай нацыянальнай эпопеі. Наколькі разумею духовую структуру ліры Танка і наколькі ацаняю яго паэтычныя здольнасці і творчыя амбіцыі, – дык думаю, што “па Юрцы й шапка” – Танк мог бы спрабаваць сваіх сіл на фоне агульна-беларускага нацыянальнага эпосу. Але для гэтага трэба паэту шмат працы ў галіне беларускай гісторыі, а так-жэ далейшай працы над самым сабой: над дысцыплінай і культурай свайго духа.

“І заўтра на струнах – на новых дарогах

прыдзецца яшчэ апіваць Беларусь!..”

Вось-жэ не чакаць гэтых новых дарог, але на старых, сучасных дарогах трэба па новаму апіваць Беларусь, каб хутчэй Яна на гэных новых дарогах апынулася...

«Калосьсе», № 4 (13), 1937, с. 195-203.

A. Бужанскі

НА ПЕРАЛОМЕ (Заўгарі да творчасці Максіма Танка)

Канец трыццатых гадоў нашага стагоддзя будучыя дасьледчыкі нацыянальных рухаў назавуць у Беларусаў канцом беларускага Адраджэння. Першая ліквідацыя „нацдэмашыны” на Усходзе і „Грамады” на Захадзе – вось гранічныя капцы закончанага пэрыяду. Адраджэнне культурна-гаспадарча не магло зъмісьціца ў недатарнаваных да сябе рамках, яно шукала выхаду ў палітычным афармленні, але дзякуючы вонкавым прычынам і наяўнасці цэнтрабежных сілаў афармлення гэтага не знайшло. Гэтак закончыўся адрэзак наўежшай беларускай гісторыі.

Элігоны адраджэнізму ў заходнебеларускай літаратуры (дакладней у паэзіі) не змаглі ўнікнуць у дух эпохі і таму не перастроілі сваіх лір, яны не змаглі знайсці вех адзіляючых адбыты пэрыяд гісторычнага развіцця і... завіслі нейк у паветры.

Перад імі паўстала пагроза стацца тыповымі прадстаўнікамі *fin de siècle*'ю.

У той час, калі з беларускай літаратуры на Усходзе сілком зрабілі рыкшу, на которым раз'яжджае расейскі Чапаев, літаратура на Захадзе пачала таптацца на месцы, узбагачаючы форму і шліфуючы дэталі. Паўстала паэзія зачараванага кола, которую цягнулі песьніры ў ярме старых канонаў.

Потым – зарысаваўся сілуэт Максіма Танка.

Перад намі троікі Максіма Танка. Першая – “На этапах” – ёсьць цалком удалым эксперыментам перашагнуць праз традыцыі адраджэнізм. У дасканалай прадмове да зборніку Р.Баравы называе кірунак творчасці Танка бунтам зямлі.

Ён піша:

“Гэты бунт, які падымаецца ад чорных скібаў, прыходзіць на замену таму пэрыяду, які адбівае ў сабе матывы народнага адраджэння. Тады трэба было яшчэ даводзіць, што мы людзі, або хочам “людзьмі звацца”, там была скарга, часта сыёзы, трэба было расчуліць съвет сваю нядоляю, трэба было перамагаць нявольніцкую псыхіку, якую ў спадчыну ад вякоў пакінула для нас праклятая паншчына. Цяпер у пазіі іншыя думы, бадзёрыя настроі, бунтарная песні...”

У гэтай кнізе, як і ў наступных, Танк рашуча адварнуўся ад адраджэнізму. Аўтар аніводным словам не ўспамінае аб адраджэнні. Ён зрабіў шаг наперад і замкнуў зборнікам літаратурны пэрыяд. Адначасна з нутраным пераваротам, творчасць Танка была піонерскай у галіне вершавання. Паўстала новая форма – белы верш, дагэтуль у нас чамусыці непрэктыкаваны, выкуліся строфы нерыфмаваныя, але з “свайм” ударным рытмам. Наагул, Танк – ударны паэт пералому:

“Жыць нам прышлося вялікім дніям,
на пераломе
жалеза і песні;
ў новых маланках, у новым громе
молатам выкутых песні”...

І амаль што ў цэлым зборніку “На этапах”, там, дзе песьні як на мінуту адыйшоў ад вастрожных візіяў і рэмінісценцыяў, часам побач і ў сувязі з імі раздаецца топат ног – гэта ў маршы праходзяць маладыя кагорты....

Ня ўсе ў бягучы мамант зразумелі творства паэта. Былі ўжо галасы “пратэсту”. Для вуха і нэрваў філістраў яно забунтарнае. Яны не даруюць Танку адсутнасці ў ягоных творах проблематыкі адраджэння і тых штурмуючых калоннаў санкюлотаў, што роўным крокам адбіваюць такт на цэлым абліччы ягонае лірыка-эпікі.

Філістыры ўжо забіралі голас і лапаталі ад Танку, што ён, бачыце, недастаткова патрыятычны, не распрацоўвае “нацыянальнай тэматыкі” і выказывалі іншыя сэнтэнцыі, стоячыя больш-менш на ўзору літаратурных вымаганій баб з магля. З вуснаў гэтых-жэ людзей чуліся скаргі, што ў нас прынята выхваляць кожнага аўтара. На наш пагляд, сталася гэта таму, што Максім Танк крыху выйшаў наперад, высунуўся з шэрэгу людзей свайго пакалення. Прыйходзяць на думку словаў Ніцшэ ў “Зымярканыі бажкоў” (Gotzen-Dammerung): “Я напісаў для немцаў кнігі найглыбейшыя па зъместу з усіх, якія яны маюць, што ёсьць дастаткова асновай, каб немцы аніводнага слова з іх не зразумелі”.

Навязалі мы тутака да слоў Ніцшэ непрыпадкова: творчасць Танка нельга паддаць уплывалёгічным дасьледзінам; яна моцная, ап'яняючая размахам і адначасна падскurnая. І тут знаходзім некаторы стык з Ф. Ніцшэ. Ашаламляюча ўладарная словаў выступаюць у нашага песьніара ў падобнай ступені, як у творах вялікага немца. І чытаючы верш “П'яны баян”, мімавольна прысоўваецца да нас Заратустра са свайм: “Ich lehre euch den Übermenschen” і часта паўтараным зваротам: “Es ist die höchste Zeit!”

“Нарач”. Барацьба за вазёры. Мартыролёгія беларускіх рыбакоў. Багаты краявід. Цудоўныя пленэры. Каротка-мэтражны фільм ці хроніка Фокса. Гэта адзін бок.

З другога боку ўзлёты пазіі стульна злучанай з акцыяй. Пазіі пералому, пералому “жалеза і песні”.

Пазіма “Нарач” у сямі частках мае эпілёг:

“За шыбамі тлеюць у попеле сінія зоры.

Мерзнуть ад сцюжы апухшыя пальцы, баляць,

Ведаю, песні, вам хочацца струнных разораў, –

шолаху лесу зялёнага, шуму азёраў, –
сыніца няраз вам шчаслівая наша зямля.

.....
І noch вось праходзе... За шыбамі вецер...

За сына дзесь моліца матка цяпер...

А я хачу сонца засеяць па съвеце

І ворагам кінуць у вочы з-пад сэрца

апырканы крою гарачаю верш!

Вось раніца ціха лягла на падлогу...

Хоць хлеба няма, але песні бяру, –
разсейца іх трэба па родных разлогах.

І заўтра на струнах – на новых дарогах
прыдзецца яшчэ апяваць Беларусь".

Калі ёсьць эпіёт, дык траба думаш, што твор зусім закончаны. Аднак, здаецца, што гэтак ня ёсьць – два разы варочаецца Грышка на Нарач, а потым у крытычным мамэнце ён счэзае. Чаму, – мы ведаем. Але далейши лёс галоўнае дзеючай асобы нас вельмі цікавіць і непакоіць. Выясняненьня няма. Ці далейшая ягоная дарога можа быць у сучасны мамэнт выяснянена ці не? Палкае пытаньне! Ня нам уходзіць у інтэнцыю аўтара, але разгорнуты абрэз патрабуе лёгчынага заканчэння – не канешна амэрыканскага happy end'у – крыху съвята на пэрыэтай цэнтральнае фігуры.

Магчыма, што ў гэтай справе і гэтай плошчы развязаньня ня знайдзем, мо' трэба яго пашукаць у трэцій книжцы Танка – “Журавіны цвёт”? Мо' “там, дзе паспрачаліся тры дарогі: адна з вёскі, другая з князевага двору, а трэцяя з съвету шырокага, вольнага; там, дзе з працы йдучы па сярэдній трапе, людзі вострыя косы няслі, гаварылі”?

“Сказ пра Вяля” (народная быліна) пераносіць нас з Нарачы на іншы грунт і намагаецца адцягнуць нашую ўвагу ад адкрытага пытаньня.

Да народных былінаў трэба падыходзіць надта асьцярожна; гэта пераважна род твораў у грамадzkім значэнні беззадказны.

Мала таго, да народных былінаў можна мець нават пэўнае упярэджаньне. Яны неяк здэградаваліся. У часы савецкага нэту выйшла друкам быліна расейскага клясыка Дем'яна Беднага аб “Тресте Сіндикатовіч.” Вось фрагмэнті:

– А подитко ты Трест Сіндикатович,
Со своею дружиной хороbroю
Со своеи головою коммерческой
Да со всею своею словестностью
К растакой распроэстакой матери.

Таленавіта, толькі зашмат стылізавана пад народнасць. У Танка у “Сказе пра Вяля” мала стылізацыі, затое домінует грамадzkі элемэнт. Вяль – гэта Грышка з “Нарачы”, толькі меней рэторычны; ён ня мае ў сабе рэzonэрства, адзінка моцная (волат і актыўны). І здаецца, што гэнэзы “Сказу пра Вяля” трэба шукаць у незакончанасці “Нарачы”. Што да апанаваньня сродкай мастацкага ўздзейнічаньня, дык у гэтай быліне Танк паказаў сябе сапраўдным майстром інструментациі.

– А як выышаў Вяль з чачоткавай дубінай,
замахнуўся, – быццам тысяча вятроў! –
а ударыў – съледам пасеку пакінуй,
ці граду галоў – расьцьвіўшых качаноў!
Як зайгралі

косы юрачку стальныя,
 ўзънялі коні капытамі крыжачок,
 як лявионіха пад сосны баравыя
 лапцем шэрым
 узьмяцеліла пясок!
 Адступаць начала князева дружына,
 ўдалъ вячэрнюю палёў, назад,
 быццам поясам
 парваным, жураўліным,
 быццам стада
 разагнаных
 курапат...

Максім Танк першы з заходне-беларускіх песьняроў замацаваў і сконстатаўваў у мастацкім уяўленьні канец беларускага Адраджэння. Знаходзімся на наступным этапе, яшчэ не па рамантычнай прадвесні элігонаў адраджэніму, а толькі на пераломе жалеза і песьняў. Што да “прадвесні”, дык – параўноўваючы да іншых сучасных нашых паэтаў – Танк ня надта шчодры – прадвеснімі не раскідаеца. Наадварот: “...агонь запалі мы поўначчу чорнай...”

Ягоная муза далёкая ад рамантыкі:
 Рэж нарогам дзірван!
 Вытры сталъ волі з іржы!
 З моладзьдзю поплеч стань,
 хто хоча заўтра жыць!

Які перыяд папераджае прадвесніе, песьняр не гавора. Ён толькі песьняр і з крытэрыямі рацыяналізму падыходзіць да вытвараў натхнення абсолютнага права ня маєм. Але зарызыкуем адхіліць край паэтыцкае завесы, заглянуць углыб і прачытаць на экране аўтаравай інтуіцыі назоў пары наступлішай пасыля Адраджэння.

Яна, здаецца, будзе звацца – парой македонскай...

«Калосьсе», № 4 (13), 1937, с. 209-212

Наталля Іванова

ВУЛІЦЫ МАЛАДЗЕЧНА

Здаецца, толькі ўчора наш горад адзначаў свой 600-гадовы юбілей. Прайшло ўсяго 14 год – не такі ж вялікі тэрмін нават у жыцці чалавека, не кажучы ўже аб жыцці города, а за гэты час адбыліся вялікія змены: надышоў ХХI век, III-е тысячагоддзе, мы раптам апынуліся ў іншай краіне...

Канешне ж, змяніўся і наш горад: з'явіліся новыя мікрараёны, у новыя дамы ўехалі новыя жыхары, самі дамы зайграўлі жывымі фарбамі... Змянілася знешнjeе ablічча вуліц города: ўсе часцей на змену разбітуму асфальту тратуараў прыходзіць прыгожая брускатка, больш стала кветнікаў, але галоўнае – змяніліся назвы вуліц, што больш, чым знешнія перамены, зрабіла вуліцы крыху іншымі, незнаёмымі.

Можна доўга дыскутуваць на тэму, наколькі апраўданы перайменаванні і якія назвы лепшыя – пістарычныя, або якія больш адпавяданы часу. Але мы зараз не аб гэтым. Перад намі стаіць іншая задача: расказаць вам аб вуліцах нашага горада і аб людзях, чыім імёнамі яны названы.

Вуліцы горада – гэта яго твар. Некаторыя з іх становяцца візітнымі карткамі гарадоў. Брадвей, Пікадлі, Неўскі праспект, Арбат ведае ўесь свет.

«Есть улицы центральные, красивые и важные,
С витринами зеркальными, с гирляндами огней,
Но мне милей нешумные, милей одноэтажные:
От их названий ласковых становится теплей...»,
– спявае Юрый Антонаў, які, дарэчы, таксама хадзіў па вуліцах нашага горада. Хочацца думаць, што гэтыя цудоўныя радкі напісаны пра наш горад і пра нашы вуліцы.

Крыху гісторыі. У занальнym дзяржархіве г. Маладзечна самыя раннія звесткі аб вуліцах горада адносяцца да 30-х годоў XX ст. Так, згодна з архіўнымі звесткамі, у 1938 годзе ў горадзе была плошча імя 3 Мая і 10 вуліц:

- імя Баторыя
- імя Барты
- Ягелонская
- імя Касцюшкі
- імя Міцкевіча
- імя Пілсудскага
- імя Славацкага
- Лётнічая
- Замкавая
- Хрыста.

На жаль, у архіве няма звестак аб тым, дзе ў горадзе гэтыя вуліцы праходзілі і як потым былі перайменованы. З упэўненасцю можна сказаць, што вуліца Замкавая стала ў савецкі час вуліцай імя Горкага, а цяпер зноў атрымала былую назову. З вялікай долей

упэўненасці можна меркаваць, што галоўнай вуліцай горада была вуліца імя Пілсудскага, на якой знаходзіўся будынак павятовай управы (у цяперашні час – гарадская падатковая інспекцыя, у нядайнім мінульым – гасцініца), г. зн. цяпер гэта вуліца мае назыву Лібава-Роменская, а ў даперабудовачныя часы яна называлася Рэвалюцыйная. Вуліцай Хрыста, магчыма, называлася вуліца, на якой стаяў касцёл, г. зн. цяперашняя вул. імя Пртыцкага... Але, паўтараю, плана з абазначанымі на ім вуліцамі за польскі перыяд жыцця нашага горада ў архіве няма.

У 1939 годзе Заходняя Беларусь увайшла ў склад СССР. У 1939–1941 гадах горад Маладзечна быў райцентрам Вілейскай вобласці. Згодна з архіўных дадзеных у горадзе існавала 23 вуліцы:

- імя Вароўскага
- імя Валадарскага
- Інтэрнацыянальная
- імя Кірава
- Камуністычная
- імя К.Маркса
- Чырвонаармейская
- імя Куйбышава
- імя Леванеўскага
- Ленінская
- Лясная
- імя М. Горкага
- Новы Свет
- імя Асіпенкі
- Паркавая
- імя Пушкіна
- Рэвалюцыйная
- Садовая
- Савецкая
- Чыстая
- імя Энгельса
- імя Я.Коласа
- 17 верасня

Таксама ў горадзе існавала плошча Свабоды. Рашэнняў гарвыканкама аб найменаванні (перайменаванні) вуліц горада за гэты перыяд няма.

Пасля Вялікай Айчыннай вайны ў адпаведнасці з Пастановай Прэзідyума Вярхоўнага Савета БССР ад 20 верасня 1944 года абласны цэнтр Вілейскай вобласці быў перанесены з Вілейкі ў Маладзечна, Вілейская вобласць была перайменавана ў Маладзечанскую, а горад Маладзечна стаў адміністрацыйна-палітычным цэнтрам вобласці і раёна.

У Маладзечне ў той час было некалькі абасобленных раёнаў: «Стары горад», размешчаны на паўночным усходзе, «Бухаўшчына», размешчаная паблізу чыгуначнага вузла (з яго паўднёвага боку), тэрыторыя былога ваеннага гардка Геленова (у паўднёвой частцы горада) і пасёлак Новы Свет, які знаходзіўся на поўнач ад чыгуначнага вузла. Пералічаныя

раёны не з'яўляліся непасрэдным працягам адзін аднаго і звязваліся паміж сабой толькі дарогамі, якія праходзілі ў большасці выпадкаў па незабудаванай тэрыторыі. Асноўныя вуліцы, што звязвалі 3 асобныя раёны – Савецкая, Камуністычная і вул. імя Горкага, а таксама галоўныя вуліцы гэтых раёнаў – Рэвалюцыйная і імя Пушкіна былі брукаваныя і мелі агульныя габарыты 12-18 метраў з праезнай часткай, не перавышаючай 6 метраў. Астатнія вуліцы добраўпараткованы не былі.

У «Старым горадзе» асноўныя вуліцы – імя М.Горкага, Савецкая, імя Асіпенкі, з'яўляліся працягам пазагарадскіх дарог.

Асноўным магістральным дыяметрам горада з'являўся гарадскі ўчастак магістралі Мінск–Вільнюс, які перасякаў тэрыторыю горада з усходу на захад. Гэта магістраль з'яўлялася кампазіцыйнай восьмю горада, на якой былі размешчаны асноўныя архітэктурныя вузлы таго часу: галоўная гарадская плошча, перадзаводская плошча ўсходняга прымысловага складскага раёна і плошча перад ўваходам у парк.

У пасёлку «Бухаўшчына» галоўнымі вуліцамі былі вуліцы Рэвалюцыйная і Камуністычная.

У наш час галоўная вуліца нашага горада – Вялікі Гасцінец – атрымала сваю цяперашнюю назvu ў 1992 годзе, калі на гэтае імя быў перайменаваны ранейшы праспект Леніна, які быў праўбіты ў 1959 годзе ад чыгуначнага маста ў в. Здземелёва да Хажоўскай шашы. Пасля таго, як быў праўбіты праспект Леніна, знікла з карты горада галоўная вуліца паслявеннага часу – Камуністычная, частка якой – ад Здземелёва да плошчы Леніна – увайшла ў склад праспекта Леніна, а іншая частка – у склад вуліцы Савецкай. Вуліца Савецкая была найменавана ў 1939–41 гадах, але ў той час яна ішла ад чыгуначнага пераезда ў бок плошчы Свабоды. Калі знікла вуліца Камуністычная, вуліца Савецкая як бы прадоўжылася ў процілеглы бок, да праспекту Леніна. У 1992 годзе вуліца Савецкая была перайменавана на вуліцу Віленскую. Вуліца Рэвалюцыйная, найменаваная таксама да вайны, ў 1971 годзе стала найменавацца вуліцай імя Прытыцкага, але ў гэтым жа годзе Рэвалюцыйная вуліцай стала найменавацца былая вуліца Прывакзальная (у цяперашні час вул. Лібава-Роменская). Як адзначалася вышэй, вул. імя М.Горкага ў 1992 годзе вярнула сваю гістарычную назvu: стала Замкавай.

Сёння у горадзе налічваецца 240 вуліц, завулкаў, праездоў.

21 з іх мае, так сказаць, геаграфічную назvu. Усе яны з'яўліся у апошнія десяцігоддзе:

- Беразінская
- Вялікасельская
- Валожынская
- Вілейская
- Віленская
- Вязынская
- Гарадоцкая
- Заслаўская
- Іллянская
- Красненская
- Лебедзеўская
- Лагойская

- Маладзечанская
- Мінская
- Полацкая
- Палачанская
- Радашковіцкая
- Раёўская
- Ушацкая
- Цівідаўская
- зав. Хажоўскі

Зноў-такі, у апошнія дзесяцігоддзе, ў дадатак да вуліц Абводная, Вакзальная, Грунтовая, Лясная, Лугавая, Новая, Палявая, Палярная, Парковая, Паўночная, Рачная, Садовая, Сухая, Усходняя, Ціхая, Чыстая, завулак Прыгарадны ў горадзе з'явіліся вуліцы:

- Аэрадромная
- Бэзавая
- Замкавая
- Зарэчная
- Кальцавая
- Крынічная
- Местачковая
- Набярэжная
- Падлесная
- Рабінавая
- Тапалёвая
- Усходняя
- завулак Бярозавы
- зав. Паўднёвы
- праезд Чырвоны.

Такія назвы для вуліц – простыя і зразумелыя, яны спрабуюць гэтую вуліцу харектарызаваць. Усё зразумела, але ... якім жа чынам з'явілася ў нашым горадзе Палярная вуліца? Ды гэта так, да слова.

Аб прафесіях і занятках маладзечанцаў (у мінулым, сёння і, магчыма, у будучым) сведчаць наступныя назвы вуліц і завулкаў:

- Афіцэрская
- Будаўнікоў
- Заводская
- Касманаўтаў
- Лакаматывная
- Меліяратыўная
- Мукамольная
- Партызанская
- Прамысловая
- Працоўная
- Рымарская

- Спартыўная
- Семінарыйская
- Чыгуначная
- Элеватарная

I завулкі :

- Лазнёвы
- Вагонны
- Ліцейны
- Рабочы
- Школьны

Разам суседнічаюць цяпер у горадзе ў назвах вуліц старыя і новыя святы: 17 верасня, 8 сакавіка, Першамайская, Велікодная, Калядная, Купальская, Святаянская, завулкі Каstryчніцкі і Савецкі.

Таксама ў назвах вуліц жывуць цяпер у горадзе гeroi ўсіх часоў: з сярэдневечча да нашых дзён, мірна суседнічаюць баявыя генералы, мяцежныя рэвалюцыянеры, удзельнікі Вялікай Айчыннай вайны і партызаны, лірчныя паэты...

Большасць з іх мае дачыненне да нашага горада: Канстанцыя Буйла, Андрэй Валынец, Уладзімір Герман, Дунін-Марцінкевіч, Андрэй Рыгоравіч Капуцкі, Іван Адамавіч Міхалёнак, Янка Купала, Геннадзь Каханоўскі і іншыя, аб якіх мы раскажам ніжэй – гэта ўсё нашы землякі. Вучыліся ў Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі Забэйда-Суміцкі, Язэп Лёсік, Міхась Чарот; апошні прытулак на маладзечанскай зямлі знайшлі Ігнат Буйніцкі, Мікалай Гастэла, Сяргей Грыцаўец, Фёдар Маркаў; вызывалялі горад ад нямецка-фашисткіх захопнікаў генералы Абухаў Віктар Цімафеевіч, Галіцкі Кузьма Мікітавіч, Чарняхоўскі Іван Данілавіч; доўгі час жылі і плённа працавалі на нашай зямлі Міхал Клеафас Агінскі, Леанід Арсенцевіч Вандыш, Адам Гаўрылавіч Галынскі, Ларын Мікалай Уладзіміравіч, Ляшковіч Вячаслаў Антонавіч, Машэрau Пётр Міронавіч, Пртыцкі Сяргей Восіпавіч, Тарашкевіч Браніслаў Адамавіч і іншыя.

Некаторыя з гістарычных дзеячоў, чылі імёнамі найменаваны вуліцы нашага горада – Францыск Скарына, Кастусь Каліноўскі, Тадэвуш Касцюшко, Якуб Колас і інш., здаецца, ніколі і не чулі аб нашым горадзе, але іх імёны – агульнае нацыянальнае багацце, і ўвекавечыць іх слáуныя імёны не толькі наша права, але і пачэсны абавязак.

Многіх гістарычных асоб, чылі імёнамі названы вуліцы горада ведаюць усе, іншыя вярнуліся да нас зусім нядаўна і большасці людзей іх імёны незнаёмыя. Пасправаум каротка расказаць аб ўсіх асобах, чылі імёнамі названы нашы вуліцы, за выключэннем раней названых на імёны ўсім вядомых расійскіх пісьменнікаў, паэтаў і г.д. (напрыклад, Гогаля, Горкага, Крылова, інш.). Усе асобы будуць размешчаны ў алфавітным парадку.

Абухаў Віктар Цімафеевіч

На франтах Вялікай Айчыннай вайны праславіліся воіны 3-га гвардзейскага механізаванага корпуса, які прайшоў ад Волгі да Балтыкі. Камандаваў ім гвардыі генерал-лейтэнант танкавых войскай Віктар Цімафеевіч Абухаў. За камандаванне корпусам і нанясенне вялікіх страт фашистам у Беларусі камкору Абухаву было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза, а за баі на літоўскай зямлі ён быў узнагароджаны ордэнам Суворава I ступені.

Гвардзейцы-абухаўцы прымалі актыўны ўдзел у вызваленні Маладзечанскіх. 6 воінскіх часцей і падраздзяленняў корпуса атрымалі назыву “Маладзечанскіх”.

Рашэннем гарвыканкама, у 1987 годзе 4-ы Сухі завулак быў перайменаваны на вуліцу імя Абухава.

Агінскі Міхал Клеафас (07.10.1765–15.10.1833)

У 90-я гады XX стагоддзя гарадскія ўлады вырашылі ўшанаваць памяць нашага знакамітага зямляка Міхала Клеафаса Агінскага. Яго імя было нададзена музычнаму вучылішчу і у час, калі горад рыхтаваўся да свайго 600-годдзя, у раёне вуліцы імя Пушкіна, ўздож чыгункі, з'явілася вуліца, названая яго імем.

Міхал Клеафас Агінскі – дзяржжаўны дзеяч Рэчы Паспалітай, вядомы кампазітар, аўтар маршаў, баявых песень, папулярных паланезаў, рамансаў. А яго знакаміты твор “Развітанне Радзімай” гучыць, бадай, па ўсім свеце і ў наш час.

М.К. Агінскі паходзіў з роду Агінскіх. За ўдзел у нацыянальна-вызваленчым паўстанні 1794 года пад кіраўніцтвам Т.Касцюшкі, М.К. Агінскі быў вымушаны пакінуць Радзіму (менавіта тады і з'явіўся яго паланез “Развітанне каля Смаргоні з Радзімай”), жыць у Еўропе, але ў 1802 годзе Агінскі вярнуўся ў свой маёнтак Залессе.

Наш горад цесна звязаны з імем Агінскіх. У канцы XVII стагоддзя Маладзечна стала ўласнасцю Агінскіх, іх разідэнцыяй. У 1811 годзе, дзякуючы намаганням Францыска Агінскага, з Бабруйска ў Маладзечна быў пераведзен павятовае вучылішча. У 1814 годзе ўладальнікам Маладзечна стаў Міхал Клеафас Агінскі. Ён перадаў вучылішчу палову свайго палаца, багатую бібліятэку, значную колькасць музычных інструментатаў.

На жаль, не засталося ні бібліятэкі, ні капекцы музычных інструментатаў, нават палаца не засталося, але Міхал Клеафас Агінскі вярнуўся ў Маладзечна: у 2001 годзе яго бронзавая постаць работы Валяр'яна Янушкевіча паўстала каля музычнага вучылішча, якое носіць яго імя. Хочацца верыць, што ён ужо ніколі не пакіне наш горад.

Асіпенка Паліна Дзянісаўна (08.10.1907–11.05.1939)

Асоба Паліны Дзянісаўны Асіпенкі ў Савецкім Саюзе была легендарнай. Гэта жанчына – ваенна лётчыца, майёр (1939), установіла 5 міжнародных авіяцыйных рэкордаў для жанчын. У 1938 годзе разам з Марыяй Раскавой і Валянцінай Грызадубавай на самалёце “Радзіма” здзейсніла беспасадачны пералёт Масква–Далёкі Ўсход. Загінула пры выкананні службовых аваязкаў.

Сёння ў нашым горадзе існуе завулак, які носіць яе імя.

Сувязей яе з нашым горадам не выяўлена, але імя гэткай герайчнай жанчыны варта ўшаноўваць ў любым горадзе.

Астрожскі Канстанцін Іванавіч (?1460–1530)

Гэта імя з нашай гісторыі перыяду сярэдневечча. Быў военачальнікам, дзяржжаўным дзеячам Вялікага Княжства Літоўскага. Трэба адзначыць, што з ВКЛ лічылася ўся Еўропа, а Астрожскі ў гэтай дзяржаве займаў пасады найвышэйшага гетмана, кашталянія Віленскага, члена Рады ВКЛ. Паходзіў з аднаго з самых знакамітых у ВКЛ родаў Астрожскіх. Праславіўся як военачальнік: кіраваў паходамі на крымскіх татар, у 1514 годзе ў бітве пры Орши перамог маскоўскія войскі. Напрыканцы жыцця стаў другім, па колькасці падданых, землеўладальнікам у ВКЛ, з усіх сваіх маёнткаў ставіў у войска 426 конных воінаў.

Наколькі вядома гісторыкам, у Маладзечне ніколі не быў, але асоба вельмі значная, таму рашэннем Маладзечанскага гарвыканкама ў 1993 годзе вуліца, якая з 1948 года наслала імя Астроўскага была перайменавана ў вуліцу імя К.Астрожскага.

Багдановіч Максім Адамавіч (09.12.1891–25.05.1917)

Гэта імя вядома кожнаму яшчэ са школьнага часу. Беларускі паэт, перакладчык, адзін з заснавальнікаў навуковай гісторыі беларускай літаратуры, стаяў каля вытокаў нацыянальнай прозы. Пражый та мала (з 18 гадоў хварэў на сухоты), але зрабіў так многа, што яго пазіцыя ўвайшла ў духоўную скарбніцу беларускага народа, упłyвае на развіццё беларускай пазіцыі і сёння. Пры жыцці М.Багдановіча быў надрукаваны адзіны зборнік вершаў "Вянок", які стаў у беларускай пазіцыі ўзорам творчага засвяення класічнай паэтыкі на нацыянальнай глебе. Асноўны кірунак творчасці паэта – патрыятычнае служэнне сацыяльныму і нацыянальному вызваленню беларускага народа, сцвярджэнне ідэй роўнасці і братэрства, барацьба за гуманістычныя ідэалы. Пазіцыя М.Багдановіча асабліва вызначаецца сваім глубокім пранікненнем у духоўны свет чалавека, яна вельмі лірычная, таму некаторыя яго вершы (знакамітая "Зорка Вянера", "Слуцкія ткачыкі") сталі народнымі песнямі, якія спявачаюць да нашага часу і будуть спяваць нашы нащадкі.

Вуліца імя М.Багдановіча з'явілася на карце нашага горада ў 1982 годзе, калі на гэта імя была перайменавана вуліца імя Я.Купалы. Дарэчы, вуліца імя Я.Купалы не знікла, але гаворка аб гэтым пойдзе далей.

Багушэвіч Францішак Бенядзікт Казіміравіч (21.03.1840–28.04.1900)

Можна сказаць, што гэты вядомы беларускі паэт, празаік, публіцыст, перакладчык – наш зямляк, бо ён дастаткова доўгі час пражый не так далёка ад нас – у Кушлянах, што ў Смаргонскім раёне, а пахаваны ў Жупранах (Ашмянскі раён). Францішак Багушэвіч быў па адукацыі юрыстам, працаўваў судовым следчым на Украіне і ў Расіі, як адвакат судовай палаты працаўваў у Вільні, дзе вёў пераважна справы сялян і гарадской беднатаў. Ён не па книгах ведаў жыццё беларускага народа, якога, як сцвярджала афіцыйная ідэалогія таго часу, нават зусім не існавала, а існавала толькі заходняя галіна "усходнеславянскага племені". Вызваленчыя ідэі, і найперш, ідэя свабоды прыгнечанага сялянства прывялі яго ў шэрагі ўдзельнікаў паўстання Каліноускага 1863-64 гадоў. Па глыбіні разумення ўнутраных патрэб народнага жыцця, творчай энергіі іх авбяшчэння і сіле ўплыву на паслядоўнікаў Багушэвіч стаў першым сапраўдым народным выразнікам тыповых рыс і асаблівасцей нацыянальнай свядомасці, духоўным пачынальнікам і натхняльнікам працэсу нацыянальнага самаўсведамлення і адраджэння прыгнечанага народа, заснавальнікам новай беларускай літаратуры. У публіцыстычных прадмовах і праграмных вершах Багушэвіча выказаны асноватворныя прынцыпы ідэалогіі нацыянальнага вызвалення. У прадмове да зборніка "Дудка беларуская" Багушэвіч так піша пра беларускую мову "Братцы мілыя, дзеці Зямлі – маткі маёй!... Я сам калісь думаў, што мова наша – "мужыцкая" мова, і толькі таго! Але, паздарой Божа добрых людзюў, як навучылі мяне чытаць-пісаць, з той пары я шмат гдзе быў, шмат чаго відзеў і чытаў: і пераканаўся, што мова наша ёсць такая ж людская і панская, як і французская, альбо нямецкая, альбо і іншая якая". Праблему мовы ён вылучае як асноўную праблему

нацыянальнага жыцця: "Шмат было такіх народаў, што страцілі найперш мову сваю..., а потым і зусім замерлі. Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі".

Адзінота і безабароннасць чалавека перад жорсткім уцікам абсалютнай дзяржаўнай улады і яе "законнымі прадстаўнікамі" – галоўная тэма разважанняў паэта. Сапраўдная шырыня думкі, абарона народа і чалавека, яго гонару і годнасці перад усеабдыннай сістэмай дзяржаўнага падначалення і прыніжэння зрабілі Францішка Багушэвіча ў свой час "мужыцкім адвакатам", а зараз робяць арганічна сугучным сучаснасці.

Вуліца Багушэвіча была прабіта паралельна вуліцы імя Крылова ў 1968 годзе.

Броўка Пятрусь (Пётр Усцінавіч) (25.06.1905–24.03.1980)

Вядомы беларускі паэт і грамадскі дзеяч, вельмі імяніты: народны паэт БССР з 1962 года, Герой Сацыялістычнай Працы, некалькі разоў становіўся лаўрэатам Ленінскіх і Дзяржаўных прэмій БССР. Многа займаўся навукай, быў акадэмікам АН БССР, заслужаным дзеячом навукі Беларусі, дouгі час працаваў рэдактарам часопіса "Польмі", з 1967 года і па дзень сваёй смерці займаў пасаду галоўнага радактара выдавецтва "Беларуская Савецкая Энцыклапедыя". Безумоўна, зрабіў вельмі шмат да зеля развіцця беларускай літаратуры і навукі.

У час падрыхтоўкі да 600-годдя Маладзечна, у 1980 годзе, было вырашана назваць вуліцу ў раёне вуліцы імя Пушкіна, якая ідзе паралельна вуліцы імя Агінскага – вуліцай імя Броўкі.

Буйла (сапр. Калечыц) Канстанцыя Антонаўна (14.01.1893–04.06.1986)

Беларуская паэтэса, заслужаны дзеяч культуры Беларусі (1968). Па-першае, трэба адзначыць, што Канстанцыя Буйла – наша зямлячка, бо, хая нарадзілася яна ў Вільні і з 1923 года ўсё жыццё прафыла ў Маскве, але 15 яе дзіцячых і юнацкіх гадоў прайшлі на Валожыншчыне, дзе ў той час працаваў яе бацька (яе помніць Сувязьды, Барсуковіна, Еранёва, Вішнева), і менавіта там і ў той час з'явіўся верш, які мы добра ведаем і любім як песню, якая стала сапраўды народнай "Люблю мой край...". Гэту любоў Канстанцыя Буйла пранесла праз усё сваё жыццё. Друкавацца почала яшчэ ў 1909 годзе ў газеце "Наша ніва". Яе першы зборнік "Курганная кветка" (1914) адредагаваў Я. Купала. Потым выйшлі ў свет яшчэ некалькі зборнікаў, у тым ліку і для дзяцей. Пахавана ў вёсцы Вішнева Валожынскага раёна.

У 1992 годзе былая вуліца імя Ф. Скарыны (не блытаць з аднайменнай вуліцай, якая існуе цяпер!) была перайменавана на вуліцу імя К. Буйло.

(Працяг будзе)

Пяцро Бітэль

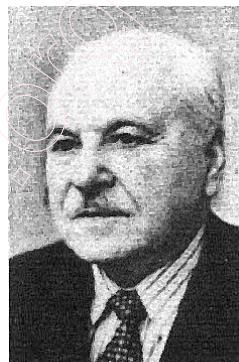
ПАПАРЦЬ-КВЕТКА (Казка)

I

Жыў-быў калісьці ў курнай хаце,
На пустыры ў канцы сяла
Хлапчына Яська з бацькам, з маці
І з меншым братам. Многа зла
Яму пабачыць давялося
Ужо з малых дзіцячых год,
Калі, бывала, што ні восень,
То – неураджай ды недарод,
Калі хваробы ды нястачы
Асёлі ў хаце назаўжды...
Дык зведаў Яські хлеб жабрачы,
І спёкі знаў, і халады.
Быў ён кемлівы, цікавы,
Любіў лунаць у свеце мар
І вырашаць такія справы,
Дзе быў патрэбен сэрца жар.
Бо цвёрда верыў, што ўсё ж прыйдзе
Шчаслівы час, а час пакут
І горкі лёс, што так абрыдзе,
Пакіне ўрэшце іхні кут.
Ён галавы сваёй не вешаў,
Бадзёрым, жававым быў заўжды
І рос, як дуб сярод алешын,
Між дружнай сельскай грамады.

II

Аднойчы ў час зімовай сцюжы,
Парой калядных вечарніц
З'явіўся ў вёсцы дзед дасужы,
Што да святых хадзіў крыніц,
Багата бачыў, чуў і ведаў
І пабалакаць быў мастак.
Дык абступіла гуртам дзеда
Дзяўчат і хлопцаў мо з паўста.
А ён казаў пра ваўкалакаў,

Пяцро Бітэль (1912–1991) – пісьменнік і перакладчык. Нарадзіўся ў мясцечку Радунь на Гродзеншчыне. Скончыў Вышэйшыя настаўніцкія курсы ў Вільні (1939) і Мінскі пед-інстытут (1970). Працаў настаўнікам. Быў рэпрэса-ваны. Аўтар кніг «Замкі і людзі», «Паэмы», «Дзве вайны», гістарычнага рамана «Развал». Пахаваны ў мясцечку Вішнева, што на Валожыншчыне.

Пра злых паноў, пра бедны люд...
 Казаў праўдзіва, аж паплакаў
 Той-сёй, адсунуўшыся ў кут,
 А іншы зубы сцяў ад злосці
 Ці моцна сціснуў кулакі:
 О, як уелася ўжо ў косці
 Бядняцтву гора на вякі!
 І расказаў дзядуля ўрэшце
 Пра дзіўны папараці цвет,
 Што расцвітае ў пушчы дзесяці
 Купальскай ноччу... Цэлы свет
 Любому з вас належыць можа,
 Ды толькі, брат, загвоздка ў тым, –
 Працягваў дзед, – што падарожжа
 Па лесе змрочным і густым
 Такія тоіць небяспекі,
 Што цяжка іх сабе ўявіць.
 А струсіш, брат, – пратапаў на векі,
 На свецё больш табе не жыць.
 Бо цветку толькі той здабудзе,
 Хто пекла, вызываўшы на бой,
 Бясконца стойкім, смелым будзе,
 Не здасца ў цяжкасці любой.

III

Запомніў Яська казку гэтую
 І так рашиў: "Не буду жыць,
 Калі мне тую шчасця цветку
 Не ўдасца сёлета здабыць!"
 І з той пары нецерпяліва
 Пачаў выглядваць-ждаць вясны –
 Пары жаданай і шчаслівай,
 Што вінна здзейсніць мары-сны.

Прыйшла вясна, і нач Купалы
 З вянком на скронях з цветак-зор
 Паходкай лёгкай завітала
 Да Ясія беднага на двор.
 Пара. Дык Ясь памыўся чыста,
 Сарочку белую ўздзеў,
 Абуўся ў лапці і ўрачыста
 Памалу ў цёмны бор ідзе.

Хоць ведаў лес і знаў дарогу,
 Згубіў адразу роўны шлях,

Зайшоў на нейкую аблогу,
Пасля згубіўся ў гушчарах
І апнуўся сярод ценяў,
Крывых, гарбатых і худых,
Сярод нябачаных спляценняў
Карэнняў, голля...Лес прыціх,
Вусцішна неяк хлопцу стала.
І раптам – вокал загуло,
Туман ці дым падняўся валам,
Глынуўши месяца свято,
І ў шыю хлопца пазурамі
Учапіўся нехта, драпаў твар.
Кружыла з віламі, з крукамі
Навокал процыма злых пачвар,
Якіх ніхто ў яках не бачыў...
Пад дзікі свіст і сык вужак,
Выццё ваўкоў і брэх сабачы
Ішоў наперад небарац,
Хоць праз хвіліну ўжо не ведаў,
Куды ісці, куды ідзе,
І толькі помніў словы дзеда:
“Хто струсіць, стане – прападзе!”

Праходзіў час. Хлапцу здалося,
Што гэтак крочыць цэлы год
Між жахаў, мук, разнагалосся...
Сціраў з ілба крывавы пот,
Адзінай думкаю заняты:
Перамагчы, не адступіць!
І ўперад кідаўся заўзята:
Дайсі, здабыць, або не жыць!
Аднак, паволі слаблі сілы,
А вокал – пні ды буралом,
Дык з лап пачвары вырваў вілы
І рушыў з імі напралом.

Тут енк узняўся небывалы,
Страшыдлы ў жаху – хто куды:
Пад куст, пад елкі, пад завалы,
Каб толькі далей ад бяды,
Бо хлопец наш, не даўши маху,
Пачаў іх віламі пароцы
І адкідаць набок са шляху,
Усё, што ўбачыў насупроцы.
Вакола плошчу ўміг ачысціў,
А як прыціх пануры лес,

Тады спалоханы нячысцік
 Да Яся з просьбаю палез:
 “Магутны, грозны, пане мілы! –
 Ён віўся, кланяўся ля ног.
 Каб пан аддаць мне рачыў вілы,
 Я б кветку пану ўзяць памог...”

“Вядзі, брыда, аддам я зброю,
 Капі пакажаш кветку ты, –
 Прамовіў хлопец. – Чорт з табою!”
 Павёў той Яся праз кусты,
 І праз хвіліну на паляне
 Зазяў цудоўны ясны свет,
 А ў тым свяtle – вясёлкі ззянне.
 Другіх не трэба ўжо прыкмет!
 Пазнаў прадмет сваіх жаданняў!..
 Шпурнуў нячысціку рагач
 І з небывалым хваляваннем
 Над кветкай стаў.

IV

“Такі багач
 Яшчэ не жыў на белым свеце, –
 Тут цвет азваўся залаты, –
 Якім праз папараці квецце
 Сяоння, зараз станеш ты:
 Усё, чаго ты пажадаеш,
 Дакладна збудзеца і ўміг,
 Ды толькі права ты не маеш
 Аддаць з маёмасцяў сваіх
 Нідзе, нікому і ніколі
 Ні дробнай крошкі, ні граша...
 Інакш мяне не ўбачыш болей
 І стрэнеш зноў лёс галыша”.

Не знаю я гэтай засцярогі, –
 Падумаў Яська ў адказ. –
 Ды не вяртацца ж мне з дарогі,
 Якую ходзяць толькі раз.
 З маленства жыў я сярод бедаў,
 Аб шчасці марыў так даўно,
 Але дасюль яго не зведаў,
 Дык хай жа збудзеца яно!”
 Сарваў тут кветку залатую,
 Хутчэй за пазуху схаваў
 І выйшаў зноў на сцежку тую,

Дзе так адважна ваяваў.

Цяпер лес хутка расступаўся,
Даваў яму прасторны шлях,
І песняй-гімнам рассыпаўся
У славу Ясі кожны птах.
Дык, збіўши шапачку на вуха,
Ішоў ён з радаснай душой,
Ішоў, цудоўных спеваў слухаў,
Спыняўся, думаў, зноў ішоў...
“Шчаслівы, кажуць, хто багаты,
Дык я багатым быць хачу”.
Ледзь так падумаў, бор кашлаты
Застаўся ззаду. Ясь адчуў,
Што не ідзе ўжо ён, а едзе:
Імчыць карэту шасцярык!
Сябе з цікавасцю агледзеў:
Адзежа, боты – блеск і шык!
І зразумеў, што ў бок палаца
Яго стаеннікі імчаць.
Карэта стала. Слуг са дваццаць
Надбёгла пана вялічаць.
А сэрца Ясева заныла:
І толькі ўразіла няміла,
Вось ён тут пан і гаспадар,
А мік дварні, што акружыла,
Каб хоць адзін знаёмы твар.
Усе старанна б'юць паклоны
І ўводзяць Яську ў пышны дом
Пад мармуроўя калоны,
Дзе ўсё блішчыць, мігціць кругом.
“А апартаменты ж якія!
Пакоі, залы...Колькі іх!
Такіх не бачыў у вякі я
І ў найдзіўнейшых снах сваіх, –
Падумаў хлопец у здзіўленні.
– Дык вось, брат, як жывуць паны!”
І зрок скроўваў на скляпенні,
На фрэскі, люстры, дываны...
А як абедаць сеў у зале,
То ежы столыкі там было
І розных він з заморскіх даляў,
Што ўчаставаў бы ўсё сяло.

І вось ад гэтае часіны
 Пачаў па-панску Яська жыць
 І толькі ведаў гулі, віны...
 Бывала, ён яшчэ ляжыць,
 А тут яму сняданне ўносяць,
 Ручнік, вадзіцу падаюць,
 Уздэць касцюмчык новы просьяць,
 На гулі ў зал, у сад вядуць,
 Ці на экспурсю ў карэце,
 Ці конна ехаць у палі...
 Забыўся Ясь аб цэлым свеце,
 Бо дзе тут думаць і калі?

Спачатку гэта задзіўляла,
 А потым стала забаўляць,
 А напаследак нудным стала.
 Пачаў хандрыць Ясь, сумаваць,
 Абрыйд яму палац багаты
 І шум разгульных вечароў,
 Бо захацелася дахаты,
 Да маці, родных, да сяброў.
 І ўсё расло жаданне гэта,
 Душу вярэдзіла з дня ў дзень,
 Да ночы позняй ад рассвету
 За ім хадзіла, быццам ценъ.

Дык прыказаў падаць карэту
 І загадаў: “Вязі дамоў!”
 І, прыімчайшыся да мэты,
 На двор знаёмы ўвайшоў.
 Заліўся брэхам верны Рудка
 І ўбіў бы Ясю ў бот клыкі,
 Каб не падбэглі служкі хутка,
 Схапіўши папкі ды сукі.
 З хатыны выйшаў Ясеў брацік.
 – А дзе ж матуля? Татка дзе?
 – Матуля хворая – у хаце,
 А татка? Татка ўжо – нідзе:
 З паўгода, мо, як на пагосце...

Ступіў праз выбиты парог,
 Хацеў сказаць: “Прымайце госця!”
 Але як гляніў на бярлог,
 Дзе маці бедная стагнала,
 Яго схапіў за горла жах.
 А маці сына не пазнала.

Стаяў Ясь, быццам на нажах...
 Вось змацаў золата ў кішэні,
 Хацеў на лаву сыпануць,
 Ды ўміг змяніў сваё рашэнне:
 “Мае ж багацці прападуць!”
 І ў той жа момант выбег з хаты,
 Нібы нячысцік яго нёс,
 І толькі ўзвіўся пыл кудлаты
 За ім з-пад коней і калёс.

VI

А ўдому кідаўся і плакаў,
 Аб сцены біўся галавой:
 Сумленне так далося ў знакі,
 Што аж зрабіўся сам не свой.
 Дык, каб зглушыць свае грызоты,
 Стаяў жыць распусна, піць, гуляць...
 А сэрца грыз чарвяк употай...

Не мог ні есці ўжо, ні спаць,
 Блукаў начамі адзінока,
 А пад нагамі ссохлы ліст
 Шыпейу услед за кожным крокам:
 “Ты – рэ-не-гат і э-га-іст!”
 У парку дрэвы, завіруха,
 На полі дождж, на шыбах град –
 Усё яму шаптала ў вуха:
 “Ты – э-га-іст і рэ-не-гат!”
 І слова гэтыя чужыя,
 Чужыя людзі, край чужыі,
 Душу каменнем аблажылі,
 Як куст самотны на мяжы.

Цярпення ўрэшце не хапіла,
 Дык, што б там потым не было,
 Рашыў, што к родным, к маці мілай
 Паедзе ў роднае сяло!

VII

Карэта стала каля хаты.
 Было ўсё тут, як і раней,
 Ды Рудка штосьці маўчаў кудлаты,
 Тырчэў калочак ля сяней.
 Зірнуў у чорнае акенца:

Нікога, ціха, пустата...
Тут дзед, што з лесу нёс паленца,
Спыніў свой крок і запытаў:
“Чаго шукаеш, ясны пане?
Нікога там даўно няма,
Усе павымерлі дазвання.
Шукаць сягоння іх – дарма”.

І Ясь, нібы акамяnelы,
Як раптам стаў, так і стаяў...
Вакол, здалося, пацямнела,
А ён шаптаў: “Віна мая!
Мая віна, што паўміralі,
Чарга прыйшла і на мяне...
Я жыць не маю права далей,
Дык хай зямля мяне глыне!”

Зямля тут раптам разышлася,
Падняўся спулам пыл ці дым,
І з той пары не стала Яся,
І знікла кветка разам з ім.

* * *

З Ясем я не быў знаёмы,
Вінаў, мёду з ім не піў,
Не трапляў к яму ў харомы.
А пра тое, як ён жыў,
Гэту казку я падслухаў
У глухім бары зялёным,
Як яе дзед-дуб на вуха
Баў ёлачкам і клёнам.

НА ХУТКІХ КРЫЛАХ ВОЛЬНАГА ПЕГАСА

Надзея Хоціна

Я і Ты

Цяжкія сны мае тонуць ў світанні,
Золак кранаецца вуснаў маіх.
Хуткія крокі маскоўскае раніцы
Вабяць мяне да далоняў тваіх.

I Адзінота пад вэлюм схавалася,
Што мне на плечы накінуў рукой.
Здрада пад маскай Кахання ўсміхаецца,
Мне абяцаючы вечны спакой.

Пяшчотны падман да сябе прымяраю
Перад люстэркам жаданых вачэй
I з галавою ў сутоннё кідаюся,
Грахом аздабляючы смутак начэй.

I зноў я адна на пероне заснежаным
З позіркам цяжкім твайм застаюсь –
Бегчы няма куды – снег на пүцях ляжыць,
А да цябе я вярнуца баюсь...

Золак халодны і цені няясныя
Клічуць ў абдымкі твае мяне ў сне.
Доўгая раніца, восень маскоўская
Хуткімі крокамі знікнуць ўва мяне.

АДЦЕННІ

Напаў забытыя слова няясным адценнем
Нагадваюць мне аб мінульм.
Абыякава – і між іншым –
Кладуцца мне у далонь і засынаюць у памяці,
Быццам бы хтосьці, сто гадоў да мяне,
Вымаўляю іх так пяшчотна,
З апошняй надзеяй і журбой,
Знаходзячы у іх таямнічым сэнсе
Сваё выратаванне.
...трамвайнае кола зноў адлічыць пачатак

Надзея Хоціна (1982) – паэтка, музыкант. Народзілася ў Маладзечне. Скончыла Мала-дзечанскае музычнае вучылішча, а цяпер вучыцца ў Маскоўскай кансерваторыі. Друкавалася ў мясцовым друку.

чагосьці, што зменіць увесь свет,
 А я пакорліва застаюся
 На далёкім прыпынку незнаёмага мне ўжо горада.
 Так і не знаходзяны пагаднення
 Паміж сабой і сваім неспатоленым Юнацтвам...

МЕЛОДЫ

Адсутнасьць твая
 Вывяўляеца ў шэрагу рэчай,
 Якія існуюць побач са мной
 І не маюць ніякага дачынення
 Да майго цяперашняга жыцця:
 Твае кнігі, лісты, фотаздымкі...
 Нават музыка, якая была з намі,
 Адмаўляеца прысутнічаць тут без цябе,
 Бо выклікае толькі слёзы на вачах,
 Замест уваскращэння

імгненняў

шчасця майго –

Развітальныя мелоды юнацтва...

Саната Шапэні –

Вось тое, што мне цяпер патрэбна,
 Тым больш, што яна належыць мне адной.
 Як увасабленне майго сённяшняга дня,
 Які ты бачыш толькі скр诏 прызму свайго ўяўлення –
 Бо ты не ведаеш Шапэні...
 На гэтым прыпынку я выйду –
 У кроплях дажджу таксама ёсць музыка...
 У мяне няма парасона, але штосьці падказвае мне,
 Што гэтая танальнасць – адзіная на дваіх...
 Сапраўды, без фальшивай ноты...
 ...У лужынах заўсёды добра відаць сонца...

ПРЫВАКЗАЛЬНАЯ БАЛАДА

Колаў стук замірае журботна
 У цішыні вакзалаў,
 Што хаваюць у сваім паўэмроку
 Усе стрэчы і растанні:
 Непадобныя і такія аднолькавыя
 Гісторыі мінулага, як

Забытыя цені на платформах –
 На пачатку шляхоў,
 Выпадковым прыпынку ці
 Апошний станцыі –
 Невядомых нам лёсаў,
 Якія моўкі становяцца нашымі.
 Усе вакзалы чакаюць тых,
 Хто яшчэ вернецца,
 Але пероны, праводзячы цябе,
 Сустракаюць кагосці іншага...
 Замкнёнае кола –
 Сумны пярсцёнак –
 Адвечны спадарожнік блукаючых
 Усё-такі кожны раз,
 Зноў і зноў
 Вяртае нас на гэтыя пероны –
 Шляхі надзеі і растанняў,
 Адлічваючы пачатак
 наступнага жыцця.

Алег Аблажэй

* * *

Я не ведаю, колькі я маю гадоў,
 Бо ні вёснаў, ні зім не лічыў я ніколі.
 Час у сэрцы майм не пакінуў слядоў,
 Бо музыку нябёсаў я слухаў,
 шукаючы волі.

Я не ведаю, колькі прайшоў я дарог.
 Далягляд ад мяне іх схаваў назаўсёды.
 І ўсё йду я і йду, не шкадуючы ног,
 У будзённай дрыгве не шукаючы броду.

Я не ведаю, дзе я збудую свой дом.
 На падмурак яшчэ не сабраў я камення,
 Бо вандрую-ганюся за злым міражам.

Алег Аблажэй (1954)

Нарадзіўся ў в. Лезня-
 вічы Дзятлаўскага раёна
 Гродзенскай вобласці.
 Скончыў мастацка-графічны
 факультэт Віцебскага
 педінстытута і Віленскі
 мастацкі інстытут. Вядомы
 як графік і жывапісец. Аўтар
 дэяючых кніг дзіцячай прозы.

Нібы ў стэпе той куст без карэння.
 Я не ведаю, колькі я маю сяброў.
 У найбольшым натоўпе самота
 мяне даганяе.
 Толькі Ты, толькі Ты – зноў цвярджу
 я ізноў.
 Тваё сэрца і вочы – усё, што я маю...

* * *

Таго й другога ўжо няма,
 А я жыву – Твайм каханнем ахаваны.
 Жыву, маною, можа, нездарма,
 Быць можа, нават – кімсь абранны.

Быць можа, я абранны тым,
 Тым самым, што стварыў каханне.
 Так мала нас, так мала – нібы дым,
 Рассейваемся мы, шукаючы спаткання.

Шукаючы спаткання – але з кім?
 Каго й чаго шукаем ў гэтым свеце?..
 Блукаем мы – сваёй тугі бацькі
 Знаходзім шлях – сваёй надзеі дзеци.

Якая ж ты маўклівая, Надзея-маці...

* * *

Вясна прыходзіць на імгненне.
 Зіма прыходзіць назаўсёды.
 Зімы халоднае сумленне
 Куе для сэрцаў панцыр з лёду.

Але на шыбе заінелай,
 Калі смяртэльна засумуе,
 Сваёй рукой закасцянелай
 Партрэт вясны зіма малюе...

* * *

Даўно я страціў веру ў сілу слоў
І навучыўся шанаваць маўчаніе.
Груочка невыносны дзень, ды зноў
Нас лечыць цішынёй змярканне.

Дык сядзем. Стомленым віном
Напоўнім келіхі. Да рання

KAMUNIKAT.org

Ала Нікіпорчык

У СВЕЦЕ МАКСІМА ТАНКА

Ёсць людзі, дакрануўшыся да якіх, нібы да святла, разумееш, што гэтая сустрэча як высокі дар неба. І тады гэтае свято стараешся не згубіць, не страціць, зберагчы... Больш таго – хочаш далучыць да яго іншых... А калі гэта асобы творцы, ды яшчэ такой велічыні, як народны паэт Беларусі Максім Танк, то становіца абсалютна зразумелай глыбокая цікаласць да паэта і яго творчасці многіх вядучых і аўтарытэтных крытыкаў і літаратуразнаўцаў. Сведчаннем таму – кнігі «Паэзія змагання: Максім Танк і заходнебеларуская літаратура» (1959) і «Максім Танк: Нарыс жыцця і творчасці» (1981) У. Калесніка, «Паэзія Максіма Танка» (1964) Д.Бугаёва, «Максім Танк у школе» (1966, другое выданне – 1976) У.Міцкевіча, «Паэтыка Максіма Танка» (1968) В.Рагойшы, «Максім Танк: Жыццё ў паэзіі» (1984) М.Арочкі, «Максім Танк і польская літаратура» (1984) А.Вераб'я, а таксама вялікі і грунтоўныя артыкулы У.Гіламёдава, Р.Бярозкіна, В.Бечыка і інш. Пра Максіма Танка пісалі пісьменнікі А.Куляшоў, І.Мележ, А.Вярцінскі і інш. Але каб прысвяціць трывіі разгляду творчасці выдатнага мастака, асэнсаванню яго «імперыі паэзіі», у якой ніколі не заходзіла сонца, як гэта зрабіў крытык і літаратуразнаўца Мікола Мікуліч, – гэта адзіны выпадак у нацыянальнай навуцы пра літаратуру. З-пад пяра даследчыка выйшлі манографіі, якія своеасабліва дапаўняюць адну другую, развіваючы вобраз народнага паэта: «Максім Танк і сучасная беларуская лірыка» (1994), «Максім Танк: На скразняках стагоддзя» (1999) і «Паэзія рэчаінасці: У свеце Максіма Танка» (2001).

У кнізе «Максім Танк і сучасная беларуская лірыка» М.Мікуліч прасочвае ўплыў творчасці паэта на развіццё сучаснай беларускай лірыкі, выяўляе рысы тыпалагічнай агульнасці выдатнага майстра слова з іншымі нацыянальнымі паэтамі. У першай частцы сваёй працы аўтар асэнсоўвае працэс станаўлення творчай індывідуальнасці паэта, разглядае сувязь ранніх лірыкі М.Танка з фальклорнымі матывамі, адзначае, што хараکтар лірычнага героя, асаблівасці яго светабачання тыпалагічна набліжаны да песеннай народнай творчасці («Загінуў таварыш», «Грукаючы ў дзвёры» і інш.). Раннія творы пісьменніка выяўлялі своеадметнасць нацыянальных рысаў беларуса. Малады паэт імкнуўся працаўць з тымі фальклорна-гістарычнымі крыніцамі і матэрыяламі, якія вылучаліся спецыфікай і прыродай народнага мыслення, зместавай і ідэйна-сэнсавай глыбінёй, а таксама – мастацка-эстэтычнымі вартасцямі. У творчасці паэта гэтага перыяду, зазначае аўтар, спалучаюцца дзве відавочныя тэндэнцыі: грамадзянска-патрыятычная, «гучная» («Песня», «Не абывай», «Чорныя скібы» і інш.) і задушэўна-лірычная, камерная («Санет», «Ізноў я тут» і інш.).

М.Мікуліч прасочвае ўплыў на фарміраванне асобы, станаўленне мастацкай

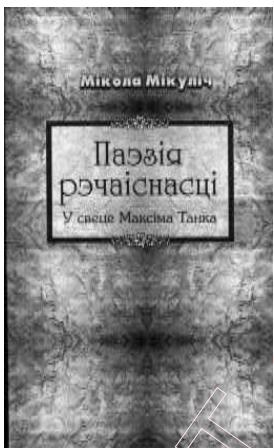
індывідуальнасці М.Танка творчай дзейнасці Я.Купалы, Я.Коласа і М.Багдановіча. Менавіта Я.Купалу і Я.Коласу выслаў малады паэт два экземпляры свайго першага зборніка вершаў «На этапах». У сваю чаргу М.Танка высока, як нікога, цанілі самі класікі нацыянальнай літаратуры.

Крытык даследуе зместава-тэматычнае, вобразнае і рыміка-сінтаксічнае падабенства канкрэтных вершаў Я.Купалы і М.Танка; паказвае, што ўздзейнне Я.Коласа на паэзію заходне-беларускага мастака праявілася ў «рэалістычна-пластычным, аб'ектывізавана-дакладным выяўленні» драмы народнага жыцця, паэтызацыі народных традыцый.

Фарміраванню мастацка-эстэтычнага густу, станаўленню індывідуальна-аўтарскага стылю, сцвярджае даследчык, спрыяла перакладчыцкая дзейнасць паэта (ён перакладае творы А.Пушкіна, А.Міцкевіча, М.Рыльскага, П.Неруды і інш.). Асабліва прыцягваў Максіма Танка прамоўніцкі пафас твораў У.Маякоўскага. Абодва паэты надавалі вялікае значэнне выразнаму грамадзянскаму гучанню, сацыяльнасці сваіх твораў. Галоўны герой Максіма Танка быў чалавеком радыкальных поглядаў і мужнага духу і адначасова ён вылучаўся рамантычнай летуценнасцю і уражлівасцю. Зборнік вершаў «Пад мачтай» сведчыў узыходжанне паэта на новыя вышыні.

Максім Танк як арыгінальны і самабытны творца, паэзія якога – значная мастацкая з'ява ў свеце сучаснай літаратуры, не мог не аказваць уплыву на развіццё беларускай лірыкі. У другім раздзеле сваёй манаграфіі М.Мікуліч прасочвае кантактна-генетычныя сувязі і абумоўленыя агульной гісторыка-культурнай асновай тыпалагічныя сыходжанні творчасці М.Танка з сучаснай беларускай паэзіяй. «Адным больш імпануе ўнутраная насычанасць танкаўскага радка, аналітычна-даследчы пачатак, глыбінная філасофічнасць яго творчасці, другім з'яўляецца блізкай характэрная жывапіснасць паэзіі М.Танка, предметная фактурнасць, рэчыўнасць паэтычнага вобраза, увагу трэціх прыцягваюць фармальныя пошуки, адзінства формы і зместу ў вершах-верлібрах паэта і г.д.», – зазначае крытык у сваім даследаванні.

Пад уздзейннем Максіма Танка адбывалася станаўленне творчай індывідуальнайнасці Р.Барадуліна, Н.Гілевіча, Г.Бураўкіна, В.Зуёнка, Д.Бічэль-Загнетавай і інш. Прывкладна да сярэдзіны 60-х гадоў працэс ідэйна-эстэтычнага ўплыву М.Танка на развіццё беларускай лірыкі, па меркаванню М.Мікуліча, выяўляўся пераважна па лініі знешніх прыкмет: характер вобразнасці, асаблівасці паэтычнай формы, рыміка-інтанацийнай аркестраванаасці і інш. Так, уздзейнне паэзіі М.Танка на ідэйна-эстэтычнную пошукі А.Вялюгіна канца 50 – пачатку 60-х гадоў праявілася «сутнаснай спецыфікай праламлення ў слове-вобразе атмасферы і каларыту жыцця і часу, асаблівасцямі матэрыялізацыі блізкіх абодвум паэтам духоўна-сацыяльных тэндэнций і заканамернасцей». У 60-я гады традыцыі М.Танка праяўляюцца ў творчасці пачынаючых У.Караткевіча, Г.Макаля, А.Вярцінскага, Р.Барадуліна, Я.Сіпакова, М.Арочкі... З надыходам перыяду дэмакратызацыі і галоснасці жыцця (другая палова 50 – пачатак 60-х гадоў), у паэзіі актыўізуюцца стылістычна-вобразныя пошуки, некаторыя асаблівасці формы верша і інш. Так, А.Лойка, па сцвярджэнню М.Мікуліча, вучыўся ў М.Танка майстэртсву сінкрэтычнага ўспрымання свету, П.Макаль – вобразна-

Вокладкі книгі Міколы Мікуліча.

метафарычнай сіле слова, С.Гаўрусёву імпанаваў грамадзянскі пафас М.Танка, эмацыянальная напружанасць і.г.д.

Раскрываючы працэс уплыву творчасці М.Танка на ідэйна-эстэтычныя пошукі беларускай лірыкі другой паловы 60-80-х гадоў, даследчык зазначае, што на гэтым этапе ўздзеянне мастака перамяшчаецца ў глыбіню, вызначаеца складанымі сутнаснымі асаблівасцямі і крытэрыямі. Трэба сказаць, што М.Танк у 60-х гадах працягвае свае далейшыя шуканні ў галіне формы, у многіх яго творах адсутнічаюць такія абавязковыя атрыбуты сілабатонікі, як рыфма і рытм, верш паэта, асноўваючыся на «фабульным развіцці думкі», ідзе «на шчыльнае збліжэнне з прозай». М.Мікуліч выдзяляе тры формы ўплыву М.Танка: першая датычыць далейшага набліжэння метрычных, фармальна-структурных паказчыкаў, лексічнага складу верша да асаблівасцей народнай мовы, твораў фальклору; другая звязана з тэндэнцыяй да яго празаізацыі (разняволення, натуральнасць мыслення, раскутасць рытмарада і.г.д.); трэцяя – уздзеянне паэтыкі асацыятыўнай шматмернасці і полівалентнасці (характэрная вобразнасць, лірычная разгалінаванасць і інш.).

Кожны з паэтаў у творчасці М.Танка знаходзіў «сваё», тое, што было найбольш блізкім і прыцягальнім. Так, М.Арочка вучыцца ў М.Танка «шматмернай умоўнасці», «разамкнёной асацыятыўнасці», філософскай сканцэнтраванасці, Я.Сіпакоў – ёмістаму вобразу, непасрэднасці прамаўлення, шырокаму мысленню – у часавых і просторавых адносінах, у Н.Гілевіча праяўляеца тэндэнцыя да заглыблена-аналітычнага пазнання прадметаў і з'яў рэчаіснасці, павышаная ўвага да элегічна-медытатыўнага верша, У.Караткевіча прываблівае рамантычны ўзлёт, А.Грачанікава – «радэнаўскі мастакоўскі размах» і.г.д.

У той ці іншай ступені зведалі ўздзеянне паэзіі М.Танка на ўласную творчасць

Р.Тармоля і Ю.Голуб, Д.Бічэль-Загнетава і М.Дукса, А.Разанаў. Так, на думку крытыка, у імкненні да «разумовага і разумнага» ў паэзіі, «метафорычнай згушчанасці і шматмернасці, прытчавасці, стылістычнай раскаванасці, пры ўсёй самастойнасці і арыгінальнасці» праяўлецца арыентацыя А.Разанава на паэзію М.Танка. Не было выключэннем і маладое пакаленне паэтаў – С.Сокалоў-Воюш, А.Сыс і інш.

Дадатковы цікавы матэрыял дае анкетнае аптыванне, праведзенае аўтарам сярод некаторых паэтаў і часткова выкарыстанае ў даследаванні.

Манаграфія М.Мікуліча ўражвае шэрагам глыбокіх канцэптуальных назіранняў і абагульненняў, уменнем аўтара выяўляецца генетычныя контакты і ўзаемадачыненне, прасочваць тыпалагічныя паралелі паміж творамі М.Танка і многіх сучасных беларускіх паэтаў розных пакаленняў, праводзіць гэтыя сувязі ў звязку з вызначэннем і характарыстыкай вядучых тэндэнций і заканамернасцей нацыянальнага літаратурнага працэсу. Думкі і высновы крытыка – вынашаныя і пераканаўчыя, насычаныя трапнымі ацэнкамі і заключэннямі. Даследчык умее сумясціцу канкрэтнае і агульнае, падмацоўвае свае індывидуальна-аўтарскія назіранні спасылкамі на выдатных прадстаўнікоў філасофскай, культуралагічнай і юлесна літаратуразнаўчай думкі. Так ці інакш з-пад пяра аўтара паўстает панарама духоўна-мастацкіх пошукаў беларускай паэзіі XX стагоддзя. У манаграфіі грунтоўна раскрываюцца асаблівасці творчасці М.Танка, акрэсліваецца месца выдатнага пісьменніка ў свеце сучаснага єўрапейскага літаратурнага мастацтва.

Максім Танк, як нікто іншы з беларускіх пісьменнікаў нашага часу, сцвярджае М.Мікуліч, быў носьбітам надзвычай багатай і яркай жыццёвай і творчай біяграфіі. Гэтае сцвярджэнне з'яўляецца скразной думкай другой кнігі даследчыка «Максім Танк: На скразняках стагоддзя». Адзінства сваёй жыццёвой і творчай біяграфіі падкрэсліваў і сам М.Танк:

*Біяграфія ў песні маёй і ў мяне адна...
І таму мñe балюча, калі часам я
Прамаўчу нечы боль або песня мая
Пройдзе міма няпраўды, бяды стараной,
Не падзеліцца радасцю, шчасцем са мной...*

(«Біяграфія ў песні маёй і ў мяне адна»)

Як паказвае жыццё, і паэт, і яго песня заўсёды адклікаліся на чужы боль – гэты боль становіўся сваім, не праходзілі міма чужой бяды... У 30-х гадах М.Танк дапамог выйсці з-пад арышту былому рэдактару «Асвы» Радзюку, спрабаваў разам з М.Лынъковым выбавіць з палону М.Васілька (перашкодзіла тое, што началася вайна), падчас цяжкай хваробы Л.Геніюш стараўся паспрыяць ў эффектыўным лячэнні і папраўцы паэткі, у канцы жыцця яго турбавала хвароба У.Калесніка, шкадаваў, што не змог прысутнічаць на пахаванні П.Панчанкі, з якім яго звязвала дайүнне сяброўства.

М.Танк да канца сваіх дзён, нягледзячы на горкія страты блізкіх людзей у апошнія гады жыцця паэта і сваю цяжкую хваробу, помніў пра ўсіх і пра ўсё... Сустрэчы з П.Пестракам і В. Таўлем, польскім пісьменнікам У.Бранеўскім і былым рэдактарам «Нашай ніві», канцэсіянерам Радашковіцкай гімназіі Аляксандрам Уласавым, з лідэрам беларускай

хрысціянскай дэмакратыі ксяндзом Адамам Станкевічам, рэдактарам «Хрысціянской думкі» Клімовічам, праца з Н.Арсенневай у вілейскай газеце...Гэтае шырокое кола асоб паўстае з гутара Міколы Мікуліча з Максімам Танкам, запісы якіх аўтар прыводзіць на старонках сваёй кнігі. Асабліва гэта датычыць грамадска-культурных і літаратурных дзеячаў 30-ых гадоў: перад чытачом праходзяць вобразы Браніслава Тарашкевіча і Антона Луцквіча, моваведа Янкі Станкевіча і рэдактара «Калосся» Янкі Шутовіча, Вітаута Тумаша і Рыгора Шырмы, мастакоў Я.Горыда, Я.Драздовіча і П.Сергевіча, і інш. Для нас цікавы і важны меркаванні і роздумы паэта пра нацыянальны рух у Захадній Беларусі, палітычныя варункі канца ХХ стагоддзя, пра мову і многае іншае.

У шырокім кантэксьце падае даследчык дакументы і матэрыялы лістоўнай лучнасці пісьменніка з роднымі і блізкімі, калегамі па грамадскай і творчай дзейнасці, а таксама з чытачамі. Уражваюць высокім мастацка-эстэтычным ўздоўнем вершы і мініячюры маладога Максіма Танка (напісаны ў 1935 годзе) з асабістага альбома былога польскай настаўніцы Ф.Мерышчакоўскай. Крытык звяртае ўвагу на раскутасць аўтарскага расповеду, «далёкую ад вобразна-пачуццёвой рэлаксацыі, метафорычную шырыню, п'янкі водар далягляднага простору і свежасць», на жывое, сапраўднае пачуццё паэта, на падкрэсленую аб'ёмнасць і стэрэаскапічнасць вобразаў і карцін згаданых твораў. Адна з асаблівасцей гэтых альбомных запісаў – яны раней нідзе не друкаваліся.

Высокі духоўна-маральны воблік М.Танка – «аднага з самых небагемных, сямейнай-хатніх беларускіх паэтаў» — паўстае з яго лістоў да сваёй вернай спадарожніцы і сяброўкі – жонкі Любові Андрэеўны, напісаных у розныя гады з Пекіна, Масквы, Крыма і інш. Пацвярджэннем гэтаму з'яўляюцца і радкі самой Любові Андрэеўны, адрасаваныя паэту ў санаторый 6 чэрвеня 1979 года: «Добры дзень, мой дарагі Жэнька! Здаецца, ужо прайшла цэлая вечнасць, як мы з табой не бачыліся. Страшэнна сумна і адзінока, хаця кругом шумяць унукі і кожны дзень напоўнены рознымі справамі...»

Максім Танк – чалавек і творца... Асаба... Сэрца паэта заўсёды было «суверэнай дзяржавай», у ім, па словах самога мастака, «заўсёды прыстанішча мелі Людзі, пазбаўленыя нелюдзямі права». Паэтычныя радкі яго ніколі не разыходзіліся з яго жыццёвымі прынцыпамі – высокімі і гуманістымі. І прынцыпы гэтая ён пранёс праз усё сваё жыццё, нездарма – з іроніяй казаў пра самога сябе: «Я знаю, што страшэнна адстаў ад свайго часу: ...*Не навучыўся штодня мяняць сваіх поглядаў*, Хварэю на старую хваробу сэрца і працягваю пісаць у рэалістичным стылі. И таму вам мяне хіба няма чаго слухаць». Максім Танк і Міхась Забейда-Суміцкі. Максім Танк і Ларыса Геніуш. Якія велічыні! – суразмерныя і суразмоўныя... И пацвярджэннем гэтаму – глыбокая (па духоўнасці і па часу!) лістоўная лучнасць паміж імі. «Вандруючы па Італіі, я часта успамінаў: недзе і Ты тут некалі блукаў, спяваў. Нават прыслухаўваўся, думаў, што, можа, пачуло рэха Твойго знаёмага і роднага голасу, – звяртаўся паэт у лісце ад 16 кастрычніка 1963 года да знакамітага маэстра. Вершы і паэмы М.Танка былі найбольшымі падарункамі для М.Забейды-Суміцкага, а вядомыя майстры слова перадаваў, у сваю чаргу, нізкі паклон яго песням, жадаў «шмат сонца... невялічкаму пакойчуку, з якога яны разлятаюцца выраем па свету». Чысціня і высокароднасць воблака пісьменніка прыцягвала і Л.Геніуш:

«Я з вамі гутарку, як з Міхаськай. Ходзіць тут не аб узроўні гутаркі, але аб яе чысціні, першапачатковай беззаганнасці нейкай. Будзьце заўсягды такі, Максім Танк, я баюся, што прачнуся некалі і Вы станеце такі, як усе людзі...» Змяшчаючы цытаты і вытрымкі з гэтай пералістоўкі ў сваёй кнізе, М.Мікуліч як бы яшчэ раз сцвярджает агульнапрызнаную думку: «Чалавечы і мастакоўскі кшталт яго ад Бога».

Аўтар паставіў на мэцэ выявіць значнасць асобы М.Танка, месца асобы, жыцця і творчасці ў гісторыі Беларусі. Ён раскрывае асаблівасці яго жыццяздзейнасці не толькі як пісьменніка, аўтара цікавых і арыгінальных паэтычных кніг, але і як вядомага грамадска-культурнага і дзяржаўнага дзеяча на фоне жорсткіх сацыяльных зрухаў XX стагоддзя. У кантэксле гэтага падаецца ўдалай сама назва кнігі «На скразняках стагоддзя».

Вялікі і неадымны, трапяткі і чисты, высокі і духоўны свет паэта паўстае і ў трэцяй манографіі М.Мікуліча «Паэзія рэчаіннасці: У свеце Максіма Танка». Аўтар зазаначае, што творчасць народнага паэта Беларусі ішла ад жыцця, ад цяжкой заходнебеларускай рэчаіннасці, якая была цесна звязана з працай і ахвярнай нацыянальна-вызваленчай барацьбой (раздел «Паэзія рэчаіннасці»). М.Мікуліч падкрэслівае духоўна-матэрыяльную, зместава-фармальную цэласнасць многіх твораў пісьменніка. Напрыклад, верш «На касагоры» (напісаны ў 18-гадовыім узросце) уражвае ідэйнай напоўненасцю, філасофскай глыбінёй, вобразна-метафарычнай адметнасцю. Такім творамі ніводзін з беларускіх паэтаў у літаратуру не ўваходзіў, – піша крытыкі.

У кнізе прыводзяцца выказванні і цытаты з друку пра паэзію М.Танка 30-х гадоў С.Каліны, П.Броўкі, Я.Станкевіча і інш. Аналізуочы далейшы творчы шлях паэта – 40-50-ыя гады, – М.Мікуліч не байцца прыводзіць і адмоўныя, палемічныя выказванні (напрыклад, з успамінаў С.Хмары), дае ім вывераную, аб'ектыўную ацэнку, падкрэсліваючы, што М.Танк заслужыў заставаўся вельмі сціплым, памяркоўным і непрэтэнцыёзным чалавекам.

Разглядаючы ў цэлым творчы шлях народнага паэта Беларусі, М.Мікуліч зазначае, што сапраўдны росквіт яго творчай індыўдualнасці прыпадае на 60-90-ыя гады (зборнікі «Мой хлеб надзённы», «Глыток вады!», «Дарога, закалыханая жытам» і інш.).

Паэт у сваім жыцці кіраваўся высокімі духоўна-маральнімі нормамі і крытэрыямі, быў шчырым і чуlyм, сціплым і сумленным, абычым сведчаць яго шматлікімі дзённікамі запісы, прыведзеныя на старонках кнігі, а таксама ўспаміны пісьменніка і ацэнкі яго творчасці – А.Лойкі, У.Гніламёдава, У.Конана і інш. Адзначаючы глыбокую ўлюблёнасць М.Танка ў навакольнае жыццё, даследчыкі ягонай спадчыны падкрэслівалі, што ў яго паэзіі «духоўнае і матэрыяльнае раўнацэнны, утылітарнае ўзіміацца да рангу высокай духоўнасці». Сапраўды, у творчасці М.Танка знайшлі сваю паэтычнасць як звычайнія сялянскія рэчы, прылады і прыстасаванні плуг, сякера, каса і інш. («Мне пагаварыць бы!»), так і найвышэйшыя духоўна-гістарычныя каштоўнасці («Літанія» і інш.).

Максім Танк сябралаў па-сапраўднаму з П.Панчанкам, А.Куляшовым, І.Чыгрынавым, І.Мележам, Я.Брылём, І.Шамякіным – лепшымі беларускімі пісьменнікамі. Доўгае і трывалае сябровуства праз усё жыццё звязвала паэта з М.Лыньковым, абычым сведчаць лісты М.Танка 40-ых, 60-ых гадоў да М.Лынькова, выяўленыя М.Мікулічам у сковішчах Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва і змешчаныя ў кнізе.

– *Mixась!..*
Зачынена акно.
Няўжо ён яшчэ спіць?
Хаця ў чаўне зары
На бераг наш,
Ужо вяслую ранак...

– так адгукнулася ў вершы М.Танка суседства па дачы з М.Лынъковым, сумесная лоўля нарачанскіх шчупакоў...

На думку аўтара, сяброўства гэтае грунтавалася на высокіх душэўна-чалавечых прынцыпах, свабодзе пачуццяў, мастацкім таленце двух пісьменнікаў. М.Мікуліч аналізуе таксама духоўна-псіхалагічную і мастацка-творчую лучнасць Л.Геніюш з М.Танкам. Лісты Ларысы Антонаўны (з хатняга архіва паэта) даследчык успрымае як «адзіны, скразны тэкст, суцэльнае палатно, як вялікую і ёмістую ліра-эпічную паэму, падкрэслена насычаную ў зместава-пачуццёвым плане, поўную глыбокага, аналітычнага раздуму...».

З пачуццём суму і неабсяжнага святла М.Мікуліч жывапісуе «паэтаву Радзіму» – нарачансскую зямлю, якая ўзгадавала народнага паэта Беларусі і цягам доўгіх гадоў натхняла яго на творчасць. Радзіма М.Танка для аўтара набывае без перабольшвання арэол святасці і чысціні, паколькі душа паэта сваёй навечнай прысутнасцю «яшчэ болей упрыгожыла і ўвысакародзіла і без таго прыгожы і высакародны нарачанскі край».

Наведванне дачы паэта, размовы з яго старэйшым унукам, успаміны сына Максіма Яўгенавіча, паздка ў Пількаўшчыну – на радзіму М.Танка, на хутар Жукова, сустрэча і гутарка з малодшым братам народнага паэта Хведарам Іванавічам – усё гэта, апісане М.Мікулічам з незвычайнай цеплынёй з пяшчотай, яшчэ больш набліжае да нас вобраз Максіма Танка і раскрывае яго перад намі новымі гранямі.

Дзяякучуы глыбокай назіральнасці, уважлівасці, здавалася б да самых нязначных драбніц наваколля, тонкаму адчуванню прыроды, разуменню яе, нават паяднанню з ёю, аўтару удаецца перадаць непаўторную жывую малаяўнічасць родных мясцін Максіма Танка, якія так многа значылі для самога паэта.

*Мне за ўсё даражэй
Небазвод нарачанскі,
Абапёрты на плечы
Вынослівых сосен,
На жардзіны расчыненых весніц...*

– так ёмна і выразна, нібы адным узмахам пяра? – рукі? (успомнім пра яго «радэнаўскі мастакоўскі размах»!) паэт абазначаў гэтае найдараражэйшае для яго месца ў сусвеце. Тут ён любіў хадзіць па ваколіцах, па лесе і тут – у Пількаўшчыне – кружылася яго галава ад паху свежага сена, ад успамінаў; тут да яго прыходзілі самыя неверагодныя задумы, тут нараджалася яго Паэзія... Перад якой (мы з поўным правам уводзім яе ў гэты аўтарскі пералік), як «перед зярном, Што прагнє каласіцца», як «Перад дарогай, Што вядзе да сонца», – Будучыня...

Аўтар раскрывае багаты і шматранны свет Максіма Танка як чалавека і паэта, даследуе вытокі і карані яго мастакоўскага дару, асэнсоўвае месца і значэнне яго творчасці ў беларускай літаратуры, пранікнёна і маліяўніча апісвае радзіму народнага паэта Беларусі – нарачанскі край.

Такім чынам, кнігі Міколы Мікуліча з'яўляюцца важкім укладам даследчыка ў развіццё беларускай крытыкі і літаратуразнаўства. Зарэкамендаваўшы сябе як шчыры, глыбокі і ахвярны руплівец на ніве нацыянальнай літаратуры, улюблёны ў сілу і красу, барвы і колеры роднага слова, ён адкрывае нам новыя старонкі жыцця і творчасці народнага паэта Беларусі Максіма Танка, асэнсоўвае шляхі развіцця беларускага нацыянальнага паэтычнага мастацтва. Ёсьць усе падставы спадзівацца на тое, што кнігі Міколы Мікуліча з'яўляюцца добрай глебай для далейшых пошукаў і знаходак беларускіх крытыкаў і літаратуразнаўцаў.

БАЛАДА МАКСІМА ТАНКА

У МАКСІМА БЫЛА, ЯК НЯВОЛЯ, РАДЗІМА,
АЛЕ ТАЯ НЯВОЛЯ ЛЮБІЛА МАКСІМА,
А МАКСІМ НАРАЧАНСКІЯ СОСНЫ ЛЮБІЎ,
БЫЦЦАМ ГЛІНУ, З ЯКОЙ ГЭТЫ СВЕТ САТВАРЫЙ
НАШ ПАН БОГ, ДЛЯ ЯКОГА СЯГОННЯ ЎСЕ МЫ,
ЯК ПРАТАЛІНЫ Ў СНЕЗЕ СУСВЕТНАЙ ЗІМЫ...
АД МАКСІМА ДЛЯ НАС ЗАСТАЛАСЁ РАДЗІМА,
БЕЗ ЯКОЙ АНІХТО ТУТ НЕ ЎСПОМНІЦЬ МАКСІМА...

VIKTAR SHNIP

Куферак Віленшчыны

гісторыка-краязнаўчы і літаратурна-мастацкі часопіс Віленскага краю

Набор Алена АСІПОВІЧ

Карэктурা Тамара КАЗЛОЎСКАЯ

Вёрстка: Юрка НОВІКАЎ, Яўген МІЦКЕВІЧ, Вольга ЛАГВІНОВІЧ

Вокладка Валянцін ГЯРНОВІЧ

Мастак Генадзь СЕЛЯДЗЕЦ

Адрес для ліставання: 222310 Маладэчна-4, а/с 35

Рэдакцыя e-mail: kuferak@chi.org.by,

<http://kuferak.iatp.by/>

Наклад 299 асобнікаў

Выданне падрыхтавана пры тэхнічнай дапамозе

МГА «Рэгіянальны цэнтр грамадскіх ініцыятываў»
г.Маладэчна

На вokладцы рэпрадукцыя карціны У.Тамашэвіча
«У ваколіцах Будслава» (алей, 2003)